

ΔΗΜΗΤΡΑΣ ΖΟΥΡΑ - ΣΤΑΘΟΥΛΟΠΟΥΛΟΥ

Η ΕΛΛΗΝΙΚΟΤΗΣ
ΤΗΣ
ΒΟΡΕΙΟΥ ΗΠΕΙΡΟΥ

(ΓΕΝΙΚΗ ΕΞΕΤΑΣΙΣ ΤΟΥ ΒΟΡΕΙΟΗΠΕΙΡΩΤΙΚΟΥ ΖΗΤΗΜΑΤΟΣ)

ΑΘΗΝΑΙ

1955

ΔΗΜΗΤΡΑΣ ΖΟΥΡΑ - ΣΤΑΘΟΥΛΟΠΟΥΛΟΥ

Επιμ. Στάθουλοπούλου

Η ΕΛΛΗΝΙΚΟΤΗΣ ΤΗΣ ΒΟΡΕΙΟΥ ΗΠΕΙΡΟΥ

ΓΕΝΙΚΗ ΕΞΕΤΑΣΙΣ ΤΟΥ ΒΟΡΕΙΟΗΠΕΙΡΩΤΙΚΟΥ ΖΗΤΗΜΑΤΟΣ

«Ἡ Ἥπειρος ἦτο ἡ Ἀρχαία Ἑλλάς, ὁ πρῶτος σταθμὸς τοῦ ἑλληνισμοῦ, ὅπου ἐγεννήθησαν ἡ θρησκεία καὶ τὰ ἑλληνικὰ γράμματα, καὶ οἱ κάτοικοί της ἀνήκουν στὴν ἰδίαν φυλὴν καὶ στὴν ἰδίαν ἐθνότητα, μίαν καὶ ἀδιαίρετον».

[Ἐπίσημος ἐφημερὶς τοῦ Βιλαετίου Ἰωαννίνων 2 Φεβρ. 1876].

ΑΘΗΝΑΙ

1955

ΣΤΟΝ ΕΛΛΗΝΑ ΔΑΣΚΑΛΟ
ΤΟΝ ΑΦΑΝΗ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΟΝ ΗΓΕΤΗ
ΤΟΥ ΕΘΝΟΥΣ

Δ. 93/19

949.65 204

Κοδ. Γ. Γ. 1209

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

ΤΟ ΟΝΟΜΑ

Ἡπειρος στὴν ἑλληνικὴ γλῶσσα σημαίνει ξηρά.

Καὶ τὸ ὄνομα αὐτὸ δόθηκε στὸ τμῆμα ἐκεῖνο τῆς Βαλκανικῆς ποὺ βρίσκεται μεταξύ τοῦ Ἰονίου Πελάγους, τοῦ Ἀμβρακικοῦ Κόλπου, τῆς Πίνδου, τῆς λίμνης τῆς Ἀχρίδος, τῶν Ἀεροκερασιῶν καὶ τοῦ Γενούσου ποταμοῦ¹.

Ἡ λέξις ἐννοεῖ ἕναν τόπο ποὺ δὲν ἔχει τέλος, ἀπέραντο (ἄ + πέρας = ἄπερος = ἄπειρος = ἡπειρος)². Καὶ οἱ κάτοικοι αὐτοῦ τοῦ ἀπέραντου τόπου ὀνομάσθησαν Ἀπειρῶται (= Ἡπειρῶται).

Ἡ λέξις Ἡπειρος πρώτη φορὰ ἀναφέρεται στὸν Ὅμηρο καὶ ἔχει τὴ σημασία τῆς ξηρᾶς³.

Ὁ ποιητὴς Παρθένιος ὅμως ἔχει τὴ γνώμη ὅτι ἡ ὀνομασία τῆς Ἡπείρου φθάνει στὴν προϊστορικὴν ἐποχὴ καὶ αἰτία αὐτῆς τῆς ὀνομασίας εἶναι ὁ παρακάτω μῦθος ποὺ ἀναφέρει⁴:

1. Ἐμεῖς σημειώνομε μόνο τὰ βιβλία ποὺ εἶχαμε ὑπ' ὄψιν στὴ συγγραφή αὐτῆς τῆς ἐργασίας. Γιὰ ὅσους ἐπιθυμοῦν διεξοδικώτερη μελέτη τοῦ θέματος παραπέμπομε στὶς βιβλιογραφικὲς ἐργασίες τῶν Legrand, N. Βέη, Εὐλ. Κουρίλα, Φ. Μιχαλοπούλου, Β. Μυστακίδη, Δ. Καλογεροπούλου, Π. Πεκλάρη καὶ στοὺς τόμους τῶν «Ἡπειρωτικῶν Χρονικῶν».

2. Πινδάρου Νεμεονίκα 8, 51 — Ὀδύσσεια Η 8. Ἴδὲ καὶ Σεμίτέλου Ἡπειρωτικά Α', σ. 13.

3. Ὀδύσσεια Σ 83 «Πέμψω σ' ἡπειρόνδε βαλὼν ἐν νηϊ μελαίνῃ» καὶ Ὀδύσσεια Γ' 90—91.

4. Παρθενίου Περί Ἐρωτικῶν παθημάτων 3.—Ἴδὲ καὶ Ἀθανασίου Σταγειρίτου Ἡπειρωτικά σ. 27.

Ἐνας Σπαρτιάτης, ὁ Ἐχίων, εἶχε μία κόρη πού τὴν ἔλεγαν Ἡπειρον. Ὄταν ὁ Κάδμος, ὁ μυθικὸς γενάρχης τῶν Θηβῶν, ἔφυγε ἀπὸ τὴ Βοιωτία καὶ πῆγε στὴν Ἰλλυρία τὸν ἀκολούθησε καὶ ὁ Ἐχίων μὲ τὴν κόρη του. Πατέρας καὶ κόρη ἐγκαταστάθηκαν στὴ Χαονία. Ἀλλὰ ἡ κόρη ἀρρώστησε καὶ πέθανε. Ὁ Ἐχίων τότε τὴν ἔθαψε σ' ἓνα δάσος τὸ ὁποῖον ὀνομάσθηκε Ἡπειρος ἀπὸ τὸ ὄνομα τῆς κόρης. Κι ἀπὸ τὸ δάσος ὕστερα πῆρε αὐτὸ τὸ ὄνομα κι ὅλη ἡ γύρω χώρα. Γιὰ μᾶς ὅσο κι ἂν ὁ παραπάνω μῦθος εἶναι ἀφελής, δείχνει ὅμως τὴν ἐπαφὴ καὶ ἐπικοινωνία τῆς Νοτίου Ἑλλάδος μὲ τὴ βορεία ἐπαρχία της ἀπὸ τοὺς προϊστορικοὺς ἀκόμα χρόνους, ἀφοῦ καὶ οἱ ἀρχαῖοι παρεδέχοντο ὅτι ἡ Χαονία κατοικήθηκε ἀπὸ Σπαρτιάτες καὶ Βοιωτοὺς.

Τ Α Ο Ρ Ι Α

Τὰ σύνορα τῆς χώρας μπορούμε νὰ ποῦμε στὸ βόρειο μέρος δὲν ἦταν τελείως ὠρισμένα. Ἀλλάζαν ἀνάλογα μὲ τὴν ἱστορικὴν ἐποχὴ.

Γιὰ βορεινὸ σύνορο πάντως σημειώνεται ὁ Γενοῦσος ποταμὸς καὶ τὰ Ἀκροκεραύνια. Πρῶτος ὁ Ἐκαταῖος τὸν βον κι ὅλας αἰῶνα θεωρεῖ τὸ λιμάνι τοῦ Ὠρικοῦ πού βρισκόταν κοντὰ στὸν κόλπο τοῦ Αὐλῶνος ὡς Ἡπειρωτικό¹.

Ὁ Γεωγράφος Στράβων (65 π. Χ. — 23 μ. Χ.) πού πραγματεύθηκε λεπτομερῶς τὸ ζήτημα τῶν συνόρων τῆς χώρας ὁρίζει ὅτι ὅταν πηγαίνης ἀπὸ τὸ μέρος τῆς θαλάσσης (ὅπου ἡ παλιὰ πόλις Ἀπολλωνία, τὸ σημερινὸ Δυρράχιο) πρὸς τὸ ἐσωτερικὸ ἀκολουθώντας τὴν Ἐγνατίαν ὁδὸν ἔχεις στὰ δεξιὰ σου τὶς Ἡπειρωτικὲς φυλὲς πού κατοικοῦν τὴν περιοχὴ ἀπὸ τὸ Σικελικὸ πέλαγος μέχρι τὸν Ἀμβρακικὸ κόλπο, κι ἀριστερά σου τὰ Ἰλλυρικὰ βουνὰ καὶ τὶς Ἰλλυρικὲς φυλὲς πού κατοικοῦν τὸ βορεινὸ μέρος ἀπὸ τὴ θάλασσα ὡς τὴ Μακεδονία. Ὄστε κατὰ Στράβωνα τὰ ὅρια τῆς Ἡπείρου εἶναι : βόρεια ὁ Γενοῦσος ποταμὸς καὶ νότια ὁ Ἀμβρακικὸς κόλπος. Ὁροθετικὸ δὲ σημεῖο μεταξὺ Ἡπείρου — Μακεδονίας καὶ Ἰλλυρίας εἶναι ἡ λίμνη τῆς Ἀχρίδος² Ἐκτὸς

1. «Ἐκαταῖος λιμένα καλεῖ Ἡπείρου Ὠρικὸν ἐν τῇ Εὐρώπῃ» Ἐκαταῖου Fragmenta 106.

2. «Ταύτην δὴ τὴν ὁδὸν ἐκ τῶν περὶ τὴν Ἐπίδαμνον καὶ τὴν Ἀπολλωνίαν τόπον ἰοῦσιν, ἐν δεξιᾷ μὲν ἐστὶ τὰ Ἡπειρωτικὰ ἔθνη κλυζόμενα τῷ Σικελικῷ πελάγει μέχρι τοῦ Ἀμβρακικοῦ κόλπου, ἐν ἀριστερᾷ δὲ τὰ ὄρη τὰ τῶν Ἰλλυριῶν, ἃ προδιήλθομεν, καὶ τὰ ἔθνη τὰ παροικοῦντα μέχρι Μακεδονίας, καὶ Παιόνων». — Στράβωνος Γεωγραφικά Z 323, E 313 — Ξαναλάττου: Τὰ ὅρια τοῦ ἑλληνισμοῦ ἐν τῇ Βαλκανικῇ.

ἀπὸ τὸν Στράβωνα καὶ ὁ Πίνδαρος καὶ ὁ Ἡρόδοτος καὶ ὁ Θουκυδίδης καὶ ὁ Ξενοφῶν καὶ ὁ Πολύβιος καὶ οἱ ἄλλοι ἀρχαῖοι συγγραφεῖς μιλοῦν γιὰ ἑλληνικὴν Ἡπειρον ποῦ ἐκτείνεται στὸ βόρειο μέρος μέχρι τὰ Ἀκροκεραύνια¹, δηλαδὴ ἐντὸς τῶν παραλλήλων βορείου πλάτους 39° καὶ 43°. Σύνορον τὸ Ὄρεικὸν τῶν Ἀκροκεραυνίων ὀρίζουν καὶ μεταγενέστεροι γεωγράφοι ὅπως ὁ Κλαύδιος Πτολεμαῖος, ὁ Διονύσιος Περιηγητῆς² καὶ ὁ Πανσανίας³. Ὁ γεωγράφος μάλιστα Κλαύδιος Πτολεμαῖος (2ος αἰὼν μ. Χ.) γράφει σχετικὰ: «Γῆς Ἡπείρου ἡ ἀπὸ δύσεως πλευρὰ τῆ κατὰ Ἀκροκεραύνια τοῦ Ἰονίου πελάγους παραλίω⁴». Τὸ αὐτὸ ὀρίζει καὶ ὁ Λατῖνος γεωγράφος Πομπώνιος Μέλας⁵. Μέχρι τῆς Ἐπιδάμνου ὀρίζει τὴν Ἑλληνικὴν Ἡπειρον καὶ ὁ Προκόπιος τὸν 6ον μ. Χ. αἰῶνα⁶. Ἀλλὰ καὶ γενικὰ σὲ ὅλες τὶς ἱστορικὰς ἐποχὰς παρὰ τὶς ἀλλεπάλληλες πιέσεις τῶν κατοίκων ἀπὸ τὶς μεταναστεύσεις τῶν φυλῶν, ἀπὸ τὶς εἰσβολὰς ἐχθρῶν στρατῶν καὶ τὶς κατακτήσεις ἢ ἐθνολογικὴ κατὰστασις τοῦ πληθυσμοῦ τῆς χώρας ἀπὸ τὰ Ἀκροκεραύνια ὡς τὴν Πίνδο, τὸν Ἀμβρακικὸν καὶ τὸ Ἰόνιον ἦταν ἑλληνικὴ⁷. Ἑλληνικὸς ἦταν καὶ ὁ πολιτισμὸς ὅλης

1. Σ κ ύ λ α κ ο ς Κ α ρ υ α ν δ ε ῶ ς Περίπλους 26—33. Παράβαλε καὶ Philippsen Thessalien und Epirus καὶ Bursian Geografie von griechenland.

2. Δ ι ο ν υ σ ί ο υ Π ε ρ ι η γ η τ ο ῦ Οἰκουμένης περιήγησις Β 12.

3. Π α υ σ α ν ί α ς Ε 22.

4. Κ λ α υ δ ί ο υ Π τ ο λ ε μ α ί ο υ Γεωγραφικὴ ὑφήγησις Γ 12, 2. Καὶ ἄλλοῦ «Ἀρχὰ Ἑλλάδος ἀπὸ Ὄρεικίας καὶ ἀρχέγονος Ἑλλάς Ἡπειρος» (Γεωγρ. ὑφήγησις Γ 13). Ὁ Δημ. εὐαγγελίδης θέτει τὰ σύνορα τῆς Ἡπείρου κατὰ τοὺς ἀρχαίους χρόνους στὴ βόρεια πλευρὰ τῶν Ἀκροκεραυνίων στὴν κοιλάδα τοῦ Ἀργυροκάστρου καὶ στὰ ὄρεϊνὰ τῆς Κολωνίας (Δ η μ. Εὐ α γ γ ε λ ί δ η «ἢ Βόρειος Ἡπειρος» σ. 11 καὶ 33). Ὁ Κωνστ. Στεργιόπουλος θέτει τὰ σύνορα ἀπὸ τὴ βόρεια πλευρὰ τῶν Ἀκροκεραυνίων μὲ κατεύθυνσιν ἀποκλίνουσαν πρὸς βορρᾶν ὥστε νὰ περιλαμβάνεται ἡ περιοχὴ τῆς Κορυτσᾶς. (Κ ω ν σ τ. Σ τ ε ρ γ ι ο π ο ῦ λ ο υ. «Γὰ βόρεια σύνορα τῆς Ἡπείρου» σ. 20). Ἴδὲ καὶ Ἀ θ. Σ τ α γ ε ι ρ ί τ ο υ Ὁ γ γ υ γ ί α τ. Δ' καὶ Ε'.

5. Ρ ο μ π ρ ο ν ί ο υ M e l a De situ orbis.

6. Π ρ ο κ ο π ί ο υ Π ε ρ ῖ Γ ο τ θ ι κ ο ῦ π ο λ έ μ ο υ 1, 350.

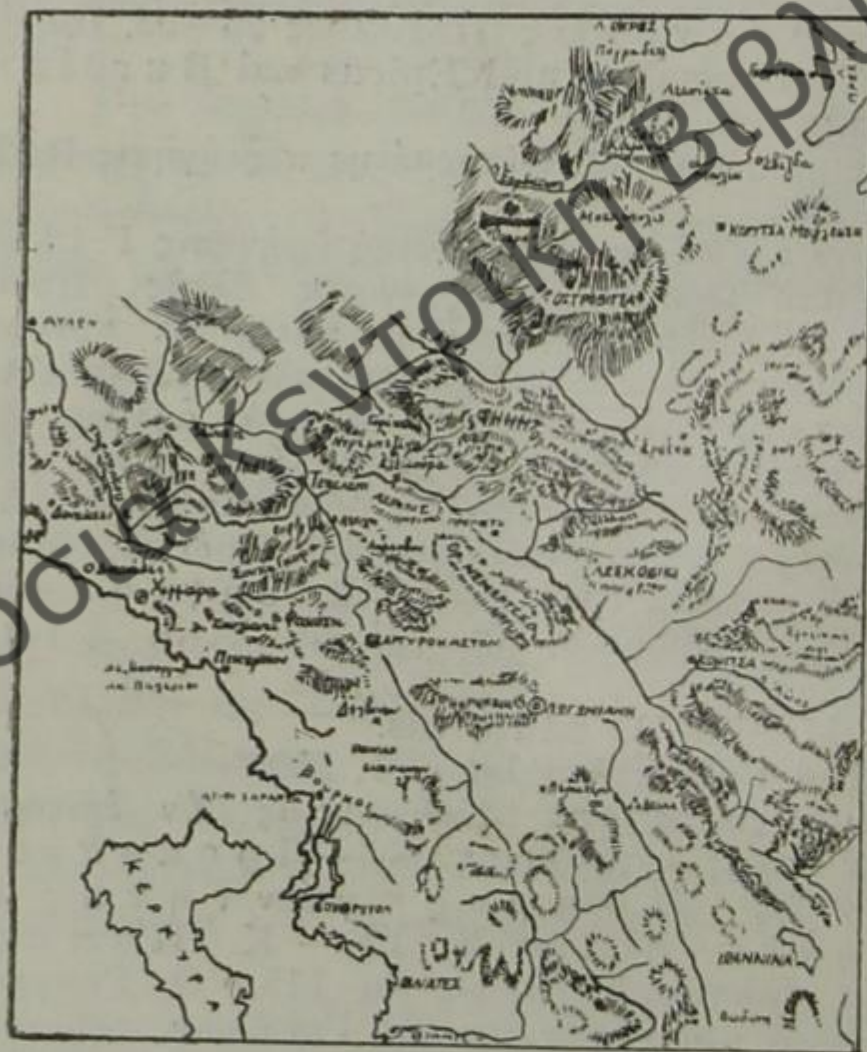
7. Ἀ γ α θ η μ έ ρ ο υ Ὑποτύπωσις Γεωγραφίας ἐν ἐπιτομῇ Β. 2 σελ. 45. Ἰ ε ρ ο κ λ έ ο υ ς Σ υ ν έ κ δ η μ ο ς 653—Π ρ ο κ ο π ί ο υ Β 80—Κ ω ν σ τ α ν τ ῖ ν ο ς Π ο ρ φ υ ρ ο γ έ ν ν η τ ο ς σ. 145—Ἀ ν ν η ς Κ ο μ ν η ν ῆ ς Ἀ λ ε ξ ι ᾶ ς 3, 12—Κ. Π α π α ρ ρ η γ ο π ο ῦ λ ο υ Ἱ σ τ ο ρ ί α ἑ λ λ η ν ι κ ο ῦ ἔ θ ν ο υ ς Α α 145—Ὁ Γεωγράφος Κίπερτ θέτει ὡς ὄριον στὸ χάρτη του τὸν Γενοῦσον ποταμὸν, ἐνῶ ὁ Rouqueville περιλαμβάνει τὴ Μοσχόπολιν, τὸ Βεράτι καὶ τὴν ὑποδιοίκησιν Δελβίνου στὰ σύνορα τῆς Ἡπείρου. Ὁ Vellay πάλι θέτει τὰ ὄρια στὸν Αὐλῶνα, Βεράτι, Τεπελένι, Φλώρινα. (ἰδὲ καὶ C h. V e l l a y L'irredentisme hellénique σ. 24)—Ἑλληνικὴ θεωρεῖ τὴ Ν. Ἀλβανία καὶ ὁ Γάλλος ἱστορικὸς Driault (E. D r i a u l t Τὸ ἀνατολικὸν ζήτημα)—Π. Π α π α ρ ο ῦ ς η Συμβολὴ εἰς τὴν τοπογραφίαν τῆς Ἀρχαίας Ἡπείρου—Σ ε μ ι τ έ λ ο υ Ἡπειρωτικά.

τῆς περιοχῆς, ὅπως φανερώνουν τὰ ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα, οἱ ἐπιγραφές, ἡ γλῶσσα, οἱ παραδόσεις, τὰ μνημεῖα, τὰ ἥθη καὶ τὸ ἔθιμα καὶ ὁ ἰδιωτικὸς βίος τῶν Ἑπειρωτῶν. Κι ἔπειτα πρέπει νὰ ἔχουμε ὑπ' ὄψιν μας ὅτι σὲ ὅλες τὶς ἱστορικές ἐποχές δὲν ὑπάρχει ξεχωριστὴ διάκρισις Νοτίου καὶ Βορείου Ἑπείρου, ἀλλὰ μιὰ ἐνιαία χώρα, μὲ ἐνιαῖο λαὸ καὶ ἐνιαῖες παραδόσεις καὶ πολιτισμὸ ἀπὸ τὸν Ἀμβρακικὸ ὡς τὰ Ἀκροκεραύνια. Ὁ σημερινὸς δὲ χωρισμὸς τῶν Ἑπειρωτῶν σὲ Βορείους καὶ Νοτίους δὲν ἔχει κανένα ἱστορικογεωγραφικὸ δικαιολογητικὸ παρὰ μόνο τὴ διπλωματικὴ σκοπιμότητα τῶν τελευταίων ἐτῶν.

Γι αὐτὸ καὶ σὲ τούτῃ τῇ μελέτῃ ὁ Ἑπειρωτικὸς λαὸς (Νότιος καὶ Βόρειος) ὡς ἐνιαῖος ἐννοεῖται καὶ ἐνιαῖος ἐξετάζεται.

Η ΧΩΡΑ

Ἕνας τεράστιος ὄρεινὸς ὄγκος ποὺ ἀγκαλιάζει βαθύσκιες κοιλάδες αὐλακωμένες ἀπὸ ὀλόδροσα ποταμῶνα... Νὰ ἡ Ἑπειρος!..

Χάρτης Β. Ἑπείρου

Ἀριστερὰ ἀπλώνεται ὀλογάλανος καθρέφτης ἡ θάλασσα τοῦ Ἰονίου, μιὰ θάλασσα μαγεύτρα, ἤρεμη κι εὐγενική, σπαρμένη μὲ τὰ ὄνειρεμένα νησάκια τῆς Ἑπτανήσου — λὲς ἓνας πλουμιστὸς ὑγρὸς τάπητας...

Δεξιὰ πέρα - πέρα ὡς τὰ μεσοῦρανα σκιάζει τὰ βλέμμα ὁ ἐπιβλητικὸς ὄγκος τῶν περήφανων βουνῶν τῆς παλληκαριᾶς καὶ τοῦ θρόλου.

Μέσα στὰ σωθικὰ τούτου τοῦ χιονάτου ὄγκου φωλιάζει ἡ ψυχὴ ἑνὸς ἀγέρωχου λαοῦ ποὺ διδάχθηκε μέσα ἀπὸ τὰ κύματα τοῦ χυμένου του

αἵματος νὰ λατρεύῃ τὸ ὄραμα τῆς λευτεριᾶς καὶ νὰ σκιρτᾷ μπρὸς στὴ θυσία.

Ψηλά στις ἀπάτητες βουνοκορφές ἀντάμα μὲ τὸ ζύγισμα τοῦ σταυραετοῦ ἔχει στήσει τοῦτος ὁ λαὸς τὴν πίστιν του στὶς παραδόσεις τῶν πατέρων του καὶ τὴ λατρεία του στὸ πατρικό του χῶμα.

Κι ὅλες οἱ κεραῖες τοῦ ψυχικοῦ καὶ πνευματικοῦ του κόσμου

Τοπεῖο τῆς Β. Ηπειροῦ

δονοῦνται μὲ τὴ φωτοπλημμύρα τῆς πατρικῆς γῆς καὶ χοροπηδοῦν μπρὸς στὸ μεγαλεῖο τῆς προγονικῆς κληρονομιάς.

Γιατὶ ἀλήθεια εἶναι ὑπέροχη ἡ χώρα κι ἀξίζει νὰ μιλάη κανεὶς γιὰ αὐτήν...

Τὸ χειμῶνα ὅπως εἶναι κρυμμένη στὰ πλούσια χιόνια, ποὺ φθάνουν τὸ ὕψος τῶν σαράντα πόντων καὶ καμιὰ φορὰ τὰ δυὸ

μέτρα, σχηματίζει ἄφθονα τὰ ποτάμια, τὰ ρυάκια καὶ τὰ ξεροπόταμα. Κι ἀπ' τὸ παχὺ τὸ χιόνι ἀποκλείονται τὰ βουνοχώρια τὸ ἓνα μὲ τὸ ἄλλο καὶ κόβεται ἡ ἐπαφὴ τῶν ἀνθρώπων.

Κι ἀνάμεσα στὸ τσουχτερὸ χιονόνερο καὶ τὶς ἀπόκοσμες χιονοθύελλες οἱ ἄνεμοι ἔχουν στήσει τὸ βασίλειό τους. Φυσοῦν ἀπὸ παντοῦ, σὲ ὅλες τὶς διευθύνσεις καὶ μὲ ὅλες τὶς ταχύτητες πάντα δυνατοὶ καὶ κρουεροί. Ἰδιαίτερα τὸν Ἰανουάριο καὶ Φεβρουάριο πὺ πλακώνει ἡ πιὸ μεγάλη ψύχρα οἱ λαγκαδιές τῆς Ἡπείρου δὲ συγκρίνονται μὲ τὰ μαγευτικώτερα τοπεῖα τῆς Ἑλβετίας.

Κι ὕστερα τὸ κλίμα τῆς ἐξαΐσιας τούτης χώρας ἀνάλογα μὲ τὶς τοποθεσίες καὶ τὰ ὑψώματα δείχνει πλούσιες καὶ ἀμέτρητες τὶς διαφορές. Στὸ ἐσωτερικὸ μένει πάντα ἠπειρωτικὸ, στὰ παράλια πὺ τὰ λούζει τὸ Ἰόνιο καὶ ἡ Ἀδριατικὴ παίρνει τὴ θαλασσινὴ γλύκα, ἐνῶ στὰ ψηλῶματα τῶν βουνῶν ἔχει τὰ γνωρίσματα τῶν βορεινῶν κλιμάτων μὲ θερμοκρασία πὺ μένει γύρω στοὺς 9 βαθμοὺς Κελσίου.

Μὰ τὸ ἰδιότυπο χαρακτηριστικὸ τῆς χώρας πὺ τὴν κάνει ξεχωριστὴ εἶναι τὸ ποῦσι, ἡ ὁμίχλη. Ὅπως τὸ χιόνι καὶ οἱ ἄνεμοι βασιλεύουν στὰ βουνά, ἔτσι κι ἡ ὁμίχλη κυριαρχεῖ παντοῦ. Πυκνὴ ἢ ἀραιὴ ἀπλώνεται σιγὰ καὶ τυλίγει ὅλη τὴ χώρα μέσα στὸ σταχτύ της σεντόνι. Κι ἡ πιὸ πολλὴ ὁμίχλη πέφτει τὸν Ὀκτώβριο μῆνα. Μὰ ὅσα καὶ νὰ εἴπῃ κανεὶς γιὰ τὴν Ἡπειρο, πάντα λίγα εἶναι !...

Ἡ μετεωρολογία τὴ θέλει τὴν πιὸ ὑγρὴ περιοχὴ τῆς χώρας καὶ τὸ παραλιακὸ τῆς τμῆμα θεωρεῖται τὸ μέρος πὺ πέφτουν οἱ πιὸ πολλὲς βροχές. Παρ' ὅλα ὅμως αὐτά, ἂν καὶ τὸ ὕψος τῶν βροχῶν εἶναι πολὺ ψηλὸ, τὸ χῶμα δὲ μουσκεύεται παρὰ λίγο, καὶ ἡ χώρα λίγο μόνο ὠφελεῖται. Γιατὶ ἐπειδὴ δὲ μοιράζεται κανονικὰ ἡ βροχὴ σὲ ὅλες τὶς περιοχές, ἡ χώρα καταντάει νὰ εἶναι μιὰ ἀπὸ κεῖνες πὺ τὸ πρόβλημα τοῦ νεροῦ γιὰ τὸ πότισμα τῶν ἀγρῶν παίζει σπουδαῖο ρόλο στὴν παραγωγὴ.

Τὰ βουνά. — Ἡ Ἡπειρος εἶναι ἓνα βουνό. Ὅσο καὶ νὰ ψάξης σὲ ἄλλον τόπο δὲ θὰ συναντήσης παρόμοιο μέρος. Ἡ φύσις χάρισε ὅλα τὰ βουνά σ' αὐτὴν καὶ τοὺς κάμπους στὴ γειτονικὴ τῆς Θεσσαλίας. Καὶ τὰ βουνά εἶναι ἡ ψυχὴ τῆς χώρας. Κι εἶναι τόσο πολλά, γιατί ἐδῶ βρίσκονται στὸ βασίλειό τους. Ἀνεμπόδιστοι ἀφέντες ψηλώνουν τὶς κορυφές τους καὶ ἀγκαλιάζουν μὲ τὰ αἰωνόβια δένδρα τους τοὺς ὀρίζοντες.

Ἀρχὴ τούτου τοῦ ὄρεινοῦ κόσμου εἶναι τὰ Κεντρικὰ Ἀλβανικὰ βουνά πὺ χωρίζουν στὴ μέση κι ὀρίζοντια τὴ σημερινὴν Ἀλβανία. Κι ἀκολουθεῖ ἡ Μόκρα πὺ κλείνει τὰ σύνορα τῆς Ν. Ἀλβανίας μὲ τὴ Σερβία, τὸ Μάλι - Σπατὶτ πὺ βαδίζει παράλληλα, τὸ Γκοῦρι - Τόπιτ, τὸ γε-

μαῖτο πηγές καὶ δάση σ' ἓνα ὕψος 2.500 μ. καὶ ἡ Κάμνια. Στὸ τέρμα τοῦ θεώρατου τούτου συγκροτήματος ἀνοίγονται οἱ λίμνες τῆς Πρέσπας, τῆς Ἀχρίδος, τῆς Σόβιανης καὶ οἱ γραφικὲς κοιλάδες τῆς Β. Ἡπείρου.

Κάτωθ' ἐκείνους στὴν Κεντρικὴ Βόρειο Ἡπειρο ἀρχίζει ὁ Τόμορος μὲ τὶς πολύμορφες καὶ δασώδεις βουνοκορφές, ἡ Ὀστροβίτσα καὶ ἡ Νεμέρτζικα, τὸ γεμαῖτο δέντρα καὶ κλεισοῦρες βουνὸ πὺ φθάνει ὡς τὰ σύνορα.

Δυτικὰ τὰ βουνὰ εἶναι πιὸ ἥμερα καὶ πιὸ ὁμαλὰ ἀφήνοντας στὸ πέρασμά τους μικρὲς καὶ μεγαλούτσικες κοιλάδες. Ἡ Μαλάκαστρα καὶ ἡ Κρίμπα καὶ δυτικώτερα ἡ Λουγκάρα πὺ κατεβαίνει μαλακὰ πρὸς τὸν Αὐλῶνα. Τὰ Κεραυνία πὺ πέφτουν ἀλότομα στὴν Ἀδριατικὴ γιὰ νὰ σχηματίσουν τερματίζοντας τὸ ἀκρωτήριον τῶν Ἀκροκεραυνίων πὺ ἴδια γλῶσσα βυθίζεται στὴν Ἀδριατικὴ. Ἡ Τσίκα, ὁ κύριος ἀντιπρόσωπος τῶν ἔνδοξων βουνῶν τῆς Χιμάρας πὺ ἀγγίζει τὰ 2.000 μ. Τὰ βουνὰ τοῦ Σαρακίνου καὶ τὸ Πλατυβούνιστὰ σύνορα, εἶναι τὰ χαρακτηριστικὰ βουνὰ τῆς δυτικῆς πλευρᾶς.

Κι ὕστερα στὸ νότιον τμήμα τῆς χώρας συνεχίζεται ἡ ἴδια δρᾶσις. Ἡ Πίνδος ἐδῶ εἶναι ὁ ἀφέντης. Μὲ τὶς δυὸ πανύψηλες κορφές της, τὸ Σμόλικα καὶ τὸ Περιστέρι (Λάκμων) πὺ εἶναι δίπλα-στὰ Ἰωάννινα, κλείνει τὴν χώρα ἀπὸ τὴν ἀνατολικὴν μερὰ καὶ ἀφήνει μόνη διάβασιν τὴν Ράχη τοῦ Ζυγοῦ στὸ Μέτσοβο. Πρὸς τὰ πάνω δένουν τὴν Πίνδο μὲ τὰ βορειοηπειρωτικὰ βουνὰ τὸ Βόϊον (Γράμμος) ἡ Τύμφη καὶ τὸ Μιτσικέλι. Κι ὕστερα πιὸ κάτω συνεχίζονται τὴν πορεία ὁ Τόμαρος καὶ ἡ Ὀλύτσικα (Σουλιώτικα βουνὰ) καὶ τὰ Τζουμέρκα (Ἀθαμανικὰ βουνὰ).

Καὶ μέσα στὶς κλειστὲς λεκάνες τῶν ἀτέλειωτων τούτων βουνῶν χαράζονται κοιλάδες μικρὲς καὶ ἀπλόχωρες, πεδιάδες ἀέραντες καὶ καρποφόρες.

Οἱ λίμνες. — Πολὺ συχνὰ οἱ βάλτοι καὶ οἱ λίμνες καὶ οἱ λιμνοθάλασσοι φανερώνονται στὴν χώρα. Ἀπὸ τὰ βορεινὰ ἡ Πρέσπα (Βοηγιίς), ἡ μεγαλύτερη λίμνη τῆς Βαλκανικῆς μὲ 288 τετρ. χιλιόμετρα ἔκτασιν καὶ 50 μ. βάθος, ἑξακουστὴ γιὰ τὴν νοστιμάδα τῶν ψαριῶν της ἀλλὰ καὶ γιὰ τὶς ἀγριόπαπιες καὶ τοὺς πελεκάνους πὺ ζοῦν κοπαδιαστὰ στὰ νερά της. Ἡ Ὀχρίδα (Ἀχρίς - Λυγνίτις), ἡ δεύτερη τῆς Βαλκανικῆς μὰ ἡ πιὸ βαθειὰ γιὰτὶ φθάνει τὰ 286 μ. βάθος, περίφημη γιὰ τὶς πέστροφες καὶ τὰ μαγευτικὰ τοπεῖα τῶν ὀχθῶν της. Ἡ Σοβιάνη (Μαλίκη), ἡ παλιὰ μεγάλη λίμνη κοντὰ στὴν Κορυτσά πὺ σιγὰ - σιγὰ καὶ λιγοστεύει. Ἡ Βιβάρη (λίμνη τοῦ Βου-

θρωτοῦ) με πυκνή λάσπη τεσσάρων μέτρων. Καὶ στὰ νότια ἡ Π α μ β ῶ τ ι ς, ἡ ξακουστὴ λίμνη τῆς μαγείας καὶ τοῦ θρούλου τοῦ Ἄλῃ πασᾶ. Καὶ ἡ Λ α ψ ῖ σ τ α πού σήμερα ξεράθηκε.

Οἱ ποταμοί.— Κι ἐπειδὴ ἡ Ἡπειρός ἔχει πλῆθος τῖς βροχές, ἀπὸ τὰ πλάγια τῶν πανύψηλων καὶ δασωμένων ὄροσειρῶν

Γεφύρι στὸν Ἄϊων

πετιοῦνται ἀναρίθμητες οἱ πηγές κι ἡ χώρα καμαρώνει πὼς ἔχει ἄφθονα τὰ νερά κι ἀστείρευτα τὰ ρυάκια. Γιατὶ οἱ ἀσταμάτητες κι ὄρμητικὲς πηγές με τὰ νερά τους αὐλακώνουν τὰ βουνὰ σὲ βαθειές καὶ στενὲς χαράδρες μέσ' στὶς ὁποῖες γκρεμίζονται με βοή καὶ πάταγο. Γι αὐτὸ καὶ ἐδῶ πλάσθησαν οἱ μῦθοι γιὰ τὸν Ἄδη, τὴν Ἀχερουσία, τὸ Χάροντα καὶ τὰ νεκρομαντεῖα. Κι ἔπειτα ὅταν τὰ ρυάκια ἀνταμώσουν καὶ σμίξουν με τοὺς κάμπους μεταβάλλονται σὲ ἤρεμα καὶ εὐεργετικὰ ποταμάκια πού δωρίζουν στὴ γῆ.

πλούσιο τὸ χῶμα καὶ τὸ λίπασμα πού κουβαλοῦν ἀπὸ τὰ κακο-
τράχαλα βουνά.

Καὶ τὰ ποτάμια τῆς χώρας εἶναι τόσα πολλά. Ὁ Γενού-
σος (Σκουμπι) ἀπὸ τὸ βοριὰ ἀνοίγει τὸ δρόμο. Πηγάζοντας
ἀπὸ τὴ χώρα τῶν λιμνῶν, περνᾷ στὸ Ἐλμπασάν καὶ τὰ Κεντρικὰ
Ἀλβανικὰ βουνὰ καὶ χύνεται στὴν Ἀδριατικὴ νοτίως τοῦ Δυο-
ραχίου. Ἀκολουθεῖ ὁ Ἄψος (Βερατιανὸς) πού ἀρχίζει ἀπὸ τὴν
Ὀστροβίτσα, περνᾷ στὴν Τρεμπεσίνα καὶ συναντᾷ τὸ Δέβολη
στὸ Βεράτι. Κι ὕστερα ὁ Δέβολης (Ἑσρδαϊκὸς) πού ἔχει
τις πηγές στὸ Γράμμο, ἐνώνεται μὲ τὸν Ἄψο καὶ χύνονται ἀντάμα
στὴν Ἀδριατικὴ. Κι ὁ Ἄωος πού ἀρχίζει ἀπὸ τὴν Πίνδο καὶ
τερματίζει στὸν Αὐλῶνα. Κι ὁ Σαραντάπορος πού φθά-
νει τὰ 60 μ. πλάτος, κι ὁ Βοϊδομάτης, τὸ ἥσυχο ποτα-
μάκι, πού ἐνώνονται μὲ τὸν Ἄωο. Καὶ τὴν πορεία κλείνει ὁ Κα-
λαμάς (Θύαμις) πού χωρίζει τὴ χώρα μας ἀπὸ τὴν Ἀλβανία.

Ἀλλὰ καὶ ἡ Νότια Ἠπειρος δὲν ὑστερεῖ σὲ ποτάμια. Στὸ
κέντρο σχίζουν τὴ χώρα ὀριζόντια ὁ Ἀχέρων (Μαυροπόταμο)
καὶ ὁ Κωκυτὸς (Βουβό). Κι ὕστερα κάθετα μὲ τέρμα τὸν
Ἀμβρακικὸ ρέει ὁ Λοῦρος (Ὠροπός). Πιὸ κεῖ ὁ Ἄρα-
χθὸς κι ἀνατολικώτερα ὁ Ἀχελῷος (Ἰναχος).

Οἱ κοιλάδες.— Καὶ ρέοντας ὀλοχρονὶς τὰ ἀφθονα τοῦτα
ποτάμια σχηματίζουν τὶς πολυμορφες κοιλάδες πού πλουτίζουν
τὴ χώρα μὲ τὸ γόνιμο καὶ παχὺ τους χῶμα. Καὶ τέτοιες κοιλά-
δες στὴν Ἠπειρο εἶναι πολλές. Πρῶτα ἡ κοιλάδα τοῦ
Ἄψου στὸ Βεράτι καὶ ἡ ἀπέραντη κοιλάδα τοῦ Ἀώου
γύρω ἀπὸ τὸ Γενούσο. Καὶ πιὸ κάτω ἡ κοιλάδα τοῦ Δελ-
βίνου ἢ πιὸ ἀξιόλογη τῆς Β. Ἠπέιρου πού πλημμυρίζει ἀπὸ
λεῦκες, φτελιές καὶ πλατάνια. Καὶ πλούσια, γόνιμη καὶ μεγάλη ἀνοί-
γεται στὴν Ἀδριατικὴ. Οἱ ὄρεινοὶ βοσκοὶ τὴ μεταχειρίζονται γιὰ
βοσκοτόπι τὸ χειμῶνα. Τότε ὁ τόπος ὀλόγυρα γεμίζει ἀπὸ πι-
στικῶν φωνές καὶ βελάσματα γιδιῶν. Κι ὕστερα πιὸ ἐκεῖ ἡ κοι-
λάδα τοῦ Δρίνου στὸ Ἀργυρόκαστρο καὶ τῆς Κορο-
τσᾶς πού πιάνει ἀπὸ τὴν Πρέσπα καὶ τὴ Σοβιάνη ὡς τὸν
Ἄωο καὶ τὴν Πρεμετὴ. Καὶ κάτω ἡ κοιλάδα τοῦ Καλα-
μάστὰ σύνορα, καὶ τῆς Θεσπρωτίας πού ποτίζει ὁ Ἀχέ-
ρων, καὶ ἡ πλούσια πεδιάδα τῆς Ἄρτας καὶ τῆς
Πρέβεζας μὲ τοὺς βαθύσκιους ἐλαιῶνες καὶ τοὺς προνομιού-
χους πορτοκαλεῶνες της.

ΦΥΤΕΙΑ ΚΑΙ ΠΑΡΑΓΩΓΗ

Μὰ ὅλα αὐτὰ εἶναι σταγόνα στὸν ὠκεανό. Σὲ μιὰ χώρα σπαρμένη μὲ λιθάρια δὲν ἀλλάζει τὸ χαρακτῆρα τὸ λιγιστὸ καὶ πανάκριβο χῶμα. Σὲ ἓνα ἄγονο ἔδαφος χρειάζονται μεγάλα κότσια γιὰ νὰ ἀποκτήσης παραγωγή καὶ νὰ κάνης ζωὴ ὑποφερτὴ. Γι' αὐτὸ καὶ στὴν Ἡπειρον ἡ παραγωγή εἶναι ἀνάλογη μὲ τὴ σκληρὴ δουλειὰ τῶν κατοίκων. Ἐδῶ γίνεται δοκιμασία καρτερίας, ἀντοχῆς καὶ ὑπομονῆς. Καὶ ἡ ἐπιμονὴ τοῦ Ἡπειρώτη ξεπερνᾷ τὴ δυσμένεια τῆς φύσεως. Ἀλλάζει τὴ στέρησιν σὲ γονιμότητα. Κι ἡ παραγωγή φαντάζει ἀξιοπρόσεχτη.

Στὴν πρώτη σειρὰ ἔρχεται τὸ ἀραποσίτι, τὸ σιτάρι, ἡ βρώμη

Ὁ Δεῖνος

τὸ κριθάρι, τὸ κρασί, τὰ ὄσπρια, καὶ στὰ παράλια τὰ ὀπωρικὰ καὶ τὸ λάδι. Ἐλιές καὶ ἔσπεριδοειδῆ, συκιές, ροδιές, μυγδαλιές καὶ ἀμπέλια ἀπλώνονται στὶς κοιλάδες, καὶ στὶς παράκτιες περιοχὲς τῆς Χιμάρας, τοῦ Δελβίνου, τοῦ Ἐλμπασάν. Στὴν περιοχὴ τοῦ Δελβίνου ἀφθονο φυτρώνει τὸ ρύζι καὶ τὸ μπαμπάκι. Στὰ ἀνατολικά ὄροπέδια τῆς χώρας καὶ στὴν κοιλάδα τῆς Κορυτσᾶς πλούσιες εἶναι οἱ κερασιές, οἱ βερυκοκιές, οἱ μηλιές καὶ ἀγριαπιδιές, ἀνάμεσα σὲ σωροὺς καλάμια, πλατάνια λεῦκες, ἴτιές καὶ πικροδάφνες.

Στὰ βουνὰ πάλιν ἡ φύσις φάνηκε πιὸ γενναιόδωρη. Ἀφθονα δάση μὲ ἔλατα, πεῦκα, πλατάνια, φτελιές, βελανιδιές καὶ ὄξυές μέσα σὲ θάμνους ἀπὸ ρεῖκια, φτέρες, κουμαριές, καὶ βάτα σκεπάζουν τὶς πλαγιές καὶ τὰ διάσελα, τὶς ρεματιές καὶ τὶς χαράδρες. Καὶ τὰ δάση μὲ τὶς βαλανιδιές ἔχουν τόσην ἀξία γιὰ τὸν

άνθρωπο. Ἐπειδὴ ἀπ' αὐτὰ παίρνει τὴν ξυλεία ἀλλὰ καὶ τὰ φύλλα πὺν τὸ χειμῶνα εἶναι τόσο χρήσιμα γιὰ τὴν τροφή τῶν ζῶων. Γιατὶ ξεχωριστὸ πλοῦτο δίνει στὸν Ἡπειρώτη ἢ χιλιοτραγουδισμένη ντόπια κτηνοτροφία πὺν εἶναι καὶ παλιὰ παράδοσις τῆς χώρας. Τὰ πρόβατα, τὰ κατσίκια, τὰ ἄλογα, τὰ μουλάρια καὶ τὰ βόδια αὐξάνουν τὸ ἀγροτικὸν εἰσόδημα, καὶ δίνουν εἰδυλλιακὴ μορφή στὴ ζωὴ τῶν χωρικῶν. Ἰδιαίτερα τὰ ἐκλεκτὰ καὶ μεγάλης ἀντοχῆς ἄλογα εἶναι τὸ χαρακτηριστικὸ τῆς Βορείου Ἡπείρου.

Λίγα ὅμως ἀγρίμια φωλιάζουν στὶς ψηλές βουνοκορφές καὶ στὰ πυκνὰ φαράγγια τῆς χώρας. Δὲν ζοῦν ἐδῶ οὔτε ζαρκάδια οὔτε ἐλάφια. Λίγες μόνον ἀλεποῦδες, τσακάλια, ἀρκοῦδες, ἀγριοκάτσικα καὶ ἀγριογούρουνα θὰ συναντήσης. Μὰ τὸ συχνότερον ἀγριον ζῶον εἶναι ὁ λαγὸς πὺν ἀληθινὰ πλημμυρίζει τὰ βουνὰ τῆς Β. Ἡπείρου. Καὶ ἔπειτα ἀφθονα εἶναι τὰ ὄρνια καὶ τὰ ἄγρια πουλιά πὺν στήνουν τὶς φωλιές τους στὶς ἀπόκρημνες πλαγιές τῶν βορειοηπειρωτικῶν βουνῶν. Καὶ τέτοια ἀπαντοῦν πολυάριθμα. Ὁ χρυσαετὸς πὺν ξύνει τὰ νύχια του στὰ κράκουρα, ὁ σταυραετὸς πὺν ζυγιάζεται στὰ σύννεφα, τὰ λελέκια πὺν σκαλώνουν στὶς στέγες τῶν σπιτιῶν, τὰ γεράκια πὺν ὁρμοῦν σὰν κεραυνοὶ πρὸς τοὺς κάμπους, καὶ ὕστερα τὰ διάφορα εἶδη τῶν γλάρων καὶ οἱ καμαρωτὲς πέρδικες. Καὶ μέσα ἀπὸ τὶς πλαγιές τὶς δασοσκέπαστες καὶ ἀπὸ τὶς λαγκαδιές τὶς μαγευτικὲς φαντάζουν τὰ γραφικὰ χωριουδάκια τῆς περιοχῆς μὲ τὶς παλαιϊκὲς ἐκκλησιές καὶ τὰ ψηλὰ καμπαναριά.

Ἔτσι ὅσο καὶ ἂν εἶναι ψηλὰ καὶ ἀπρόσιτα τὰ βουνὰ τῆς Βορείου Ἡπείρου, ἢ γεμάτη καλωσύνη ψυχὴ τοῦ Ἡπειρώτη τὰ ἐξευγένισε, τὰ γαλήνεψε, καὶ τὰ ἠμέρωσε.

Οἱ κόλποι.—Καὶ ὕστερα ἢ θάλασσα εἶναι ἀφιλόξενη στὴ χώρα. Σκληρὴ καὶ φουρτουνιασμένη δέρονει ἀνελέητα τὶς ἀπόκρημνες ἀκτὲς τῆς Ἡπειρωτικῆς παραλίας. Πουθενὰ ἀκρογιαλὴ. Πουθενὰ ἀνοιγμα. Ὀλόκληρη ἢ περιοχὴ ἀπὸ τὸν Ἀμβρακικὸ ὡς τὸν Αὐλῶνα δὲν ἔχει κανένα φυσικὸ ἀραξοβόλι. Μόνον λίγοι ὁρμίσκοι φαίνονται γιὰ νὰ σπάζουν τὴ μονοτονία τῶν Ἡπειρωτικῶν ἀκτῶν. Τέτοιοι στὴ Θεσπρωτία εἶναι τὸ Φανάρι καὶ ὁ Ἅγιος Ἰωάννης, ὁ ὄρμος τῆς Πάργας καὶ ὁ κόλπος τῆς Ἡγουμενίτσας. Στὴ Βόρειο Ἡπειρο ἀνοίγεται ὁ κόλπος τοῦ Βουθρωτοῦ μὲ τὴν ὁμώνυμη λίμνη, οἱ Ἅγιοι Σαράντα πὺν εἶναι τὸ πιὸ σπουδαῖο λιμάνι τῆς χώρας καὶ ὁ μέγας συγκοινωνιακὸς σταθμὸς τοῦ ἐσωτερικοῦ. Πιὸ πάνω οἱ ἀπότομες ἀκτὲς τῶν Κεραυνίων δὲν ἐπιτρέπουν σπουδαῖα λιμανάκια, μόνον στὸ τέρμα τους σχηματίζεται ὁ κόλπος τοῦ Αὐλῶνος.

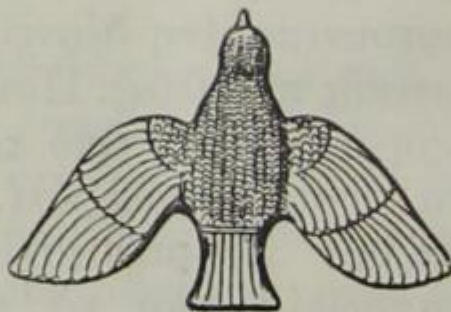
Ἔτσι ὅλη ἢ Ἡπειρος σὲ 220 χιλιόμετρα ἀκτὲς μόνον δυὸ

εὐνοϊκὰ φυσικὰ ἀνοίγματα πρὸς τὴ θάλασσα εὐτύχησε νὰ βρῆ, τὸ ἓνα στὸ βοριά καὶ τὸ ἄλλο στὸ νότο, τὸν Αὐλῶνα καὶ τὸν Ἄμβρακικό.

Γι αὐτὸ κι ἡ Ἑπειρος δὲν εἶχε ποτὲ σχέσιν μὲ θάλασσες, καράβια, ἐμπόρια καὶ περιπέτειες. Κι ὁ Ἑπειρώτης ρίχθηκε μὲ πάθος στὴ γῆ. Τὴν τρύγησε, ἄκουσε τὶς λαχτάρεις καὶ τοὺς πόθους της καὶ δέθηκε μαζί της. Κι ἡ χώρα λαμπύρισε ἀπὸ τὴ χαρά του...

Κι ἐνῶ μέσα ἀπὸ τὶς ἀπόκρημνες βουνοκορφές καὶ τὶς σκιερές ρεματιές προβάλλουν ξεχωριστὲς καὶ διαλεγμένες οἱ ὑπέροχες φυσικὲς καλλονές, ἡ μυστηριακὴ μεγαλοπρέπεια τῶν περήφανων βουνῶν μαζί μὲ τὸ χαρωπὸ σύρσιμο τῶν φιδίσιων ρυακιῶν στὶς μαγευτικὲς κοιλάδες, χαράζουν χτυπητὰ τὰ χνάρια στὴν ψυχὴ τοῦ Ἑπειρώτη. Κι ὕστερα ὁ ἀπόκοσμος κι ἀπόμακρος μυστικὸς ψιθυρισμὸς τῶν ἀνέμων καὶ τῶν ρυακιῶν τυπώνονται στὴν ἐκλεπτυσμένη εὐγένεια τοῦ ἤχου μιᾶς φλογέρας ἢ στὸ φαινὸ χαμόγελο μιᾶς βοσκοπούλας ποὺ πάει στὴ βρῦσιν γιὰ νερό...

Κι ἡ ἀποτύπωσις τούτη καὶ ἡ ἐνότητα ἔχει κάτι τὸ πρωτόγονο, τὸ εἰδυλλιακό, τὸ μυσταγωγικὸ καὶ τὸ χαρούμενο. Γιατὶ ἐδῶ ἡ φύσις γίνεται ἓνα μὲ τὸν ἄνθρωπο. Τοῦ δίνει φτερά, τὸν ὁμορφαίνει καὶ τὸν ἀνυψώνει. Γι αὐτὸ κι ὁ εὐγενικὸς καὶ ἀγέρωχος τοῦτος λαὸς ἔχει πάρει τὴ μυσταγωγία ἀπὸ τὴ φύσιν, τὴν εὐγένεια ἀπὸ τὸ ριγηλὸ ψιθύρισμα τῶν ρυακιῶν καὶ τὸ καμάρι ἀπὸ τοὺς σταυραετούς.

Η ΗΠΕΙΡΟΣ ΣΤΟΥΣ ΑΡΧΑΙΟΥΣ ΧΡΟΝΟΥΣ

Ἡ Ἡπειρος ἀρχαιολογικὰ σημάδια δείχνει μόλις στὰ 2300 π. Χ. Κι αὐτὸ βέβαια δὲν σημαίνει πὼς πρὶν δὲν κατοικεῖτο. Ὅχι! Ἀπλούστατα, δὲν ἔγιναν στὴ χώρα οἱ ἀναγκαῖες ἀνασκαφές γιὰ νὰ διδαχθοῦμε τὴ ζωὴ τῆς Ἡλείρου στὴ νεολιθικὴ καὶ πρὶν ἐποχὴ.

Τὰ ἀρχαιολογικὰ εὗρηματα τῆς ἐποχῆς τοῦ χαλκοῦ ἀποδεικνύουν τὴν ὑπαρξὴν στὴ χώρα λαοῦ συγγενικοῦ μὲ τοὺς ἀρχαίους Μακεδόνες. Τὸ ἴδιο φανερώνουν καὶ οἱ ἐπιγραφές καὶ τὰ ἄλλα γλωσσικὰ μνημεῖα¹.

Στὸν Ἰωάννη πόλεμο, τὸν ἐθνικὸ πόλεμο τῶν Ἀχαιῶν ἐναντίον τοῦ ὑβριστοῦ τῆς Ἑλλάδος Πάρι, δὲν πῆραν μέρος οἱ μακρῖνοι Ἡπειρῶτες.

Ἀρχίζουν ὅμως νὰ μνημονεύονται ἐνωρίς, ἀπὸ τὴν Ὀδύσεια².

Κατὰ τὸν 10ον π.Χ. αἰῶνα μὲ τὴν πίεσιν τῶν λαῶν ποὺ κατέρχονται στὴ Βαλκανικὴ φεύγουν ἀπὸ τὴν βορειοδυτικὴν Ἑλλάδα οἱ Θεσσαλοὶ, Ἀκαρνανῆς, Αἰτωλοὶ καὶ Ἡλεῖοι καὶ πηγαίνουν στὶς χῶρες ποὺ ἔδωσαν τὸ ὄνομά τους³. Τότε στὸ κενὸ ποὺ

1. Ἀντ. Κεραμοπούλου: «Μακεδονία καὶ Μακεδόνες». Ἰδίου: «Ἕλληνες καὶ οἱ βόρειοι γείτονες». Δ. Εὐαγγελίδης: «Οἱ ἀρχαῖοι κάτοικοι τῆς Ἡλείρου» σ. 9.

2. Ὀμήρου: Ὀδύσεια Η 7 - 8 — Klotzch: Epirotische geschichte. — Εὐαγγ. Κοφινιώτου: Ὀμηρικὴ Γεωγραφία.

3. Ἡρόδοτος Ζ 176. — Θουκυδίδης Α 12. — Στράβων Ζ 326. — Κ. Παπαρηγόπουλου Ἱστορία ἑλλην. ἔθνους. Αα 34. — Philippsen, Thessalien und Epirus.

ἄφησαν, ἐγκαταστάθηκαν οἱ Ἑπειρῶτες. Αὐτοὶ δὲ σκορπισθέντες μεταξὺ Ἀκροκεραυνίων, Πίνδου καὶ Ἀμβρακικοῦ χωρίσθησαν ἔνωρὶς ἕνεκα τῆς γεωφυσικῆς διαμορφώσεως τῆς χώρας σὲ πολυάριθμες φυλές. Κι οἱ δεκατέσσερες φυλές τῶν Ἑπειρωτῶν ἐπὶ αἰῶνες ζοῦν σὲ περιοχὲς ἀνεξάρτητες μεταξὺ τους, καὶ οἱ κάτοικοι τῆς μιᾶς φυλῆς ἀπὸ τὴν ἄλλη ἀποξενώνονται καὶ πιὸ πολὺ μάλιστα μὲ τοὺς κατοίκους τῶν ἄλλων ἑλληνικῶν χωρῶν.

Οἱ ἀπόκρημνες πάλιν ἀκτὲς ἀναγκάζουν τὸν ἄνθρωπο νὰ ἀπαρνηθῇ τὰ ταξίδια, τὸ ἐμπόριο καὶ τὶς οἰκονομικὰς ἐπιχειρήσεις. Γί νὰ κἀνὴ λοιπὸν ὁ Ἑπειρῶτης; Δένεται μὲ τὴ γῆ, ρουφάει τὸ χυμὸ τῆς καὶ ζῆ μὲ τὶς λαχτάρες τῶν ἀπλοϊκῶν ἀνθρώπων. Ἀπ' αὐτὰ τὰ αἴτια προῆλθε ὁ ἰδιαίτερος ἀγροτικὸς βίος τῶν Ἑπειρωτῶν σὲ ὅλη τὴν ἀρχαιότητα, ἕνας βίος ἀπομονωμένος, στραμμένος στὸ χῶμα καὶ τὸν τοπικισμό. Γι' αὐτὸ κι ὁ Ἑπειρῶτης ρίχνεται βασανιστικὰ στὴν καλλιέργεια τῆς γῆς καὶ στὴν κτηνοτροφικὴν ἀνάπτυξιν. Τρέφει καὶ βόσκει πρόβατα καὶ βόδια, ὅπως καὶ σήμερα. Ὁ Πίνδαρος ὀνομάζει τοὺς Ἑπειρῶτες «βουβότας πρώτας ἐξόχους». Καὶ στὴν ἀρχαιότητα ὁ πλοῦτος τῆς χώρας, σὲ ποιμνία ἦταν σημαντικὸς¹.

Στοὺς ἀρχαίους χρόνους ὁ φυσικὸς τεμαχισμὸς μιᾶς χώρας καὶ ἡ οἰκονομικὴ τῆς δυνατὸτης καθορίζουν καὶ τὴν ἰδιαίτηρη πολιτειακὴ τῆς ἰδιορρυθμίαν. Γιατὶ τὰ γεωγραφικὰ πλεονεκτήματα καὶ ἡ οἰκονομικὴ ἀνάπτυξις δημιουργοῦν τοὺς ἀνάλογους πολιτικούς θεσμούς². Ὁ φυσικὸς τεμαχισμὸς τῆς Ἑπείρου σὲ μικρὰς κοιλάδες καθώρισε καὶ τὸ ἀριστοκρατικὸ - φεουδαρχικὸ πολίτευμα τῶν Ἑπειρωτικῶν φυλῶν ποὺ ἐπικρατεῖ ὡς τὸ τέλος τοῦ ἀρχαίου κόσμου.

Καὶ τέλος ἀποτέλεσμα αὐτῶν τῶν αἰτίων εἶναι ἡ ἀποξένωσις τῆς Ἑπείρου ἀπὸ τὸν ἐκπολιτιστικὸν ἀνταγωνισμό τῶν ἑλληνικῶν φυλῶν, καὶ ἀπὸ τὴν ἱστορικὴν ἐξέλιξιν τῶν πολιτικῶν πραγμάτων τῆς Ἀρχαίας Ἑλλάδος.

ΑΙ ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΑΙ ΦΥΛΑΙ

Οἱ Ἑπειρῶτες ἐγκατασταθέντες στὴν Ἑπειρο ἦσαν χωρισμένοι σὲ πολυάριθμες φυλές («ἔθνη»).

Ὁ Θεόπομπος ἀναφέρει δεκατέσσερες τὶς φυλές ποὺ κατοίκησαν τὴν Ἑπειρο, ἀλλὰ ὁ Στράβων παραδέχεται μόνον ἕνδεκα τὶς γνήσιες φυλές τῶν Ἑπειρωτῶν. Ἦτοι: Χάονες (ἀπὸ τὰ σημερινὰ σύνορα ὡς τὸν Αὐλῶνα), Θεσπρωτοὺς (ἀπὸ τὸν

1. Πινδάρου Νεμ. Δ 84.—Καίσαρος De bello civili 3,47.

2. Κουρτίου, Ἑλλην. Ἱστορία σ. 355.

Ἄμβρακικὸν ὡς τὰ σύνορα), Κασσωπαίου (στὸ σημερινὸ νομὸ Πρεβέζης), Μολοσσοῦς (στὰ Ἰωάννινα), Τυμφαίου (στὶς πηγές τοῦ Ἄώου), Ἀτιντᾶνες (στὴν κοιλάδα τοῦ Δρίνου), Ὀρέστες (στὸν Ἀλιάκμονα), Ἀΐθικες (στὸ Μέτσοβο), Παραναίου (κοντὰ στὴν Πρεμετὴ), Παρωραίου (στὸ Ζαγόρι), Ἀβαντες (στὴν περιοχὴ τοῦ Αὐλῶνος) καὶ Ἀθαμᾶνες (μεταξὺ Ἀχελώου καὶ Ἀράχθου)¹. Τὶς τρεῖς ἄλλες φυλές, Ἀγραίους, Ἀποδωτοὺς καὶ Ἀμφιλόχους, τοὺς διεκδικεῖ καὶ δικαίως ἡ Ἀκαρνανία². Ἄλλοι συγγραφεῖς ἀναφέρουν στὰ Ἡπειρωτικὰ ἔθνη καὶ τοὺς Ἀρκτᾶνες (στὰ Θεσσαλικὰ σύνορα) καὶ τοὺς Δεξαρίους (ἀνατολικά τῆς Χαονίας). Ἐμεῖς δὲ προσθέτουμε τοὺς Ὑλλεῖς καὶ Ἀργυρονοῦς³.

Καὶ οἱ πιὸ σπουδαῖες ἀπ' αὐτὲς τὶς φυλές εἶναι οἱ Θεσπρωτοί, οἱ Χάονες καὶ κυρίως οἱ Μολοσσοί.

Τὴν ἑλληνικὴν καταγωγὴν τῶν ἀρχαίων Ἡπειρωτῶν οὐδεὶς σοβαρὸς ἐπιστήμων σήμερα ἀμφισβητεῖ⁴. Ἡ ἑλληνικὴ καταγωγὴ ἐξ ἄλλου οὐδέποτε ἀμφισβητήθηκε καὶ ἀπὸ τοὺς ἰδίους τοὺς Ἀλβανοὺς ὡς ἄκισ ἐθνικιστικοί ἢ ἄλλοι σκοποί, δὲν κατεύθυναν τὴν κρίσιν αὐτῶν. Μόνον οἱ Ἰταλοὶ ἐπιμένουν εἰς αὐτὴ τὴν ἀμφισβήτησιν κινούμενοι ἀπὸ κατακτητικῶν καὶ ἱμπεριαλιστικῶν σκοποῦς⁵.

Τὸ μόνον ζήτημα στὸ ὁποῖον οἱ γνῶμες τῶν ἐπιστημόνων διαχάζονται εἶναι ὁ χρόνος τῆς καθόδου καὶ τῆς ἐγκαταστάσεως τῶν Ἡπειρωτικῶν φυλῶν στὴ χώρα. Ἀλλὰ καὶ αὐτὸ τὸ πρόβλημα φαινομενικῶς μόνον ὑπάρχει, γιὰτὶ ἐφ' ὅσον δὲν ἀμφισβητεῖται ἡ ἑλληνικότης τῆς Ἡπείρου, ἡ χρονολογία ἐγκαταστάσεως σ' αὐ-

1. Στράβωνος Γεωγραφικὰ Ζ 321, 323 - 4, 326. — Κ. Παπαρηγόπουλου Ἱστορία Ἑλλήνων Ἔθνους Α α 144. — Χρ. Παπασταύρου Ἡ βόρειος Ἡπειρος καὶ ἡ Ἑλλάς σ. 28.

2. Nilsson Studien z. geschichte d. alten Epiros. — Θουκυδίδης Β 102,5 — Γ 106.2. Τοὺς Ἀμφιλόχους στὴν Ἡπειρο περιλαμβάνει καὶ ὁ Διονύσιος ὁ Περιηγητής. — Treidler Epiros in Altertum. — Ζομπουλίδου Ἡ χώρα καὶ οἱ κάτοικοι τῆς Ἡπείρου.

3. Εἰς αὐτὸ συμφωνοῦμεν μὲ τὸν κ. Κ. Στεργιόπουλον («Τὰ βόρεια σύνορα τῆς Ἡπείρου»).

4. G. Dottin Les anciens peuples de l' Europe. — Πάλλη Ἀλεξ. Μελέται περὶ τῆς ἀρχαίας χωρογραφίας καὶ ἱστορίας τῆς Ἡπείρου. — Ζώτου Μολοσσοῦ Τοπογραφία τῆς Ἡπείρου. — Nauze Recherches historiques sur les peuples qui s' établirent en Épire. — Μεκίου Ἱστορία τῆς Ἡπείρου.

5. Ὁ Baldacci ἀναφέρει ὅτι οἱ Ἡπειρωτῆς κατάγονται ἐκ τῶν ἀρχαίων Ἰλλυριῶν (Albania σ. 26). — Zanica T. Epiros (εἰς Enciclopedia Italiana).

τὴν τῶν Ἑπειρωτῶν ἓνα ἢ δυὸ αἰῶνες πρὶν ἢ ὕστερα ἀπὸ τὴν ἐγκατάστασιν τῶν ἄλλων Ἑλλήνων στίς περιοχές τους δὲν ἔχει καμμιά σημασία. Ἰσα-ἴσα μάλιστα φανερώνει τὴν ἐκπολιτιστικὴν ἀνωτερότητα τοῦ ἑλληνικοῦ στοιχείου καὶ τὴν καταπληκτικὴν δυναμικότητά του¹.

Ἐκτὸς τούτου ἔνωρις ὁ Ὅμηρος τονίζει τὴν ἑλληνικότητα τῆς Ἑπείρου². Ὁ Ἡρόδοτος κατόπιν γνωρίζει μόνον ἑλληνικὴν Ἑπειρον πὺ ἐκτείνεται εἰς ὀλόκληρον τὸ γένος τῶν Μολοσσῶν³. Ὁ Ἀριστοτέλης καὶ ὁ Ἡσύχιος τοποθετοῦσαν τὴν πρώτην κοιτίδα τοῦ Ἑλληνισμοῦ στὴν Ἑπειρο. Ὁ Ἀριστοτέλης μάλιστα ὀνομάζει τὴν Ἑπειρον «Ἑλλάδα τὴν ἀρχαίαν»⁴. Ὁ ἱστορικός Πολύβιος τονίζει ὅτι οἱ Ἑπειρῶτες ἀποτελοῦν μαζί με τοὺς Ἀχαιοὺς, Θεσσαλοὺς καὶ Βοιωτοὺς τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος. Καὶ τέλος ὁ Διόδωρος ὁ Σικελιώτης ὀνομάζει τοὺς Μολοσσούς ὑπερασπιστὰς τοῦ ἑλληνισμοῦ ἀπὸ τῆς ἐπιδρομῆς τῶν Ἰλλυριῶν⁵.

ΟΙ ΘΕΣΠΡΩΤΟΙ

Εἶπαμεν ὅτι οἱ Ἑπειρῶτες διακρίνονται σὲ πολλὰς φυλὰς. Ἄς ἐξετάσουμε τώρα τὴν ἐθνολογικὴν ὑπόστασιν καὶ τὴν ἐκπολιτιστικὴν δρασιν καθεμιᾶς ἀπὸ τῆς σπουδαιότερης αὐτῆς φυλῆς ἀρχίζοντες ἀπὸ τοὺς Θεσπρωτοὺς.

Γρύπες

Οἱ Θεσπρωτοὶ κατοικοῦσαν τὸ νοτιοδυτικὸ τμήμα τῆς χώρας, τὸ μέρος πὺ ἐβροχεν ἡ θάλασσα. Ἡ περιοχὴ πὺ κατεῖχαν ἐξετείνεται ἀπὸ τὸν Θύαμιν ποταμὸν (Καλαμᾶν) ὡς κάτω στὸν Ἀχέροντα. Συνόρευαν πρὸς βορρᾶν με τοὺς Χάονες, ἀνατολικά με τοὺς Μολοσσούς, δυτικὰ με τὸ Ἴόνιον καὶ νότια με τὸν Ἀμβρακικόν. Καὶ τὴ χώρα τους πὺ ὀνομάζονταν Θεσπρωτία⁷, τὴ διέσσευαν ὁ Ὠρωπός, ὁ Κωκυτὸς καὶ ὁ Ἀχέρων.

1. K l o t z s c h Epeirische geschichte.— B e l l o c h griechische geschichte.

2. Ὅ μ ῆ ρ ο υ Ὀδύσεια Π 65, Ρ 526, Τ 271, Τ 287, Τ 292.

3. Ἡ ρ ὄ δ ο τ ο ς Β 52, Δ 33, Α 146, ΣΤ 127.

4. Ἀ ρ ι σ τ ο τ ἑ λ ο υ ς Μετεωρολογικὰ Α 14, 21—22.

5. Π ο λ ῦ β ι ο ς Θ 38, 3.

6. Δ ι ὀ δ ὠ ρ ο ς ΙΕ 13.

7. Ὅ μ ῆ ρ ο υ Ὀδύσεια Ξ 315. Ἴδὲ καὶ Κοφινιάτου. Ὀμηρικὴ

Ὁ Ἀχέρων εἶναι τὸ ποτάμι πὺν σχηματίζει τὴν Ἀχερουσία λίμνη ἢ ὁποία ἦταν περίφημη στὴν ἀρχαιότητα¹. Ἡ κυρία πηγὴ τοῦ βγαίνει ἀπὸ ἓνα σπήλαιον ἐντὸς τοῦ ὁποίου ζοῦσε ἓνα τεράστιον φίδι πὺν ἐμόλυνε τὸ νερὸ καὶ τὸ ἔκανε τόσο πικρὸ ὥστε ὅσοι ἔπιναν ἀπὸ αὐτὸ πέθαιναν. Λέγει ἀκόμα ἡ Παράδοσις πὺν ὁ Ἀχέρων γιὰ νὰ μὴν κἀνη πικρὸ τὸ νερὸ ζητοῦσε νὰ τοῦ δύνουν κἀθε χρόνον ἓνα κορίτσι νὰ τὸ τρώγῃ. Αὐτὸ εἶναι τὸ περίφημον νερὸ τῆς λησμονιάς, διὰ μέσου τοῦ ὁποίου οἱ ψυχὲς βᾶδιζαν στὸν Ἄδην. Στὸ τέλος λέγουν τὸ φίδι σκότωσε ὁ χθόνιος Θεὸς τῶν ἀρχαίων ὁ Ἄϊδωνεύς. (Παραβ. τὸ χριστιανικὸν ὄνομα Ἅγιος Δονᾶτος).

Ὁ Ἀχέρων στὸ δρόμον τοῦ ἐνώνεται μὲ τὸν Κωκυτὸν καὶ σχηματίζουν μαζὶ μιὰν ἐλώδη ἐπιμήκη ἔκτασιν γεμάτην καλύμια, τὴν Ἀχερουσία λίμνη. Εἰς αὐτὴ τὴ λίμνη ὁ μυθολογικὸς πορθμεὺς Χάρων μετέφερε μὲ τὴ σάπια βάρκα τοῦ τις ψυχὲς στὸν Ἄδην παίροντας γιὰ ἀμοιβὴ ἓνα ὄβολον².

Τὸ σκιερὸ φαράγγι στὸ ὁποῖον περνᾷ ὁ Ἀχέρων, ἢ ἀγριότης τοῦ τοπίου, τὰ βρωμερὰ λασπονέρια καὶ τὰ ἀκάθαρτα ἀγριοχόρταρα τῆς Ἀχερουσίας, καὶ πῖο πάνω ἀπ' ὅλα οἱ παράξενες σπηλιὲς τῆς καὶ οἱ ἀπαίσιες ἀναθυμιάσεις πὺν ὑψώνονται ἀπὸ τὰ βουρκονέρια τῆς ἐπέδρασαν τόσο πάνω στὴ φαντασία τῶν ἀπλοϊκῶν ἀνθρώπων ὥστε τὰ ὄνόματα τοῦ Ἀχέροντα καὶ τοῦ Κωκυτοῦ νὰ γίνουν συνώνυμα μὲ τὸν Ἄδην³. Τὸ ὄνομα μάλιστα τοῦ Κωκυτοῦ δόθηκε στὸν ποταμὸ ἀπὸ τοὺς θρήνους τῶν ψυχῶν πὺν διαβαίνουσι τὴν Ἀχερουσία⁴.

Εἰς αὐτὸ τὸ μέρος ἀναφέρεται καὶ σπήλαιον ἢ χάσμα Ἄορονος ὅπου ἀνεδίδοντο ἀναθυμιάσεις πὺν προξενούσαν θάνατον στα πουλιά⁵. Ἐκεῖ ὑπῆρχε καὶ νεκρομαντεῖον πὺν τὸ συμβουλευθῆκε καὶ ὁ τύραννος τῆς Κορίνθου Περίανδρος (512 π.Χ.)⁶. Ἀπὸ τὸ χάσμα αὐτὸ κατέβηκε στὸν Ἄδην ὁ Ὀρφεὺς γιὰ νὰ ξανα-

Γεωγραφία σ. 41.—Π. Ἀραβαντινοῦ χρονογραφία τ. Β' σ. 62.—² Ἀλ. Πάλληης χωρογραφία τῆς Ἠπείρου σ. 3.—Ἀίσχυλου Προμηθεὺς δεσμώτης στ. 829.

1. Θουκυδίδης Α 46, 4.—Παυσανίας Α 17, 5 καὶ Ε 14, 2.—Στράβωνος Γεωγραφικὰ Ζ 324.—Ἡρόδοτος Η 47.—Π. Ἀραβαντινοῦ χρονογραφία τ. Β' σ. 26.—Ὀμήρου Ὀδύσεια Κ 513.

2. Λουκιανοῦ Νεκρικοὶ Διάλογοι: Μένιππος.

3. Ὀμήρου Ὀδύσεια Κ 513.—Χαβέλλα Θ. Ἱστορία Ἠπείρου καὶ Ἀλβανίας σ. 76.—Παυσανίας Α 17, 5.

4. K i e p e r t Χάρτης Ἀρχαίας Ἑλλάδος.—Π. Ἀραβαντινοῦ Χρονογραφία Ἠπείρου Β 27.—Ἀθ. Σταγειρίτου Ὠγγυγία 2, 58.

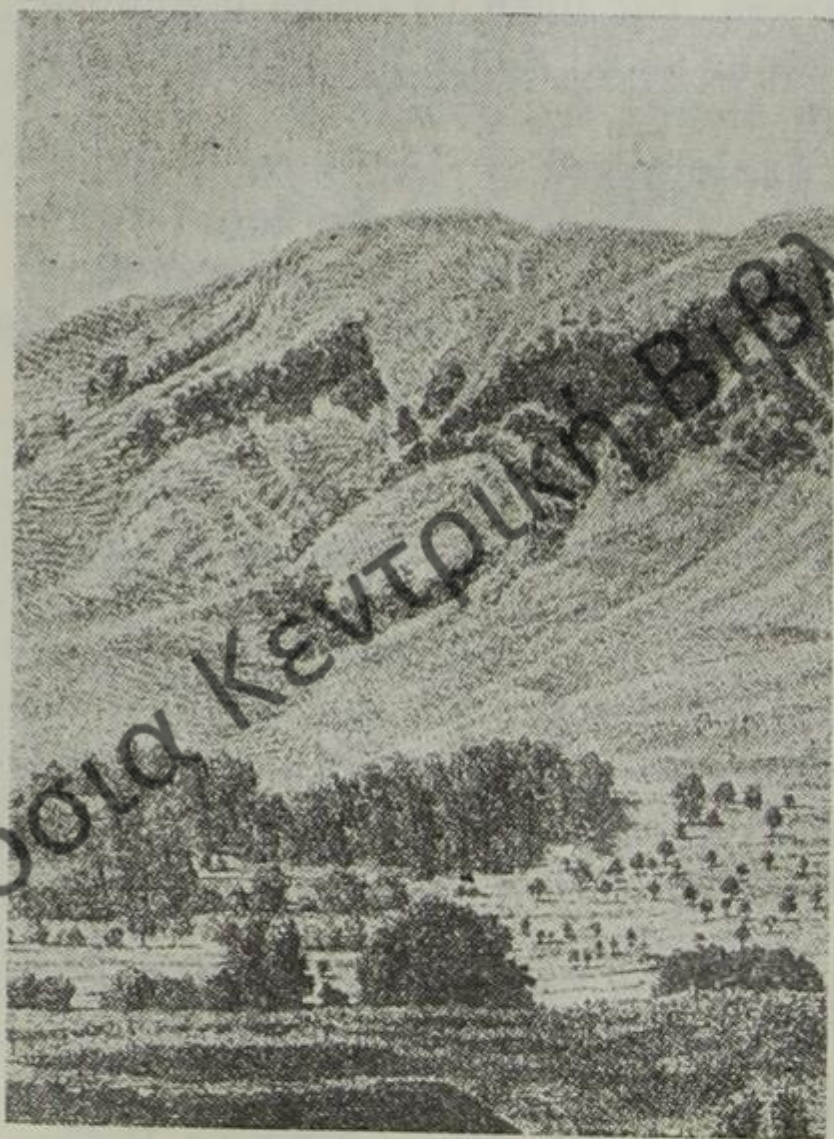
5. Πλινίου Naturalis Historia I 4 c.

6. Παυσανίας Α 9, 3.—Ἡρόδοτος Ε 92.

φέρη στὸν κόσμον τὴν Εὐρουδίην. Ὁ Στέφανος Βυζάντιος ἀναφέρει καὶ πόλιν Ἄορον πού θὰ ὑπῆρχε κοντὰ στὸ σπήλαιον¹.

Στὸ ἀνοιγμα πού δημιουργεῖ στὰ βουνὰ τὸ ρεῦμα τοῦ Ἀχέροντος σχηματίζεται ἡ περίφημη κοιλάδα τῆς Ἑλλοπίας, δυτικὰ τῆς Παμβώτιδος. Χαρακτηριστικωτάτη περιγραφή τῆς Ἑλλοπίας καὶ τῆς περιοχῆς της ἔχομε εἰς ἀπόσπασμα τῶν Ἡσιῶν τοῦ Ἡσιόδου². Ἐκεῖ ὁ ποιητὴς τὴ χαρακτηρίζει ὡς ἔχουσαν πολλὰ χωράφια πλούσια σὲ βόδια καὶ πρόβατα. Ὁ Ὅμηρος τὴ λέγει «Ἠλύσιον πεδίον». Καὶ ἡ ὄνομασία Ἑλλοπία προῆλθε κατὰ τὸν Ὅμηρον ἀπὸ τὸν πρῶτον Σελλήεντα³.

Ἡ Δωδώνη καὶ τὸ μαντεῖον της. — Κύρια πόλις τῆς Ἑλλοπίας ἦταν ἡ Δωδώνη μὲ τὸ ξακουστὸ μαντεῖο της. Στὴ Δω-

Ἡ Δωδώνη

δώνη λειτουργοῦσε τὸ μεγάλο ἱερὸ τοῦ Διὸς, τὸ κύριον αὐτὸ ἔθνικοθρησκευτικὸν κέντρον ὄχι μόνον τῆς Ἠπείρου, ἀλλὰ καὶ ὅλης τῆς Ἑλλάδος, ἡ ἔθνικὴ καὶ πνευματικὴ πανάρχαια κυψέλη τοῦ ἑλληνισμοῦ. Ἰδρυσταὶ τοῦ μαντείου ἐθεωροῦντο οἱ Πελασγοί, πρῶτον πού δείχνει τὴν τεραστίαν ἀξίαν τοῦ ἱεροῦ καὶ τὴν ἐπίδρασίν του στὴν πορεία τοῦ ἑλληνισμοῦ⁴.

Ὁ Στράβων ὁρίζει τὴ θέσιν τοῦ μαντείου στοὺς πρόποδες τοῦ Τομάρου σὲ ψηλὴ καὶ τραχεῖα κοιλάδα κατάφυτη ἀπὸ δέντρα⁵, ἐνῶ ὁ Ὅμηρος χαρακτηρίζει ἀπὸ τὰ χιονισμένα βουνὰ τῆς Δωδώνης «δυσχείμερον»⁶. Μὲ τὴ Δωδώνη πρῶ-

1. Στέφανος Βυζάντιος στή λ. Ἄορον.

2. Σοφοκλέους Τραχίνιαι στ. 1174.

3. Π. Ἀραβαντινοῦ Χρονογραφία τῆς Ἠπείρου Β 148.

4. Ὁμήρου Ἰλιάς Β 233. — Γ. Χασιώτου Περὶ Δωδώνης σ. 4. — Π. Ἀραβαντινοῦ Χρονογραφία τῆς Ἠπείρου Β 49.

5. Στράβων Ζ 327—328.

6. Ὁμήρου Ἰλιάς Β 615.

Γενοῦσος π.

λ. Αχρίς

λ. Πρέσπα

Αψος π.

ΑΝΤΙΠΑΤΡΕΙΑ

Μαλικ λ.

ΔΑΣΣΑΡΗΤΙΣ

Πήλιον

λωνία

Αῶος

ΥΛΛΙΣ

ΑΝΤΙΠΑΤΡΕΙΑ

Θρόνιον

Βυλλίς

ΑΒΑΝΤΙΣ

Αμαντία

Αέροπος ὄρ.

Πύρρου Στρατόπεδον

Αντιχρονεία

ΟΡΕΣΤΕΙΑΣ

Οϊνιον

Πολύανθος π.

Μέροπος ὄρ.

ΠΑΡΑΧΑΙΑ

Ερίβοια

τη

Χίμαιρα

ΧΑΘΟΝΙΑ

ΑΡΓΥΡΙΝΟΙ

ΑΤΙΝΤΑΝΙΑ

ΤΑΛΑΡΕΣ

Πάνορμος

Δόκνα

Φοινίκη

Φανότη

Εκατόμπεδον

Ελίκρανον

ΤΥΜΦΑΙΑ

Ουχησμος

Δίτανα

Μαιανδρία

Τιῶρος ὄρ.

Πηλώδης λιμνή

Κυδριαί

Βουθρωτόν

ΠΑΣΣΑΡΩΝ

ΠΑΡΩΡΑΙΑ

ΑΙΘΙΚΙΑ

Ποσειδίων

Ακρον

Θύαμις Ἀκρα

Κεστρινή

Παμβῶτις λ.

Ὀρρεον

Χαλκίς

Τέκμων

Τορύνη

Θύαμις π.

Φωτική

ΜΟΛΟΣΣΙΣ

Δωδώνη

Πολυκαίριος ὄρ.

Εύροια

Παναός

ΘΕΣΠΡΩΤΙΑ

ΕΝΟΠΙΑ

Σολωτός

Θεοδυρία

ΑΡΤΗΣ

ΑΡΧΑΙΑΣ

ΠΕΙΡΟΥ

Χειμέριον

Ἐλαία

Γλυκός λιμνή

Ἐφυρα

Ἐλάτρεια

Βουχέντιον

ΚΑΣΣΩΠΙΑ

Κασσώπη

Ἔρωπος

Αραχθός π.

ΑΘΑΜΑΝΙΑ

Αμβρακία

Βερενίκη

Νικόπολις

τος συνδέεται ὁ Ἀχιλλεύς, γιατί ὁ Δωδωναῖος Ζεὺς ἦταν ὁ προγονικὸς θεὸς τοῦ ἥρωος ἀφοῦ οἱ Αἰακίδαι κατοικοῦσαν στὴν Ἡπειρο¹. Ὑστερα συνδέεται ὁ υἱὸς του Νεοπτόλεμος καὶ ὁ Ὀδυσσεύς. Ὁ βασιλεὺς τῆς Ἰθάκης ἐπεσκέφθη τὴ Δωδώνη². Στὴ Μυκηναϊκὴν ἐποχὴ τὸ μαντεῖο εἶναι πασίγνωστο. Γι αὐτὸ καὶ ὁ Ἡρόδοτος τονίζει ὅτι εἶναι τὸ πιὸ ἱερὸ καὶ τὸ πιὸ παλιὸ καὶ τὸ μοναδικὸ μαντεῖο. Ὁ ἴδιος δὲ ὁ ἱστορικὸς ἀναγράφει τὴν παράδοσιν τῆς ἰδρύσεως τοῦ μαντείου³.

Τὶς ὑπηρεσίαι στὸ μαντεῖο ἐξετέλουν οἱ «ὑποφῆται», οἱ ὁποῖοι ἐλέγοντο καὶ Τομοῦροι ἀπὸ τὸ βουνὸ Τόμαρος. Χρὴς ὑποφητῶν ἔκαναν οἱ κάτοικοι τῆς Δωδώνης οἱ Σελλοὶ ἢ Ἐλλοὶ πὺν ἐθεωροῦντο ὡς λαὸς πὺν ἐξέφραζε τὴν θέλησιν τοῦ Διὸς καὶ μιλοῦσε κατ' ἔμπνευσιν τοῦ Θεοῦ. Περὶ τῆς ἐθνικότητος αὐτῶν ὁμιλεῖ ὁ Ἡρόδοτος, ὅστις τονίζει ὅτι οἱ κάτοικοι τῆς Δωδώνης ἦσαν Ἕλληνες⁴. Τὸ ὄνομά τους ἐξ ἄλλου παράγεται ἀπὸ τὸν ποταμὸν Σελλήεντα. Αὐτοὶ σκοποῦν εἶχαν νὰ ἐξηγοῦν τὰ προφορικὰ σημεῖα τῆς «ὑψικόμου δρυὸς», τῆς «ἱεραῆς φηγοῦ» καὶ τὶς κινήσεις τοῦ νεροῦ τῆς ἱεραῆς πηγῆς⁵. Κι οἱ ἱεροὶ τοῦτοι ἄνδρες εἶναι ἐκεῖνοι πὺν χρίσαν καὶ τὸ ὄνομα «Ἑλλάς» σὲ ὅλη τὴ χώρα μας σύμφωνα μὲ τὴν ἀληθινὴν ἐξήγησιν τοῦ Ἀριστοτέλους «ἔφκουν γὰρ οἱ Σελλοὶ ἐνταῦθα καὶ οἱ καλούμενοι τότε μὲν Γραικοί, νῦν δ' Ἕλληνες»⁶.

Ἡ ἐξάπλωσις τοῦ ὀνόματος τῶν Ἑλλῶν πρὸς νότον ἔγινε μὲ τοὺς νέους κατοίκους, τοὺς Δωριεῖς, πὺν κατῆλθαν ἀπὸ τὸ βοριά. Κατερχόμενοι οἱ Δωριεῖς μεταφέρουν τὸ ὄνομα «Ἕλλην» στὴ Νότιο Θεσσαλία⁷, ὅπου καὶ θὰ ἰδρῦθηκε κοντὰ στὸ Σπερχειὸ ποταμὸ, στὴν Ἀλαμάνα τοῦ Διάκου, πόλις μὲ τὸ ὄνομα

1. Ὁ μ ἦ ρ ο υ Ἰλιάς Β 233.

2. «Τὸν δ' ἐς Δωδώνην φάτο βήμεναι, ὄφρα θεοῖο ἐκ δρυὸς ὑψικόμοιο Διὸς βουλήν ἐπακούσῃ, ὅπως νοστήσῃ Ἰθάκης ἐς πίονα δῆμον» Ὀδύσεια Ξ 327 — Ἰλιάς Π 233. — Ἀπολλοδώρου Ἐπιτομὴ Ζ 34. — Σοῦϊδας εἰς λ. Δωδώνη.

3. Ἡ ρ ὄ δ ο τ ο ς Β 52. Β 55—58.

4. Τομοῦροι κατὰ τὸν Ἡσύχιον προφῆται, οἰωνοσκόποι, διάκονοι. Κατὰ δὲ τὸν Εὐστάθιον Τομοῦροι = χρησμοί.

5. Ἡ ρ ὄ δ ο τ ο ς Δ 33. — Ἰλιάς Π 233—235. — Ὁ Ἡσύχιος λέγει «Ἐλλοὶ Ἕλληνες οἱ ἐν Δωδώνη καὶ οἱ ἱερεῖς» — Κ. Παπαρηγοπούλου Ἱστορία Ἑλλήνων Ἐθνους Α α 104 καὶ Α α 161.

6. Ἡ ρ ὄ δ ο τ ο ς Β 55—57. — Στράβων Ζ 329. — Παυσανίας 10, 12, 10. — Πλάτωνος Φαῖδρος. — Ἡ ρ ὄ δ ο τ ο ς Θ 93.

7. Ἀριστοτέλους Μετεωρολογικὰ Α 352.

8. Ὁ μ ἦ ρ ο υ Ἰλιάς Ι 395, Ι 478, Ι 447, Π 595. — Ὀδύσεια Λ 495—496. — Στράβων Θ 431. — Θουκυδίδης Α 3. — B u s o l t griechische geschichte Α 2.

«Ἑλλη» ἢ «Ἑλλάς»¹. Ἀργότερα, ὅταν ἰδρῦθησαν οἱ ἀμφικτιονίαι ἐν τῇ Φωκίᾳ καὶ ἀνθίσῃ τὸ νέο μαντεῖο τοῖς Δελφοῖς, ἐξαιρέθηκε τὸ ὄνομα τῶν κατοίκων τῆς πόλεως, τῶν Ἑλλήνων, ἐν ὅλῃ τῇ περιοχῇ ἀπὸ τῆς Ροδόπης ὡς τὸ Ταΐναρον, καὶ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας².

Βλέπομε δηλαδὴ ὅτι τὸν ἀρχικὸν πυρῆνα γιὰ τὸ ἔθνικόν μας ὄνομα τὸ δίνει ἡ Ἡπειρος.

Ἐκτὸς τούτου ἀπὸ ἐδῶ γίνεται καὶ ἡ διάδοσις τῆς λατρείας τοῦ Δωδωναίου Διὸς ἐν ὅλῃ τῇ Ἑλλάδι καὶ κυρίως ἐν τῇ Φωκίᾳ καὶ Σπάρτῃ ὅπου ἰδρῦθηκε καὶ ἱερὸν τοῦ Διὸς Ἑλλανίου³.

Ἡ πανελληνία ἀξία τοῦ μαντείου τῆς Δωδώνης φανερῶνται ἀπὸ τὴν ἐπίδρασιν ποὺ εἶχε ἐν τῇ ἀρχαίᾳ ἑλληνικῇ ζωῇ. Αὐτὸ ἐρώτησεν ὁ Ἡρακλῆς γιὰ τοὺς ἀθλοὺς τοῦ⁴. Αὐτὸ καὶ ὁ Ἰναχός, ὁ βασιλεὺς τοῦ Ἀργεῶν⁵. Εἰς αὐτὸ ἀπευθύνθηκεν ὁ Ἀργεῶν γιὰ νὰ κατασκευάσῃ τὸ πλοῖον τῶν Ἀργοναυτῶν καὶ ἀπὸ κλαδὶ τῆς ἱερᾶς φηγοῦ ἐγένετο ἡ τροπὴ τῆς Ἀργεῶν. Σὲ αὐτὸ κατέφυγε ὁ Κρέων γιὰ νὰ σώσῃ τὸν ἑαυτοῦ καὶ τὸν υἱὸν τοῦ Μενοικέα⁶. Ἐδῶ κατέφυγαν καὶ οἱ κνηγοὶ τοῦ Καλυδωνείου κάπρου⁷. Ἐν τῇ Δωδώνῃ κατέφυγαν οἱ Θεσσαλοὶ γὰρ πάροιν χρῆσιν γιὰ τὰς ἀποικίαις τοῖς⁸. Ἀπὸ τὸ μαντεῖον τῆς Δωδώνης πῆρε χρῆσιν καὶ ὁ Αἰνείας ποὺ νὰ κἀνῃ τὴν νῆα τοῦ ἐγκατάστασιν⁹. Ἐδῶ ζήτησε βοήθειαν καὶ ὁ Ὀδυσσεὺς γιὰ τὸ βροῆν τὸ δρόμον γιὰ τὴν Ἰθάκην¹⁰. Καὶ ὁ Ὀρέστης καὶ ὁ Νεοπτόλεμος ἐν τῇ Δωδώνῃ συμβουλευθήσαν γιὰ νὰ μάθουν τὰ μέλλοντα. Καὶ οἱ Ἀθηναῖοι πρὶν ἀποικίσουν ἐν τῇ Σικελίᾳ ἐρώτησαν τὸ μαντεῖον τῆς Δωδώνης¹¹. Στὸ μαντεῖον τῆς ὁ Κροῖστος ἐπέστειλε νὰ ἐρωτήσῃ τὸν Δία καὶ τὴν Διώνην «ὅτι φρονέουσιν εἰ ἐπιχειρήσει ἐπὶ Πέρσας στρατεύεσθαι»¹². Ἀπὸ τῆς

1. Ὁ μῆρον Ἰλιάς Β 683.—Παράβ. καὶ Meyer Ed Geschichte d. Altertums 2, σ. 270.—καὶ Ἀντ. Χατζῆ Ἡ Ἑλλη—Ἑλλάς—Ἑλλην.—Pauly-Wissowa: Hellas, Hellen.

2. Ὀδυσσεια Α 344, Δ 726, Δ 816, Ο 80.—Ἰλιάς Β 530.—Ἡσιόδου «Ἔργα καὶ Ἡμέραι» 528.—Ἀρχιλόχος ἀπ. 52.—Ἡρόδοτος Α 92.—Ξενοφῶντος Κύρου Ἀνάβασις 6,5,23.—Ἑλληνικά 3,4,5.

3. Γκίλμπερτ «Ἐγχειρίδιον Δημοσίου Βίου τῶν Ἑλλήνων» σ. 23.

4. Σοφοκλέους Τραχίνιαι στ. 168.

5. Αἰσχύλου Προμηθεὺς στ. 659.

6. Εὐριπίδου Φόνισσαι στ. 689.

7. Παυσανίας Ζ 21.

8. Διονυσίου Ἀλικαρνασσεῶς Ρωμαϊκὴ Ἀρχαιολογία Α. 13.

9. Διον. Ἀλικ. Ρωμ. Ἀρχ. Α 13.

10. Ὀδυσσεια Ξ 327, Τ 296.

11. Διον. Ἀλικ. Ρωμ. Ἀρχ. ε. α.

12. Ἡρόδοτος Α 46.

Δωδώνη ζήτησαν χρησμό στίς δύσκολες στιγμές πολλές φορές οἱ Ἄθηναῖοι¹. Ἐδῶ ἦλθαν καὶ οἱ Λακεδαιμόνιοι καὶ ὁ Ἀγησίλαος². Καὶ ὕστερα ἐδῶ κατέφυγεν ὁ Λύσανδρος³. Ἐδῶ καὶ οἱ Βοιωτοὶ καὶ τόσοι ἄλλοι⁴. Εἶχε δηλαδὴ πανελληνισ, παγκόσμια σημασία⁵.

Γι αὐτὸ καὶ οἱ Πανέλληνες τιμοῦσαν καὶ ἐσέβονιο τὴ Δωδώνη καὶ τὸ μαντεῖο της. Οἱ Ἄθηναῖοι ἔστελναν κάθε χρόνο θεωροὺς στὴν ἱερὰ πόλιν μὲ συνοδεία «ἀροτῆρες βοῦς» καὶ ἄλλα πολλὰ ἀναθήματα. Οἱ Θηβαῖοι ἀφιέρωναν στὸ μαντεῖο κάθε χρόνο χρυσὸ τρίποδα. Ὁ Αἰνεΐας χάρισε χαλκίνοὺς κρατῆρες μὲ παραστάσεις πού εἰκόνιζαν τὸν ἀφιερωτήν. Καὶ ὡς τὸ τέλος τοῦ ἀρχαίου κόσμου ἡ Δωδώνη ἐθεωρεῖτο ἡ κολυμβήθρα τοῦ ἑλληνισμοῦ καὶ οἱ Πανέλληνες τὴν τιμοῦσαν καὶ τὴν ἐσέβοντο.

Ἄλλὰ ἐκτὸς τῶν φιλολογικῶν εἰδήσεων τὴν ἀξία τοῦ μαντείου φανέρωσαν τὰ πλούσια εὐρήματα πού ἔφεραν εἰς φῶς οἱ ἀνασκαφικὲς ἐρευνες. Ἐτσι ἀπεκαλύφθη τὸ τεῖχος τῆς πόλεως πού ἔφερε πύλες μὲ ὀρθογωνίους πύργους τὸ θέατρο πού εἶναι ἓνα ἀπὸ τὰ μεγαλύτερα θέατρα τῆς ἀρχαιότητος, καὶ ὁ ἐρειπωμένος ναὸς τοῦ Διός. Κοντὰ στὰ ἀρχαιολογικὰ αὐτὰ μνημεῖα βρέθησαν πλῆθος χάλκινα ἀγαλμάτια, τρίποδες, ἀγγεῖα, λυχνίες, πόρπες, δακτυλίδια, περικεφαλαῖες καὶ ἀναθηματικὲς ἐπιγραφές, ἀποδείξεις ἀλάνθαντες τῆς σημασίας τῆς Δωδώνης ὡς τοῦ ἐθνικοῦ θρησκευτικοῦ κέντρου τοῦ ἑλληνισμοῦ.

Ἡ λοιπὴ Θεσπρωτία.—Ἐκτὸς τῆς Ἑλλοπίας καὶ τῆς Δωδώνης καὶ ἡ λοιπὴ Θεσπρωτία εὐκόλως φανερώνει τὴν ἑλληνικὴ τῆς ὑπόστασιν. Τὸ ἴδιο τὸ ὄνομά της πάρθηκε ἀπὸ τὸ Θεσπρωτικὸν τὸν υἱὸν τοῦ Λαοκόοντος⁶. Ὁ Ὅμηρος πρωτοκά-

1. Δημοσθένους κατὰ Μειδίου 531. — Παυσανίας Η 25,1.

2. Διοδώρου Σικελιώτου Ἱστορικὴ Βιβλιοθήκη ΙΕ' 72.

3. Κορνηλίου Νέπωτος Vita Lyssandri 21.

4. Κικέρωνος De divinat. Α, 2.— Ἰδὲ καὶ Γ. Χασσιώτου Περί Δωδώνης σ. 59.— Κ. Παπαρηγόπουλου Ἱστορία Ἑλλ. Ἐθνους Αα 16.

5. I. Βρεττοῦ Ἀπολογισμὸς εἰς τὸ ὅτι ἡ κοιτὶς τοῦ Ἑλληνισμοῦ εἶναι ἡ Ἡπειρος καὶ ἡ Ἀλβανία.

6. Σράβων Ζ 327.— Παυσανίας Ζ 21, 2. Ζ 25, 1. Η 11,

12. Θ 25, 8.—Διον. Ἀλικαρνασσεῶς Ρωμαϊκὴ ἀρχαιολογία Α

13.—Ἀριστοτέλους Μετεωρολογικὰ Α 352, α.— Πλουτάρχου

Περί τῶν ἐκλελοιπότην χρηστηρίων.— Κ. Καραπάνου Do-

done et ses ruines.—Χρ. Παπασταύρου Ἡ Β. Ἡπειρος καὶ ἡ

Ἑλλάς σ. 29. Πρακτικὰ τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας 1914

καὶ 1929.—Π. Ἀραβαντινοῦ Πραγματεία περὶ Δωδώνης.—Αἰμ.

Στρατηγόπουλου Δωδώνη.

7. Μελετίου Γεωγραφία Β 276.

νει λόγο για αὐτήν. Ἀναφέρει ὅτι ὁ Ὀδυσσεὺς ἐπεσκέφθη τὴν χώρα, φιλοξενήθηκε ἀπὸ τὸ βασιλιά της, τὸ Φεΐδωνα, καὶ ἔκτισε

Ἀπὸ τὰ εὐρήματα τῆς Ἡπειροῦ (7ος π.Χ.)

τὴν πόλιν Βούνειμα¹. Ὑστερα ὁ Θεσσεὺς συνοδευόμενος ἀπὸ τὸν Πειρίθουν πῆγε στὴ Θεσπρωτία γιὰ νὰ ἀρπάξη τὴν κόρη τοῦ βασιλέως τῶν Θεσπρωτῶν².

Περισσότερον τὴν ἑλληνικότητα τῶν Θεσπρωτῶν τονίζει ὁ Ἡρόδοτος. Ὁ πατὴρ τῆς ἱστορίας ἀναφέρει ὅτι οἱ Θεσσαλοὶ ἦρθαν στὴ χώρα τους ἀπὸ τὴ Θεσπρωτία στὴν ὁποία προηγουμένως κατοικοῦσαν. Καὶ στοὺς ἀγωνιστὰς τῶν Περσικῶν πολέμων μαζί μὲ τοὺς Ἀμβρακιῶτες ἀναφέρεται ὅτι ὑπῆρχαν καὶ Θεσπρωτοί³.

Στοὺς ἱστορικοὺς χρόνους ἡ Θεσπρωτία μεγάλωσε πολὺ. Περιελάμβανε τὴν Κασσωπία, τὴν Ἀθαμανία, τὴ Χαονία καὶ τὴν Ἐλαιάτιδα⁴. Ἡ Ἐ-

λαιάτις εἶναι ἡ περιοχή γύρω στις ἐκβολὲς τοῦ Ἀχέροντος, κάτω ἀπὸ τὸ λιμανάκι τῆς Πύργας, καὶ ἀπέναντι στοὺς Παξούς⁵. Τὸ ὄνομα δόθηκε στὴν περιοχή ἀπὸ τὸ πλῆθος τῶν ἐλαιῶν. Γι' αὐτὸ καὶ ὁ Πάλλης τὴν ὀνομάζει ἐλαιοφόρον⁶. Πλῆθος ἐρειπίων φανερώνουν τὴ μεγάλην ἀκμὴ τῶν Θεσπρωτικῶν πόλεων τῆς περιοχῆς τῆς Ἐλαιάτιδος στοὺς ἀρχαίους χρόνους.

Στὸν Πελοποννησιακὸν πόλεμο οἱ Θεσπρωτοὶ παίρνουν μέρος ὡς σύμμαχοι τῶν Λακεδαιμονίων. Ὁ Θουκυδίδης διηγούμενος τὶς πολεμικὲς τοὺς πράξεις τονίζει ὅτι ἦσαν «ἀβασίλευτοι», εἶχαν δηλαδή ἀριστοκρατικὸν πολίτευμα ὅπως ἡ Σπάρτη καὶ ἡ Κρήτη⁷. Στὸν Δ' αἰῶνα κυβερνῶνται ὑπὸ βασιλέως καὶ παρα-

1. Ὀδύσεια Ε 315, Π 65, Π 427, Τ 271, Τ 287, Τ 292, Λ 121.—Παυσανίας Ι 28, 1.—Κατὰ Kierpert τὰ Βούνειμα εὐρίσκοντο στὴν Τύμφη.—Ι. Ἀπολλοδώρου Ἐπιτομὴ Ζ 34.

2. Παυσανίας Α 17.5.—Π. Ἀραβαντινοῦ Χρονογραφία τῆς Ἡπειροῦ Β 38.

3. Ἡρόδοτος Β 8, 47. Ζ 176.

4. Παυσανίας Β 27, Δ 14.—Ἡσυχίος εἰς λ. «Γαίη Θεσπρωτῶν». — Ἀλ. Πάλλης Χωρογραφία τῆς Ἡπειροῦ σ. 3.

5. Ὁ Θουκυδίδης (Α 46,4) ὀρίζει καθαρὰ τὴν περιοχή «Εἰς τοῦτον τὸν λιμένα ποταμὸς ἐξίησιν Ἀχέρων καὶ λίμνη Ἀχερουσία, ἐξ ἧς Ἀχέρων ρεῖ ποταμὸς». — Τὰ αὐτὰ καὶ εἰς Σκύλακα Καρυανδέα (30), καὶ Πτολεμαῖον (Γ 16,5).

6. Ἀλ. Πάλλης Χωρογραφία τῆς Ἡπειροῦ σ. 3.

7. Θουκυδίδης Β 80, 5.

μένουν με βασιλικὸ πολίτευμα ὡς τὸ τέλος τῆς ἀρχαιότητος. Ἡ ἀνεξαρτησία τους ὅμως διαρκεῖ μέχρι τὸν 3ον π. Χ. αἰῶνα. Ὅταν ὁ Πύρρος ἔγινε βασιλεὺς τῆς Ἡπείρου προσετέθη καὶ ἡ Θεσπρωτία στὸ κράτος του, στὸ βασίλειο τῶν Μολοσσῶν. Τέλος στὴν καταστροφὴ πού ἔσπειρε στὴν Ἡπειρο ὁ Αἰμίλιος Παῦλος πλήρωσε καὶ ἡ Θεσπρωτία βαρεῖα τῆ μερίδα της. Οἱ κάτοικοί της ἐξοντώθηκαν ἢ πωλήθηκαν ὡς δοῦλοι.

Ἐρχόμεθα τώρα στὴν ἐξέτασιν τῶν πόλεων τῆς Θεσπρωτίας.

Ἐφύρα - Κίχυρος. — Ἦταν ἡ πρωτεύουσα τῆς Ἐλαιάτιδος. Τοποθετεῖται στὴν Ἀχερουσία λίμνη καὶ κάτω ἀπὸ τὸν Γλυκὺν Λιμένα¹. Τὸ ὄνομα Ἐφύρα πῆρε ἀπὸ τὴν ὁμώνυμη κόρη τοῦ Ὀκεανοῦ καὶ τῆς Θέτιδος, τῆ σύζυγο τοῦ Ἐπιμηθέως. Ὀνομάσθηκε δὲ Κίχυρος ἀπὸ τὸ γιὸ τοῦ μυθικοῦ βασιλέως τῆς Χαονίας. Αὐτὸς λέγει ἡ παράδοσις σὲ ἓνα κυνήγι ἐφόνευσε χωρὶς νὰ τὸ θέλη τὴν Ἀνθίππη καὶ τὸ μνηστήρα της. Ὑστερα ἀπ' αὐτὸ τρόμαξε κι ἔπεσε ἀπὸ τὸ ἄλογό του καὶ σκοτώθηκε. Στὸ μέρος πού ἔπεσεν οἱ κάτοικοι ἴδρυσαν τὴν πόλιν. Τὴν Ἐφύραν ἀναφέρεται ὅτι ἐπεσκέφθηκεν ὁ Ὀδυσσεὺς καὶ ὁ Τηλέμαχος γιὰ νὰ λάβουν δηλητήριο μὲ τὸ ὁποῖο ἔχρισαν τὰ βέλη τους γιὰ τὸ φόνο τῶν μνηστήρων². Τὰ εἰσώτια τῆς πόλεως βρίσκονται κοντὰ στὸν Ἅγιο Ἰωάννη. Ἐκεῖ φαίνονται ἀρχαῖα κτίρια καὶ πολυγωνικὰ τεῖχη³.

Ἐλαία. — Ἦταν περίφημο λιμάνι τῆς Ἐλαιάτιδος στὴν ἐκβολὴ τοῦ Ἀχέροντος, νοτίως τῆς Πάργας. Τῆ θέσιν τοῦ λιμανιοῦ ὁρίζουν ὁ Σκύλαξ καὶ ὁ Πτολεμαῖος⁴. Καὶ ἡ Ἐλαία δὲν ἦταν μόνο τὸ κύριο λιμάνι τῆς Θεσπρωτίας ἀλλὰ καὶ σπουδαία ἐμπορικὴ πολιτεία ὅπως δείχνουν καὶ τὰ ὠραῖα νομίσματα πού ἔκοψε⁵. Τὸ ὄνομα διατηρήθηκε καὶ μέχρι τὰ τελευταῖα χρόνια μὲ τὸ τοπωνύμιο Πόρτο Ἐλιά⁶.

Γλυκὺς Λιμὴν. — Ἦταν ἄλλο σπουδαῖο λιμάνι τῆς Θεσπρωτίας. Εὐρίσκεται ἐκεῖ ὅπου εἶναι σήμερα τὸ λιμάνι τοῦ Φαναριοῦ. Γλυκὺς Λιμὴν ὀνομάσθηκε κατὰ τὸν Στράβωνα διότι εἰς αὐτὸ χύνεται ὁ Ἀχέρων ἐκ τῆς Ἀχερουσίας λίμνης «καὶ δεχό-

1. Στράβων Ζ 324. — Θουκυδίδης Α 46,4. — Σκύλαξ Καρυανδεὺς ἔ. ἀ. — Π. Ἀραβαντινοῦ ἔ. ἀ. Β 84.

2. Ὀδύσεια Α 261.

3. Leake Travels in Nothern Greece.

4. Σκύλαξ ὁ Καρυανδεὺς 30. — Πτολεμαῖος Γ 16,5. — Π. Ἀραβαντινοῦ Χρονογραφία τῆς Ἡπείρου Β 49.

5. Head Historia nummorum.

6. Pouqueville Voyage en Grèce Β 33,2.

μενος πλείους ποταμούς ὥστε γλυκαίνειν τὸ ὕδωρ τοῦ λιμένος»¹.
Γιὰ τὸν ἴδιο λόγο καὶ ὁ Ἄχέρων ἐλέγετο Γλυκὺς ποταμός. Τὸ
λιμάνι αὐτὸ ἦταν περίφημο καὶ ἀναφέρεται συχνὰ ἀπὸ ὅλους τοὺς
τοὺς ἱστορικοὺς συγγραφεῖς μέχρι τῆς ἐποχῆς τῆς Ἄννης τῆς
Κομνηνῆς.

Χειμέριον. — Ἦταν πόλις, λιμάνι καὶ ἀκρωτήριο τῆς Θεσ-
πρωτίας εὐρισκόμενον βορείως τοῦ Γλυκέος Λιμένος. Κατὰ τὸν
Θουκυδίδη χρησίμευε ὡς ἐπίγειο τῆς Ἐφύρας². Καὶ αὐτὸ τὸ
λιμάνι ἐπαιξε ρόλο σοβαρὸ στὶς ἀρχὰς τοῦ Πελοποννησιακοῦ πο-
λέμου στὶς διαμάχας Κορινθίων καὶ Κερκυραίων. Σήμερα ταυτί-
ζεται μὲ τὸν ὄρμο τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου, δίπλα στὴν Πάργα.
Στὴν ἔξοδο τοῦ λιμανιοῦ ὑπῆρχε τὸ *Χειμέριον ἀκρω-
τήριο* ἢ *Χίμαιρα* πού ὀνομάσθη ἔτσι ἀπὸ τὶς συχνὲς
καταιγίδες καὶ τρικυμίες πού γίνονται ἐκεῖ³.

Τορύνη. — Ἦταν παραλιακὴ πόλις καὶ σπου-
δαῖο λιμάνι τῆς Θεσπρωτίας εὐρισκόμενὴ πάνω ἀπὸ τὸ *Χειμέ-
ριον*⁴. Στὸ λιμάνι τῆς Τορύνης ἀπεβίβασθη ὁ Καῖσαρ ὅταν
κατεδίωκε τὸν Ἀντώνιον (46 π. Χ.)⁵. Πολλοὶ θέτουν τὸν
κόλπο νοτίως τῆς Ἡγουμενίτσας, ἄλλοι ὅμως κοντὰ στὴν Πάργα.

Εὔροια. — Μεσογειακὴ πόλις ἀξιόλογη τῆς Θεσπρωτίας
εἶναι ἡ Εὔροια πού ἀκμάζει σ' ὅλη τὴν ἀρχαιότητα. Τὸ ὄνομά
της σημαίνει πληθώρα νερῶν. Τὴν τοποθετοῦν κοντὰ στὴν ση-
μερινὴ Παραμυθιά⁶, ἂν καὶ προηγουμένως τὴν ἔθεταν κοντὰ
στὴν Παμβώτιδα. Εἶναι ἀπὸ τὶς πόλεις πού κατὰ τὴν ἐπιδρομὴ
τοῦ Αἰμιλίου Παύλου κατεστράφησαν ὀλοσχερῶς.

Βερενίκη. — Ἦταν πόλις τῆς Θεσπρωτίας πού τὴν ἴδρυσεν
ὁ Πύρρος πρὸς τιμὴν τῆς πεθερᾶς του κατὰ τὸν Πλούταρχον.
Τὴν θέτουν κοντὰ στὴν Πρέβεζα⁷.

Φωτικὴ — Ἦταν ἀπὸ τὶς σπουδαιότερες θεσπρωτικὲς πό-
λεις. Ἐμφανίζεται στοὺς τελευταίους χρόνους τῆς ἀρχαιότητος,
ὅπως συμπεραίνομε ἀπὸ εὐρεθεῖσα ρωμαϊκὴ ἐπιγραφή. Ἡ θέσις
τῆς Φωτικῆς ὀρίζεται σήμερα κοντὰ στὴν Παραμυθιά, ἐκεῖ ὅπου
σώζονται ἐρείπια ρωμαϊκῶν χρόνων⁸.

Ἀμβρακία. — Καὶ ἡ Ἀμβρακία ἦταν ἀρχαία θεσπρωτικὴ

1. Σ τ ρ ά β ω ν Z 324.

2. Θ ο υ κ υ δ ί δ η ς A 30, A 46,4. — Σ τ ρ ά β ω ν Z 324.

3. Σ κ ύ λ α κ ο ς Κ α ρ υ α ν δ έ ω ς Περίπλους 33.

4. Π. Ἀ ρ α β α ν τ ι ν ο ὕ ἔ. ἄ. B 166.

5. Π λ ο υ τ ά ρ χ ο υ Ἀντώνιος 4. — Ἀ λ. Π ά λ λ η Χωρο-
γραφία τῆς Ἠπείρου σ. 3.

6. Χ. Σ ο ύ λ η εἰς Εὔροια στή Μ. Ἐ. Ἐγκυκλοπαιδεία — Δ. Χ α-
σ ι ώ τ ο υ Διατριβαὶ καὶ ὑπομνήματα περὶ Ἠπείρου σ. 65 καὶ 119.

7. Π. Ἀ ρ α β α ν τ ι ν ο ὕ ἔ. ἄ. B 32.

8. Τ ο ὕ α ὕ τ ο ὕ ἔ. ἄ. B 175.

πόλις. Κατοικεῖτο ἀπὸ Ἑπειῶτες καὶ εὕρισκετο κοντὰ στὸν Ἄραχθο, ἐκεῖ ὅπου ἐκτίσθη ἡ σημερινὴ Ἄρατα¹. Ἀργότερα στὸν Στ' π.Χ. αἰῶνα τὴν ἔκαμαν ἀποικία τους οἱ Κορίνθιοι καὶ σ' ὅλη τὴν ἀρχαιότητα τὴν ἐχρησιμοποιοῦν ὡς ἐμπορικὸν σταθμὸν τοῦ διαμετακομιστικοῦ ἐμπορίου μὲ τὶς χῶρες τῆς Ἑπείρου². Στὰ 292 π.Χ. ἔγινε πρωτεύουσα τοῦ μεγάλου Ἑπειρωτικοῦ βασιλείου τοῦ Πύρρου καὶ ἔδρασε ποικιλοτρόπως. Ἐκεῖ ὁ Πύρρος ἔκτισε τὸ περίφημον ἀνάκτορόν του, τὸ Πύρρειον, καὶ τὴν ἐστόλισε μὲ εἰκόνες, ἀγάλματα, ναοὺς, θέατρα καὶ ἄλλα οἰκοδομήματα³.

Ἀναφέρονται καὶ ἄλλες μικρότερες θεσπρωτικὲς πόλεις, ὅπως ἡ Ἀλκμήνη τὴν ὁποίαν ἀναφέρει καὶ ὁ Πτολεμαῖος, τὸ Βρυάνιον κοντὰ στὸ χωριὸ Βρασιά, ὁ Παναῶς κοντὰ στὸ Μαργαρίτι, ὁ Ἄσσος, ὁ Βουλωρός, καὶ τὰ Μήλια⁴, χωρὶς σπουδαία ὅμως σημασία.

ΟΙ ΚΑΣΣΩΠΑΙΟΙ

Οἱ Κασσωπαῖοι κατοικοῦσαν τὴν παραλία μεταξὺ Θεσπρωτίας καὶ Ἀμβρακικοῦ, ὅπου ὁ σημερινὸς νομὸς Πρεβέζης. Ἡ ἔκτασις τῆς παραλιακῆς Κασσωπίας κατὰ τὸν Σκύλακα φθάνει τὰ 35 μίλλια⁵, κατὰ τὸν Στράβωνα ὅμως ἦταν μικρότερη φθάνοντας ὡς τὸν Γλυκὸν Λιμένα καὶ τὶς ἐκβολὲς τοῦ Ἀχέροντος. Καὶ σήμερα θεωρεῖται πιὸ ὀρθὴ ἢ ἄποψις τοῦ Στράβωνος⁶.

Χάλκινος ἵππος

Οἱ Κασσωπαῖοι ζοῦν ξεχωριστὰ ἀπὸ τοὺς ἄλλους Ἑπειῶτες μὲ δικούς τους θεσμοὺς καὶ νόμους ὡς τὸν 4ον π.Χ. αἰῶνα. Στὰ 342 π. Χ. ὑποτάσσονται στοὺς Μακεδόνες καὶ ὁ Φίλιππος Β' τοὺς παρεχώρησε στὸν γυναικάδελφό του βασιλέα τῶν Μολοσσῶν Ἀλέξανδρο⁷.

1. Στράβωνος ΣΤ — Π. Ἀραβαντινοῦ ἔ. ἀ. Β 14. — Κ. Παπαρηγοπούλου Ἱστορία Ἑλλην. Ἔθνους Α α 146.

2. Θουκυδίδης Α 26—27, Β 9, Β 80, Β 68, Γ 69, Γ 105.

3. Τίτος Λίβιος 38,10. — Πολύβιος 22,13 — Δικαίαρχος στ. 28. — Σκύλαξ Καρυανδεύς Α 30.

4. Π. Ἀραβαντινοῦ Β 38, Β 12, Β 24, Β 103, Β 109, Β 166.

5. Σκύλαξ ὁ Καρυανδεύς περ. 32.

6. Στράβων Ζ 324. — Κλαυδίου Πτολεμαίου Γεωγραφικὴ ὑφήγησις Α σ. 525.

7. Δημοσθένους Περὶ Ἀλοννήσου 32. — Πολυβίου 21, 26.

Κασσώπη. — Ἦταν ἡ πρωτεύουσα τῶν Κασσωπαίων. Στὴν ἀρχαιότητα ἦταν πόλις ἀνεξάρτητη καὶ ἀξιόλογη. Τῆς παλαιᾶς δὲ αὐτῆς ἐποχῆς (πρὸ τοῦ 342 π. Χ.) σώζονται ὠραιότατα νομίσματα μὲ τὴν Ἀφροδίτη καὶ τὸν Δωδωναῖον Δία μὲ τὴν ἐπιγραφὴ ΚΑΣΣΩΠΑΙΩΝ. Στὴν ἀνασκαφὴ τοῦ Schliemann ἀνεκαλύφθησαν ὁ περίβολος τοῦ τείχους τῆς πόλεως ἐκ πολυγωνικῶν λίθων, τὸ θέατρον μὲ 37 σειρὰς καθισμάτων, τὸ «βασιλοσπίτι» καὶ τάφοι γεμᾶτοι μὲ ἀγγεῖα. Τὰ ἐρεῖπια αὐτὰ τῆς πόλεως σώζονται μεταξὺ τοῦ Ζαλόγγου καὶ τοῦ χωριοῦ Καμαρίνα ¹.

Πανδοσία. — Ἦταν ἄλλη σπουδαία πολιτεία τῶν Κασσωπαίων ποὺ εὐρίσκετο πλησίον τοῦ ποταμοῦ Ἀχέροντος ². Ἀπὸ τῆς τοῦ μεγαλείου τῆς πόλεως εἶναι τὰ σωζόμενα χαλκίνα νομίσματα τῶν ἐτῶν 238—168 π. Χ. ποὺ παριστάνουν τὴν Πανδοσίαν ἐπὶ τοῦ Ἀχέροντος.

Ἐλάτρεια. — Ἦταν ἀξιόλογη πόλις τῆς Κασσωπίας κειμένη στὶς δυτικὰς ὄχθες τοῦ Ἀχέροντος.

Βιτία. — (Βιτίαι κατὰ τὸν Στράβωνα) ³. Ἦταν ἀπὸ τὶς σπουδαιότερες πόλεις τῆς Κασσωπίας τῆς ὁποίας ἡ θέσις δὲν εἶναι κανονισμένη. Εἶχε καὶ αὐτὴ τὴν τύχη τῶν λοιπῶν πόλεων τῶν Κασσωπαίων. Κατὰ τὸ 342 οἱ κάτοικοί της διὰ τῆς βίας πῆγαν εἰς τὴν Κασσώπη.

Βουχέντιον. — Ἦταν πόλις τῆς Κασσωπίας ποὺ ἔκειτο κοντὰ εἰς τὴν ἀκτὴν πλησίον τῆς Ἐφύρας. Τὴν ὀνομασίαν αὐτὴν ἔλαβεν ἡ πόλις διότι «κατὰ τὸν κατακλυσμὸν τοῦ Δευκαλίωνος ἦλθεν ἐκεῖ ἡ Θέμις ἐπὶ βοὸς ὄχουμένη» κατὰ τὸν Φιλόχορον ⁴. Σήμερον τοποθετεῖται εἰς τὰ σωζόμενα ἐρεῖπια κάτω ἀπὸ τὸ λιμάνι τοῦ Ἁγίου Φανουρίου.

Εὐρουμέναι. — Ἦταν πόλις τῶν Κασσωπαίων ποὺ διεδραμάτισε ἀξιόλογο ρόλο εἰς τὸν πόλεμον Κασσάνδρου καὶ Ἀλκέτα τῆς Ἡπείρου. Κατὰ τὴν δοθεῖσαν τότε μάχην νικῆθησαν οἱ Ἡπειρῶτες καὶ ἡ πόλις κατελήφθη καὶ κατεστράφη ⁵.

Ὠρωπός. — Ἦταν μικρὰ πόλις τῆς Κασσωπίας, ποὺ σή-

1. Διόδωρος Σικελιώτης ΙΘ 88,1. — Δ. Εὐαγγελίδης Οἱ ἀρχαῖοι κάτοικοι τῆς Ἡπείρου σ. 21. — Ἀλ. Πάλλη Χωρογραφία τῆς Ἡπείρου σ. 4. — Π. Ἀραβαντινοῦ ἔ. ἀ. Β 74.

2. Π. Ἀραβαντινοῦ ἔ. ἀ. Β 27, Β 123.

3. Στράβων Ζ 324. — Π. Ἀραβαντινοῦ ἔ. ἀ. Β 30.

4. Στράβων Ζ 325. — Π. Ἀραβαντινοῦ Χρονογραφία τῆς Ἡπείρου Β 38.

5. Διόδωρος Σικελιώτης ΙΘ 88. — Π. Ἀραβαντινοῦ ἔ. ἀ. Β 54.

μερα τοποθετεῖται στὰ ἐρείπια πού σώζονται στό χωριό Παλιω-
ρώφορο ¹.

²Αναφέρονται καί ἄλλες πιό μικρότερες πόλεις τῆς ἀρχαίας
Κασσωπίας ὅπως αἱ Κ ρ ὀ ν α ι ², κοντά στό χωριό Κρανιά, καί
ἡ Χ ἄ ρ α δ ρ ο ς, στό μέρος ὅπου ἰδρύθηκαν στόν Μεσαίωνα οἱ
Ρογοί ³.

Ο Ι Χ Α Ο Ν Ε Σ

Ἡ Ἡπειρωτική φυλή τῶν Χαόνων κατοικοῦσεν τή Χαονία. Ἡ
χώρα πῆρε αὐτό τὸ ὄνομα ἀπὸ τὸ Χ ἄ ο ν α, τὸν υἱὸν τοῦ Πριά-

Ἀρχαϊκὸν ἀγαλμάτιον τρέχοντος

μου τὸν ὁποῖον χωρὶς
νὰ τὸ θέλη σκότισεν ὁ
ἀδελφός του Ἐλενος.
Ἡ Χαονία κατελάμβανε
τὸ βορειοδυτικὸ τμήμα
τῆς Ἡπείρου, τὴν πα-
ραλία μεταξὺ Ἀκροκε-
ραυνίων καὶ Θυάμιδος.
Ἀνατολικά τῆς Χαονίας
κατοικοῦσαν οἱ Ἀτιντᾶ-
νες καὶ οἱ Μολοσσοί. Δυ-
τικὰ ἀπλωνόταν τὸ Ἴο-
νιο, καὶ στό νότιο μέ-
ρος βρίσκονταν οἱ ἐκβο-
λὲς τοῦ Θυάμιδος καὶ τὰ
νησιά Σύβοτα ⁴.

Ἡ χώρα φημιζό-
ταν γιὰ τὰ πυκνὰ δάση
τῆς στὰ ὅποια δινόν-
τουσαν χρησιμοὶ ἀπὸ ἄ-

γριοπερίστερα πού ὀνομάζοντο καὶ «Χαονίδες ὄρνιθες». Πρῶτος
πού μιλεῖ γιὰ τὴ Χαονία εἶναι ὁ Βιργίλιος ὁ ὁποῖος ἀναφέρον-
τας τὶς περιπλανήσεις τοῦ Αἰνείου τονίζει ὅτι ὁ ἥρωας του προ-
σορμίσθηκε καὶ στὴν Χαονία ⁵.

1. Σ τ έ φ α ν ο ς Β υ ζ ἄ ν τ ι ο ς εἰς λ. Ὠρωπός. — Π. Ἀ ρ α β α ν τ ι ν ο ῦ ἔ. ἄ. Β 180.

2. Π. Ἀ ρ α β α ν τ ι ν ο ῦ ἔ. ἄ. Β 88.

3. Π. Ἀ ρ α β α ν τ ι ν ο ῦ ἔ. ἄ. Β. 176. — Κ. Π α π α ρ ρ η γ ο ῦ π ο ῦ λ ο υ Ἱστορία ἑλλήν. ἔθνους Αα 145.— Π ο λ ῦ β ι ο ς 4, 61, 43.

4. Π. Ἀ ρ α β α ν τ ι ν ο ῦ Χρονογραφία τ. Β. σ. 176.

5. Β ι ρ γ ι λ ί ο υ Αἰνείας 3, 294.

Οἱ κάτοικοι τῆς χώρας, οἱ Χάονες, ἦσαν ὁ ἀρχαιότερος λαὸς τῆς Ἠπείρου. Στὴν παλαιότερη ἐποχὴ εἶχαν κυριαρχήσει σὲ ὅλη τὴν Ἠπειρο. Ἀκόμα καὶ στὴν Ἑλλοπία. Γι' αὐτὸ τὸ λόγο καὶ ἡ ἱερὴ βελανιδιὰ τῆς Δωδώνης λεγόταν «Χαονία φηγός».

Ἱστορικὴ δρᾶσιν ὅμως παρουσιάζουν στὸν Πελοποννησιακὸ πόλεμο. Ὁ Θουκυδίδης διηγεῖται λεπτομερῶς τὴν ἐκστρατεία τῶν Χαόνων κατὰ τῆς Ἀκαρνανικῆς πόλεως Στρατοῦ (428 π.Χ.). Τότε οἱ Χάονες καὶ οἱ Ἀμβρακιῶτες ἦσαν σύμμαχοι τῶν Λακεδαιμονίων. Στὴν ἐπίθεσιν αὐτὴ πῆραν μέρος ὡς σύμμαχοι τῶν Χαόνων Θεσπρωτοί, Μολοσσοί, Ἀτιντᾶνες καὶ Παραναῖοι. Βλέπομε δηλαδὴ μιὰ πανειπειρωτικὴ ἐπιχείρησιν ἐναντίον τῶν συμμάχων τῶν Ἀθηναίων Ἀκαρνάνων¹. Καὶ ἡ μὲν ἐπιχείρησις αὐτὴ ἀπέτυχε ἀπὸ ἔλλειψιν ὀργανώσεως καὶ διοικήσεως τοῦ συμμαχικοῦ στρατοῦ, ἀπὸ τὴ συμμετοχὴ ὅμως αὐτὴ τῶν Χαόνων στὸν ἐμφύλιον ἑλληνικὸν πόλεμον συμπεραίνομε τὸ ζῶηρον ἐνδιαφέρον τους γιὰ τὴν πολιτικὴν κατάστασιν τῆς Ἑλλάδος.

Οἱ Χάονες ἦσαν «ἀβασίλευτοι» καὶ ἐκυβερνῶντο ἀπὸ δύο ἄρχοντας, τοὺς καλουμένους «προστάτας» ποὺ κατήγοντο ἀπὸ γενιὰ εὐγενῶν². Εἶχαν δηλαδὴ πολιτεία ἀριστοκρατικὴν, καὶ οἱ Προστάται εἶχαν ὅμοια δικαιώματα μὲ τοὺς ἐφόρους τῆς Σπάρτης ἢ τοὺς «Κόσμοις» τῆς Κρήτης.

Αὐλών.— Κοντὰ στὸ σημερινὸ λιμάνι τοῦ Αὐλώνος ὑπῆρχεν ὁ ἀρχαῖος Αὐλών κατὰ τὴ μαρτυρία τοῦ Πτολεμαίου, λιμάνι καὶ πόλις ἀξιόλογη. Τὸ λιμάνι τοῦ Αὐλώνος προστατευόμενον ἀπὸ τὴ γῆσον Σάσωνα καὶ τὸ ἀκρωτήριο Γλῶσσα καθίστατο τὸ ἀσφαλέστερον λιμάνι τῆς περιφερείας.

Οἶνον.— Κάτω ἀπὸ τὸν Αὐλώνα ἦταν τὸ Οἶνιον. Ἐθεωρεῖτο πόλις ἀξιόλογος καὶ ὡς διάδοχός της ἐχρησίμευσαν κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους τὰ Κάννινα, τὸ ξακουστὸ αὐτὸ φρούριον.

᾽Ωρικός.— Ὁ ᾽Ωρικός ἦταν παραλιακὴ πόλις τῆς Χαονίας, στὸ βάθος τοῦ κόλπου τοῦ Αὐλώνος καὶ κοντὰ στὰ Ἀκροκεραύνια³. Σήμερα τὸ μέρος λέγεται Κάστρο Νερικό. Ὁ ᾽Ωρικός ἦταν πολὺ ἀρχαία πολιτεία, τῆς ὁποίας τὴν ἑλληνικότητα βεβαιώνουν ὁ Ἐκαταῖος καὶ ὁ Ἡρόδοτος⁴. Ὁ τόπος ποὺ ἔκειτο ἐθεωρεῖτο ἱερὸς τοῦ Ἀπόλλωνος, γι αὐτὸ καὶ στὰ νομίσματα ποὺ

1. Θουκυδίδης Β 81.

2. Θουκυδίδης Β 80,5 — Π. Ἀραβαντινοῦ ἔ. ἀ Β 70 — Κ. Σάθθα Τουρκοκρατουμένη Ἑλλάς σ. 390.

3. Κλαυδίου Πτολεμαίου Γεωγραφικὴ ὑφήγησις 1 σ. 525 — Διονυσίου Περιηγητοῦ Οἰκουμένης περιήγησις σ. 110.

4. Ἡρόδοτος Θ. 93 — Ἐκαταῖος Fragmenta 106 | Σκύλαξ Καρυανδεύς 27 — Μελετίου Γεωγραφία Β 270 — Ἀθ. Σταγειρίτου ᾽Ωγυγία τ. Ε'.

ἔκοψε ἔθεσεν ὡς σύμβολο τὸ θεὸ τοῦ φωτός. Ἡ πόλις στὰ 214 π. Χ. κατελήφθη ἀπὸ τὸ Φίλιππο Ε΄ καὶ ἀρχότερα ἀπὸ τοὺς Ρωμαίους. Ἡ διατήρησις διὰ μέσου τῶν αἰῶνων ἀναλλοιώτου τοῦ ὀνόματος τῆς ἀρχαίας αὐτῆς ἑλληνικῆς πόλεως δείχνει τὰ ζωντανὰ ἔθνικὰ αἰσθήματα τῶν κατοίκων.

Παλαίστη.— Ἦταν κι αὐτὴ χαονικὴ πόλις στὰ παράλια τῶν Ἀκροκεραυνίων, κοντὰ στὸ χωριὸ τῆς Χιμάρας Παλιάσα¹. Ἡ Παλαίστη ἀναφέρεται ἀπὸ τὸν Ἀππιανὸ καὶ τὸ Λουκιανό². Ἀλλὰ καὶ ὁ Καῖσας διηγούμενος τὴν καταδίωξιν τοῦ Πομπηίου ἀναφέρει ὅτι προερχόμενος ἀπὸ τὴν Ἰταλία ἀπεβιβάσθη στὴν πόλιν³.

Χίμαιρα.— Ἦταν ἀρχαία πόλις τῆς Χαονίας, πολὺ σπουδαία δὲ στὴ Βυζαντινὴ ἐποχὴ. Εἶναι ἡ πρόγονος τῆς σημερινῆς Χιμάρας⁴.

Φοινίκη.— Ἀνατολικὰ τοῦ λιμανιοῦ τῶν Ἁγίων Σαράντα μέσα σὲ μιὰν ἐλώδη πεδιάδα καὶ λίγο μακρὰ ἀπὸ τὴ θάλασσα βρισκόταν ἡ ξακουστὴ πόλις τῆς Φοινίκης⁵. Ἡ πόλις αὐτὴ εἶχε μεγάλην ἀκμὴ στὸν 3ον π. Χ. αἰῶνα, ὅποτε κατὰ τὸν Πολύβιον «διέφερε τῶν κατὰ τὴν Ἠπειρον πόλεων εὐδαιμονία»⁶. Τὴν ἀξία της ζήλευσαν οἱ Ἰλλυριοὶ πειραταὶ καὶ στὰ 230 τὴν κατέστρεψαν. Ξανακτίσθηκε ὁμως πάλι καὶ ἔπαιξε σπουδαῖο ρόλο στὸν πόλεμο Φιλίππου Ε΄ καὶ Ρωμαίων. Χαρακτηριστικὰ εἶναι τὰ νομίσματα τοῦ 2ου π. Χ. αἰῶνος. Ἀπὸ τὴν ἔνδοξην αὐτὴ πολιτεία σήμερα σώζεται μόνο τὸ τεῖχος τοῦ 4ου π. Χ. αἰῶνος καὶ ἡ ἀκρόπολις της ποὺ εἶναι μεγαλυτέρας ἐκτάσεως ἀπὸ τὴν Ἀκρόπολιν τῶν Ἀθηνῶν. Στὴ θέσιν τῆς ἐρειπωμένης πόλεως εἶναι τὸ σημερινὸ χωριὸ Φοινίκι ποὺ ἀπὸ ὅλο της τὸ μεγαλεῖο διατηρεῖ μόνο τὸ ὄνομα.

Ἐλίκρανον.— Τὸ Ἐλίκρανον κατὰ τὸν Πολύβιον εὐρίσκετο βορείως τῆς Φοινίκης καὶ ἔθεωρεῖτο πρῶτα σπουδαία πόλις τῶν Χαόνων⁷.

Γίτανα.— Τὰ Γίτανα ἦταν ὑστερωτέρα πόλις τῆς Χαονίας ταυτιζομένη μὲ τὰ ἐρείπια ποὺ σώζονται κοντὰ στὸ Δέλβινο. Τὸ ὄνομά της κατὰ τὸν Ἡσύχιον εἶναι τελείως ἑλληνικό.

1. Ἀππιανὸς Γαλ. Β 54 — Λουκιανὸς 5,460.

2. Π. Ἀραβαντινοῦ Χρονογραφία τῆς Ἠλείρου Β 122.

3. C. Caesaris De bello civili Γ 6.

4. Πλίνιος Δ 4.

5. Ἀθ. Πετρίδης Περί τινων ἐν Ἠλείρῳ χωρῶν — Ἰουστινιανούπολις, Νικόπολις, Φωτικὴ, Φοινίκη, Εὐροία εἰς «Πανδώραν» 1869. Ν. Μυστακίδης Τὸ Δέλβινο, ἡ ἀρχαία πόλις Φοινίκη εἰς «Παρνασσὸν» 1878.

6. Πολυβίου Ἱστορία Β 8.

7. Π. Ἀραβαντινοῦ ἔ. ἀ. Β 51.

Παράγεται ἀπὸ τὴν λέξιν Ἰτέα καὶ σημαίνει ἰτεῶνα, κάμπο γε-
μαῖτο μὲ ἰτιές. Τὴν πόλιν μνημονεύει ὁ Τίτος Λίβιος¹. Ἀναφέρε-
ται ὅμως καὶ ἀπὸ τὸν Πολύβιο στοὺς πολέμους Ρωμαίων καὶ
Περσέως. Στὰ Γίτανα κατέφυγεν ὁ ὑπάτος Ὀστίλιος καὶ διέ-
φυγε τὴ σύλληψιν μὲ τὴ βοήθεια τῶν Μολοσσῶν.

Βαιάκη. — Ἡ Βαιάκη ἦταν πόλις τῆς Χαονίας τὴν ὁποίαν
ἀναφέρει ὁ Ἐκαταῖος². Σήμερα ὅμως δὲν δυνάμεθα νὰ ὀρί-
σωμεν μὲ ἀκρίβεια τὴ θέσιν της.

Ὀμφάλιον. — Ἦταν μεσογειακὴ πόλις τῆς Χαονίας στὴ
θέσιν τῆς σημερινῆς Προμετῆς³. Ἐκεῖ ἐτιμαῖτο ἡ φίλη τοῦ Ἡ-
ρακλέους Ὀμφάλη ἡ ὁποία κατὰ τὴν παράδοσιν ἔκτισε καὶ τὴν
πόλιν.

Πύρρον Στρατόπεδον. — Στὶς πλαγιές τοῦ βουνοῦ Ἰερό-
που, ἐκτίσθη τὸν 3ον π.Χ. αἰῶνα ἀπὸ τὸν Πύρρον ἡ σπουδαία
αὐτὴ ὀχυρωμένη πόλις πού ὅπως δείχνει καὶ τὸ ὄνομα της ἐχρη-
σίμευσεν ὡς σταθμὸς τῶν ἀκραιῶν φρουρῶν τῆς χώρας⁴.

Ἀντιγόνεια. — Ἡ βαραιοτάτη αὐτὴ πόλις τῆς Χαονίας εὐ-
ρίσκειτο σὲ βαθύτατο φαράγγι πού σχηματίζουν τὰ βουνὰ Ἰερό-
πος καὶ Ἄσναος. Μέσα στὸ φαράγγι ρέουν ὁ Ἀῶος καὶ ὁ Δοῖ-
νος σχηματίζοντας μιὰ πλατειὰ κοιλάδα πού χρησιμεύει γιὰ πέ-
ρασμα ἀπὸ τὴν Ἰλλυρία στὴ Θεσσαλία καὶ τὴ λοιπὴν Ἑλλάδα.
Τὰ «παρὰ τὴν Ἀντιγόνειαν στενά», ἡ κατόπιν Κλεισούρα τῶν
Βυζαντινῶν, ἦσαν μεγάλης στρατηγικῆς ἀξίας. Ἐθεωροῦντο ὀχυ-
ρώτατα καὶ παρεβάλλοντο πρὸς τὰ Θεσσαλικά Τέμπη⁵. Εἰς αὐτὸ
τὸ μέρος, κοντὰ στὸ σημερινὸ Τεπελένι, ὁ Πύρρος στὰ 274 π.Χ.
πρὸς τιμὴν τῆς γυναίκας του Ἀντιγόνης ἢ ὁ Ἀντίγονος Γονα-
τᾶς ἔκτισαν τὴν Ἀντιγόνειαν γιὰ νὰ ἐμποδίσουν τὶς συχνὲς ἐπι-
δρομὰς τῶν ἐχθρῶν. Ἔτσι στὰ 236 π.Χ. οἱ Ἡπειρῶτες κατώρ-
θυσαν νὰ ἀποκρούσουν ἐκεῖ τὸν Σκερδελαΐδαν πού τοὺς ἐπετέθη.
Ἐκεῖ δὲ διεξήχθησαν καὶ οἱ κυριώτεροι πόλεμοι μεταξὺ Ρω-
μαίων καὶ Φιλίππου Ε' στὰ 200—199 π.Χ.

1. Τίτος Λίβιος 42, 38. — Π. Ἀραβαντινοῦ ἔ. ἄ. Β 89. — Ἀλ. Πάλλη Χωρογραφία τῆς Ἡπείρου σ. 3.

2. Ἐκαταίου Fragmenta 104.

3. Κλαυδίου Πτολεμαίου Γεωγραφικὴ ὑφήγησις Γ 13,5. — Σεμιτέλου Ἡπειρωτικά σ. 59. — Δ. Χασιώτου Δια-
τριβαὶ καὶ ὑπομνήματα περὶ Ἡπείρου σ. 69.

4. Τίτος Λίβιος 32,13.

5. Κλαυδίου Πτολεμαίου Γεωγραφικὴ ὑφήγησις Γ 14,1 καὶ 7 — Π. Ἀραβαντινοῦ ἔ. ἄ. Α 16 — Στραβῶν Ζ 326 — Bursian Geogr. v. Griech. σ. 20 — Leake Northern Greece — Τίτος Λίβιος 32,5 - 6 — Κ. Στεργιόπουλος ἔ. ἄ. σ. 25 — Πλουτάρχου Φλαμνῖνος 3 — Πολύβιος Β' 5 - 6 — Πλουτάρχου Πύρρος 6 — Κ. Ἀμάντου ἔ. ἄ. σ. 138.

Μαιανδρία. — Ἡ Μαιανδρία ἦταν κι αὐτὴ μεσόγειος χαονική πολιτεία. Στὴν ἐποχὴ τοῦ Μελετίου ἐλέγετο Ἰλανδριανὰ. Κατὰ τὸν Ἀραβαντινὸν ἦταν στὸ χωριὸ Ἀγιανδριάς τοῦ Δελβίνου ὅπου καὶ ὑπῆρχαν ἐρείπια ἀρχαίας πόλεως¹.

Δόκνα. — Ἀρχαία χαονική πόλις, εὐρισκομένη στὰ μεσόγεια ὅπου τὸ χωριὸ τῶν Ἀκροκεραυνίων Λούκοβον².

Ἡ **Κεστρίνη** ἦταν ἡ χώρα ποὺ καταλαμβάνουν ὁ Θύαμις καὶ ἡ κοιλάδα του. Βρισκόταν δηλ. στὰ σύνορα Θεσπρωτίας, Χαονίας καὶ Μολοσσίδος. Ὡς ἐπώνυμος ἄρχων τῆς χώρας ἀναφέρεται ὁ **Κεστρίνος** υἱὸς τοῦ Ἑλένου καὶ τῆς Ἀνδρομάχης τοῦ Ἑκτορος. Ὁ περίφημος μάντις Ἑλενος ἦταν ὁ μόνος υἱὸς τοῦ Πριάμου ποὺ σώθηκε μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Τροίας. Αὐτὸς φεύγοντας ἀπὸ τὴν Τροία πῆγε στὴν Ἡπειρο. Πῆρε κοντὰ του καὶ τὴν χήρα τοῦ Ἑκτορος τὴν Ἀνδρομάχη, τὴν ὁποία παντρεύθηκε καὶ ἐξῆσαν μαζὶ στὴ νέα χώρα. Παιδί τους ἦταν ὁ Κεστρίνος. Αὐτὸς ὕστερα ἀπὸ τὸ θάνατο τοῦ πατέρα του καὶ τὴν ἀνοδο στὸν Ἡπειρωτικὸ θρόνο τοῦ Μολοσσοῦ ἔφυγε ἀπὸ τὴν περιοχὴ τοῦ βασιλείου, πέρασε τὸν Θύαμιν καὶ κατέλαβε τὴ νέα χώρα ποὺ πῆρε τ' ὄνομά του³.

Ἡ χώρα ἦταν παροιμιώδης γιὰ τὰ βόδια ποὺ ἔτρεφε. Περίφημοι ἦσαν οἱ «Κεστρινικοὶ βόδες». Γι αὐτὸ ἀπὸ τὸν Ἀριστοφάνη ὀνομάζεται «βουτοόφος»⁴.

Οἱ Κεστρινοὶ κατ' ἀρχὰς ἀνῆκαν στοὺς Χάονες κι ἔπειτα στοὺς Θεσπρωτοὺς. Στὸ τέλος ἀπετέλεσαν τμῆμα τοῦ βασιλείου τῶν Μολοσσῶν. Ἡ χώρα τους χρησίμευεν ὡς διέξοδος πρὸς τὴν θάλασσαν τοῦ μεγάλου μεσογειακοῦ κράτους τούτων. Γιατὶ ὁ Θύαμις διευκόλυνε τὴν ἐπικοινωνία μὲ τὸ ἐσωτερικὸ καὶ τὴ ναυσίπλοια.

Τροία ἢ Ἴλιον ἢ Κεστρία. — Ἦταν ἡ κυρία πόλις τῆς Κεστρίνης. Ἡ πόλις ἐλέγετο Ἴλιον ἀπὸ τὴν παράδοσιν τοῦ Ἑλένου. Ὁ Στέφανος Βυζάντιος ὁμως τὴν λέγει καὶ Τροίαν. Τὴν τρωϊκὴ μυθικὴ παράδοσιν ἀναφέρει ὁ Βιογίλιος ὅταν περιγράφη τὸν Αἰνεϊάν ταξιδεύοντα τὴν περιοχὴ⁵.

Βουθρωτόν. — Ἄλλη πόλις τῆς Κεστρίνης ἦταν τὸ Βουθρωτόν, ποὺ πῆρε τὸ ὄνομα ἀπὸ τὰ περίφημα βόδια ποὺ ἔτρεφε. Ξακουστὰ ἦσαν καὶ τὰ παχειὰ νόστιμα ψάρια τῆς ὁμώνυμης λί-

1. Π. Ἀραβαντινοῦ ἔ. ἀ. Β 101.

2. Π. Ἀραβαντινοῦ ἔ. ἀ. Β 44.

3. Θουκυδίδης Α 36. — Π. Ἀραβαντινοῦ ἔ. ἀ. Β 82. — Παυσανίας Α 11,1 — Β 23,6.

4. Ἀριστοφάνους Εἰρήνη 924.

5. Αἰνεϊάς Γ 294, Π. Ἀραβαντινοῦ ἔ. ἀ. Β 168. — Διονυσίου Ἀλικαρνασσεῶς Ρωμαϊκὴ Ἀρχαιολογία Α' σ. 74.

μνης. Ἡ παράδοσις λέγει ὅτι τὴν πόλιν ἔκτισεν ὁ Ἑλενος στὸ μέρος ὅπου μιὰ γελάδα ψόφησε ἀφοῦ πήδηξε ἀπὸ τὸ πλοῖο τὴν ὥρα πού τὴν ἐθυσίαζαν. Ὁ Αἰνεῖας ὅταν περιόδευε τὴν Κεστρίνη πῆγε καὶ στὸ Βουθρωτὸ καὶ τὸν πληροφορήσαν γιὰ τὸ νέον Πέργαμον καὶ Τροία, γιὰ τὴν ἔτσι κατ' ἀρχὰς ἔλεγαν τὴν πόλιν. Τὸ Βουθρωτὸν ἀκμάζει εἰς ὅλους τοὺς αἰῶνες καὶ ὅλοι οἱ συγγραφεῖς πού μιλοῦν γιὰ τὴν Ἡπειρο πάντα ἀναφέρουν τὸ φημισμένο Βουθρωτό¹. Τὴν ἑλληνικότητα τῆς πόλεως ἔδειξαν καὶ οἱ ἀνασκαφές. Οἱ Ἱτακοὶ ἀρχαιολόγοι ἀνεκάλυψαν πόρπες καὶ μαχαίρια νεολιθικά, τείχη τοῦ 5ου π.Χ. αἰῶνος, μνημειώδεις πύλες καὶ πέντε ὠραῖα ἀγάλματα καλῶς διατηρημένα. Τὸ ἕνα ἀπ' αὐτὰ παριστάνει πολεμιστὴ καὶ στὸ βῆθος τοῦ ἀναγράφεται τὸ ὄνομα τοῦ γλύπτου Σωσικλέους.

Ἐκατόμπεδον. — Στὴν περιοχὴ τοῦ Ἀργυροκάστρου ἦταν ἡ σπουδαία χαονικὴ πόλις τοῦ Ἐκατομπέδου. Τὴν θέσιν τῆς ὀρίζει ὁ Πτολεμαῖος². Ἡ λέξις εἶναι τελείως ἑλληνικὴ. Σημαίνει διάστημα ἑκατὸν ποδῶν. Τόσο διάστημα καὶ ὅμοιο ὄνομα εἶχεν ὁ πρῶτος ναὸς τῆς Παρθένου Ἀθηνᾶς στὴν Ἀκρόπολιν. Ἐπειτα ἡ ὀνομασία ἐπεξετάθη καὶ στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ Παρθενῶνος. Τὸ Ἐκατόμπεδον ἦταν πόλις ἄχυρωμένη καὶ γι' αὐτὸ περίφημο φρούριον στὰ βυζαντινὰ χρόνια.

Μικρότερες πολιτεῖες ἦσαν αἱ Κεδριαί, κοντὰ στὸ Δέλβινο, ἡ Ὀλπη, ἡ Σωρεῖα καὶ ἡ Ἐλαιοῦς³.

Ἐκτὸς ὅμως ἀπὸ τὶς πόλεις καὶ τὰ λιμάνια τῆς Χαονίας, καὶ τὰ ἀκρωτήρια, καὶ τὰ ποτάμια καὶ τὰ βουνά της μὲ τὰ ἐκλεκτὰ καὶ ὠραῖα ὀνόματά τους εἶναι ἀποδείξεις μεγάλης τῆς ἑλληνικότητος τῆς περιοχῆς. Διότι ὅλα τὰ φυσικὰ στοιχεῖα τῆς χώρας ἔχουν γνήσια ἑλληνικὰ ὀνόματα, ὀνόματα εὔηχα, πλασμένα σύμφωνα μὲ τοὺς κανόνες τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης πού χαρακτηρίζουν περίφημα τὴν γνωστὴν καλαισθησίαν τοῦ λαοῦ, ὁ ὁποῖος δώρισε τόσο ὠραῖα ὀνόματα στὰ τοπωνύμιά του.

Πάνορμος. — Ἦταν τὸ κύριον λιμάνι τῆς Χαονίας, στὴ θέσιν τοῦ σημερινοῦ Πόρτο Παλέρμο. Εὐρίσκετο στὰ νότια τοῦ Ὠρικοῦ καὶ χρησίμευεν ὡς ἐπίνειον τῆς πόλεως⁴.

1. Αἰνεῖας Γ 294. — 1. Ρωμανοῦ «Περὶ Βουθρωτοῦ» εἰς Δελτίον Ἰστ. καὶ Ἐθν. Ἐταιρείας 1896. — Π. Ἀραβαντινοῦ ἔ. ἀ. Β 36.

2. Κλαυδίου Πτολεμαίου Γεωγραφικὴ ὑφήγησις 1 σ. 525. — Π. Ἀραβαντινοῦ ἔ. ἀ. Β 49.

3. Π. Ἀραβαντινοῦ ἔ. ἀ. Β. 50, Β 89, Β 119, Β 164. — Δ. Χασιώτου Διατριβαὶ καὶ ὑπομνήματα περὶ Ἡλείου σ. 70.

4. Κλαυδίου Πτολεμαίου Γεωγραφικὴ ὑφήγησις 1 σ. 525. — Σπράβων Ζ 316, Ζ 324. — Π. Ἀραβαντινοῦ ἔ. ἀ. Β 123. — Τοῦ αὐτοῦ ἔ. ἀ. Α 202 - 204, Α 327 - 328.

Ὀγχήσμος. — Ἦταν ἄλλο σπουδαῖο λιμάνι τῆς Χαονίας μεταξὺ τῶν δύο ἄλλων κυρίων λιμανιῶν τῆς ἀκτῆς, τοῦ Πανόρου καὶ τῆς Κασσώπης ¹. Πλησίον του ὑπῆρχε ναὸς τῆς Ἀφροδίτης. Σήμερα ἡ θέσις τοῦ Ὀγχήσμου τίθεται ὅπου τὸ λιμάνι τῶν Ἀγίων Σαράντα.

Πηλώδης Λιμὴν. — Ἦταν στὸ βάθος τοῦ κόλπου τοῦ Βουθρωτοῦ μεταξὺ Ποσειδίου καὶ τῶν ἐκβολῶν τοῦ Θυάμιδος ². Ἡ ὄνομασία τοῦ λιμανιοῦ εἶναι γνησίως ἑλληνικὴ καὶ σημαίνει λιμνοθάλασσα γεμάτη λάσπη.

Ποσείδιον ἄκρον. — Ἀλλὰ καὶ ἡ ὄνομασία Ποσείδιον τοῦ ἀκρωτηρίου πού βρίσκεται μεταξὺ τοῦ Βουθρωτοῦ καὶ τοῦ Ὀγχήσμου, ὅπου τὸ σημερινὸν ἀκρωτήριο Σκάλα, φανερώνει τὸ ποιὸν τῶν κατοίκων ³.

Ἀκροκεραύνια (Ἄκρα τῶν Κεραυνίων). — Εἶναι τὸ ἀκραῖον ἀκρωτήριο τῆς Χαονίας, αὐτὸ πού δημιουργεῖ τὸν κόλπο τοῦ Αὐλῶνος. Οἱ ἀρχαῖοι τὸ θεωροῦσαν ὡς τὸ σύνορον Ἀδριατικῆς καὶ Ἰονίου πελάγους, καὶ ὡς τὸ ἄκρον τῆς Ἠπείρου ⁴. Σήμερα λέγεται Γλῶσσα καὶ τὴν ὄνομασίαν αὐτῆς πήρε ἀπὸ τὴ μορφὴν του.

Θυάμις ἄκρα. — Ἦταν τὸ ἀκρωτήριο πού εὐρίσκετο κοντὰ στὶς ἐκβολές τοῦ Θυάμιδος.

Ἀῶος (Αἶας). — Τὸ ξακουστὸ ποτάμι πού διαρρέει τὴ Βόρειον Ἠπειροῦ ἔχει τόσους δεσμοὺς μὲ τὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν ἱστορίαν της. Τὸ κύριον ὄνομά του θυμίζει τὸν Ἀῶον, τὸ μυθικὸ βασιλεῦς τῆς Κύπρου, ἐνῶ τὸ δεύτερον ὄνομά του, Αἶας, θυμίζει τὸν ξακουστὸν ἥρωα τοῦ Ὀμήρου. Οἱ περιοχὲς πού περνᾷ σὲ ὅλο τὸ διάβα του μόνες τους κραυγάζουν τὴν ἑλληνικότητά του ⁵.

Κέλυνδος. — Ἦταν τὸ ἀρχαῖον ὄνομα τοῦ ποταμοῦ Λιούμη-Βάρδα πού χύνεται στὸν κόλπο τοῦ Αὐλῶνος, νοτίως τοῦ Ὠρικοῦ ⁶.

Φοῖνιξ. — Ἐλέγετο τὸ ποταμάκι τῆς Χαονίας ποὺ χύνεται στὸν ὄρμισκο κοντὰ στὴ Φοινίκη ⁷.

1. Κ λ. Πτολεμαίου ἔ. ἀ. — Στράβων Ζ 324. — Πανσανίας Β 22. — Διον. Ἀλικαρνασσεύς Α 51. — Κικέρωνος Ad Atticum 7, 21.

2. Κ λ. Πτολεμαίου ἔ. ἀ. Γ 14,4. — Στράβων Ζ 324.

3. Θουκυδίδης Β 80 - 81, Α 47, Γ 94. — Θ. Χαβέλλα Ἱστορία Ἠπείρου καὶ Ἀλβανίας σ. 78. — Π. Ἀραβαντινοῦ ἔ. ἀ. Β 132. — Ἀλ. Πάλλη Χωρογραφία τῆς Ἠπείρου σ. 3. — Rouquerville Voyage en Grèce κεφ. 26.

4. Πλινίου Historia Naturalis Γ 15,2 — Ε 29,2.

5. Στράβων Ζ 5, 106.

6. Κ λ. Πτολεμαίου ἔ. ἀ. Γ 12, 4. — Π. Ἀραβαντινοῦ ἔ. ἀ. Β 78.

7. Ἀθαν. Σταγειρίτου Ἠπειρωτικά καὶ βίος τοῦ Πύρου σ. 18.

Πολύανθος. — Πολύανθος είναι τὸ παλιὸ ὄνομα τοῦ Σουσίτσα τοῦ παραπόταμου τοῦ Ἄωου. Τὸ ὄνομα τοῦ ποταμοῦ σημαίνει τόπον πολυανθισμένο, πλημμυρισμένο μὲ λουλούδια.

Σιμόεις. — Εἶναι τὸ ποταμάκι τῆς Χαονίας πὺ πῆρε τὸ ὄνομα ἀπὸ τὸν Ἑλενο, τὸ γιὸ τοῦ Πριάμου πὺ βασίλευσε στὴν Ἡπειρο μετὰ τὴ δολοφονία τοῦ Πύρρου ἀπὸ τὸν Ὀρέστη¹.

Ξάνθος. — Εἶναι τὸ ποτάμι πὺ διαιώνισε τὸ ὄνομα τοῦ Πύρρου, τοῦ γιου τοῦ Ἀχιλλέως. Ὁ Ξάνθος καὶ ὁ Σιμόεις ἐνώνονται καὶ χύνονται στὸν Πηλώδη Λιμένα.

Κάδμος. Τέλος ὁ Κάδμος ἦταν ὁ παραπόταμος τοῦ Θυάμιδος πὺ πῆρε τὸ ὄνομα τοῦ γενάρχη τῶν Θηβῶν γιὰ ἀνάμνησιν τῆς διαμονῆς του στὴν Ἡπειρο. Τὸ ποταμάκι αὐτὸ ἔκανε γόνιμη τὴν κοιλάδα του, γι αὐτὸ στὴ ρωμαϊκὴν ἐποχὴ τὰ χωράφια πὺ ἦσαν κοντὰ στὶς ὄχθες του ἐθεωροῦντο μοναδικὰ γιὰ βοσκοτόπια².

Ἀέροπος. — Εἶναι τὸ ἀρχαῖον ὄνομα τοῦ βουνοῦ τῆς Κλεισούρας. Τὸ ὄνομά του θυμίζει τὸ γιὸ τοῦ Ἄρεως καὶ τῆς Ἀερόπης.

Μέροπος. — Εἶναι ἡ ἀρχαία ὀνομασία τῆς Νεμέρτζικας. Τὸ ὄνομα τοῦ βουνοῦ εἶναι γνήσιον ἑλληνικόν, γιὰτὶ Μέροψ ἦταν τὸ ὄνομα τοῦ μυθικοῦ βασιλέως τῆς Κῶ καὶ Μερόπη ἦταν ἡ γυναῖκα τοῦ βασιλέως τῆς Μεσσήνης Κρυσφόντου.

Κεραῦνια. — Εἶναι τὸ παραλιακὸ βουνὸ τῆς Χιμάρας πὺ ἀποτελεῖται ἀπὸ βράχους μὲ φοβερὰς προεξοχάς. Τὸ ὄνομα πῆρε ἀπὸ τοὺς πολλοὺς κεραυνοὺς πὺ πέφτουν στὶς κορυφές του³.

Ἀπὸ τὴ διεξοδικὴν λοιπὸν αὐτὴ ἀνάλυσιν οὐδεὶς πρέπει νὰ ἀμφισβητῇ γιὰ τὴν ἐθνολογικὴν ὑπόστασιν τῶν κατοίκων τῆς Χαονίας. Ὁ μόνος ἐπικριτὴς τους, ὁ Θουκυδίδης, τοὺς χαρακτηρίζει «ἀβασιλεύτους καὶ βαρβάρους». Καὶ τὸ μὲν «ἀβασίλευτος» ὀρίζει τὸ ἰδιάζον ἀριστοκρατικὸν τους πολίτευμα, ἡ δὲ λέξις «βάρβαρος» στὴν ἀρχαιότητα δὲν ἔχει τὴ σημερινὴν αἰσχροὴ σημασία. Σήμαινε τὸν μὴ μετέχοντα τῶν πολιτικῶν πραγμάτων καὶ Θεσμῶν τῆς Νοτίου Ἑλλάδος. Γιὰ τὸν χαρακτηρισμὸν του εἶναι συνεπὴς ὁ Θουκυδίδης, διότι οἱ Ἡπειρωτὲς ἦσαν σύμμαχοι τῆς Σπάρτης καὶ ἐχθροὶ τῆς πατρίδος του, τῶν Ἀθηνῶν. Μὲ χειροτέρας ὕβρεις εἰς ὁμοίαν περίπτωσιν ἀργότερον ὁ Δημοσθένης θὰ

1. Αἰνειὰς Γ 350.

2. P l i n i u s Naturalis Historia Γ 1,4.— Τί τ ο ς Λ ί β ι ο ς 28, 3, 11 — Κ ι κ έ ρ ω ν ο ς Ad Atticum 4.

3. Δ ι ο ν υ σ ί ο υ Περιήγη τοῦ Οἰκουμένης Περιήγησις σ. 108.

χαρακτηρίση τὸν Φίλιππον ¹. Γιὰ τοὺς Ἑλληνας ὅμως ἰσχύουν ὄχι οἱ τοπικιστικὲς κρίσεις, ἀλλὰ ὁ πανελλήνιος χαρακτηρισμὸς τοῦ Ἰσοκράτους : «Ἑλληνας καλεῖσθαι μᾶλλον τοὺς τῆς παιδείσεως τῆς ἡμετέρας ἢ τοὺς τῆς κοινῆς φύσεως μετέχοντας» ². Καὶ ἀκλόνητη ἀπόδειξις τῆς ἐλληνικότητος τῶν Χαόνων εἶναι οἱ ἀνθοῦσαι ἐλληνικὲς πολιτεῖες, ἡ ἐθνικὴ συνείδησις τῶν κατοίκων καὶ τὰ ὠραῖα ἐλληνικὰ ὀνόματα τῶν τοπωνυμίων τους. Γι' αὐτὸ καὶ ὁ Στέφανος Βυζάντιος μὴ ἀμφιβάλλων καθόλου γιὰ τὴν ἐλληνικότητα τῆς Χαονίας σημειώνει «Χαονία, μέση τῆς Ἡπείρου, οἱ οἰκήτορες Χάονες. Ἑλλάνικος ἱερείων Ἡρας τρίτω» ³.

ΟΙ ΑΡΓΥΡΙΝΟΙ

Ἦταν ἡ Ἡπειρωτικὴ φυλὴ ποὺ κατοικοῦσε στὰ ΒΑ τῶν βουνῶν τῆς Χαονίας ⁴.

^{Ἀργύριον}. — Ἦταν ἡ πόλις τῶν Ἀργυρίων καὶ τὸ ὄνομά της εἶναι τελείως ἐλληνικόν.

ΟΙ ΑΒΑΝΤΕΣ

Ἡ Ἡπειρωτικὴ φυλὴ τῶν Ἀβάντων ἔμενε πάνω ἀπὸ τὴν Χαονία καὶ στὰ νότια τῶν ἐκβολῶν τοῦ Ἀώου. Κατὰ τὴν παράδοσιν, μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Τροίας, Ἀβαντες ἐπιστρέφοντες στὴν κοιτίδα τους Εὐβοίαν περιπλανήθηκαν καὶ προσορμίστηκαν στὴν Ἡπειρο. Ἀπ' αὐτοὺς καὶ ἡ περιοχὴ ὀνομάσθηκεν Ἀβαντίς ⁵.

^{Ἀμαντία}. — Ἦταν ἡ πρωτεύουσα τῆς Ἀβαντίδος. Εὐρίσκετο δίπλα στὸν Πολύανθος ποταμό. Ἡ Ἀμαντία εἶχε μεγάλη ἀξία στὴν ἀρχαιότητα, γιὰ τὴν ἦταν ἡ βορειότερη πόλις τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Ἀπήχησιν τοῦ μεγαλείου της δείχνουν τὰ σωζόμενα τείχη καὶ οἱ κτιστοὶ τάφοι ⁶.

1. Δημοσθένους Φιλιππικὸς 1.

2. Ἰσοκράτους Πανηγυρικὸς 50.

3. Κων. Στεργιοπούλου ἔ. ἀ. σ. 4.

4. Δυκόφρων στ. 1017 — Σουΐδας στὴ λέξιν Ἀργυρίων — Π. Ἀραβαντινοῦ Χρονογραφία τῆς Ἡπείρου Β 18 — Βυζαντινὴ Γεωγραφία Ἀρχαίας Ἑλλάδος Α 19.

5. Ὁ Στέφανος Βυζάντιος θέτει τοὺς Ἀβαντες στοὺς Ἡπειρώτες. Λέγει δὲ χαρακτηριστικά : «Καὶ ὁ Πρόξενος καταλέγων αὐτοὺς (Ἡπειρώτας) φησὶ Χάονες, Θεσπρωτοί, Τυμφαῖοι, Παραναῖοι, Ἀμύμονες, Ἀβαντες, Κασσωποί» — F. H. Gr. Β 462 — Ὁ Ἡσύχιος λέγει ὁμοίως : «Ἀμαντοὶ ἔθνος Ἡπειρωτικόν» — Στραβὼν Ι 445 — Ἡρόδοτος Α 146.

6. Π. Ἀραβαντινοῦ ἔ. ἀ. Β 12 — Κ. Στεργιοπούλου ἔ. ἀ. σ. 25.

Θρόνιον, — Ἦταν ἄλλη πολιτεία τῆς Ἀβαντίδος. Εὐρίσκετο στὴν πλαγιά τῶν Κεραυνίων ὄρεων, δίπλα στὴν Ἀπολλωνίαν ¹.

ΟΙ ΑΤΙΝΤΑΝΕΣ

Ἦταν ἄλλη Ἠπειρωτικὴ φυλὴ ποὺ κατοικοῦσε στὸ ἔσωτε- ρικὸ τῆς Ἠπείρου ἀπὸ τὸν κάτω ροῦν τοῦ Ἀώου ὡς τὸν Καλαμᾶ (μεταξὺ Ἀργυροκάστρου καὶ Τεπελενίου) ². Ἡ Ἀτιντανία ἐχωρίζετο ἀπὸ τὴ θάλασσα μὲ τὴν παρεμβολὴ τῆς Χαονίας. Οἱ κάτοικοι πῆραν τὸ ὄνομα ἀπὸ τὸν μυθικὸν ἥρωα Ἀτιντᾶνα, τὸ γνιὸ τοῦ Μακεδόνοσ. Γι αὐτὸ συνεδέοντο στενὰ μὲ τοὺς Μακεδόνες. Πρώτη φορὰ ἀναφέρονται οἱ Ἀτιντᾶνες στὴν ἱστορία κατὰ τὸ τρίτον ἔτος τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου (429 π. Χ.), ὅταν οἱ συμμαχικὲς φυλὲς τῆς Ἠπείρου ἔλαβαν μέρος στὸν πόλεμον ἐναντίον τῶν Ἀκαρνάνων ³. Ὑστερα οὐδεὶς λόγος γίνεται γι αὐτοὺς ὡς τὸ 229 π. Χ. ὅποτε ἀνεμείχθησαν στὶς διαμάχες Μακεδόνων - Ρωμαίων καὶ Ἰλλυριῶν.

Τὰ εἰς Λυκόφρονα σχόλια τοὺς χαρακτηρίζουν ὡς ἔθνος Ἠπειρωτικόν ⁴. Ἀπὸ τὴν ἐποχὴ ὅμως τοῦ Φιλίππου Ε' ἡ Ἀτιντανία ὑπάγεται στὸ βασίλειο τῆς Μακεδονίας καὶ μετὰ τὴν μάχη τῆς Πύδνας (168 π.Χ.) ἀπετέλεσε τμῆμα μακεδονικῆς ἐπαρχίας.

Φανότη. — Ἦταν ἡ κυρία πόλις τῶν Ἀτιντάνων ⁵. Εὐρίσκετο σὲ μικρὴ κοιλάδα μὲ ὀλόγυρα βουνὰ ποὺ τὴν διέρρεε ὁ παραπόταμος τοῦ Δρίνου. Ἐκεῖ ὅπου βρίσκεται τὸ χωριὸ Γαρδίκι. Ἡ Φανότη εἶναι γνωστὴ ἀπὸ τοὺς πολέμους Μακεδόνων καὶ Ρωμαίων. Ἀργότερα στὴ θέσιν της ἐκτίσθη ἡ Ἀδριανούπολις.

ΟΙ ΥΛΛΕΙΣ

Βορείως τῶν Χαόνων καὶ μεταξὺ τούτων καὶ τῶν Πα- ραναίων κατοικοῦσαν οἱ Ὑλλεῖς. Οἱ Ὑλλεῖς θεωροῦνται γνη- σία Ἠπειρωτικὴ φυλὴ καταλαμβάνουσα τὴν περιοχὴν ὅπου ἡ πόλις Βυλλίς. Οἱ Ὑλλεῖς ὡς γνωστὸν εἶναι μιὰ ἀπὸ τὶς τρεῖς

1. Π α υ σ α ν ῖ α ς Ε 22, Δ 92.

2. Σ τ ρ ᾶ β ω ν Ζ 326 — Σ κ ῦ λ α ξ Κ α ρ υ α ν δ ε ὗ ς 1 σ. 24 — Π. Ἀ ρ α β α ν τ ι ν ο ὗ ἔ. ἄ. Β 24.

3. Θ ο υ κ υ δ ῖ δ η ς Β 81 — Ἀ λ. Π ᾶ λ λ η Χωρογραφία τῆς Ἠπείρου σ. 3.

4. Κ. Σ τ ε ρ γ ι ο π ο ὗ λ ο υ ἔ. ἄ. σ. 30. — Ἀ λ. Π ᾶ λ λ η ἔ. ἄ. σ. 6.

5. Π. Ἀ ρ α β α ν τ ι ν ο ὗ ἔ, ἄ. Β 172. — Τ ῖ τ ο ς Λ ῖ β ι ο ς 43, 23. — Π ο λ ῦ β ι ο ς 27, 14.

ὑποδιαιρέσεις τῆς δωρικῆς φυλῆς. Ἀπὸ τὸ ὄνομά τους φανερώ-
νεται ἡ ἑλληνικότης καὶ τῶν ἀκραίων αὐτῶν Ἡπειρωτῶν.

Βυλλίς. — Ἡ Βυλλίς ἦταν ἡ βορειοτάτη πόλις τῆς Ἡπεί-
ρου, κοντὰ στὴν Ἰλλυρία¹. Τὴ θέσιν της ὀρίζει ὁ Στράβων με-
ταξὺ τῆς Ἀπολλωνίας καὶ τοῦ Ὀρικοῦ, ὀνομάζοντας καὶ τὴ χώρα
Βυλλιανή. Ὁ Στέφανος Βυζάντιος τὴν ὀρίζει ὡς κτίσμα τοῦ
Νεοπτολέμου, τοῦ υἱοῦ τοῦ Ἀχιλλέως καὶ τῶν Μυρμιδόνων. Το-
ποθετεῖται σήμερα στὰ ἐρείπια πὺ σῶζονται στὴ δεξιὰν ὄχθη
τοῦ Ἀώου ποταμοῦ.

ΟΙ ΠΑΡΩΡΑΙΟΙ

Οἱ Παρωραῖοι ἀποτελοῦσαν ξεχωριστὴν Ἡπειρωτικὴν φυ-
λὴν πὺ κατοικοῦσε στὰ βουνὰ τῆς Πίνδου, στὸ σημερινὸ Ζα-
γόρι². Ἐνωρὶς ὅμως φαίνεται ὅτι ἐτέθησαν ὑπὸ τοὺς Μολοσσ-
σοὺς, γι αὐτὸ καὶ τὰ ἴχνη τους ἐξαλείφονται.

ΟΙ ΠΑΡΑΥΑΙΟΙ

Εἶναι μιὰ ἀπὸ τὶς ἀξιοπρόσεκτες φυλὲς τῆς Ἡπείρου. Κα-
τοικοῦσαν τὴν περιοχὴ τῆς Παραναίας ἀπὸ τὴ μιὰ καὶ τὴν ἄλλη
πλευρὰ τοῦ Ἀώου, καὶ ἐξτείνοντο μέχρι τὰ σύνορα Ἡπεί-
ρου - Ἰλλυρίας³. Αναφέρονται ὑπὸ τοῦ Θουκυδίδου ὡς λαβόν-
τες μέρος στὸν Πελοποννησιακὸν πόλεμον (430—429 π. Χ.)
ὑπὸ τὸν Βασιλέα Ὀροιδον. Τότε συνεμάχησαν μὲ τοὺς
Ἀμβρακιῶτες καὶ Χάονες καὶ ἐτέθησαν ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν
τοῦ Ναυάρχου τῶν Λακεδαιμονίων Κνήμου κατὰ τῶν Ἀθη-
ναίων, διότι οἱ Ἀθηναῖοι ἐβοηθοῦσαν τοὺς ἐχθροὺς τῶν Ἡπει-
ρωτῶν Ἀκαρνᾶνες⁴.

Ερίβοια. — Ἦταν πόλις τῆς ὀρεινοτάτης καὶ σχεδὸν ἀγό-
νου Παραναίας μὲ γνησιώτατον ἑλληνικὸν χαρακτῆρα. Τὸ ὄνομα
τῆς πόλεως θυμίζει τὴν μητέρα τοῦ Αἴαντος Ἐρίβοιαν. Σήμερα
ταυτίζεται μὲ τὴν Κόνιτσα⁵.

1. Κ. Στεργιοπούλου ἔ. ἀ. — Στράβων Ζ 326. —
Διονύσιος Περιηγητῆς στ. 387. — Στ. Βυζάντιος
εἰς λ. Βύλλις.

2. Στράβων Ζ 325. — Π. Ἀραβαντινοῦ ἔ. ἀ. Β 125.
— Ἀλ. Πάλλη ἔ. ἀ. σ. 5.

3. Ἀρριανοῦ Ἀνάβασις Ἀλεξάνδρου 1, 7, 5. — Δ. Εὐαγ-
γελίδη «Οἱ ἀρχαῖοι κάτοικοι τῆς Ἡπείρου» σ. 18. — Κ. Ἀμάν-
του ἔ. ἀ. σ. 158.

4. Θουκυδίδης Β 80.

5. Σεμιτέλου Ἡπειρωτικά σ. 60. — Δ. Χασιώτου
Διατριβὴ περὶ Ἡπείρου σ. 70. — Π. Ἀραβαντινοῦ ἔ. ἀ. Β 53

ΟΙ ΤΥΜΦΑΙΟΙ

Οἱ Τυμφαῖοι ἦσαν ἄλλη Ἡπειρωτικὴ φυλή. Κατοικοῦσαν τὴν περιοχὴ πρὸς τὴν Παραναίαν, γύρω στὸ βουνὸ Τύμφη, στὸ ζυγὸ τοῦ Μετσόβου¹. Οἱ Τυμφαῖοι πολὺ λίγα χρόνια εἶναι ἀνεξάρτητοι. Στὸ τέλος ἔχουν τὴν τύχη τῶν Παραναίων καὶ Ἀτιντάνων καὶ ὑποτάσσονται στοὺς Μολοσσούς. Ὁ Ἡσύχιος τοὺς χαρακτηρίζει «ἄθεον ἔθνος».

Αἰγίνιον. — Ἦταν ἡ κυρία πόλις τῆς Τυμφαίας, εὐρισκομένη κοντὰ στὴ σημερινὴ Καλαμπάκα². Τὸ Αἰγίνιον ἦταν ὄχυρὸ καὶ ἤκμαζε στὴν ἀρχαιότητα, ὅπως δείχνει ἡ πληθώρα τῶν ἀρχαιολογικῶν εὐρημάτων πρὸς ἀνεκαλύφθησαν στὴν περιοχὴ του. Μετὰ τὴν μάχη τῆς Πύδνας ἀντιστάθηκε στὸν Αἰμίλιο Παῦλο, γι αὐτὸ ἐκυριεύθη καὶ ἐλεηλατήθηκε ἀπὸ τοὺς Ῥωμαίους. Ἀργότερα στὴ θέσιν του κτίσθηκαν οἱ Σταχοί, τὸ σπουδαῖον ὄχυρὸ τῶν Βυζαντινῶν.

ΟΙ Αἶθικες

Ἄλλη Ἡπειρωτικὴ φυλή ἦσαν οἱ Αἶθικες πρὸς κατοικοῦσαν στὴν Πίνδο, στὰ σύνορα τῆς Θεσσαλίας, ὅπου εἶναι οἱ πηγές τοῦ Πηνειοῦ³. Ἀναφέρονται ἔνωρις ἀπὸ τὸν Ὅμηρον. Ζοῦσαν γιὰ χρόνια ἀνεξάρτητοι, ἀλλὰ στὸ τέλος ὑπετάγησαν καὶ αὐτοὶ στοὺς Μολοσσούς. Κατὰ τὴν ἐποχὴ τοῦ Ἀλεξάνδρου ἀποτελοῦν τμῆμα τῆς Δυτικῆς Μακεδονίας. Πολίτευμα ἔχουν βασιλικό. Ἀπὸ τὸ βασιλεὺς μάλιστα γένος τῆς Αἶθικίας καταγόταν καὶ ὁ Πολυσπέρχων, ὁ στρατηγὸς τοῦ Ἀλεξάνδρου καὶ διάδοχος τοῦ Ἀντιπάτρου.

ΟΙ Τάλαρες

Οἱ Τάλαρες ἦταν ἄλλη μικρὴ Ἡπειρωτικὴ φυλὴ πρὸς κατοικοῦσε γύρω στὴν Πίνδο, στὶς πηγές τοῦ Ἀλιάκμονος. Κι αὐτοὶ ἔνωρις ἀπετέλεσαν τμῆμα τοῦ βασιλείου τῶν Μολοσσῶν⁴.

1. Στράβων Ζ 325. — Rouqueville ἔ. ἀ. — Π᾿ Ἀραβαντινοῦ ἔ. ἀ. Β 163.

2. Στράβων Ζ 327 — Τίτος Λίβιος 32, 15.

3. Στράβων Ζ 326. — Ὅμηρου Ὀδύσεια.

4. Στράβων Θ 12.

ΟΙ ΑΘΑΜΑΝΕΣ

Ἡ Ἡπειρωτικὴ φυλὴ τῶν Ἀθαμάνων κατοικοῦσεν πρῶτα στὴ Θεσσαλία, μὰ ἔνωρις πέρασεν τὴν Πίνδο καὶ ἐγκατεστάθη στὴν περιοχὴ τῶν Τζουμέρκων ¹. Ὅλη τὴν ἀρχαιότητα ζοῦσαν στὰ βουνά τους ἀπομονωμένοι. Ἱστορικὴ δρᾶσιν ἀρχισαν τὸν 4ον αἰῶνα, ὅταν πῆραν μέρος στὸν Ἱερὸ πόλεμο κατὰ τῶν Φωκέων, ὡς σύμμαχοι τῶν Μακεδόνων. Ἀργότερα λαμβάνουν μέρος καὶ στὴν ἐκστρατεία τοῦ Πύρρου στὴν Ἰταλία. Τὴν ἐθνικότητά τους ὁρίζει ὁ Πλάτων τονίζοντας ὅτι εἶναι γνήσιοι Ἑλληνες. Τὸ δείχνουν δὲ αὐτὸ καὶ τὰ νομίσματά τους ποὺ παριστάνουν τὴ Διώνη καὶ τὴν Ἀθηναῖαν μὲ τὴν ἐπιγραφὴ ΑΘΑΜΑΝΩΝ. Στὴν πολιτιστικὴν ὁμῶς πρόοδον δὲν προσέφεραν καμμιά συμβολή, γι αὐτὸ ὁ Στράβων τοὺς χαρακτηρίζει «βαρβάρους» δηλ. ἀπολιτίστους.

Ἀργιθέα. — Ἦταν ἡ πρωτεύουσα τῆς Ἀθαμανίας. Τὰ ἐρεῖπιά της σώζονται ἐκεῖ ποὺ εἶναι τὸ ὁμώνυμο χωριό ².

Θεοδωρία. — Ἦταν πόλις τῆς Ἀθαμανίας ποὺ εὕρισκετο στὰ Τζουμέρκα, στὸ χωριὸ Θεοδώριανα ὅπου φαίνονται ἐρεῖπια ἀρχαίας πόλεως ³.

Ἄλλες μικρότερες πόλεις ἦσαν τὸ Ἀθήναιον, ἡ Ἰτώνη, ἡ Ἡράκλεια, ἡ Αἰθιοπία καὶ ἡ Ἀκανθοῖς ⁴.

ΟΙ ΜΟΛΟΣΣΟΙ

Ἡ μεγαλύτερα καὶ ἰσχυροτέρα Ἡπειρωτικὴ φυλὴ εἶναι οἱ Μολοσσοί. Αὐτοὶ κατοικοῦσαν τὸ ἀνατολικὸ καὶ κεντρικὸ τμήμα τῆς χώρας μεταξὺ τοῦ ποταμοῦ Θυάμιδος, τῆς Χαονίας, τῆς Θεσπρωτίας καὶ τῆς Παμβώτιδος ⁵. Ἡ Μολοσσις τὸ ὄνομα ἔλαβεν ἀπὸ τὸν Μολοσσόν, τὸν γυιὸν τοῦ Πύρρου (Νεοπτόλεμου) καὶ τῆς Ἀνδρομάχης, τὸν ἐγγονον τοῦ Ἀχιλλέως ⁶. Τὸ

1. Τίτος Λίβιος 36, 3. — Στράβων Ζ 321 - 326. — Π. Ἀραβαντινοῦ ἔ. ἀ. Β 5. — Ἀλ. Πάλλη ἔ. ἀ. σ. 3.

2. Π. Ἀραβαντινοῦ ἔ. ἀ. Β 17.

3. Τοῦ αὐτοῦ ἔ. ἀ. Β 62.

4. Π. Ἀραβαντινοῦ ἔ. ἀ. Β 7, Β 8, Β 9, Β 62.

5. Ἐκαταίου Fragmenta 107. — Σκύλαξ Καρυανδεὺς Περίπλους οἰκουμένης 26 - 33 — Σκύμνος ὁ Χίος στ. 452. — Ἀλ. Πάλλη ἔ. ἀ. σ. 6-7. — Π. Ἀραβαντινοῦ ἔ. ἀ. Β 110. — Εὐσταθίου Παρεκβολαὶ εἰς Ὅμηρον X 188.

6. Στράβων Ζ 326. — Παυσανίας Α 11, 2. Β 23, 6. — Πλουτάρχου Πύρρος 1.

καλύτερον μέρος τῆς χώρας ἀποτελοῦσε τὸ εὐφορον λεκανοπέδιον γύρω στὴ λίμνη τῆς Παμβώτιδος. Στὸ βόρειον ἄκρον τοῦ λεκανοπεδίου ἦταν ἡ Πασσαρών, ἡ πρωτεύουσα τοῦ βασιλείου τῶν Μολοσσῶν. Κατὰ τὴ μυκηναϊκὴν ἐποχὴ κέντρο τοῦ βασιλείου εἶναι ἡ Δωδώνη. Κι' αὐτὴ εἶναι ἡ πρώτη κατάκτησις τῶν Μολοσσῶν. Ὑστερα σιγὰ - σιγὰ κατέκτησαν τὴν Κεστρίνη, ὁλόκληρη τὴν κοιλάδα τοῦ Ἄραχθου, ὑπέταξαν τοὺς Παραναίους, Ἄτιντᾶνες, Αἴθικες, Τάλαρες, Τυμφαίους καὶ Ἄθαμᾶνες καὶ μεταβάλλονται στὴ μεγαλύτερη πολιτικὴ δύναμιν τῆς Ἡπείρου, ταυτίσαντες τὸ ὄνομά τους μὲ ὅλους τοὺς Ἡπειρώτες.

Ἴππεὺς (7ος π. Χ.)

Πρῶτος βασιλεὺς τῆς χώρας ἦταν ὁ Πύρρος (Νεοπτόλεμος), ὁ γυιὸς τοῦ Ἀχιλλέως. Εἶναι ὁ ἰδρυτὴς τῆς δυναστείας τῶν Αἰακιδῶν ποὺ ἐβασίλευσαν 1000 χρόνια. Διάδοχός του ὁ Μολοσσός¹. Ἡ δράσις αὐτῶν καὶ τῶν διαδόχων τους μπλέκεται στὴ μυθολογία. Γνωστὸν εἶναι ὅτι στὴν περίοδο τοῦ ἀποικισμοῦ (1000—800 π. Χ.) μετέχουν καὶ οἱ Μολοσσοὶ στὸ Πανιώνιο τῆς Μικρᾶς Ἀσίας². Ὁ Πλούταρχος διηγεῖται τὴ μετάβασις τοῦ Θησέως στὴ Μολοσσίδα μὲ συνοδὸ τὸν Πειρίθουν γιὰ νὰ ἀρπάξῃ τὴ γυναῖκα τοῦ Αἰδωνέως, βασιλέως τῆς χώρας³. Ἀργότερα (800—600 π. Χ.) ἔρχονται σὲ ἐπαφὴ μὲ τοὺς Κορινθίους καὶ μετέχουν στὸν ἀποικισμὸ τῶν παραλίων τῆς Ἀδριατικῆς. Ὁ Ἡρόδοτος ἀναφέρει καὶ τὸν Μολοσσὸν Ἀλκωνα μεταξὺ τῶν παλληκαριῶν ποὺ κάλεσεν ἀπὸ ὅλα τὰ μέρη τῆς Ἑλλάδος ὁ Κλεισθένης γιὰ ὑποψηφίους γαμβροὺς τῆς κόρης του. Σπεύδει λοιπὸν κι ὁ Ἀλκων μαζὶ μὲ τ' ἄλλα ἑλληνόπουλα νὰ διεκδικήσῃ γιὰ σύζυγο τὴν Ἀγαρίστη⁴.

Ὁ Ἀδμητος (472 π. Χ.) εἶναι ὁ πρῶτος ἀξιόλογος βασιλεὺς τῶν Μολοσσῶν. Εἶναι ὁ ἡγεμὼν ποὺ φιλοξένησε τὸν Θεμιστοκλῆ ὅταν κατεζητεῖτο ἀπὸ τοὺς Ἀθηναίους (466 π. Χ.)⁵.

1. Κ. Παπαρηγοπούλου Ἱστορία Ἑλλήνων Ἐθνους Β α 13. — Ἀριστοτέλους Πολιτικά Η 8 - 9.

2. Ἡρόδοτος Α 146.

3. Πλούταρχου Θησεὺς 31.

4. Ἡρόδοτος Στ 127.

5. Πλούταρχου Θεμιστοκλῆς 20, 12 - 24 — Θουκυδίδης

Τὸν τρόπο τῆς φιλοξενίας καὶ τῆς σωτηρίας διηγεῖται λεπτομερῶς ὁ Θουκυδίδης ὅταν ἐξιστορῇ τὴν περιπέτεια τοῦ νικητοῦ τῆς Σαλαμῖνος. Ὁ Θεμιστοκλῆς πῆγε τὴν ἐστία τοῦ ἀνακτόρου καὶ κρατοῦσε τὸ γυιὸ τοῦ Ἀδμήτου στὴν ἀγκαλιά του ὅταν ἦλθεν ὁ Ἀδμητος. Στὴν ἐμφάνισιν τοῦ ἡγεμόνος ὁ μέγας ναύαρχος τοῦ ἐξέθεσε τὸ ζήτημά του καὶ τοῦ τόνισε ὅτι θὰ ἦταν ἀνόσιο νὰ κάμη κακὸ σὲ ἄνθρωπο ποὺ βρίσκεται σὲ θέσιν ἐπαίτου. Ὁ Ἀδμητος συνεκινήθη γιὰ τὴν κακὴ τύχη τοῦ Θεμιστοκλέους καὶ τοῦ στάθηκε βοηθὸς στὶς δυσκολίες. Ἀπὸ τὸ γεγονός αὐτὸ φαίνεται τὸ ἐνδιαφέρον τῶν Μολοσσῶν γιὰ τὰ πολιτικὰ πράγματα τῆς Ἑλλάδος καὶ ἡ ὁμοιότης ἡθῶν καὶ ἐθίμων Ἑλλήνων καὶ λοιπῶν Ἑλλήνων.

Στὸν Πελοποννησιακὸ πόλεμο παίρνουν μέρος ὡς σύμμαχοι τῶν Λακεδαιμονίων ὀδηγούμενοι ὑπὸ τοῦ Σαβυλίνου, τοῦ ἐπιτρόπου τοῦ νεαροῦ βασιλέως. Ἐπωφελοῦμενοι ἀπὸ τὶς ἀτυχίες τῶν συμμάχων τους καταλαμβάνουν τὴν Ἀμβρακία¹. Ἀπὸ τότε πλέον ἐνδιαφέρονται ζωηρὰ καὶ γιὰ τὴν πολιτιστικὴ πρόοδο τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Καλλιτέχνες καὶ ποιηταὶ ἐπισκέπτονται τὴν Πασσαρῶνα καὶ στὴν αὐλὴ τῶν Μολοσσῶν πρωτοδιδάχθηκεν ἡ «Ἀνδρομάχη» τοῦ Εὐριπίδη².

Ὁ Θαρύπας ἀνεβαίνοντας στὸν θρόνον τῆς Μολοσσίας γίνεται ἡ ἀρχὴ τῆς ἀνυψώσεως τῶν Μολοσσῶν. Εἶχε μορφωθῆ στὰς Ἀθήνας καὶ εἶχε γοητευθῆ ἀπὸ τὸν Ἀθηναϊκὸν πολιτισμόν. Γι' αὐτὸ μόλις ἔγινε βασιλεὺς ἀγωνίσθηκε νὰ εἰσαγάγῃ στὴν Ἑλλᾶδα τὸν μέγαστον αὐτὸν πολιτισμόν. Ἀπὸ τότε χρονολογοῦνται καὶ οἱ προσπάθειες νὰ συνδεθῆ ἡ βασιλικὴ οἰκογένεια τῶν Μολοσσῶν μὲ τοὺς Αἰακίδες καὶ τὸν Ἀχιλλέα. Ὁ Θαρύπας ἀνεδείχθη μέγας ὀργανωτῆς. Ἐκαμε γερὸ διοικητικὸ σύστημα καὶ εἰσήγαγε νέους νόμους καὶ θεσμούς³.

Τὸ πολίτευμα τοῦ Θαρύπα εἶναι εἶδος συνταγματικῆς βασιλείας. Πλὴν τοῦ βασιλέως ὀρίζεται καὶ ἰσόβιος στρατιωτικὸς ἀρχων, ὁ «προστάτης», ὁ ὁποῖος μαζὶ μὲ τὸν βασιλέα εἶναι ἀρχων ἐπώνυμος. Ὁ διάδοχός του Ἀλκέτας (390 — 370 π. Χ.) καταστρέφει μὲ τὴ βοήθεια τοῦ Διονυσίου Α' τυράννου τῶν Συρακουσῶν τοὺς ἐπιδραμόντας Ἰλλυρίους καὶ στερεώνεται στὸ Θρόνον⁴. Ὑστερα δείχνει ἐνδιαφέρον γιὰ τὰ ἑλληνικὰ πολιτικὰ

δ η ς Α 136 - 138. — Κ. Παπαρηγοπούλου ἔ. ἀ. Α α 146.

1. Θουκυδίδης Β 80.

2. Christ Ἱστορία τῆς ἀρχαίας ἑλλην. λογοτεχνίας Α 343.

3. Πausanias Α 12, I 96. — Στράβων Ζ 326. — Πίνδαρος Νεμεονῖκαι 4, 82.

4. Διόδωρος Σικελιώτης 15, 36. — Πλουτάρχ-

πράγματα καὶ εἰσέρχεται στὴ συμμαχία τοῦ μεγαλεπηβόλου τυραννοῦ τῶν Φερῶν Ἰάσονος (380 π. Χ.). Παίρνει μέρος στὴ δεύτερη Ἀθηναϊκὴ συμμαχία καὶ στὰ 377—376 π. Χ. συνάπτει νέα συμμαχία μὲ τὸν ναύαρχον τῶν Ἀθηναίων Τιμόθεον. Τὸ ὄνομά του ὅπως καὶ τοῦ υἱοῦ του Νεοπτολέμου ἀναγράφονται στὸ ψήφισμα ποὺ ἔκαμαν οἱ Ἀθηναῖοι αὐτὸν τὸ χρόνο. Αἱ Ἀθηναῖοι παραχώρησαν στὸν πατέρα του Θαρύπα «πολιτείαν» καὶ ἄλλες δωρεές¹.

Ὁ Ἀρύββας (370—343 π. Χ.) γυιὸς καὶ διάδοχος τοῦ Θαρύπα ἐνθαρρύνει καὶ ὑποστηρίζει τὶς τέχνες καὶ τὰ γράμματα. Εἰς αὐτὸν ὁ Ξενοκράτης ἀφιέρωσε τὰ τέσσερα βιβλία του «περὶ κυβερνητικῆς τέχνης». Ὁ Ἀρύββας παίρνει μέρος στοὺς Ὀλυμπιακοὺς καὶ πυθικοὺς ἀγῶνες καὶ νικᾷ στὶς ἵπποδρομίες. Ἡ συμμετοχὴ του στοὺς ἀγῶνες τούτους δείχνει καθαρὰ τὴν ἑλληνικότητα τῶν Ἡπειρωτῶν. Τὴν κόρη τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ Ἀρύββα Ὀλυμπιάδα πῆρε γυναῖκα ὁ περίφημος Φίλιππος Β' τῆς Μακεδονίας². Καὶ ἀπὸ τὴν Ὀλυμπιάδα γεννήθηκε καὶ ἀνατράφηκεν ὁ στοατηλάτης τῶν αἰῶνων Ἀλέξανδρος ὁ Φιλίππου³. Ἀπὸ δῶ καὶ πέρα ἡ ἱστορία τῶν Μολοσσῶν καὶ τῆς Ἡπείρου ἐνώνεται μὲ τὴν ἱστορία τῶν Μακεδόνων.

Ὁ Ἀλέξανδρος Α', ἀδελφὸς τῆς Ὀλυμπιάδος (343 π. Χ.), ὁ νέος βασιλεὺς τῶν Μολοσσῶν ποὺ ἐγκατέστησεν ὁ Φίλιππος, φέρει στὴ μεγαλυτέραν ἀκμὴ τὸ κράτος τῆς Μολοσσίας⁴. Ἡ δύναμις του ἔγινε κολοσιαία γιὰ τὴν ἐποχὴ. Βλέπει μεγάλην ἔκτασιν καὶ μεγάλη λαμπρότητα. Καταλαμβάνεται ἡ Κασσωπία καὶ σύνορο γίνεται τὸ Ἴόνιον. Σιγὰ - σιγὰ τὸ κράτος ὅλο καὶ μεγαλώνει. Ὁ Φίλιππος παραχωρεῖ πλῆθος πόλεων στὸν γυναικάδελφόν του καὶ τελικὰ ἡ Μολοσσίς περιλαμβάνει ὅλη τὴν περιοχὴ τῆς Ἡπείρου καὶ οἱ Μολοσσοὶ ταυτίζονται μὲ τοὺς Ἡπειρωτῆς. Ὁ Ἀλέξανδρος Α' ὅμως δὲν ἀναπαύεται στὶς δάφνες του.

χοῦ Πύρρος 1, — Παυσανίας Α 11, 3. — Κ. Παπαρηγοπούλου ἔ. ἀ. Β α 181. — Ἀλ. Πάλλη ἔ. ἀ. σ. 7.

1. Ξενοφῶντος Ἑλληνικά Στ 1, 7. — Διόδωρος Σικελιώτης 15, 36, 5. — Ἀπολλοδώρου Τιμόθεος Γ 22, 24. C. I. A. 2, 17. — Dittenberger Syll² 80. — I. G. 2, 2, 226.

2. Πλουτάρχου Ἀλέξανδρος 2, Πύρρος 1. — Ν. Τσιγαρᾶ Ἡπειρωτικά σ. 125. — Κ. Παπαρηγοπούλου ἔ. ἀ. Β α 228.

3. Προσωπογραφία τῆς Ὀλυμπιάδος εἰς Παπαρηγοπούλου ἔ. ἀ. Β α 40.

4. Δημοσθένους Περὶ Ἀλοννήσου 32. — Corpus Insc. Att. 2, 115. — Dittenberger Sylloge 106. — Διόδωρος Σικελιώτης 19, 72 - 19, 86. — Θεοπόμου ἀποσπ. 228.

Συνέχισε στή Δυτική Μεσόγειο τὰ μεγάλα κατορθώματα τοῦ ὁμωνύμου ἀνεψιοῦ του Ἀλεξάνδρου τοῦ Μεγάλου. Πρῶτος ἐτόλμησε τὴν κατάκτησιν τῆς Ἰταλίας (333 π. Χ.)¹ καὶ ἂν καὶ ἀπέτυχεν (330 π. Χ.) ἄφησεν ὅμως ἀνοικτὸ τὸ δρόμο στοὺς διαδόχους του νὰ συνεχίσουν τὸ ἔργο². Γιὰ νὰ σπάσῃ τὴν οἰκονομικὴν ἐπιρροὴν τῶν λοιπῶν ἑλληνικῶν πολιτειῶν ἔκοψε νομίσματα μεγάλης καλλιτεχνικῆς ἀξίας μὲ παραστάσεις τοῦ Διὸς Δωδωναίου στεφανωμένου μὲ κλάδον βελανιδιάς καὶ σύμβολον τὸν κεραυτὸν.

Ὁ Πύρρος (295—272 π. Χ.) ἀνεβαίνοντας στὸν Ἡπειρωτικὸ θρόνον καταργεῖ τὴ μακεδονικὴ κυριαρχία στή χώρα. Εἰσ-

βάλλει στή Μακεδονία καὶ ἀναδεικνύει τὴν Ἡπειρο κολοσιαῖο κράτος³. Ὑποτάσσει ὕστερα ἀπὸ σκληροὺς ἀγῶνες τὰ παραθαλάσσια διαμερίσματα τῆς χώρας καὶ ἀναγορεύεται βασιλεὺς ὅλης τῆς Ἠπείρου καὶ τῆς Μακεδονίας. Καὶ ὅταν ἀργότερα κατέλαβε τὴν κορινθιακὴν ἀποικία τῆς Ἀμβροακίας ὥρισεν αὐτὴν πρωτεύουσάν του. Ὑστερα μὲ συνεχεῖς καὶ ἀδιάκοπους πολέμους μεγάλωσε τὸ κράτος του καὶ τὸ ἐπε-

ξέτεινε πρὸς ὅλες τὶς γωνιὰς τῆς Ἠπείρου ἀπὸ τὸν Ἀῶο μέχρι τὸν Ἀμβροακικό (292). Ἀνήσυχος καὶ τολμηρὸς ἡγέτης σχεδιάζει ἔργα ἀντάξια τοῦ Ἀλεξάνδρου καὶ τοῦ Δημητρίου Πολιορκητοῦ. Ἐχοντας ἐξαίρετη στρατιωτικὴ μόρφωσιν ἀναστατώνει τὸν κόσμον τῆς ἐποχῆς του. Στὰ 290 π. Χ. συνεχιστὴς τοῦ ἔργου τοῦ μεγάλου στρατηλάτου τῆς Μακεδονίας καὶ ὡς ἀντιπρόσωπος τῶν Ἑλλήνων ἐνεργεῖ τὴ δευτέρα ἐκστρατεία του στήν Ἰταλία καὶ γιὰ πολλὰ χρόνια σπέρνει τὸ φόβον στοὺς Ῥωμαίους. Ἀλλὰ καὶ παρὰ τὸ ὅτι δὲν πραγματοποιοῖ τὸ μεγάλο του ὄνειρον, τὸ κράτος τῶν Μολοσσῶν παραμένει ἀκέραιο ὡς τοὺς τελευταίους χρόνους τῆς ἑλληνικῆς ἐλευθερίας καὶ ἡ βασιλεία τοῦ Πύρρου ὑπῆρξε διὰ τὴν Ἡπειρον ἡ ἐνδοξοτέρα σελίδα τῆς ἱστορίας της.

Πασσαρών. — Ἡ Πασσαρῶν ἦταν ἡ πρωτεύουσα τῶν Μολοσσῶν καὶ ὅλης τῆς Ἠπείρου. Τοποθετεῖται στήν ἀριστερὰν ὄχθην τοῦ Θυάμιδος, κοντὰ στή σημερινὴ Βελλά.

1. Ἀριστοτέλους Δικαιώματα τῶν πόλεων ἀποσπ. 571.
2. Τίτος Λίβιος 8, 17. — Στράβων Στ 280.
3. Ἀρριανοῦ Τὰ μετὰ τὸν Ἀλέξανδρον. — Ἀθ. Σταγειρίτη Ἡπειρωτικά καὶ βίος τοῦ Πύρρου. — Πλουτάρχου Πύρρος 7, 12. — Schubert Geschichte des Pyrrhus. — Κ. Παπαρηγοπούλου ἔ. ἀ. Βα 228. — Τίτος Λίβιος 38, 10. — Πολύβιος 22, 13. — Πausanίας Δ 35, 4.

Ἡ ἴδρυσίς της ἀνάγεται στοὺς ὀμηρικοὺς χρόνους καὶ ἡ δρᾶσις της διαρκεῖ ὅλη τὴν ἀρχαιότητα μέχρις ὅτου ὁ Πύρρος ἐκλέγει γιὰ πρωτεύουσα τοῦ κράτους του τὴν Ἀμβρακίαν¹. Τὸ μεγαλεῖο της ἀποκορυφουῖται ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ Ἀρρούβα. Τότε μεταβάλλεται σὲ μεγάλο ἐμπορικὸ καὶ καλλιτεχνικὸ κέντρο. Ἐκεῖ φιλοξενήθηκε ὁ Εὐριπίδης ὅταν πρωτόπαιξε τὴν Ἀνδρομάχην καὶ ἐκεῖ ὑπῆρχε τὸ περίφημο θέατρο ἀπὸ τὰ μεγαλύτερα τῆς Ἀρχαίας Ἑλλάδος. Στὴν Πασσαρῶνα ὑπῆρχαν καὶ τὰ ἀνάκτορα τοῦ Ἀδμήτου πού ἐπεσκέφθη ὁ Θεμιστοκλῆς. Ἐκεῖ ἐγίνοντο οἱ μεγαλοπρεπεῖς τελετὲς κατὰ τὴν στέψιν τῶν Αἰακιδῶν βασιλέων, οἱ ὅποιοι ἐκήρυσσαν «θύσαντες Ἀρείῳ τῷ Διὶ ὄρκομοτεῖν καὶ ὀρκίζειν μὲν ἄρξειν κατὰ τοὺς νόμους ἐκείνους δὲ (τοὺς Ἡπειρῶτες) τὴν βασιλείαν διαφυλάξειν κατὰ τοὺς νόμους»². Μὲ τοὺς ὄρκους αὐτοὺς γιὰ πρώτη φορὰ στὸν κόσμον καθιερῶνεται ἡ ἐξουσία τοῦ βασιλέως ἐλεγχομένου ἀπὸ τοὺς νόμους. Ἡ Πασσαρῶν ἔπεσε ἀπὸ τὸν 3ον αἰῶνα σὲ δευτερεύουσα μοῖρα ὅταν ὡς πρωτεύουσα τῶν Μολοσσῶν προτιμήθηκε ἡ Ἀμβρακία. Ὑστερα δὲ ἀπὸ τὴν λεηλασίαν καὶ τὴν ἀρπαγὴ τοῦ Αἰμιλίου Παύλου στὰ 167 π. Χ. ἡ πόλις χάνεται. Καὶ ἡ καταστροφὴ ἦταν τέτοια ὥστε δὲν ἔμεινε τίποτα ὄρθιον³.

Φυλάκη. — Ἦταν πόλις τῆς Μολοσσίδος πού εὕρισκετο στὰ σημερινὰ Πέντε Πηγᾶδια, ὅπου φαίνονται καὶ εἰρεπία ἀρχαίας πολιτείας⁴. Ἡ τύχη της ἦταν ἡ κοινὴ τῶν Μολοσσίδων πόλεων : καταστράφηκε καὶ λεηλατήθηκε ἀπὸ τὸν Αἰμίλιο Παῦλο.

Τέκμων. — Ἦταν κι αὐτὴ πόλις τῶν Μολοσσῶν. Σήμερα τοποθετεῖται κοντὰ στὸ χωριὸ Γουργιάνιστα τῆς Δωδώνης⁵.

Χαλίς. — Ἦταν σπουδαία πολιτεία τῆς Μολοσσίδος εὐρισκομένη στὶς πηγές τοῦ Ἀχελώου⁶. Ἀπήχησις τῆς ἀκμῆς της εἶναι τὸ σημερινὸ χωριὸ Χαλίκι, ὅπου σώζονται τὰ εἰρεπία της.

Ὀρεον. — Ἦταν ἀξιόλογη πόλις τῆς Μολοσσίδος μεταξὺ Πασσαρῶνος καὶ Ἀράχθου⁷, πού κατεστράφη ἀπὸ τοὺς Ῥωμαίους.

1. Π. Ἀραβαντινοῦ ἔ. ἀ. 131. — Δ. Χασιώτου Διατριβαὶ καὶ ὑπομνήματα περὶ Ἡλείου σ. 65.

2. Πλουτάρχου Πύρρος 5. — Rouqueville ἔ. ἀ. Β 80. — Ἀλ. Πάλλη ἔ. ἀ. σ. 7.

3. Πλουτάρχου Αἰμίλιος Παῦλος. — Τίτος Λίβιος 45, 26. — Πολύβιος 30, 7.

4. Π. Ἀραβαντινοῦ ἔ. ἀ. Β 174. — Δ. Χασιώτου ἔ. ἀ. σ. 68.

5. Π. Ἀραβαντινοῦ ἔ. ἀ. 164.

6. Bursian Geographie von Griechenland 19. — Σεμιτέλου Ἡπειρωτικά σ. 54. — Π. Ἀραβαντινοῦ ἔ. ἀ. Β 176.

7. Π. Ἀραβαντινοῦ Β 180.

Μικρότερες πολιτεῖες τῆς Μολοσσίδος ἦσαν ἡ Κοροώνεια, τὰ Τετραπύλια, οἱ Γόμοφοι-Φίλιπποι, ἡ Ἑλλά καὶ τὰ Μέγαρα¹. Ὅλες αὐτὲς οἱ πόλεις ἔχουν ἑλληνικὰ ὀνόματα. Ὅμοια δὲ ὀνόματα ἑλληνικῶν πόλεων ἀπαντοῦν καὶ στὴν Νότιον Ἑλλάδα.

Ἐκτὸς ἀπὸ τὶς πόλεις καὶ τὰ ὀνόματα τῶν βουνῶν, τῶν ποταμῶν καὶ λιμνῶν τῆς Μολοσσίδος φανερόνουν τὴν ἑλληνικότητα τῆς περιοχῆς.

Λάκμων (Λάκμος - Περιστέρι). — Ἦταν ἡ ὀνομασία τοῦ βουνοῦ τῆς Πίνδου ποὺ χωρίζει τὴν Ἠπειρο ἀπὸ τὴ Θεσσαλία².

Τμῶρος (Μιτσικέλι). — Ἐλέγετο τὸ βουνὸ ποὺ εἶναι δυτικὰ τοῦ Περιστεριοῦ³.

Πολύαινος (Πολιάνα). — Ἐλέγετο τὸ βουνὸ ποὺ εἶναι νοτίως τῆς Παμβώτιδος. Τὸ ὄνομά του θυμίζει ἀρχαῖα ὀνόματα⁴.

Πτελεόν. — Πῆρε τὸ ὄνομα ἀπὸ τὰ δάση τῶν φτελιῶν ποὺ σκέπαζαν τὶς πλαγιές του (παραβ. τὸ βουνὸ Φτελλίας ἀπέναντι ἀπὸ τὴν Κέρκυρα) ἡ ὀνομασία Πτελεόν συχνά ἀναφέρεται ὡς τοπωνύμιον. Στὴ Φθιώτιδα μάλιστα ὑπῆρχε καὶ πόλις Πτελεόν.

Ἀμηρος (Ἀμηρός). — Ἦταν τμῆμα τῶν βουνῶν τῆς Πίνδου⁵.

Περάνθης (Κρασιά). — Ἐλέγετο τὸ βουνὸ ποὺ ἐκτείνεται ἀνατολικὰ τοῦ Ἀράχθου⁶.

Ἄψος. — Τὸ ποτάμι τοῦ Δυρραχίου ποὺ διατηρεῖ καὶ τὸ ἀρχαῖον ὄνομα.

Δρίλων (Δοῖνος). — Ἐλέγετο ὁ παραπόταμος τοῦ Ἀώου, στὴν κοιλάδα τοῦ ὁποίου ὑπάρχουν πλῆθος ἐρειπίων ἀρχαίων ἑλληνικῶν πόλεων.

ᾠρωπός. — Ἦταν τὸ ἀρχαῖον ὄνομα τοῦ Λούρου.

Ἀραχθός. — Τὸ μεγάλο αὐτὸ ποτάμι στὴν ἀρχαιότητα ἦταν πλωτὸ καὶ ταξίδευαν πλοῖα⁷.

Ἰναχός. — Ἐλέγετο ὁ παραπόταμος τοῦ Ἀχελώου. Κατὰ τὴν ἀρχαίαν παράδοσιν εἶναι συνέχεια τοῦ Ἰνάχου τοῦ Ἀργους ὁ ὁποῖος ρέοντας διὰ μέσου τῆς θαλάσσης φανερόνεται στὴν Ἠπειρο.

1. Π. Ἀραβαντινοῦ Β. 50, Β 87, Β 104, Β 165.

2. Ἡρόδοτος Θ 93. — Ἐκαταίου frag. 106.

3. Κεδρηνοῦ Σύνοψις ἱστοριῶν σ. 468. — Ἐύσταθίου Παρεκβολαὶ εἰς Ὅμηρον X. 188.

4. Στράβων Ζ 327.

5. Στ. Βυζάντιος εἰς λ. Ἀμηρόν.

6. Σκύλαξ ἔ. ἀ. 33.

7. Πολύβιος 21, 2 καὶ 21, 26.

Παμβῶτις. — Ἐλέγετο ἡ λίμνη τῶν Ἰωαννίνων καὶ ἦταν γνωστὴ στὴν ἀρχαιότητα γιατί στίς ὄχθες της ἔμεινε ὁ υἱὸς τοῦ Ἀχιλλέως Νεοπτόλεμος μὲ τοὺς Θεσσαλοὺς συντρόφους του ¹.

Ἀπὸ τὴν διεξοδικὴν αὐτὴν ἐξέτασιν φανερῶνεται ἡ ἔθνηκὴ τοποθέτησις τῶν Μολοσσῶν καὶ γενικώτερα τῶν Ἡπειρωτῶν, γιατί οἱ Μολοσσοὶ ἀποτελοῦν τὸν κύριον πυρῆνα τοῦ Ἡπειρωτικοῦ λαοῦ. Εἶναι ἡ πιὸ μεγάλη, ἡ πιὸ ἐνεργητικὴ καὶ ἡ πιὸ ἄξια Ἡπειρωτικὴ φυλὴ. Τὴν ἑλληνικότητά τους οὐδεὶς σήμερα δύναται νὰ ἀμφισβητήσῃ. Ὁ Ἡρόδοτος πού μελέτησε αὐτὸ τὸ σπουδαῖο ζήτημα στὴν ἀρχαιότητα γνωρίζει μόνον ἑλληνικὴν χώραν ἐκτεινομένη εἰς ὀλόκληρον τὸ ἔθνος τῶν Μολοσσῶν. Ὁ Ἐκαταῖος πάλιν θεωρεῖ καὶ τοὺς Ὀρέστες πού κατοικοῦσαν κοντὰ στὴ σημερινὴ Κορυτσά ἔθνος Μολοσσικόν ². Ὁ Πλούταρχος ἀναφέρει τίς τελετὲς καὶ τοὺς ὄρκους τῶν βασιλέων τῶν Μολοσσῶν πρὶν πάρουν τὴν ἐξουσία. Τέτοιο ὅμως πρᾶγμα δημοκρατικῆς συγκεντρώσεως μόνον στὴν Ἑλλάδα καὶ μεταξὺ Ἑλλήνων συμβαίνει. Ἐξ ἄλλου ὁ Ἄρειος Ζεὺς ἔχει ἄμεση σχέσιν μὲ τίς ἀθηναϊκὲς θεότητες καὶ τὸν Ἄρειο Παγο. Βέβαια ἡ προσφορά τους στὸν πολιτισμὸν ἦταν ἐλαχίστη. Πολὺ λίγο συμβάλλουν καὶ στὴ δημιουργικὴν ἐξέλιξιν τῶν ἑλληνικῶν πραγμάτων. Ἀλλὰ αὐτὸ δικαιολογεῖται ἀπὸ τὸ μέρος πού ἐγκατεστάθησαν καὶ εἶναι συνέπεια τοῦ ἀπόμερου τόπου πού ἔμεναν.

Ἡ Ἡπειρος στὴν ἀρχαίαν ἐποχὴ ἦταν τὸ πέρασμα τῶν βορείων φυλῶν πού κληρονομοῦν στὴν ἑλληνικὴν χερσόνησον εἴτε γιὰ ἐγκατάστασιν εἴτε γιὰ λεηλασία.

Στοὺς Μολοσσούς ἔπεφτε τὸ μεγάλο καὶ βαρὺ φορτίο νὰ ἐμποδίσουν μὲ τὸ ὄπλο στὸ χέρι αὐτὴ τὴ σχεδιαζομένη κἀθοδο πρὸς τὰ νοτιὰ κέντρα τοῦ ἑλληνισμοῦ. Κι αὐτὴ τὴ μεγάλη προσφορά τῶν Μολοσσῶν στὸ ἑλληνικὸν ἔθνος καὶ γενικώτερα στὸν παγκόσμιον πολιτισμὸν τὴν τονίζουν ὁ Ἡρόδοτος καὶ ὁ Διόδωρος ὁ Σικελιώτης ³. Μπορεῖ νὰ μὴ συμβάλλουν καθόλου στὴν ἐκπολιτιστικὴ πρόοδο οἱ Μολοσσοί, μπορεῖ νὰ μὴν ἀναπύσσουν τὴν καλλιέργεια τῆς τέχνης καὶ τῶν γραμμάτων, μπορεῖ νὰ μὴ δείχνουν καμμιά πνευματικὴ προσπάθεια, εἶναι ὅμως οἱ στρατιῶτες καὶ οἱ ἀκροῖτες. Διαφυλάττουν καὶ ὑπερασπίζονται μὲ τὸ αἷμα τους τὸν πολιτισμὸν τῶν ὁμοφύλων τους. Ἀναδεικνύονται οἱ ὑπερασπισταὶ τῶν ὁσίων καὶ ἱερῶν τῆς ἑλληνικῆς ἐθνότητος καὶ οἱ ἀκοίμητοι φρουροὶ τοῦ πολιτισμοῦ τῆς ἀνθρωπότητος. Καὶ αὐτὴ ἡ ὑπηρεσία τους νομίζομεν δὲν εἶναι εὐκαταφρόνητος...

1. Εὐσταθίου ἔ. ἀ. Γ 189.

2. Ἡρόδοτος Δ 33, Δ 127, Θ 52. — Ἐκαταίου *Fragmenta* 107.

3. Ἡρόδοτος Στ 127. — Διόδ. Σικελιώτης ΙΕ 13.

ΚΟΙΝΟΝ ΤΑΝ ΑΠΕΙΡΩΤΑΝ

Ὁ φυσικὸς τεμαχισμὸς τῆς Ἡπείρου σὲ πολυάριθμες κοιλάδες μὲ τὴν παρεμβολὴν τῶν ἀπροσίτων ὄροσειρῶν δυσκόλευε

στὴν ἀρχαιότητα τὴν ἐπικοινωνίαν τῶν Ἡπειρωτῶν καὶ τοὺς χώριζε σὲ πολυάριθμες φυλές. Παρ' ὅλον ὅμως αὐτὸν τὸν τεμαχισμό οἱ Ἡπειρωτῆς δὲν ξεχνοῦν τὴν ἐνιαίαν τοὺς ἐθνικὴν ὑπόστασιν καὶ ἐπιδιώκουν τὴν ἐνιαίαν ἐμφάνισιν.

Zeus καὶ Διώνη εἰς νόμισμα τοῦ «Κοινοῦ»

Ἀπὸ τὰ πιὸ παλιὰ χρόνια ὑπῆρχε ἐνιαία πολιτικὴ συνοχὴ στοὺς κατοίκους τῆς περιοχῆς γύρω ἀπὸ τὸ ἱερὸ τῆς Δωδώνης. Ἐκεῖ ὑφίστατο ἓνα εἶδος συμμαχίας μεταξὺ τῶν γειτονικῶν φυλῶν. Εἶδος συμπολιτείας εἶχον ἔνωρὶς σχηματίσει καὶ οἱ Θεσπρωτοί: τὸ «κοινὸν τῶν Θεσπρωτῶν». Ὁμοίως καὶ οἱ Μολοσσοὶ τὸ: «κοινὸν τῶν Μολοσσῶν», καὶ οἱ Ἀθαμᾶνες: τὸ «κοινὸν τῶν Ἀθαμάνων»¹. Ἐντονη ὅμως παρουσιάστηκε αὐτὴ ἡ τάσις κατὰ τὸν Πελοποννησιακὸν πόλεμον ἐναντίον τῆς Ἀκαρνανικῆς πόλεως Στράτου. Τότε ὅλες οἱ Ἡπειρωτικὲς φυλές ἐνοποιήθησαν καὶ πολέμησαν ὡς σύμμαχοι. Ἡ Ἡπειρωτικὴ αὐτὴ συνοχὴ ἀνεγνωρίζετο καὶ ἀπὸ τοὺς ἄλλους Ἕλληνας, οἱ ὅποιοι τοὺς καλοῦν μὲ ἓνα κοινὸν ὄνομα «Ἀπειρώτας». Καὶ ἡ λέξις Ἀπειρώτης σημαίνει τὸν κάτοικο τῆς Ἡπείρου ἀπὸ τὰ Ἀκροκεραύνια ὡς τὸν Ἀμβρακικό. Τὸν ὄρον αὐτὸν συχνὰ συναντοῦμε στὶς ἐπιγραφὰς καὶ τὰ ἔργα τῶν συγγραφέων.

Ἀλλὰ ἀκόμα αὐτὴ τῇ συνοχῇ τὴν ἐκφράζει πιὸ πολὺ τὸ κοινὸν ἀριστοκρατικὸν πολίτευμα τῶν «προστατῶν» πού ἐπικρατεῖ γενικὰ σὲ ὅλες τὶς Ἡπειρωτικὲς φυλές.

Πιὸ καθαρὰ ὅμως αὐτὴ ἡ ἐνότης τῶν Ἡπειρωτῶν ἐμφανίζεται στὸ κράτος τῶν Μολοσσῶν μὲ τὴν ἐξαπλωτικὴν τάσιν πού τὸ διέκρινε. Στὸ κράτος τοῦτο οἱ βασιλεῖς ἐκπροσωποῦν τὶς Ἡπειρωτικὲς ομάδες καὶ ἡ Μολοσσις ἐξισώνει τὰ σύνορά της μὲ τὰ

1. B e l o c h Griechische Geschichte B 480 καὶ ἐξῆς.— Σ ω κ. Κ ο υ γ έ α Ἡ ἰδέα τῆς Κοινωνίας τῶν Ἐθνῶν παρὰ τοῖς Ἕλλησι σελ. 114.

σύνορα τῆς Ἡλείου. Τότε πιά, στὰ μέσα τοῦ 3ου π. Χ. αἰῶ-
νος, τὰ Ἡπειρωτικὰ σύνορα ὀριστικοποιοῦνται ἀπὸ τὸν Ἀῶν
ὡς τὴν Ἀμβρακία καὶ σβήνει ἡ τοπικιστικὴ διαίρεσις τῆς χώ-
ρας σὲ τόσες πολυώνυμες φυλές. Ἐπισημοποιεῖται ἡ Ἡπειρω-
τικὴ ἐνότης καὶ ἡ ἐνιαία κρατικὴ ἐμφάνισις εἶναι γεγονός.

Στὰ μέσα τοῦ 3ου π. Χ. αἰῶνος (243 ἢ 234) ὁ λαὸς ἐπανα-
στατεῖ, φονεύει τὴν τελευταίαν βασίλισσαν τῶν Μολοσσῶν Δηιά-
νειραν καὶ ἐγκαθιδρύει τὸ δημοκρατικὸν πολίτευμα.

Ἀπὸ τὴν ἐποχὴν αὐτὴν ἀρχίζει ἡ πραγματικὴ δημοκρατία
στὴν Ἡπειρο ὀνομαζομένη «κοινὸν τῶν Ἀπειρωτῶν». Στὸ «κοι-
νὸν» αὐτὸ πῆραν μέρος οἱ Χάονες, οἱ Θεσπρωτοί, οἱ Μολοσσοί
καὶ ἄλλες μικρότερες φυλές. Ἀνεξάρτητοι ἀπὸ τὸ «κοινὸν» πα-
ρέμεναν οἱ Ἀθαμᾶνες καὶ συχνὰ οἱ Κασσωπαῖοι. Πρωτεύουσα
τῆς συμπολιτείας ὀρίσθηκεν ἡ πόλις Φοινίκη, πού εὑρί-
σκετο στὴν Χαονία. Γι' αὐτὸ καὶ στὶς ἐπιγραφὰς καὶ στοὺς συγ-
γραφεῖς ἀναφέρεται μὲ τὸ ὄνομα «Κοινὸν τῶν Ἀπει-
ρωτῶν τῶν περὶ Φοινίκτην». Βάσις τοῦ «κοινοῦ»
ἦταν ἡ ἰσότης τῶν πολιτικῶν δικαιωμάτων ὅλων τῶν φυλῶν
πού συμμετεῖχαν καὶ ἡ εὐρυτάτη αὐτῶν αὐτονομία. Ἡ ὀργάνω-
σις τοῦ «κοινοῦ» ἦταν ἡ ἑξῆς: Τὴν ἐξουσία εἶχαν τρεῖς στρατη-
γοὶ ἐκλεγόμενοι ἀπὸ τὶς τρεῖς κυριώτερες φυλές, τοὺς Μολοσ-
σοὺς, τοὺς Χάονες καὶ τοὺς Θεσπρωτοὺς. Ἀπὸ τοὺς τρεῖς αὐ-
τοὺς στρατηγοὺς ὀρίζονταν ἕνας ἀνώτατος ἐκτελεστικὸς ἄρχων
(στρατηγός) πού εἶχε τὴν ἀνωτάτην ἐξουσίαν. Ἡ «ἐκκλησία»
τοῦ «κοινοῦ» ἀπεφάσιζεν γιὰ εἰρήνη καὶ γιὰ πόλεμο. Ἐδίκαζε
δὲ καὶ τὶς σπουδαιότερες δίκας. Ὅπως στὶς ἄλλες ὀμοσπονδίες
τῶν ἐλληνικῶν πολιτειῶν, ὑπῆρχε συμβούλιο συνέδρων πού πα-
ρεσκεύαζε τὶς συνελεύσεις καὶ χρησίμευεν ὡς συμβουλευτικὸν
σῶμα γιὰ τὸν στρατηγόν. Κέντρον θρησκευτικὸν τοῦ «κοινοῦ» ἦταν
τὸ ἱερὸν τοῦ Δωδωναίου Διός. Μὲ τὴν ἴδρυσιν τοῦ «κοινοῦ»
καθιερώναται πιά γιὰ ὅλους τοὺς κατοίκους τῆς χώρας τὸ ἐνι-
αῖον ὄνομα «Ἀπειρώτης». Καὶ ἡ Ἡπειρος εὐημερεῖ²...

Γιὰ τὴν ἐθνικὴν ὑπόστασιν τῶν πολιτῶν τοῦ «κοινοῦ» μι-
λεῖ ρητὰ ὁ ἱστορικὸς Πολύβιος τονίζοντας ὅτι οἱ Ἡπειρῶτες μὲ
τοὺς Ἀκαρναῆνες, τοὺς Βοιωτοὺς καὶ τοὺς Θεσσαλοὺς ἀποτελοῦν
τὸ ἐλληνικὸν ἔθνος³.

1. Π α υ σ α ν ῖ α ς Δ 35. — D i t t e n b e r g e r Syll. ² 291.
Π ο λ ὺ β ι ο ς 32, 21 καὶ 2, 8. — Τ. Λ ῖ β ι ο ς 29, 12.

2. «Τότε μὲν οὖν καίπερ οὔσα τραχεῖα καὶ ὀρῶν πλήρης Τομάρου
καὶ Πολυαίνου καὶ ἄλλων πλειόνων ὁμως εὐάνδρει ἦτε Ἡπειρος πᾶσα»
Σ τ ρ ᾶ β ω ν Β 327. — Π ο λ ὺ β ι ο ς Δ 27.

3. Π ο λ ὺ β ι ο ς 9, 38, 3.

Ἡ ἔξωτερικὴ πολιτικὴ τοῦ «κοινοῦ» ταυτίζεται μὲ τὴν πολιτικὴν τοῦ κράτους τῶν Μακεδόνων, πρῶγμα πού δείχνει τὴν ἐθνικὴν κατεύθυνσιν τῶν Ἑπειρωτῶν. Σὲ ὅλη τὴν ἐθνικὴν πολιτικὴν τῶν Μακεδόνων ἀκολουθοῦν καὶ οἱ Ἑπειρῶτες ¹.

Ἔτσι ἐνοποιημένοι Ἑπειρῶτες καὶ Μακεδόνες κτύπησαν τοὺς Γαλάτες πού ἔφθασαν στὴν Ἑλληνικὴ χερσόνησο. Μαζὶ μετὰ τοὺς ἀπέκρουσαν ἐπὶ Κεραυνοῦ (279 π. Χ.) καὶ ἐνωμένοι ὑπέφεραν ἀπὸ τὴν ἦττα καὶ τὶς ἐπιδρομῆς. Ἀλλὰ καὶ ἐνωμένοι τοὺς νικοῦν καὶ τοὺς διώχνουν τελειωτικὰ ἐπὶ τοῦ Ἀντιγόνου Γονατᾶ (278 π. Χ.).

Καὶ κατόπιν, ὅταν ἐμφανίζονται οἱ Ρωμαῖοι ἀπειλητικοί, Μακεδόνες καὶ Ἑπειρῶτες βρίσκονται συμπολεμισταί, διότι ἡ ἐγκατάστασις τῶν Ρωμαίων στὴν Ἰλλυρία ἀνησυχόησε ἐξ ἴσου καὶ τοὺς Ἑπειρῶτες καὶ τὸν Ἀντίγονον Δώσωνα (229 π. Χ.).

Ἀργότερα ὁ Φίλιππος Ε΄ τῆς Μακεδονίας (220—179) συνεχίζει τὸ ἐθνικὸν ἔργον τοῦ Πύρρου. Οἱ ἐπαφῆς τοῦ Μακεδόνα βασιλέως μὲ τὸν Καρχηδόνιον Ἀννίβαν γιὰ κοινὴν δρᾶσιν ἐναντίον τῶν Ρωμαίων ἐπεδοκιμάζοντο καὶ ἀπὸ τοὺς κατοίκους τῆς Ἠλείρου. Γι' αὐτὸ καὶ ἡ ἐκστρατεία τοῦ Φιλίππου ἐναντίον τοῦ Ἰλλυρίου πειρατοῦ Σκερδαίδα ἐνδιέφερεν ἀμέσως τοὺς Ἑπειρῶτες τῶν ὁποίων τὰ παράλια εὐρίσκοντο στὸ ἔλεος τοῦ σκληροῦ πειρατοῦ ². Παραλλήλως οἱ Ἑπειρῶτες σὲ ὅλον τὸν ἐθνικὸν ἀγῶνα τοῦ Φιλίππου ἀκολουθοῦν, συνεισφέρουν καὶ βοηθοῦν. Καὶ στὴν εἰρήνῃ τοῦ 205 πού μετέχουν ὅλοι οἱ Ἕλληνες, οἱ Ἑπειρῶτες ἀναφέρονται ὡς Μακεδόνες.

Στὴν τελευταίαν ἀνθήσιν τοῦ ἑλληνικοῦ μεγαλείου μὲ τὸν Περσέα στὴν Πύδνα (168 π. Χ.) οἱ Ἑπειρῶτες ὑπεράσπισαν τὴν ἐλευθερίαν τῆς κοινῆς πατρίδος. Ἀναφέρεται ὅτι στὴν μάχην αὐτὴ ἐπολέμησαν γενναῖα οἱ Μολοσσοὶ μὲ τοὺς στρατηγούς τους Ἀντίνοον καὶ Κέφαλον.

Γι' αὐτὸ καὶ ὅλο τὸ μῖσος τῶν Ρωμαίων καὶ τοῦ Αἰμίλιου Παύλου ξεχύθηκε μὲ μανία ἐναντίον τῶν δυσμοίρων Ἑπειρωτῶν. Οἱ Ἑπειρωτικὲς πόλεις ὑπεχρεώθησαν νὰ παραδώσουν ὅλο τὸ χρυσὸ καὶ ἄργυρο πού εὐρίσκετο στὰ σπίτια καὶ στοὺς ναοὺς, ἐνῶ οἱ ρωμαϊκὲς λεγεῶνες ἐτρέποντο στὴ ληλασία καὶ ἀρπαγὴ. Μὲ αὐτὸν τὸν τρόπον ἐβδομηῆντα Ἑπειρωτικὲς πόλεις κυρίως τῶν Μολοσσῶν ἐλεηλιτήθησαν ἀφοῦ ἐκρημνίσθησαν τὰ τείχη τους. Ἐκατὸν δὲ πενήντα χιλιάδες κάτοικοι τῆς Ἠλείρου

1. Πολύβιος 4, 9. — Δ ρ ό ύ ζ ε ν Ἱστορία τοῦ Μακεδονικοῦ Ἑλληνισμοῦ.

2. Πολύβιος 2, 5.

ἔσφύθησαν στήν αἰχμαλωσία καὶ ἐπωλήθησαν ὡς δοῦλοι ¹. Ἔτσι οἱ Ἑπειῶτες ἐθυσιάσθησαν ζωντανὰ σφάγια στὸ νεκρὸ ἥδη σῶμα τοῦ ἀρχαίου Ἑλληνισμοῦ ¹. Αὐτὴ καὶ μόνη ἡ θυσία φανερώνει τὴν πίστιν τῶν Ἑπειρωτῶν στήν κοινὴν πατρίδα καὶ τὸν Ἑλληνικὸν κόσμον.

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΑ ΚΑΙ ΑΛΛΑ ΔΕΔΟΜΕΝΑ

Ἐκτὸς ὅμως ἀπὸ τὴν ἱστορία καὶ τοὺς ἀρχαίους συγγραφεῖς τὴν ἑλληνικότητα τῆς Ἑπείρου ἐσταθεροποίησεν ἡ ἀρχαιολογικὴ σκαπάνη καὶ ἡ ἀνασκαφικὴ ἔρευνα. Ἄν καὶ ἀπὸ ἀρχαιολογικῶν

Ἀπὸ τὰ εὐρήματα Δωδώνης καὶ Ἀμβρακίας

ἀποψιν τὸ ἔδαφος τῆς Ἑπείρου εἶναι ἀκόμα παρθένο καὶ ἀνεκμετάλλευτο, γιατί δὲν ἔγιναν ἐκεῖ συστηματικὲς ἀνασκαφές καὶ ἀκριβεῖς ἔρευνες, πάντως τὰ ἀνακαλυφθέντα εὐρήματα ἀποδεικνύουν τὴν ἑλληνικότητα τῆς περιοχῆς καὶ τῶν κατοίκων της.

Παλιότερα ἐπιστημονικὲς ἔρευνες εἶχε κάμει ὁ Κ. Καραπᾶνος στήν περιοχή τῆς ἀρχαίας Δωδώνης. Τότε καθορίστηκε ἡ ἀκριβὴς θέσις τοῦ μεγάλου ἱεροῦ. Ὑστερα ἀνάλογες ἔρευνες στὴ Βόρειον Ἑπειρο ἔκαμεν ὁ καθηγητῆς κ. Δ. Εὐαγγελίδης καὶ τὰ

1. Πλουτάρχου Αἰμίλιος Παῦλος 29. — Τίτος Λίβιος 45,26 · 45,34. — Πολύβιος 30, 7.

2. Ὁ Στράβων (Z 322) γράφει ἐπιγραμματικά: «Νυνὶ ἐρήμου τῆς πλείστης χώρας γεγεννημένης καὶ τῶν κατοικιῶν καὶ μάλιστα τῶν πόλεων ἠφανισμένων, οὐδ' εἰ δύναίτο τις ἀκριβοῦν ταῦτα, οὐδὲν ἂν ποιεῖν χρήσιμον διὰ τὴν ἀδοξίαν καὶ τὸν ἀφανισμόν αὐτῶν».

πορίσματα τῶν ἐρευνῶν του ἐδημοσίευσε στὰ βιβλία του «Οἱ ἀρχαῖοι κάτοικοι τῆς Ἡπείρου» καὶ ἡ «Βόρειος Ἡπειρος». Σύμφωνα μὲ τὶς ἀνασκαφὲς ἔχομεν δείγματα πολιτισμοῦ τῆς χώρας ἤδη ἀπὸ τὴν 3ην π. Χ. χιλιετηρίδα στὴ Φοινίκη, στὸ Δέλβινο, καὶ στὸ Βουθρωτόν Ἡ Δωδώνη καὶ οἱ πόλεις γύρω στὸν Ἀχέροντα μᾶς ἀφήσαν ἀξιόλογα ἕγνη τῆς ἀρχαϊκῆς ἐποχῆς. Ἡ Ἱερὴ

Χάλκινον ἀγαλμάτιον
Ἀφροδίτης

πόλις μᾶς δείχνει τὸν πολιτισμὸ καὶ τὴν ἀξία της τὸν Στ' αἰῶνα, ἐνῶ τὰ πολυάριθμα χάλκινα ἀγαλμάτια Διὸς καὶ Ἀπόλλωνος ἔχουν γίνει σύμφωνα μὲ τοὺς ἑλληνικοὺς καλλιτεχνικοὺς νόμους καὶ συνδέουν τὴ Δωδώνη μὲ τὴ Σπάρτη, τὴν Ἀπολλωνία, τὸ Ἀνακτόριον καὶ τὴν Κέρκυρα¹. Τὰ ἐρεῖπια τοῦ μεγάλου ναοῦ τοῦ Διὸς, τὸ τεῖχος τῆς πόλεως καὶ τὸ μεγαλοπρεπὲς θέατρό της ἀπὸ τὰ πιὸ μεγάλα πού εἶχεν ἡ Ἀρχαία Ἑλλάς, εἶναι φανερὰ δείγματα τοῦ μεγαλείου τοῦ σπουδαίου αὐτοῦ ἐθνικοθησκευτικοῦ κέντρου τοῦ ἑλληνισμοῦ.

Λείψανα ἀρχιτεκτονικὰ τῆς κλασσικῆς ἐποχῆς δὲν ἐσώθησαν. Καὶ ἀπὸ αὐτὸ φανερῶνεται ἡ ἐγκατάστασις τῶν Ἡπειρωτῶν «κατὰ κώμας» καὶ ἡ κλειστὴ οἰκονομία πού ἐπικρατεῖ ὡς οἰκονομικὸ σύστημα στὴ χώρα καθ' ὅλη τὴν ἀρχαιότητα. Μόνο στὴν Κασσώπη καὶ στὸ Βουθρωτὸ βρέθησαν τείχη τοῦ Ε' αἰῶνος πού μιὰ πύλη τους ἔχει ὑπέρθυρο ἀνάγλυφο μὲ ἕνα λιοντάρι τὴ στιγμή πού σπαράζει ἕναν ταῦρο. Καὶ ἡ παράστασις αὐτοῦ τοῦ ἀναγλύφου ἔχει μοναδικὴ ἐκφραστικότητα.

Ναοί, θέατρα καὶ πάμπολλα τείχη ἐμφανίζονται στὸν 3ον π. Χ. αἰῶνα μὲ τὴ βασιλεία τοῦ Πύρρου. Τέτοια τείχη πολυγωνικοῦ ρυθμοῦ ὑπάρχουν στὴ Χιμάρα καὶ στὴν Παλιαυλή, ἐνῶ τὰ τείχη τῆς Ἀντιγονείας, τῆς Λέκλης καὶ τοῦ Ἀργυροκάστρου εἶναι ἰσοδομικοῦ ρυθμοῦ. Μὰ τὰ εὐρήματα ἰδίως τῆς Βορείου Ἡπείρου εἶναι ποικίλα καὶ πολυάριθμα. Στὸ Τεπελένι καὶ τὴν περιοχὴ του βρέθησαν κτιστοὶ τάφοι, κι' ἀκροπόλεις, πολλὲς ἐπιγραφές, τείχη καὶ μία ἀνάγλυφη παράστασις ταύρου πού ἀποδεικνύει τὴν ὑπαρξίν ναοῦ τοῦ Ποσειδῶνος. Στὴ Φοινίκη τείχη πού δημιουρ-

1. Κ. Κ α ρ α π ά ν ο υ Dodone et ses ruines.—X ρ. Τ σ ο ῦ ν τ α Ἱστορία ἀρχαίας ἑλλην. Τέχνης σ. 111. — P i c a r d C h. Manuel d'archéologie grecque A 460. — L. R e y Albania β.

νοῦν ἀκρόπολιν πῖο μεγάλη σὲ ἔκτασιν ἀπὸ τὴν Ἀκρόπολιν τῶν Ἀθηνῶν. Στὸ Ἀργυρόκαστρο βρέθηκε ὀλόκληρος ἀρχαῖος συνοικισμὸς μὲ ἐπιτύμβιες ἐπιγραφές, μαρμάρινες σαρκοφάγους καὶ ἀρχιτεκτονικὰ λείψανα. Στὸ Δέλβινο βρέθηκαν τείχη, τάφοι, εἰδώλια, κίονες, ἐπιγραφές καὶ κορμοὶ ἀγαμάτων. Στὴ Χιμάρα στὴ θέσιν ποῦ ἔφερε τὴν ἐπιγραφή «Τάφος Ἑλλήνων» βρέθηκαν τείχη, ναοί, ἀγάλματα καὶ ἀγγεῖα. Στὴν Κορυτσά πλῆθος νομίσματα τοῦ Ἀλεξάνδρου. Στὴν κοιλάδα τοῦ Δεβόλη ἀνακαλύφθηκε ἀνάγλυφο μὲ τὴν Ἀρτεμιν καὶ Μακεδονικὰ νομίσματα. Καὶ τέλος στὸ βάθος τοῦ κόλπου τοῦ Αὐλῶνος ἀρχαῖα μάρμαρα καὶ ἑλληνικοὶ συνοικισμοί. Ἀπὸ τὰ πολυάριθμα αὐτὰ εἴρηκα τῶν πόλεων ποῦ ἤκμαζαν στὰ ἀρχαῖα χρόνια μὲ τὰ τείχη τους, τὰ θέατρό τους, τοὺς πλακοστρωμένους δρόμους, τοὺς τάφους, τοὺς ναοὺς, τὰ ἀγάλματα, τὰ ἀγγεῖα φανερόνεται καθαρὰ πὼς οἱ Ἑπειρῶτες ζοῦν σύμφωνα μὲ τοὺς τρόπους ζωῆς τῶν ἄλλων ἑλληνικῶν πολιτειῶν καὶ προσπα-

Χαλκοῦν ἄγαλμα Ποσειδῶνος
(Μουσεῖον Βερολίνου)

1. Δημ. Εὐαγγελίδης Ἡ Βόρειος Ἑπειρος. — Τοῦ αὐτοῦ Οἱ ἀρχαῖοι κάτοικοι τῆς Ἑπείρου.

θοῦν νὰ τοὺς συναγωνισθοῦν μὲ ὅση δύναμιν ἔχουν στὴ θεία κονίστρα τῆς τέχνης.

Ἄλλο στοιχεῖον ἀκλόνητο τῆς ἑλληνικότητος τῶν ἀρχαίων Ἡπειρωτῶν εἶναι τὰ νομίσματα τῶν Ἡπειρωτικῶν πόλεων. Οἱ ἀποτυπωμένες εἰς αὐτὰ μορφές εἶναι γνησιωτάτου ἑλληνικοῦ τύπου καὶ ἔγιναν μὲ βάσιν τὴν ἑλληνικὴν καλλιτεχνικὴν παράδοσιν. Καὶ ἡ καλλιτεχνικὴ ἀξία πολλῶν Ἡπειρωτικῶν νομισμάτων εἶναι ἀνυπολόγιστη, γιὰτὶ οἱ τύποι τοὺς δημιουργήθηκαν ἀπὸ σπουδαίους Ἑλληνας γλύπτες καὶ εἶναι ἀληθινὰ μνημεῖα τέχνης. Ἐξ ἄλλου τὰ νομίσματα τῶν Ἡπειρωτῶν ἀκολουθοῦν τοὺς ἑλληνικοὺς μετρικοὺς κανόνες καὶ συμβαδίζουν μὲ τὴν νομισματικὴν οἰκονομία τῶν λοιπῶν ἑλληνικῶν πόλεων¹.

Τὸν τέταρτον αἰῶνα ἀξιόλογα εἶναι τὰ νομίσματα τῆς Ἐλαίας, τῆς Κασσώπης καὶ τῆς Πασσαρῶνος μὲ τὴν ὠραία κεφαλὴ τοῦ Διὸς καὶ τὴ μορφή τῆς Διώνης, γιὰ τὰ ὁποῖα δίκαια καμαρώνει ἡ ἀρχαία ἑλληνικὴ γλυπτικὴ. Ἀργότερα, ὠραῖα εἶναι τὰ νομίσματα τοῦ Ἀλεξάνδρου τῶν Μολοσσῶν (342—326 π. Χ.) καὶ τοῦ Πύρρου μὲ τὶς ὑπέροχες παραστάσεις τοῦ Δωδωναίου Διός, τῆς Παλλάδος, τοῦ Ἀχιλλέως, τῆς Περσεφόνης, τῆς Νίκης καὶ τῆς Θέτιδος. Τὸν δευτερον αἰῶνα ἐξαίρετα εἶναι τὰ νομίσματα τοῦ «Κοινοῦ τῶν Ἡπειρωτῶν» μὲ

Νόμισμα Πύρρου

τὴν χαρακτηριστικὴν ἐπιγραφή ΑΠΕΙΡΩΤΑΝ ὅπως καὶ τὰ νομίσματα τῆς Ἀμβρακίας, τῆς Ἐλαίας, τῆς Πανδοσίας, τῆς Φοινίκης καὶ τῆς Κασσώπης μὲ τὴν Ἀφροδίτη, τὸν μυστικὸν κάλαθον καὶ τὸ ἐλισσόμενον φίδι.

Ἐστερα ἄλλο σπουδαῖο στοιχεῖο εἶναι οἱ κοινές θρησκευτικὲς δοξασίες μὲ τοὺς κατοίκους τῆς νοτίου Ἑλλάδος. Ἡ λατρεία στὶς ὅμοιες θεότητες, ἡ συμμετοχὴ στὶς κοινές θρησκευτικὲς ἑορτές, καὶ ἡ ὁμοιόμορφη τέλεσις τῶν ἑορτῶν τούτων εἶναι χαρακτηριστικὰ τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Ἡπείρου. Μιλήσαμε προηγουμένως γιὰ τὴν πανελλήνια σημασία τοῦ θρησκευτικοῦ κέντρου τῆς Δωδώνης καὶ τοῦ μαντείου αὐτῆς τὸ ὁποῖον μέχρι τὸ τέλος τοῦ ἀρχαίου κόσμου συγκεντρώνει κοντὰ του τὴν πίστιν ὅλου τοῦ ἑλληνισμοῦ. Μὰ καὶ ἡ λοιπὴ Ἡπειρος δὲν παύει νὰ στέλνη τὶς προσευχὲς καὶ τὶς δεήσεις της στοὺς πανελληνίους ἔθνικοὺς θεούς. Ἐτσι στὶς Ἡπειρωτικὲς πόλεις λατρεύονται ὅλες οἱ κοινές ἑλληνικὲς θεότητες ὅπως ὁ Ζεὺς (Δωδωναῖος εἴτε Χαόνιος),

¹ 1. H e a d Historia nummorum. — B a b e l o n Les monnaies grecques.

ἡ Διώνη, ὁ Ποσειδῶν, ὁ Ἀπόλλων, ἡ Ἀφροδίτη, ἡ Ἄρτεμις καὶ ἡ Ἥρα. Κι αὐτὴ ἡ κοινὴ λατρεία δείχνει τὴν κοινὴν καταγωγὴν, τὴν κοινὴν προσδοκίαν τῶν πιστῶν ¹.

Ἄλλη ἀπόδειξις τῆς ἑλληνικότητος τῆς Ἀρχαίας Ἠπείρου εἶναι ἡ γλῶσσα τῶν Ἠπειρωτῶν. Εὐτυχῶς οἱ πολυάριθμοι ἐπιγραφές ποὺ βρέθησαν φανερόνουν στὸν καθένα αὐτὸ τὸ ζήτημα. Στὰ ἑλληνικὰ εἶναι γραμμένες ὅλες οἱ ἐπιγραφές τῆς Δωδώνης, καὶ ἑλληνικὴ εἶναι ἡ γλῶσσα καὶ τὰ γράμματα τῶν ἐπιγραφῶν τῆς Φοινίκης καὶ τῶν πόλεων ποὺ εἶναι γύρω στὸ Δρῖνο ποταμό. Βέβαια σ' αὐτὴ τὴ γλῶσσα συναντοῦμε κάποια διαφορὰ καὶ ἰδιομορφία, ἀλλὰ αὐτὸ ὀφείλεται στὶς ἰδιάζουσες ἀτομικὲς γεωγραφικὲς καὶ κλιματολογικὲς συνθῆκες ποὺ δημιουργοῦν τὴν εἰδοποιὸν γλωσσικὴν καὶ γενικώτερα πνευματικὴν διαφορὰν μεταξὺ βορείων καὶ νοτίων Ἑλλήνων. Ἀργότερα, πρὸ τοῦ Β' π. Χ. αἰῶνος, σὲ ὅλη τὴν Ἠπειρο ἐπεξετάθη μαζί με τὴν κυριαρχία τῶν Μακεδόνων καὶ ἡ Μακεδονικὴ διάλεκτος μετὰ τὰ μέσα ἀντὶ τῶν δασέων (Βίλιππος=Φίλιππος) καὶ τὸ φ ἀντὶ τοῦ θ (φεὸς=θεός) ². Ἔτσι οἱ Ἠπειρωτῆς εἶχαν τὴν ἰδίαν διάλεκτον μετὰ τοὺς Μακεδόνες ὅπως φοροῦσαν ὅμοια φορέματα, ἔκοβαν τὰ μαλλιά τους κατὰ τὸν ἴδιον τρόπο καὶ εἶχαν καὶ ἄλλα ἥθη καὶ ἔθιμα ὅμοια. Τόση δὲ ἦτο ἡ ὁμοιότης τους ὥστε ὁ Πλούταρχος τονίζει ὅτι οἱ Ἠπειρωτῆς μπορούσαν περίφημα νὰ ὑποκρίνονται τοὺς Μακεδόνες γιατί μιλοῦσαν τὴν ἴδια γλῶσσα. Γιὰ τοὺς ἴδιους λόγους ὁ Στράβων ὀνομάζει ὅλη τὴ χώρα τῆς Ἠπείρου ὡς τὴ θάλασσα Μακεδονία ³. Στούς μεταγενεστέρους χρόνους καὶ ἡ ἐλαχίστη διαφορὰ Μακεδόνων καὶ Ἠπειρωτῶν ἔσβησεν, ἀφοῦ ἡ Ἀττικὴ Κοινὴ ἐξαπλώθηκε σὲ ὅλη τὴν βόρειαν Ἑλλάδα καὶ στὴν Ἠπειρο διώχνοντας πρὸς τὴν τελείωσιν τὴν τοπικὴν Ἠπειρωτικὴν διάλεκτον. Ἀλλὰ καὶ τὰ ὀνόματα τῶν πόλεων καὶ τοποθεσιῶν τῆς χώρας ποὺ ἐσχηματίσθησαν σύμφωνα μετὰ τοὺς σταθεροὺς νόμους τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης ἐπικυρώνουν ἀκόμα πρὸς πολὺ τὴν ἑλληνικότητα τῆς Ἠπείρου. Τοπωνύμια ὅπως Πάνορμος, Χίμαιρα, Αὐλών, Παλαίστη, Ὠρικός, Φοινίκη, Ἐκατόμπεδον, Βουθρωτόν, Βουχέντιον, Δωδώνη δὲν χρειάζεται νὰ συζητήσωμε ἂν εἶναι ἑλληνικά, ἀφοῦ τέτοια συναντοῦμε σὲ ὅλες τὶς νότιες ἑλληνικὲς περιοχάς. Προσέτι τὰ ὠραῖα ὀνόματα τῶν ἡγεμόνων καὶ βασιλέων τῆς Ἠπείρου, τὰ ὑπέροχα καὶ στὴν ἔννοια ἀλλὰ καὶ στὴν ἀκουστικὴν ὁμορφίαν ἐπιβεβαιώνουν τὴν ἐθνικὴν τοπο-

1. Belloch Griechische Geschichte A 23.

2. Ἄντ. Κεραμοπούλου Μακεδονία καὶ Μακεδόνες. — Τοῦ αὐτοῦ Οἱ βόρειοι γείτονες τῆς Ἑλλάδος.—August Fick Vergleichendes Wörterbuch des indogermanischen Spracher.

3. Στράβων Z 326 - 327. — Πλούταρχου Πύρρος Β'.

θέτησιν τῶν κατοίκων τῆς. Τὰ εὖηχα καὶ διαλεχτὰ ὀνόματα πού εἶναι καὶ στολίδια ἀλλὰ καὶ ἀποδείξεις τῆς ἀνωτερότητος τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης ὅπως : Ἄλκων, Ἄλκέτας, Ἀλέξανδρος, Ἀδμητος, Ἀντίνοος, Κέφαλος, Πύρρος δηλώνουν τὴν ἑλληνικότητα καὶ τῶν προσώπων πού τὰ φέρουν ἀλλὰ καὶ τῶν ἀνθρώπων πού τὰ ἔπλασαν.

Ἔτσι ὅλα τὰ ἐπιστημονικὰ δεδομένα (ἱστορικά, ἄρχαιολογικά, γλωσσικὰ καὶ λαογραφικά), φανερώνουν τὴν ἑλληνικότητα τῶν κατοίκων τῆς Ἀρχαίας Ἡπείρου. Ἀλλὰ ἡ μεγαλυτέρα ἀπόδειξις τῆς ἑλληνικότητος τῶν Ἡπειρωτῶν εἶναι ἡ συμμετοχὴ τούτων ἀπὸ τὸν 4ον π. Χ. αἰῶνα στοὺς πανελληνίους ἀγῶνες τῆς Ὀλυμπίας. Εἶναι γνωστὸν ὅτι στοὺς Ὀλυμπιακοὺς ἀγῶνες ἔπαιρναν μέρος μόνον Ἕλληνες καὶ Ἕλληνες ἠγωνίζοντο. Βλέπομεν λοιπὸν ὅτι καὶ οἱ Ἡπειρωτῆς ὡς γνησιώτατοι Ἕλληνες μετέχουν στοὺς εὐγενεῖς ἀγῶνες τῆς Ὀλυμπίας καὶ ἀμιλλῶνται μὲ τοὺς ἀδελφούς τους τῆς ἄλλης Ἑλλάδος γιὰ τὴν ἀπόκτησιν τοῦ ἀθανάτου κοτίνου τῆς Ἀλτεως. Αὐτὸ καὶ μόνον ἀρκεῖ νὰ χαρακτηρίσῃ τὴν ἐθνικὴν τους συνείδησιν¹.

ΟΙ ΙΛΛΥΡΙΟΙ ΚΑΙ ΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ

Πρὸς βορρᾶν τῆς Ἡπείρου εὕρισκοντο οἱ Ἰλλυριοὶ καὶ ἡ χώρα τους. Ἡ Ἰλλυρία ἦταν μιὰ ἐκτεταμένη περιοχὴ κατὰ μῆκος τῆς Ἀδριατικῆς ἀπὸ τοῦ Αὐλῶνος μέχρι τοῦ Σκάρδου καὶ ἀπὸ τοῦ Γενούσου μέχρι τῆς Ἀχρίδος. Ἡ χώρα αὕτη συνδέεται ἄμεσα μὲ τὴν Ἑλλάδα καὶ τὴ Βοιωτία, γιὰ τὸ ὄνομα πῆρε ἀπὸ τὸν Ἰλλυριό, τὸ γιὸν τοῦ Κάδμου καὶ τῆς Ἀρμονίας. Κατὰ τὴν παράδοσιν ὁ Κάδμος διωγμένος ἀπὸ τὴ Βοιωτία ἦρθε στὴ βορεινὴν αὐτὴν χώρα ὅπου ἐγεννήθη ὁ Ἰλλυριὸς πού ἔδωσε τὸ ὄνομά του στὴν περιοχὴ. Κατὰ τὸν Πausανίαν πάλιν οἱ Θηβαῖοι στὸν πόλεμο μὲ τοὺς Ἀργεῖους νικῆθηκαν καὶ ὁ Λαοδάμας, ὁ γιὸς τοῦ Ἐτεοκλέους μαζί μὲ ἄλλους Θηβαίους ἔφυγαν ἀπὸ τὴν πατρίδα τους καὶ πῆγαν στὴν Ἰλλυρία². Σήμερα παραδεχόμεσθε ὅτι οἱ Ἰλλυριοὶ εἶναι συγγενεῖς τῶν Ἑλλήνων καὶ ἀνήκουν στὴν Ἀρία ὁμοφυλία.

1. Beloch Griechische Geschichte A 33.

2. Πausανίου Βοιωτικά 4, 195. — Ἡρόδοτος A 196.
— Casson Makedonia, Thrace and Illyria.

ΟΙ ΕΟΡΔΑΙΟΙ

Ἦσαν ἡ νοτιώτερη ἰλλυρικὴ φυλὴ καὶ συνδέονται πολὺ μὲ τὸν Ἑλληνισμό. Κατοικοῦσαν τὴν περιοχὴ τοῦ Δεβόλη ποταμοῦ, βορείως τῆς σημερινῆς Κορυτσᾶς. Αὐτοὶ οἱ Ἑορδαῖοι τοῦ Δεβόλη εἶναι συγγενεῖς τῶν ἄλλων Ἑορδαίων τῆς Μακεδονίας πού συνεδέοντο μὲ τοὺς Ἡρακλεΐδες τοῦ Ἄργους. Ἀργότερα ἡ Ἰλλυρικὴ Ἑορδαία ἀποτελεῖ τμῆμα τῆς μακεδονικῆς Ἐλιμείας καὶ ὑπάγεται στὸ Μακεδονικὸ βασίλειο¹. Αναφέρεται ὅτι οἱ βασιλεῖς της, κατ' ἀρχὰς ἦσαν ἀνεξάρτητοι, ἐπὶ Φιλίππου Β' ὅμως συνεχωνεύθησαν μὲ τὸ βασίλειο τῆς Μακεδονίας. Πρωτεύουσα ἦταν ἡ Δέροδα. Ἄλλες πόλεις ἦσαν ἡ Δεβολία πού εὑρίσκετο στὶς πηγές τοῦ Δεβόλη (κοντὰ στὴ λίμνη Μαλίκ), ἡ Δαυλία, τὸ ὑστερώτερα Ἄλβανον καὶ ἡ Σκαμπύς (Ἐλμπασάν) ὅπου ἐκήρυξεν τὸ εὐαγγέλιον ὁ Ἀπόστολος Παῦλος.

Ἀγαλμάτιον εὑρεθὲν στὴν Ἄλβανία. (Μουσεῖο Λούβρου)

ΟΙ ΔΑΣΑΡΗΤΑΙ

Κατοικοῦσαν στὴ Δασαρήτιδα, δυτικὰ τῆς Ὀρεστειάδος καὶ Λυγκηστίδος πού ἀνῆκαν στὴ Μακεδονία. Ὁ Φίλιππος Β' τοὺς περιέλαβε στὸ Μακεδονικὸ του βασίλειο ὀχυρώνοντας καὶ τὴν πόλιν τους Πήλιον πού εὑρίσκετο νοτίως τῆς Ἀχρίδος, ὅπου ἦ σημερινὴ Πλιάσα. Τὸ Πήλιον ἔτσι ἔγινε σπουδαία πολιτεία καὶ ἀπετέλεσε τὸ κέντρο τῆς νέας ἐπαρχίας πού δημιουργεῖται ἐκεῖ ἀπὸ τὸν Δ' π.Χ. αἰῶνα, τῆς «Ἑλληνικῆς Ἰλλυρίας», πού οἱ Ρωμαῖοι τὴν ἔλεγαν Illyris Graeca².

1. Ζώτου Μολοσσοῦ Ἡπειρωτικαὶ μελέται σ. 141.
2. Ἀππιανοῦ Ἰλλυρικά 2. — Στράβων Ζ 316.

ΟΙ ΑΥΤΑΡΙΑΤΑΙ

Οἱ Αὐταριάται ἦσαν ἀπὸ τὶς κυριώτερες Ἰλλυρικὲς φυλὲς καὶ κατοικοῦσαν μεταξὺ Ἑσθραίας καὶ Δαρδανίας. Στὴν ἄρχὴ ἔμεναν στὴ Θεσπρωτία, ἀλλὰ ἐνωρὶς μετανάστευσαν πρὸς τὰ βόρεια. Ἄλλο στοιχεῖο πρὸς τοὺς συνδέει μὲ τοὺς συγγενεῖς τοὺς Ἡπειρωτῆς εἶναι τὸ ἀριστοκρατικὸν πολίτευμα, ὅμοια καθ' ὅλα μὲ τὸ Ἡπειρωτικόν¹.

ΟΙ ΤΑΥΛΑΝΤΙΟΙ

Ἦσαν ἡ μεγαλυτέρα Ἰλλυρικὴ φυλὴ. Κατοικοῦσαν στὰ μεσόγεια τῶν Ἑλληνικῶν ἀποικιῶν Ἀπολλωνίας καὶ Ἐπιδάμνου, ἔξωρα ἀπὸ τοὺς ἄλλους Ἰλλυρίους μὲ ἰδιαίτερον ἡγεμόνα. Ἀφ' οὔτου ὁ βασιλεὺς τοῦ Γλαυκίας νικῶνται ἀπὸ τὸν Ἀλέξανδρο ἦσαν σύμμαχοι τῶν Μακεδόνων. Ἀργότερα ἐκεῖ ἔμεινεν ἐξόριστος ὁ Πύρρος καὶ ἀπὸ τὸ 295 π.Χ. ἀπετέλεσαν τμῆμα τοῦ βασιλείου του. Πρωτεύουσά τους ἦταν τὸ Ταυλάντιον. Ἄλλες πόλεις ἦσαν ἡ Ἀρπυρία (κοντὰ στὸν Αὐλῶνα) καὶ ὁ Πύργος (κοντὰ στὸ Τεπελένι).

ΟΙ ΠΑΡΘΗΝΟΙ

Ἦσαν τὰ γνήσια Ἰλλυρικὴ φυλὴ ἦσαν οἱ Παρθηνοὶ πρὸς κατοικοῦσαν βορείως τῆς Ἐπιδάμνου καὶ ἀριστερὰ ἀπὸ τὸ Δρῖνο. Πρωτεύουσά τους ἦταν ἡ Πάρθος.

Ἦ σκληρὴ καὶ ἀπόμερη ζωὴ τῶν Ἰλλυριῶν μέσα στὶς βουνοκορφὰς καὶ τὶς χαράδρες τῶν Ἰλλυρικῶν βουνῶν τοὺς δημιούργησεν ἓνα χαρακτῆρα ἀγροῖκο καὶ ἄξεστο. Γιατὶ οἱ ἀπρόσιτες ὄροσειρὲς δυσκόλευαν τὴ διάδοσιν τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τὴν ἐπικοινωνία τῶν ἀνθρωπίνων ομάδων. Τὸ μοναδικὸ ἐπάγγελμα πρὸς τοὺς παρεῖχεν ἡ φύσις ἦταν ἡ δουλειὰ τοῦ βοσκοῦ, ἐνῶ οἱ κάτοικοι τῶν παραλίων ζοῦσαν μὲ τὴν πειρατεία καὶ τὴ ληστεία².

Ὁ Ἀμύντας Β' (385 π.Χ.) καὶ ὁ Περδίκας (359 π.Χ.) ἔκαμαν ἀλλεπάλληλες ἐκστρατείες γιὰ νὰ γλυτώσουν τὶς βορεινὲς

1. Ἐρρατοσθένης Γεωγραφικά σ. 144. — Στ. Βυζάντιος εἰς λ. Αὐταριάται. — Ἀρριανοῦ Ἀνάβασις Ἀλεξάνδρου Α, 5, 5.

2. Mommsen Ρωμαϊκὴ Ἱστορία Α 657.

ἐπαρχίες τους ἀπὸ τοὺς Ἰλλυριοὺς. Ὁ Φίλιππος Β' (357) ἐξεστράτευσεν ὁ ἴδιος. Τοὺς ἐνίκησε, προσάρτησε ὅλη τὴν περιοχὴ μέχρι τὸ Δοῖνο στὸ κράτος του, ὀχύρωσε τὸ Πήλιον καὶ ἠσύχασε. Ὅλη τότε ἡ περιοχὴ μέχρι τὸ σημερινὸ Γεπελένι ἔγινε ἑλληνική, γι αὐτὸ καὶ ὀνομάσθηκεν «Ἑλληνικὴ Ἰλλυρία». Τὸ ἴδιο κάνει καὶ ὁ Ἀλέξανδρος καὶ ἐπαναλαμβάνει ὁ Πύρρος. Τότε πιά οἱ Ἰλλυριοὶ ἐμφανίζουσι κρατικὴν ὑπόστασιν. Ἐνῶ προηγουμένως ἦσαν ἄτακτες ὁμάδες χωρὶς συνοχὴν, τώρα παρουσιάζουσι κάποια ἐνότητα, ἐνιαία ἐκπροσώπησιν καὶ βασιλέα. Ὁ Ἄγρων, ἡ Τεύτα, ὁ Σκερδελαΐδας καὶ ὁ Πλευράτος ἦσαν οἱ κύριοι ἡγεμόνες τῆς Ἰλλυρίας μέχρι τὸ 167 ὅποτε ἡ Ἰλλυρία κατελήφθη ἀπὸ τοὺς Ρωμαίους¹.

ΕΛΛΗΝΙΚΑΙ ΑΠΟΙΚΙΑΙ

Μέσα στὴν περιοχὴ τῶν Ἰλλυριῶν ὑπῆρχαν οἱ περίφημες ἑλληνικὲς ἀποικίαι τῆς Ἀδριατικῆς μετὰ τὸν προοδευτικὸν πληθυσμὸν καὶ τὴν μεγάλην ἀνθησιν.

Ἐπίδαμνος. — Ἦταν ἀποικία Κερκυραϊκὴ κοντὰ στὸ σημερινὸ Δυρράχιο². Ἐπειδὴ εἶχε ἀναλάβει τὸ διαμετακομιστικὸν ἐμπόριον Κορίνθου - Ἰλλυρίας ἔγινεν πολυάνθρωπη καὶ πλουσία. Κι αὐτὴ ἡ μεγάλη τῆς ἀνάπτυξις ὑπῆρξεν ἡ ἀφορμὴ τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου (431 π. Χ.)³.

Ἀφοῦ ἐπὶ αἰῶνες ὑπῆρξεν ἡ θύρα εἰσαγωγῆς τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ στοὺς Ἰλλυριοὺς, ἀπεσφύρηθη καὶ ἀνέθεσε στὸ Δυρράχιο τὴν συνέχισιν τῆς ἀποστολῆς τῆς⁴. Ὡς δεῖγμα δὲ τῶν μεγάλων ὑπηρεσιῶν τῆς στὸν πολιτισμὸν ἄφησεν ὥραϊα νομίσματα ποὺ παριστάνουσι στὴ μιὰ πλευρὰ γελαῖδα μετὰ μοσχαράκι καὶ στὴν ἄλλη σύμβολο μετὰ τοὺς κήπους τοῦ Ἀλκινόου.

Ἀπολλωνία ἢ πρὸς Ἐπίδαμνον — Ἦταν μεσογειακὴ ἀποικία κοντὰ στὸν Ἄψο καὶ τὸν Ἀῶν⁵. Τὴν ἴδρυσαν οἱ Κορίνθιοι στὸν βὸν αἰῶνα καὶ ἔγινε μεγάλον ἐμπορικὸν κέντρο τῆς Ἰλλυρίας. Ὡς τὰ 229 π. Χ. ποὺ ἔπεσε στὰ χέρια τῶν Ρωμαίων ἦταν παροιμιώδης ὁ πλοῦτος καὶ ἡ εὐμάρεια τῶν κατοίκων τῆς.

1. Πολυβίου Ἱστορία Β 2, 12. — Ἀππιανοῦ Ἰλλυρικά σ. 524.

2. Ἀππιανοῦ Ἐμφύλιοι πόλεμοι Β 39. — Παυσανίας Στ 10.

3. Θουκυδίδης Α 29 - 30.

4. Πολυαίνου Στρατηγικά Δ 11, Η 19. — Πολύβιος Β 9.

5. Στράβων Ζ 316 - 326.

Ἐπιπέσεις τοῦ μεγαλείου τῆς τούτου εἶναι τὸ τεῖχος, οἱ στοές, οἱ ναοί, τὸ θέατρο, ἡ βιβλιοθήκη, οἱ τάφοι τῆς καὶ τὰ ἀγάλματα πού ἔφεραν στὸ φῶς οἱ ἀρχαιολογικὲς ἐρεῦνες ¹.

Ἀπὸ τὴν Ἀπολλωνία ἀρχίζεν ἡ μεγάλη ρωμαϊκὴ ὁδός, ἡ Ἐγνατία ὁδός, πού ἔνωσε τὴν Ρώμη μὲ τὴν Ἀνατολή. Περνοῦσε τὸν Ἄψο, προχωροῦσε κατὰ μῆκος τοῦ Γενούσου, διήρχετο μέσα ἀπὸ τὴ Σκάμπα (Ἐλμπασάν) καὶ κατέβαινε στὸ βόρειο ἄκρο τῆς Ἀχρίδος. Ὑστερὰ περνοῦσε ἀπὸ τὴ Θεσσαλονίκη καὶ διὰ μέσου τῆς Μακεδονίας κατέληγε στὸν Ἐβρο ². Μὲ αὐτὸ τὸν τρόπο ἡ

Ἀπολλωνία ἔγινε σπουδαῖος σταθμὸς συγκοινωνίας καὶ ἐμπορίου.

Περίφημο ἦταν στὴν ἀρχαιότητα καὶ τὸ Νυμφαῖον, τῆς Ἀπολλωνίας ³.

Ἴσσα—Φάρος. Στὰ βάθη τῆς Ἀδριατικῆς τὸ ἐλληνικὸν φῶς ἀσβηστον κρατοῦσαν ἡ Ἴσσα καὶ ἡ Φάρος ⁴.

Ἀντιπάτρεια τῆς Δασσαρήτιδος. — Στὴν Δασσαρήτιδα πάνω στὰ βουνὰ ὁ Ἀντίπατρος ἔκτισε τὴν πόλιν αὐτὴ γιὰ νὰ χρησιμεύσῃ ὡς προπύργιο στὶς ἐπιδρομὰς τῶν ξένων λαῶν ⁵.

Γερτοῦς—Χρυσόνδιαι. — Ἦσαν κι αὐτὲς πόλεις τῆς Δασσαρήτιδος καὶ ὑπήγοντο στὸ Κράτος τοῦ Φιλίππου Β΄.

Ἀντιπάτρεια τοῦ Ἄψου. — Ἡ Ἀντιπάτρεια αὐτὴ εὑρίσκετο στὸ σημερινὸ Βεράτι ⁶. Ἦταν ἀπὸ τίς πόλεις πού κατέστρεψαν οἱ Ῥωμαῖοι μετὰ τὸν πόλεμον τοῦ 168 π. Χ.

Λίσσος ἢ Ἀκρόλισσος. — Εὑρίσκετο στὴ νοτιαν ὄχθη τοῦ Δρίνου ⁷. Ἡ Λίσσος εἶχε πανάρχαια ἱστορικὴ δρασιν πού φθάνει ὡς τοὺς χρόνους τῶν Πελασγῶν, ὅπως δείχνουν τὰ τεῖχη τῆς. Τὴν νεωτέραν ἱστορικὴν πόλιν ἔκτισεν ὁ τύραννος τῶν Συρακουσῶν Διονύσιος ὁ ὁποῖος κατεσκεύασεν καὶ τεῖχος καὶ διακόσια νεῶρια καὶ ναοὺς θεῶν καὶ μεγάλα Γυμνάσια. Ἀργότερα ὁ Φίλιππος Β΄ ἔκαμε τὴν Λίσσον τμῆμα τοῦ μακεδονικοῦ κράτους. Στὰ ἐρείπιά τῆς σήμερα ὑπάρχει τὸ χωριὸ Ἀλέσο πού διατηρεῖ τὴν ὀνομασία τῆς.

1. Δημ. Εὐαγγελίδης Οἱ ἀρχαῖοι κάτοικοι τῆς Ἡπείρου σ. 24.

2. Στράβων Ζ 324. — Πτολεμαῖος Γ α 15.

3. Ἀππιανοῦ Ἐμφυλ. Ῥωμ. 8. 59. — Στράβων Ζ 316.

4. Πτολεμαίου Γεωγρ. ὑφήγησις Β 17, 14. — Ἀππιανοῦ Ἰλλυρικὰ 7. — Πολύβιος Β 11.

5. Πολύβιος Ε 108.

6. Τίτος Λίβιος 29, 27.

7. Διόδωρος Σικελιώτης ΙΕ 13, 14. — Πολύβιος Η 15.

Τοιουτοτρόπως οἱ ἑλληνικὲς πόλεις ποὺ ἰδρύθησαν στὰ ἰλλυρικὰ ἐδάφη προσεπάθησαν μὲ ἀγάπη καὶ κόπο, νὰ μεταδώσουν τὸν μεγάλον ἑλληνικὸν πολιτισμὸν στοὺς Ἰλλυρίους. Ἐὰν δὲν κατώρθωσαν νὰ τοὺς ἐξημερώσουν, δὲν φταίουν οἱ Ἕλληνες.

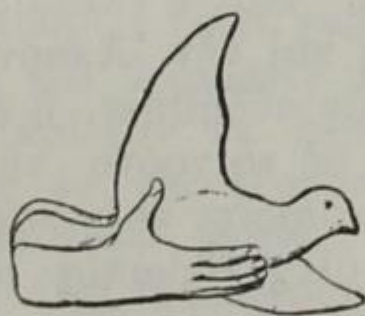
Σ Υ Μ Π Ε Ρ Α Σ Μ Α

Ἀπὸ τὰ ἐκτεθέντα ἔχομεν τὴν γνώμην ὅτι μπορούμε νὰ βγάλωμε τὰ πιὸ κάτω ἀσφαλῆ συμπεράσματα.

Εἰς ὁλόκληρον τὴν περιοχὴν ἀπὸ τῆς Ἀμβρακίας ὡς τὰ Ἀκροκεραύνια καὶ τὴν Ἀχρίδα καθ' ὅλη τὴν ἀρχαιότητα ζοῦσε καὶ μεγαλουργοῦσεν ὁ ἑλληνικὸς πληθυσμὸς, ὠμιλεῖτο ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα καὶ ἀνεπτύσσετο ὁ ἑλληνικὸς πολιτισμὸς.

Ἀπὸ τὸ κέντρον τῆς περιοχῆς, τὸν ἱερὸν χώρον τῆς Δωδώνης, ἀνυψοῦντο οἱ δεήσεις τῆς ἑλληνικῆς ψυχῆς πρὸς τοὺς Θεοὺς τῆς καὶ ἐδημιουργοῦντο οἱ μυθοπλαστικὲς δοξασίαι καὶ παραδόσεις ποὺ ἔθρεψαν τὸν ἀρχαῖον ἑλληνισμὸν.

Ἐκεῖ ψηλὰ πάλιν στὰ Ἀκροκεραύνια οἱ Ἀκραῖοι Ἕλληνες φλεγόμενοι ἀπὸ τὸ ἀσβηστον φῶς τῆς αἰωνίου φυλῆς ὑπερασπίζοντο τὰ ὅσια καὶ τὰ ἱερά τῶν πατέρων τους ἀπὸ τοὺς ξένους λαοὺς. Μὲ τὶς γιγάντιες αὐτὲς ὑπηρεσίαις τους ἀνοιγαν διάπλατα τοὺς ἀδελφούς τους τῆς Νοτίου Ἑλλάδος τὴν λεωφόρον νὰ καλλιεργήσουν τὸν πολιτισμὸν καὶ νὰ δοξάσουν τὸ ἑλληνικὸν ὄγομα.

Ἀπὸ τὰ εὐρήματα τῆς Ἠπείρου
(Γυναικεῖο χέρι ἀπολύοντα περιστερὰ)

Η ΗΠΕΙΡΟΣ ΣΤΟΥΣ ΜΕΣΟΥΣ ΧΡΟΝΟΥΣ

Α'. ΡΩΜΑΪΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ (167 π.Χ. - 330 μ.Χ.)

Στὰ 167 π. Χ. οἱ Ρωμαῖοι γίνονται κύριοι τῆς Ἠπείρου. Καταστρέφουν τὴν χώρα, λεηλατοῦν τὶς πόλεις, καὶ ἀποδεκατίζουν τὸν πληθυσμό. Ἀργότερα στὰ 148 π. Χ. ἡ Ἠπειρος γίνεται ρωμαϊκὴ ἐπαρχία ὑπαγομένη στὴ Μακεδονία. Ὑστερα προσεκολλήθη στὴν Ἀχαΐα καὶ ἀπὸ τὸ 27 π.Χ., ἐπὶ τοῦ Αὐγούστου, καθιερῶνεται πλέον ὡς ξεχωριστὴ καὶ ἰσότιμη ρωμαϊκὴ ἐπαρχία. Ἰδιαίτερη ἐπαρχία τὴ βρίσκει ἡ νέα ἐποχὴ τοῦ Χριστοῦ διοικούμενη ἀπὸ προαίτωρα. Καὶ ἡ ἔκτασίς της εἶναι πρὸ μεγάλη γιὰ τὸν ἄνθρωπον τῆς ἐποχῆς. Καὶ τὴν Ἀκαρνανία καὶ τὰ νησιά τοῦ Ἰονίου. Ἀλλὰ ὅσο κι ἂν αὐξήθηκε, ἡ παλιὰ ἀρρώστεια τῆς γίνεται βραχνᾶς καὶ χρόνος μὲ τὸ χρόνο τὴ σπρώχνει στὴν παρακμὴ. Ἔτσι συνεχῶς καταρρέει καὶ καταρρέοντας σβήνει. Τὸν πρῶτον π. Χ. αἰῶνα ἡ ὀλιγανθρωπία μαστίζει φοικτὰ τὴν χώρα μὴ ὀλιγανθρωπία τρομακτικὴ. Νομίζεις ὅτι βρίσκεσαι σὲ ἔρημο.¹ Πόλεις καὶ χωριὰ δὲν ὑπάρχουν καὶ οἱ κάτοικοι γυμνοὶ καὶ πειναλέοι γυροῦν ἐδῶ κ' ἐκεῖ. Οἱ ἐμφύλιοι πάλιν ρωμαϊκοὶ πόλε-

1. Ὁ Σ τ ρ ά β ω ν (65 π.Χ. - 23 μ.Χ.) γράφει ἐπιγραμματικὰ «Νῦν δὲ τὰ πολλὰ μὲν ἔρημια κατέχει, τὰ δ' οἰκούμενα κωμηδὸν καὶ ἐν ἔρειπίοις λείπεται (Z 327).—Π ο λ ύ β ι ο ς 32, 21—22.

μοι πὸν διεξάγονται ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον σιὰ ἐδάφη τῆς Ἡπείρου μεγενθύνουν τὸ κακὸ καὶ δημιουργοῦν νέες συμφορές. Μόνον τελικὰ ἡ νίκη τοῦ Αὐγούστου φέρει τὴν ἀναμενομένη με λαχτάρων ἀνακούφισιν. Κι ἡ ἀνακούφισις, ὅπως συμβαίνει πάντα στὴν ἑλληνικὴ ἱστορία, δημιουργεῖ νέες ἀκατάσχετες ὁρμές γιὰ ἀνόρθωσιν¹. Καὶ θερμουργὸς ἀκτῖνα πὸν φέρει τὴν ἐλπιδοφόρα αὐτὴ τάσιν γιὰ τὴν Ἡπειρο ἦταν ἡ ἴδρυσις τῆς Νικοπόλεως.

Σαφέστερη ὅμως καὶ μονιμώτερη μορφή παίρνουν τὰ πράγματα ἐπὶ τοῦ Διοκλητιανοῦ (293 μ. Χ.). Οἱ νέες ἀνάγκες τῆς Ρώμης καὶ ἡ δυσκολία διακυβερνήσεως τοῦ ἀπεράντου κράτους ἔφεραν τοὺς αὐτοκράτορες στὴν λήψιν ἀποκεντρωτικῶν μέτρων διοικήσεως. Κι αὐτὴ ἡ νέα τάσις ἀφήνει τὰ ἀχνάρια τῆς καὶ στὴν παραπέρα ἐξέλιξιν τῆς Ἡπείρου. Γιατὶ τώρα ἡ χώρα παίρνει νέα μορφή καὶ νέον ἱστορικὸ προσανατολισμό. Ἐνδοι δηλαδὴ καθ' ὅλη τὴν ἀρχαιότητα μία εἶναι ἡ Ἡπειρος ἕνας ὁ λαὸς τῆς, καὶ ἐνιαία ἡ ἐθνότης, ὁ Διοκλητιανὸς γιὰ λόγους διοικητικῶν καὶ στρατιωτικῶν χωρίζει τὴν χώραν σὲ δύο ἀνεξάρτητα κρατίδια, στὴν Παλαιὰν Ἡπειρον (Epirus vetus) καὶ στὴν Νέαν Ἡπειρον (Epirus novus) με καθωρισμένα σύνορα καὶ πληθυσμό². Ὑπ' αὐτὴ τὴν μορφήν ἡ Ἡπειρος πλέον συνεχίζει τὴν ἱστορικὴν πορεία.

Νικόπολις. — Κοντὰ στὸ Ἄκτιον, με τὸν ξακουστὸν ναὸν τοῦ Ἀπόλλωνος, ὁ Αὐγούστος ἔκτισε τὴν νέα πόλιν γιὰ ἀνάμνησιν τῆς νίκης τοῦ ἐπὶ τοῦ Ἀντωνίου (31 π. Χ.)³. Καὶ γι αὐτὸ κάλεσε ὅλους τοὺς γειτόνους πὸν δὲν εἶχαν σπιτικά μετὰ τὴν λαίλαπα τοῦ Αἰμιλίου Παύλου καὶ τοὺς συνεκέντρωσε στὴν εὐνοούμενη πόλιν. Τὴν στόλισε με θέατρα, με στοές, στάδια, βουλευτήρια καὶ τὴν ὀχύρωσε με τεῖχος. Κι ὕστερα ὁ πανίσχυρος ἴδρυτὴς χάρισε στοὺς κατοίκους ἀτέλεια κι ἰσοπολιτεία κι ἡ πόλις προόδευε καὶ μεγάλωνε. Ὁ Στράβων λέγει χαρακτηριστικά: «Ἡ μὲν οὖν Νικόπολις εὐανδρεῖ, καὶ λαμβάνει καθ' ἡμέραν ἐπίδοσιν, χώραν τε ἔχουσαν πολλὴν καὶ τὸν ἐκ τῶν λαφύρων κόσμον· τότε κατασκευασθὲν τέμενος ἐν τῷ Προαστείῳ, τὸ μὲν εἰς τὸν ἀγῶνα τὸν πεντετηρικὸν ἐν ἄλσει, ἔχοντι γυμνάσιόν τε καὶ στάδιον, τὸ δ' ἐν τῷ ὑπερκειμένῳ τοῦ ἄλσεος ἱερῷ λόφῳ τοῦ Ἀπόλλωνος. Ἀποδέδεικται δ' ἀγὼν Ὀλύμπιος, τὰ Ἄκτια, ἱερὸς

1. Πλουτάρχου Καῖσαρ 37 - 33. — Δίων Κάσιος 41

2. Γεωρ. Παχυμέρη Περί Ἰωάννου Παλαιολόγου Ρ. Γ. τ. 143. — Μ. Δημίτσα Μακεδονία σ. 816.

3. Παυσανίας Α 8, Ε 23, Ζ 18, Ι 38. — Στράβων Ζ 325.

τοῦ Ἀκτίου Ἀπόλλωνος»¹. Γιατὶ ὁ Αὐγουστος ὄχι μόνον τὸν ναὸν τοῦ Ἀπόλλωνος διεκόσμησεν ἀλλὰ καὶ τοὺς ἀγῶνες τῶν Ἀκτίων ἐλάμπρυνε μὲ ἀγωνίσματα ἀθλητικὰ καὶ ἵπποδρομίες². Τόση δὲ μεγάλη ἦταν ἡ ἀξία τῶν ἀγῶνων ὥστε ἐπεκράτησεν ἡ συνήθεια νὰ χρονολογοῦν τὰ γεγονότα κατὰ Ἀκτιάδες, ἐνῶ πρὶν χρονολογοῦσαν κατὰ Ὀλυμπιάδες. Ὑστερα τὰ λιμάνια τῆς Νικοπόλεως καὶ τὸ ὑγιεινὸ τῆς κλίμα τὴ μετέβαλαν σὲ θέρετρο τῶν Ρωμαίων καὶ σὲ σπουδαῖο κέντρο τῶν γραμμάτων. Στὴν Νικόπολιν λειτουργοῦσεν ἡ φιλοσοφικὴ σχολὴ τοῦ στωϊκοῦ Ἐπικτήτου.

Μὲ αὐτὸν τὸν τρόπο ἡ Νικόπολις συνεκέντρωσε ὅλη τὴν πολιτικὴν καὶ κοινωνικὴ ζωὴ τῆς Ἠπείρου. Κι ἀπήχησις αὐτῆς τῆς ἀκμῆς εἶναι τὸ ἐπιβλητικὸ θέατρό της, οἱ ἐξαιρετοὶ τάφοι, οἱ ναοὶ τοῦ Ἄρεως καὶ τοῦ Ποσειδῶνος, τὸ στάδιον, τὸ γυμνάσιον καὶ τὰ νομίσματα τοῦ Ἀκτίου μὲ τὴν παράστασιν τοῦ Ἀπόλλωνος παίζοντος λύραν.

Βουθρωτόν. — Ἡ παλιὰ πόλις τῆς Χαονίας ποὺ ἴδρυσεν ὁ Ἐλενος ἔπαιξε μεγάλο ρόλο στοὺς ρωμαϊκοὺς χρόνους ἔνεκα τῆς ἐπικαίρου θέσεώς της στὴν Ἀδριατικὴ, γι αὐτὸ καὶ ὁ Πλούταρχος ἀναφέρει ἐγκωμιαστικὰ τὸ Βουθρωτόν³. Μετὰ τὴ ναυμαχία τοῦ Ἀκτίου ἰδρύθησαν ἀπὸ τὸν Αὐγουστο ρωμαϊκὲς ἀποικίαι διὰ τῆς ἀποστολῆς ἰταλικῶν πληθυσμῶν σὲ μερικὲς παραθαλάσσιαι Ἠπειρωτικὲς πόλεις. Τέτοιο συνέβη καὶ στὸ Βουθρωτόν. Ἐκεῖ ἰδρύθη ἡ Colonia Augusta Buthrogon. Ἀλλὰ ὁ ρωμαϊκὸς αὐτὸς συνοικισμὸς, ὅπως καὶ οἱ ἄλλοι ποὺ ἔγιναν δὲν ἀπετέλεσεν ἰδιαίτη κοινωνικὴν ὀργάνωσιν. Οἱ ἐντόπιοι ὑπερεροῦσαν κατὰ πολὺ καὶ οἱ Ρωμαῖοι ἀποικοὶ ἔλαβαν τὰ ἥθη καὶ ἔθιμα τῶν ἐντοπίων καὶ ἔμαθαν τὴν ἐντοπίαν γλῶσσαν. Τὸ ἀποδείχνουν τὰ ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα. Ἡ Ἰταλικὴ Ἀρχαιολογικὴ Σχολὴ ἀπεκάλυψε μνημειώδεις πύλες μὲ ἐξάισιον ἀνάγλυφο λέοντος, κι ὦραϊο γυναικεῖο ἀγαλμα τῆς σχολῆς τοῦ Πραξιτέλους. Ἐκτὸς ἀπ' αὐτὰ ἀνεκαλύφθη κι' ἓνα ἡμικυκλικὸν Νυμφαῖο μὲ κόγχες γιὰ τοποθέτησιν ἀγαλμάτων, ἀγάλματα τοῦ Διονύσου καὶ τοῦ Ἀπόλλωνος καὶ πολλοὶ τάφοι. Τὰ σωθέντα πάλιν νομίσματα τοῦ Βουθρωτοῦ φανερώνουν τὴ μεγάλην ἐμπορικὴν του ἀκμὴν καὶ ἀξία.

Ἀγχίασμος. — Ἡ παλιὰ χαονικὴ πόλις τοῦ Ὀγχήσμου ἀκμάζει καὶ στοὺς ρωμαϊκοὺς χρόνους⁴. Τὰ ὦραϊα μακρὰ τείχη τῆς

1. Σ τ ρ α β ω ν Z 325.

2. C. I. G. 1068, 1420. — Π λ ι ν ί ο υ Naturalis Historia 1, 9.

3. Π λ ο υ τ ά ρ χ ο υ Περί ἐκλελοιπότηων χρηστηρίων 27.

4. Δ ι ο ν. Ἀ λ ι κ α ρ ν α σ σ έ ω ς Ρωμαϊκὴ ἀρχαιολογία A 51.

— Κ ι κ έ ρ ω ν ο ς Ad Atticum 7, 9, 11.

πόλεως μὲ τὶς γραφικὲς ἐπάλλξεις καὶ τοὺς πύργους τους, ἔργα τῆς ἀκμῆς τοῦ λιμανιοῦ τοῦ Ἀγχιάσμου σώζονται καὶ σήμερα καὶ προξενοῦν μεγάλην ἐντύπωσιν.

Ἀδριανούπολις. — Ἦταν ἄλλη πόλις πού ἐκτίσθηκε κοντὰ στὴ Φανότη πρὸς τιμὴν τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Ρώμης Ἀδριανοῦ.

Η ΙΛΛΥΡΙΑ ΤΗΝ ΡΩΜΑΪΚΗΝ ΕΠΟΧΗΝ

Στὰ μέσα τοῦ Β' π.Χ. αἰῶνος ἡ Ἰλλυρία ὑπήγετο στὸ Ἰλλυρικὸν (Illyricum), τὸ ὁποῖον ἦτο μία ἀπέραντος περιοχὴ πού ἔφθανε ὡς τὶς Ἀλπεις. Ἡ ἐκτεταμένη αὐτὴ χώρα καὶ ἰδίως ἡ ἐπέκτασίς της ὡς τὶς Ἀλπεις δημιούργησε τοὺς ὄρους τῆς νέας ἐθνολογικῆς της συστάσεως. Στὴν ἀπέραντη αὐτὴ περιφέρεια πού σχημάτισεν ἡ Ρώμη καὶ ἡ ὁποία περιελάμβανε ὅλη τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰ τῆς Ἀδριατικῆς μὲ τὴν παλιὰν Ἰλλυρία, τὴν Δαρδανία, τὴν Ἄνω Μοισία, τὴν Παννονία καὶ τὴν Δαλματία, οἱ Ἰλλυρικοὶ πληθυσμοὶ ζοῦσαν σὲ περιβάλλον ἀσφυκτικό. Ἦσαν κλεισμένοι μέσα στὰ ὄροπέδια τῶν Ἰλλυρικῶν Ἀλπεων καὶ ζοῦσαν ὡς κτηνοτρόφοι. Ἡ βουνήσια αὐτὴ ζωὴ τοὺς σκλήρυνε τὸ χαρακτῆρα καὶ τοὺς ἀγοίειρε τὰ ἦθη μεταβάλλοντάς τους σὲ ἀξιους στρατιῶτες καὶ ἀριστοὺς πολεμιστάς. Μὲ αὐτὸ τὸν τρόπο ἡ Ρώμη βρίσκει ἔτοιμους τοὺς μισθοφόρους γιὰ τὸν ἱμπεριαλισμό της, ἐνῶ παρόληθα οἱ Ἰλλυριοὶ ἀνεβαίνουν τάχιστα τὰ ἀνώτερα στρατιωτικὰ ἀξιώματα καὶ φθάνουν καὶ σ' αὐτὸ τὸν αὐτοκρατορικὸ θρόνον. Τέτοιοι Ἰλλυριοὶ πού γίνονται αὐτοκράτορες τοὺς πρώτους χριστιανικοὺς αἰῶνες εἶναι ὁ Κλαύδιος, ὁ Πρόβος, ὁ Ἀδρηιανός, ὁ Διοκλητιανός, ὁ Μαξιμῖνος καὶ ὕστερα στὸ Βυζάντιο ὁ Κωνοταντῖνος, ὁ Μαρκιανός, ὁ Ἀναστάσιος καὶ ὁ Ἰουστινιανός. Μὰ ὅλοι αὐτοὶ γενόμενοι αὐτοκράτορες οὔτε κἂν ἐθυμοῦντο τὴν Ἰλλυρικὴν τους καταγωγὴν καὶ ἐπολιτεύθησαν σὰν γνήσιοι Ρωμαῖοι γιὰ τὸ συμφέρον τοῦ Ρωμαϊκοῦ κράτους. Καὶ ἀπ' αὐτὴ τους τὴν ἀλλαγὴν καὶ τὴν πρόοδο ἡ πατρίδα τους ζημιώθηκε ἀμέτροτα. Ἀφοῦ στερήθηκε τὰ πιὸ ἀξία παιδιά της ἔπεσε σὲ ὀλιγανθρωπία, ἐγκατάλειψιν καὶ ἐρήμωσιν¹.

Συγχρόνως μέσα στοὺς στρατῶνες πού ζοῦσαν οἱ Ἰλλυριοὶ ἔδανείζοντο συνεχῶς καὶ λέξεις ρωμαϊκῆς. Ἡ γλῶσσα τους ἀρχισε νὰ πλημμυρίζη ἀπὸ λατινικὰς φράσεις καὶ νὰ δημιουργῆται ἕνα γλωσσικὸ ἰδίωμα πρωτότυπο καὶ καινούργιο, ἡ νέα Ἰλλυρικὴ διάλεκτος. Τὸ νέο αὐτὸ γλωσσικὸ ἰδίωμα χρόνον μὲ τὸν χρόνον γινό-

1. Κ. Ἀ μ ἄ ν τ ο υ Οἱ βόρειοι γείτονες τῆς Ἑλλάδος σελ. 135 - 138.

ταν κοινὸ εἰς ὅλους τοὺς Ἰλλυριοὺς, σχηματίζοντας τὴν βάσιν τῆς σημερινῆς ἄλβανικῆς γλώσσης.

Ἡ εἴσοδος συμπαγῶν ρωμαϊκῶν πληθυσμῶν καὶ ἡ ἴδρυσις ἀποικιῶν στοὺς κάμπους τῆς Ἰλλυρικῆς γῆς λιγοστεύει τοὺς Ἰλλυριοὺς καὶ τοὺς σπρώχνει στὰ βουνοτόπια. Τότε ἡ ρωμαϊκὴ ἐπίδρασις γίνεται ἐντονώτερη καὶ στὴ γλῶσσα ἀλλὰ καὶ στὶς ἄλλες ἐκφάνσεις τοῦ πολιτισμοῦ. Τὴν ἴδια ἐποχὴν καὶ ἐνῶ ἡ χώρα πάσχει ἀπὸ ὀλιγανθρωπίας δίνεται ἡ εὐκαιρία στοὺς βορεινότερους πληθυσμοὺς τῆς Ἀδριατικῆς νὰ γεμίσουν τὸ κενὸ καὶ νὰ πλημμυρίσουν τοὺς κάμπους καὶ τὰ ὄροπέδια τῆς Ἰλλυρίας¹. Μὲ αὐτὸ τὸν τρόπο γίνεται ἡ νέα ἐθνολογικὴ διάπλασις τοῦ Ἰλλυρικοῦ Ἔθνους.

Μέσα σὲ αὐτὴ τὴν ἀνακατωσοῦρα καὶ τὴ συγχώνευσιν τῶν διαφόρων φυλῶν ἀρχίζει νὰ ρίχνῃ τὶς πρώτες σπίντες καὶ τὸ Ἀλβανικὸ ζήτημα καὶ ἡ ὑπαρξις Ἀλβανῶν στὴ Βαλκανικῆ. Γιατὶ ἡ πρώτη φορὰ πού ἀναφέρεται παρόμοια λέξις στους ἀρχαίους συγγραφεῖς εἶναι ἀπὸ τὸ γεωγράφο Πτολεμαῖο (125—161 μ.Χ.) πού ὁμιλεῖ γιὰ κάποια Ἀλβανόπολιν ἂν καὶ γιὰ πολλοὺς (Mannert) τὸ χωρίον αὐτὸ τοῦ Πτολεμαίου θεωρεῖται ὄχι καὶ τόσο γνήσιο². Τῆς Ἀλβανοπόλεως ταύτης τὰ ἐρεῖπια τίθενται πλησίον τῆς Κρούιας (κατὰ Ηακη καὶ Desdevises) ὅπου ὑπάρχει καὶ τοποθεσία διατηροῦσα προαλήθισιον ὄνομα (Ἄρμπονε). Κανεὶς ὅμως ἄλλος συγγραφεὺς δὲν ἀναφέρει γι' αὐτὴ τὴν πόλιν πρὶν ἀπὸ τὴν Ἄννα Κομνηνῆ (11ος αἰὼν) καὶ τὸν Γεώργιον Ἀκροπολίτην (1217—1282)³.

Β' ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ (330 — 1453)

Πυκνὸ σκοτάδι σκεπάζει τὶς δυτικὰς ἐπαρχίαις τῆς Βαλκανικῆς στοὺς Βυζαντινοὺς χρόνους καὶ ὅσο εἶναι πιὸ ἀπομακρυσμέ-

1. Ὁ καθηγητὴς κ. Ἀντ. Κεραμόπουλος («Ἡ Ἑλλάς καὶ οἱ βόρειοι γείτονες» σ. 154) εὐφυστάτα παράγει τὸ ὄνομα τῶν Ἀλβανῶν ἀπὸ τοὺς κατοίκους τῶν Ἀλπεων («Ἀλβανήτας»). Ὁ Προκόπιος τὸν 6ον μ. Χ. αἰῶνα ἀναφέρει Ἀλβανούς πού κατοικοῦσαν ἀριστερὰ τοῦ Πάδου στὴ Λαγκούβιλαν (Προκόπιου Περὶ Γοτθικῶν πολέμων 1, 35).

2. Κλ. Πτολεμαίου Γεωγρ. ὑφήγησις Γ 12, 20.

3. Ἀργότερα ὁ Λαόνικος Χαλκοκονδύλης (1430—1490) τονίζει στὴν ἱστορία του «ἀρχὴν δ' ἐγὼ οὐδὲ προσίεμαι τὸν λόγον ὡς εἶησαν Ἰλλυριῶν τὸ γένος οἱ νῦν Ἀλβανοί» (Ἱστορία 1, 27). Καὶ σὲ συνέχεια γράφει ὅτι οἱ Ἰλλυριοὶ εἶχαν ἐπεκταθῆ μέχρι τὴ Βενετία καὶ μετεχειρίζοντο τὴν ἴδια γλῶσσα μὲ τοὺς Λατίνους καὶ τὰ αὐτὰ ἤθη καὶ ἔθιμα.

νες ἀπὸ τὴν πρωτεύουσα, τόσο καὶ τὸ σκοτάδι βαθαίνει πρὸ πολὺ. Κι αἰτία δὲν εἶναι μόνον τὸ ἄγονον τοῦ ἐδάφους καὶ οἱ ἀφιλόξενες ὄροσειρές, ὅσο ἢ ἔλλειψις συγκοινωνίας καὶ ἢ νέα πλέον πολιτικὴ καὶ κοινωνικὴ μετατόπισις.

Ὡς γνωστὸν μέχρι τῆς μεταθέσεως τῆς πρωτεύουσας στὴν Κωνσταντινούπολιν ἢ Ἑλλάς ἐκυβερνᾶτο ἀπὸ ἀνθύπατους. Στὸν ἀνθύπατο τῆς Μακεδονίας ὑπήγετο καὶ ἡ Ἡπειρος. Ὁ Κωνσταντῖνος ὁμῶς (324 μ. Χ.) τροποποιήσας τὸ διοικητικὸν σύστημα διαίρεσε τὴν αὐτοκρατορίαν σὲ τέσσερες πραιτωρίες. Στὸν πραιτώρα τοῦ Ἰλλυρικοῦ ὑπήγετο καὶ ἡ Ἡπειρος μὲ τὰ δύο τμήματά της, τὴν Νέαν καὶ τὴν Παλαιὰν Ἡπειρον. Ἀργότερα μὲ τὸ χωρισμὸ σὲ Ἀνατολικὸ καὶ Δυτικὸ χωρίσθηκε καὶ τὸ Ἰλλυρικὸν σὲ δύο κομμάτια. Τὸ ἀνατολικὸ τμῆμα τοῦ Ἰλλυρικοῦ (Illyricum orientale) μὲ τὴν Μακεδονία καὶ τὴν Ἡπειρον ὡς τὴν Δαλματία δόθηκε στὸ Βυζάντιο. Ἡ Δαλματία, ἡ Παννονία καὶ οἱ βορειότερες περιοχὲς (Illyricum occidentale) δόθηκαν στὴν Δύσει. Ἔτσι ἡ Ἡπειρος ἀπετέλεσε τμῆμα τοῦ Βυζαντίου μὲ δύο ἐπαρχίες, τὴν Νέαν καὶ τὴν Παλαιὰν Ἡπειρον¹.

Μὰ καὶ μὲ τὴν νέα κατάστασιν, δὲν ἄλλαξε ἡ ζωὴ στὴ χώρα. Ἡ ὀλιγανθρωπία καὶ ἡ ἐρήμωσις εἶναι τὸ μόνιμο καθεστῶς. Μόνο τὸ Δυρράχιο στὸ βόρειο μέρος, καὶ ἡ Νικόπολις στὸ νότιο φανερόνουν κάποια ζωὴ, ἰδιαίτερα ἡ δεύτερη μὲ τὴν αἴγλη πού ἀπέκτησε ἀπὸ τὸν Ἀπόστολο Παῦλο. Παραλλήλως τὸ σκοτάδι τῶν εἰδήσεων κυκλῶνει ὅλη τὴν χώρα.

Εὐτυχῶς ὅμως γιὰ μᾶς ἔχομεν ἓνα σπουδαιότατον σύγγραμμα γιὰ τοὺς σκοτεινοὺς αὐτοὺς αἰῶνες τῆς Ἡπείρου πού μᾶς βοηθεῖ νὰ μάθωμε πολλὰ πράγματα καὶ νὰ βγάλωμε τὰ ἀναγκαῖα συμπεράσματα. Κι αὐτὸ εἶναι ὁ «Συνέκδημος» τοῦ Ἱεροκλέους, τὸ σπουδαιότατον αὐτὸ ἔργο τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἰουστινιανοῦ (περὶ τὸ 530 μ. Χ.) πού περιέχει στατιστικὰς τοῦ Ἀνατολικοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους καὶ εἶναι ἡ πρὸ πολὺτιμη πηγὴ γιὰ τὴν γνῶσιν τῆς γεωγραφίας στοὺς Μέσους Χρόνους. Στὸ βιβλίον αὐτὸ ἀπαριθμοῦνται καὶ ἐξετάζονται «αἱ πᾶσαι ἐπαρχίαι καὶ πόλεις αἱ ὑπὸ τὸν βασιλέα τῶν Ρωμαίων, τὸν ἐν Κωνσταντινουπόλει». Καὶ μὲ βάσιν τὶς πληροφορίες αὐτὲς δυνάμεθα νὰ χύσωμεν λαμπρὸ φῶς στὸ σκοτάδι πού καλύπτει τὴν Ἡπειρωτικὴν γῆν στοὺς πρώτους Βυζαντινοὺς αἰῶνες.

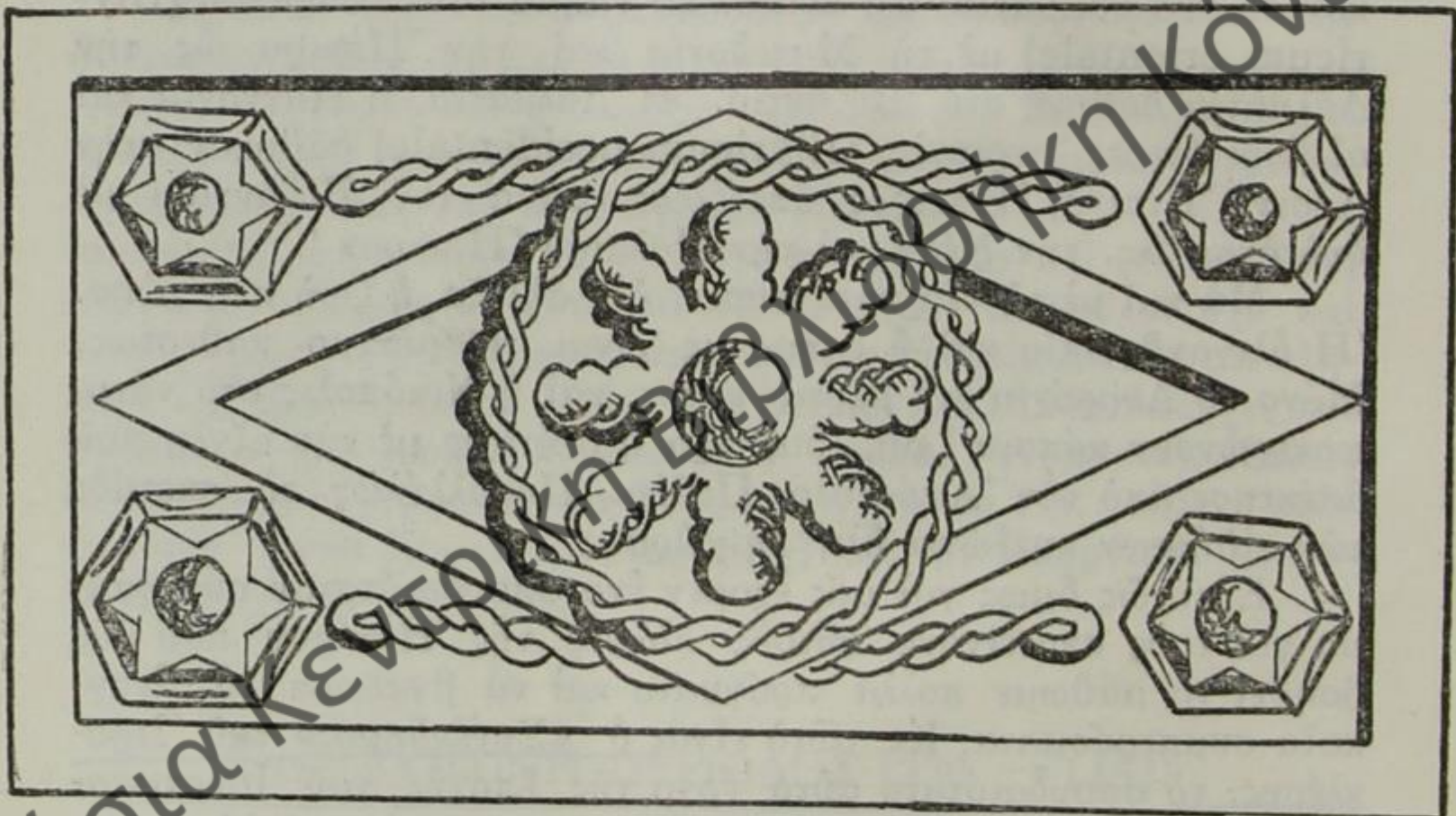
1. Ἰ. Βογιατζίδης Συμβολὴ εἰς τὴν μεσαιωνικὴν ἱστορίαν τῆς Ἡπείρου.

ΕΠΑΡΧΙΑ ΠΑΛΑΙΑΣ ΗΠΕΙΡΟΥ (ΕΠΙΡΟΣ ΒΕΤΟΥΣ)

Ἦταν τὸ νότιο τμήμα τῆς Ἠλείρου καὶ περιελάμβανε τὴν περιοχὴ ἀπὸ τὰ Ἀκροκεραύνια ὡς τὸν Ἀμβρακικό.

Ὁ Συνέκδημος λέγει σχετικά «Δωδεκάτη ἑπαρχία Παλαιᾶς Ἠλείρου, ὑπὸ ἡγεμόνα, πόλεις δὲ δώδεκα, μητρόπολις Νικόπολις, Δωδώνη, Εὐροία, Ἀκτιον, Ἀδριανούπολις Ἀπλων, Φοινίκη, Ἀγχίισμος, Βουθρωτίς, Φωτική, Κέρκυρα νῆσος, Ἰθάκη νῆσος»¹.

Ἀπὸ τὸ χωρίον αὐτὸ τοῦ Ἱεροκλέους συμπεραίνομεν ὅτι ἡ Παλαιὰ Ἠπειρος ἦταν σπουδαιότερα ἀπὸ τὴν Νέαν, διότι ἔκυ-

Παστοφόριον ἐκ τῆς βασιλικῆς Νικοπόλεως

βερνᾶτο ἀπὸ ἡγεμόνα, ἐνῶ ἡ δευτέρα ἀπὸ προκονσουλάριον.

Νικόπολις. — Ἡ Πρωτεύουσα τῆς Π. Ἠλείρου, συνέχιζε τὴν παλιὰ τῆς ἀκμὴ, ὡς τόπος πού ἐκήρυξε τὸ Εὐαγγέλιον ὁ Ἀπόστολος Παῦλος². Περίφημα λείψανα τῆς ἀκμῆς τῆς στοὺς Βυζαντινοὺς χρόνους εἶναι τὸ Ἰουστινιάνειον τεῖχος, τὸ θέατρον καὶ οἱ μεγαλοπρεπεῖς βασιλικές, τῶν ὁποίων τὰ ἔρειπια ἀκόμα καὶ τώρα προκαλοῦν τὸ θαυμασμό. Μοναδικὰ εἶναι τὰ ὠραῖα

1. Ἱεροκλέους Συνέκδημος σ. 290.

2. Ἐπιστολαὶ Παύλου πρὸς Τιτον 3, 12. — Π. Φοῦρική Νικόπολις—Πρέβεζα.

ψηφιδωτὰ τῆς βασιλικῆς τοῦ Δουμετίου μὲ τὴν παράστασιν ὁλοκλήρου τῆς Δημιουργίας ὅπου εἰκονίζονται ζῶα, ἄνθη, φυτά, ψάρια καὶ ψαράδες ζωγραφισμένα ὅλα μὲ ἀριστουργηματικὸν τρόπον¹.

Ἐκ τῶν ψηφιδωτῶν τῆς Νικοπόλεως

Φωτική. — Ἦταν μεγάλη πόλις πού ἀκμάζει στὸν Μεσαίωνα καὶ τοὺς Νεώτερους χρόνους. Ὁ Προκόπιος τὴν τοποθετεῖ σὲ τόπο «ὔδασι περιρρομένῳ» καὶ ἀναφέρει ὅτι τὴν ἐπεσκεύασεν ὁ Ἰουστινιανός¹. Καθ' ὅλη τὴν Βυζαντινὴν ἐποχὴ ἡ πόλις ἦταν

1. Γ. Σωτηρίου Ψηφιδωτὸν δάπεδον τοῦ ἀνευρεθέντος ναοῦ ἐν Νικοπόλει. — Τοῦ ἰδίου Χριστιανικὴ καὶ Βυζαντινὴ ἀρχαιολογία σ. 298.

1. Προκόπιου Περί κτισμάτων Δ 4.

ἔδρα ἐπισκοπῆς καὶ ἡ πιὸ σπουδαία πόλις τῆς Παλαιᾶς Ἡπείρου. Γι αὐτὸ καὶ ὅλη ἡ ἐπαρχία ἔκαλεῖτο Φωτική. Πότε ἀκριβῶς κατεστράφη δὲν γνωρίζομε. Στὸν 13ον αἰῶνα τὴν ἐπισκοπὴν Φωτικῆς διαδέχεται ἡ ἐπισκοπὴ Βελλᾶς. Σήμερα μὲ ὁδηγὸ τὶς ἐπιγραφὰς ταυτίζομε τὴ Φωτικὴ μὲ τὸ χωριὸ Λιμπόνι, βορειοδυτικὰ τῆς Παραμυθιάς.

Ἀκτιον.— Ἡ παλαιὰ πόλις τῆς Ἀνακτορίας γῆς συνέχισε τὴ δραῖσιν της καὶ στὴν Βυζαντινὴν ἐποχὴν.

Εὐροία.— Στὰ ἐρείπια τῆς παλαιᾶς Εὐροίας κτίζεται ἡ νέα πόλις ἡ ὁποία γίνεται καὶ ἔδρα ἐπισκοπῆς.

Δωδώνη.— Στὸ καταστραμμένο ἀπὸ τοὺς Αἰτωλοὺς, τὸν Αἰμίλιο Παῦλο καὶ τοὺς Θραῖκες ἱερὸ δὲν ὑπῆρχε θέσις γιὰ τὸ Δία¹. Γι αὐτὸ κι ὁ ναὸς του μετετράπη σὲ χριστιανικὴ βασιλικὴ τῆς ὁποίας καὶ σήμερα σώζονται τὰ ἐρείπια. Στὰ βυζαντινὰ χρόνια ἡ Δωδώνη δὲν ξεχνιέται. Γίνεται ἔδρα ἐπισκοπῆς καὶ ὡς τὸν 11ον αἰῶνα ἡ φήμη της εἶναι μεγάλη.

Ἀππων.— Ἦταν πολιτεία στὴν Παλαιὰν Ἡπειρο μὲ ἀκαθόριστη ἀκόμα τὴ θέσιν της.

Βουθρωτόν.— Ἡ παλαιὰ πόλις τοῦ Βουθρωτοῦ διατηρεῖται ἀκόμα. Ἀναφέρεται ὅτι στὰ 451 μ.Χ. ἦταν ἔδρα ἐπισκόπου καὶ ὑπήγετο στὴν μητρόπολιν Νικόπολεως. Μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀπὸ τοὺς Φράγκους τὸ Βουθρωτόν ἦταν τμῆμα τοῦ Δεσποτάτου τῆς Ἡπείρου. Στὶς ἀνασκαφὰς ποὺ ἔγιναν στὸ χῶρο του ἀνεκαλύφθη μέγα βαπτιστήριον τοῦ 5ου μ. Χ. αἰῶνος μὲ θόλον ποὺ ἐστηρίζετο σὲ δέκα ἕξι κολῶνες καὶ μὲ δάπεδο στρωμένον μὲ μωσαϊκὸ ποὺ διατηρεῖται ἄριστα².

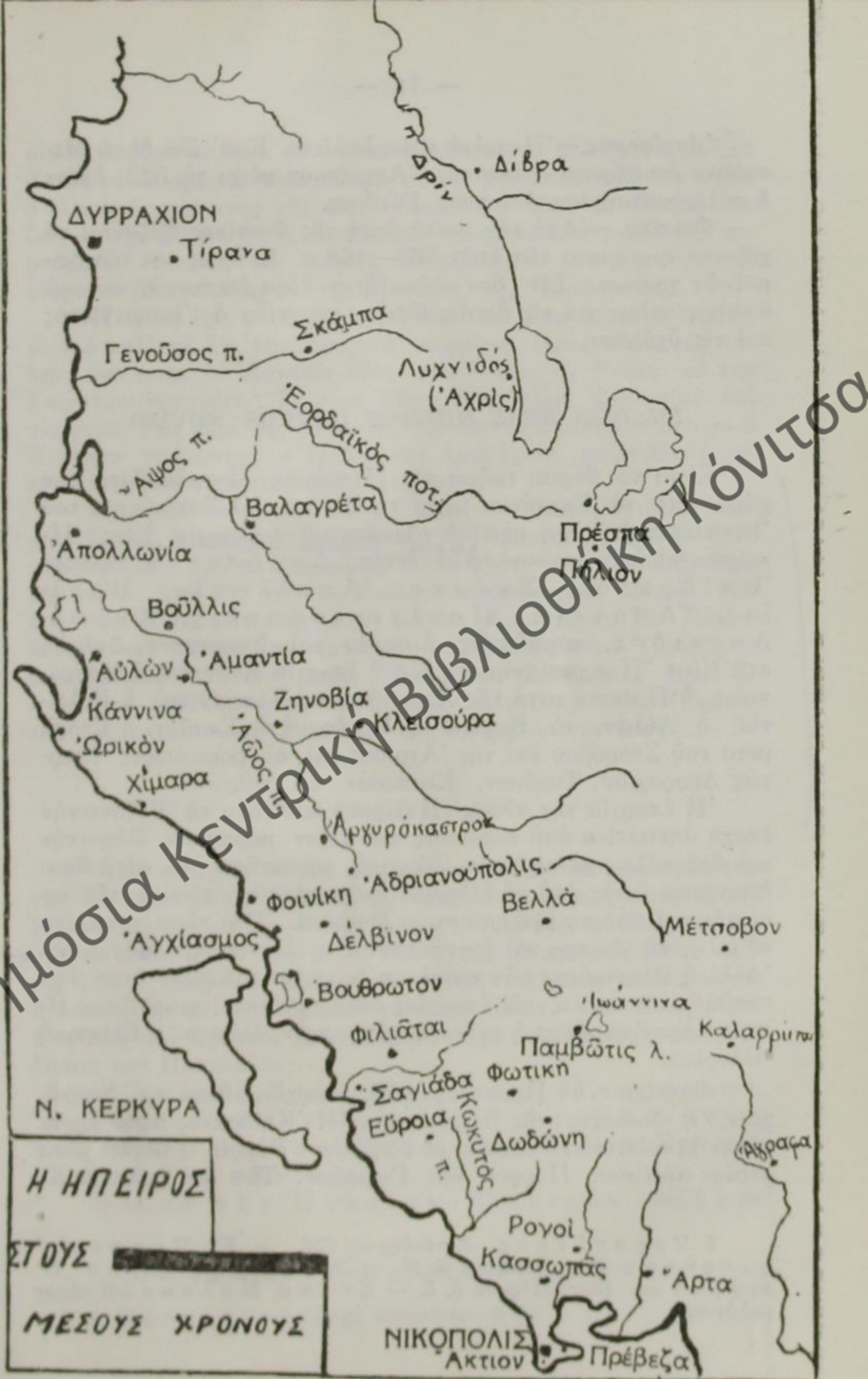
Ἀδριανούπολις.— Ἀπὸ τὸν αὐτοκράτορα Ἀδριανὸν πῆρε τὴν ὀνομασία ἡ νέα πόλις κοντὰ στὴ Φανότη. Μὰ ἀργότερα ἄλλαξε πάλι κι ὀνομάσθηκε Δρουϊνούπολις, γιὰ νὰ καταλήξῃ τὸν 6ον αἰῶνα σὲ Ἰουστινιανούπολιν³. Καθ' ὅλη τὴ Βυζαντινὴν ἐποχὴν ἦταν ἔδρα ἐπισκοπῆς καὶ ἀπὸ ἐκεῖ προῆλθε καὶ ὁ τίτλος τοῦ μητροπολίτου Ἀργυροκάστρου τιτλοφορουμένου «Δρουϊνουπόλεως καὶ Πωγωνιανῆς». Σήμερα τίθεται στὸ Λιμπόβοχο τῆς ἐπαρχίας Πωγωνίου.

ἢ Γαεδικὴ Δεσποτία

1. Πολύβιος Δ 67. — Δίων Κάσσιος 36. — Ὁ Στράβων τονίζει χαρακτηριστικὰ «ἐκλέλοιπε τὸ ἐν Δωδώνη μαντεῖον» Ζ 327.

2. Ἰ. Ρωμάνου Περὶ Βουθρωτοῦ.

3. Προκοπίου Περὶ κτισμάτων Δ 1, 36. — Ν. Μυστακίδης Σύντομος γεωγραφικὴ καὶ ἱστορικὴ περιγραφή τῆς Δρουϊνουπόλεως εἰς ἔφημ. «Ἀστὴρ» 1904. — Ἀθ. Πετρίδης Περὶ τινῶν ἐν Ἡπείρῳ χωρῶν, Ἰουστινιανούπολις, Νικόπολις, Φωτικὴ, Φοινίκη, Εὐροία.

Ἀγχιόσμος.— Ἡ παλιὰ πόλις ἐσώζετο. Καθ' ὅλο δὲ τὸ Μεσαιῶνα ἀναφέρεται ἐπίσκοπος Ἀγχιόσμου μέχρι τὸ 522, ὅποτε ἡ πόλις κατεστράφη ἀπὸ τοὺς Γότθους.

Φοινίκη.— Ἀπὸ τὴν παλιὰ ἀκμὴ τῆς Φοινίκης σώζονται τὰ χάλκινα νομίσματα τῶν ἐτῶν 238—168 π. Χ. ὅπως καὶ τῶν ρωμαϊκῶν χρόνων. Τὸν 6ον αἰῶνα ἦταν ἔδρα ἐπισκοπῆς καὶ μιὰ ἀπὸ τὶς πόλεις γιὰ τὶς ὁποῖες ἔδειξε φροντίδα ὁ Ἰουστινιανὸς καὶ τὶς ὀχύρωσε.

ΕΠΑΡΧΙΑ ΝΕΑΣ ΗΠΕΙΡΟΥ (EPIRUS NOVUS)

Εἶναι τὸ βόρειο τμῆμα τῆς Ἠπείρου. Περιελάμβανε τὴν χώρα ἀπὸ τὰ Κεραύνια μέχρι τὴ Σκόδρα. Ὁ Συνέκδημος τοῦ Ἱεροκλέους ἀναφέρει σχετικὰ «Δεκάτη τρίτη ἐπαρχία Νέας Ἠπείρου, (αἱ ὑπὸ κονσουλάριον ἑννέα,) Δυρράχιον, ἢ ποτε Ἐπίδαμνος, Σκάμπα, Ἀπολλωνία, Βοῦλλις, Ἀμαντία, Πουλχερίου πόλις, Αὐλών, Λυχνιδός, μητρόπολις Λιστρῶν καὶ Σκεύπτων». Δηλαδὴ στὴ Νέαν Ἠπειρον ἀνήκαν: ὅλη ἡ ἐπαρχία Κορυτσᾶς, ἡ Μοσχόπολις, ἡ Προμετὴ μετὰ τῆς Χορομβας καὶ Τεπελενίου, ἡ Κολωνία, ὁ Αὐλών, τὸ Βερούτι, ἡ Μουζακιά, ἡ Σπαθία, ἡ Γκόρα μετὰ τοῦ Σταρόβου καὶ τῆς Ἀχρίδος καὶ οἱ βορειότερες ἐπαρχίαι Δυρραχίου, Τιρανῶν, Ἐλμπασάν καὶ Δεβρῶν¹.

Ἡ ἐπαρχία τῆς «Νέας Ἠπείρου» καθ' ὅλη τὴ Βυζαντινὴν ἐποχὴν ἀπετελεῖτο ἀπὸ κατοίκους ποὺ εἶχαν μόρφωσιν ἑλληνικὴν καὶ ἀπὸ πόλεις μὲ καθαρὸν ἑλληνικὸ χαρακτῆρα. Κι αὐτὸ ἀποδεικνύεται ἐκτὸς ἀπὸ τὰ ἑλληνικὰ ὀνόματα τῶν πόλεων τῆς περιοχῆς καὶ ἀπὸ τὰ ἐκκλησιαστικὰ ἔγγραφα. Ὅλα εἶναι γραμμένα σὲ ἑλληνικὴ γλῶσσα καὶ ἀπευθύνονται σὲ ἑλληνικοὺς πληθυσμούς. Ἀλλὰ ἡ ἑλληνικότης τῶν κατοίκων δείχνεται πρὸ πολὺ ὅταν ἐξετασθῇ κάθε πόλις τῆς ἐπαρχίας αὐτῆς χωριστά, γιὰτι ὅπως εἶπαμεν προηγουμένως ἡ περιοχὴ αὐτὴ πρὶν ἐλέγετο «Ἑλληνικὴ Ἰλλυρία».

Δυρράχιον.— Πρωτεύουσα τῆς ἐπαρχίας ἦταν τὸ Δυρράχιον, ἡ διάδοχος τῆς Ἐπιδάμνου. Ἡ Ἐπίδαμνος ἀφοῦ ἔχυσε τόσην ἐκπολιτιστικὴν λάμψιν σὲ ὅλη τὴν Ἰλλυρία χάθηκε μέσα στοὺς πολέμους Πύρρου καὶ Ρωμαίων. Τὸν 3ον μὲν μ. Χ.

1. Ἱεροκλέους Συνέκδημος 653. — Κ. Πορφυρογεννήτου Περὶ θεμάτων 2, 56. — Ἀθ. Σταγειρίτου Ἠπειρωτικὰ καὶ βίος Πύρρου σ. 5. — Ζώτου Μολοσσοῦ Δρομολόγιον.

αἰῶνα ἀναζωογονεῖται μὲ ἀποικισμό Ρωμαίων ἀλλάζοντας καὶ τὸ ὄνομα σὲ Δυρράχιο. Ἄλλὰ παρὰ τοῦτον τὸν ἀποικισμό δὲν παύει ὁ ἑλληνικὸς χαρακτήρ τῆς νέας πόλεως. Τὸ ἴδιο τὸ ὄνομά της δείχνει τὴν ἑλληνικὴν τῆς προέλευσιν γιατί κατὰ τὶς μυθικὰς παραδόσεις οἰκιστὴς τῆς πόλεως ἐθεωρεῖτο ὁ Δυρράχιος, υἱὸς τοῦ Ποσειδῶνος καὶ τῆς Μελίσσης τῆς Ἐπιδάμνου¹.

Ἡ πόλις ἔχει φυσικὴν ὀχυρὰ θέσιν καὶ ἀσφαλισμένο λιμάνι, τὸ πιὸ καλὸ σὲ ὅλη τὴν ἰλλυρικὴ παραλία. Πρὸς νότον τῆς πόλεως ἀνοίγεται ἡ Ἐγνατία ὁδὸς ποὺ ἐνώνει τὴ Ρώμη μὲ τὴν Κωνσταντινούπολιν. Γι αὐτὸ ἐθεωρεῖτο πόλις ἀκολασίας καὶ γλεντιοῦ. Τὴν ἀξία της πάλιν ὡς παιδευτικοῦ κέντρου τονίζει ὁ Κικέρων γράφοντας «Ἦλθα στὸ Δυρράχιον, πόλιν ἐλεύθερη, εὐχάριστη καὶ γειτονικὴ στὴν Ἰταλία».

Ὡς πρωτεύουσα τῆς Νέας Ἠπείρου γίνεται τὸ σπουδαιότερο δυτικὸ λιμάνι τοῦ Βυζαντίου. Ὁ Ἀναστάσιος (491—518) ποὺ κατήγετο ἀπὸ τὸ Δυρράχιον κάνει τεῖχος γιὰ τὴν προστατεύσῃ τὴν πόλιν. Στὰ 550 γίνεται ἀξιόλογο στρατιωτικὸ κέντρο, ἐνῶ ἀργότερα ὁ Ἰουστινιανὸς (527—565) ἰδρύει νέον τεῖχος. Τὴν ἑλληνικότητα τοῦ Δυρραχίου τονίζουν ὁ Ἰεροκλῆς καὶ ὁ Προκόπιος ἀναφέροντας «Ἕλληνες εἰσίν, Ἠπειρώται καλούμενοι, ἄχρη Ἐπιδάμνου πόλεως, ἥπερ ἐπιθαλασσία οἰκεῖται»². Κι ἡ δραστηριότης τοῦ Δυρραχίου συνεχίζεται καθ' ὅλη τὴ βυζαντινὴν ἐποχὴ.

ΤΑ ΦΡΟΥΡΙΑ

Ἄλλο στοιχεῖο γιὰ νὰ φωτίσουμε τὴν ἀγνοία ποὺ καλύπτει τὴν Ἠπειρὸ στὰς Μέσους χρόνους εἶναι οἱ πληροφορίες τοῦ Προκοπίου γιὰ τὰ ὀχυρὰ τῆς Χώρας. Ἀπὸ ἐκεῖ μαθαίνομεν ὅτι ὁ Ἰουστινιανὸς τὸν 6ον μ. Χ. αἰῶνα γιὰ νὰ προφυλάξῃ τὸ κράτος ἀπὸ τὶς ἐπίβουλες ὁρέξεις τῶν ἐχθρῶν ὀχύρωσε πολλὰς πόλεις ἢ ἀνακαίνισε καὶ ἐπιδιόρθωσε τὰ τεῖχη ἄλλων. Τέτοια φρούρια ἢ πόλεις ποὺ ὀχύρωσε ἦσαν σύμφωνα μὲ τὶς ἐξακριβωμένες εἰδήσεις τοῦ Προκοπίου:

1) Ἀπὸ τὴν Νέαν Ἠπειρὸν, «Δυρράχιον, Ἀργος, Στεφανιακόν, Ἅγιος Σαβιανός, Εἰρήνη, Γυναικομύτης, τοῦ Ἁγίου Στεφάνου καὶ ἡ Ἀμαντία».

2) Ἀπὸ τὴν Παλαιὰν Ἠπειρὸν «Εὐρώ-

1. Ἀννης Κομνηνῆς Ἀλεξιάς Γ 12. — Παυσανίας Στ 10, 8.

2. Προκοπίου Περὶ κτισμάτων Β 80.

πη, Χίμαρα, Ὀμόνοια, Κώμη, Ἰουστινιανούπολις, Φωτική, Κάννινα, Κάστελλον, Κολοφωνία καὶ Νικόπολις»¹.

Ἀπὸ τὰ ἀναφερόμενα φρούρια λίγα γνωρίζομεν ἀπὸ ἄλλους συγγραφεῖς, ἢ ὀχύρωσῖς τους ὅμως δείχνει καὶ τὴ στρατηγικὴ τους θέσιν ἀλλὰ καὶ τὴ σπουδαιότητα τῆς περιοχῆς γιὰ τὸ Βυζαντινὸν κράτος. Αὐτὰ τὰ φρούρια ἦσαν οἱ προμαχῶνες ποὺ ἔσωσαν τὴν Ἡπειροῦ καὶ τὴν Ἑλλάδα ἀπὸ τοὺς πολυάριθμους ξένους λαοὺς ποὺ πλημμύρισαν τὴ Δυτικὴ Βαλκανικὴ καθ' ὅλο τὸ Μεσαίωνα. Καὶ ὕστερα μέσα στὰ ἀπόρθητα τεῖχη τους περιεκλείοντο πόλεις ποὺ ἔσφυζαν ἀπὸ ἐθνικὸ παλμὸ καὶ ριγοῦσαν ἀπὸ ἑλληνικὴ ψυχὴ.

Ἄλλο φῶς ποὺ διαλύει τὰ σκοτάδια τῆς ἀγνοίας εἶναι ἡ νέα διοικητικὴ διαίρεσις τοῦ βυζαντινοῦ κράτους σὲ «θέματα» γιὰ καλύτερη διοίκησιν καὶ εὐκολώτερη ἀπόκρουσιν τοῦ ἐχθροῦ. Ἡ διαίρεσις γίνεται τὸν 7ον αἰῶνα καὶ ἡ Ἡπειρος χωρίζεται σὲ δυὸ «θέματα» ἀντίστοιχα στὴν ἑκτασιν μὲ τὴν παλαιότερα διαίρεσιν σὲ Νέα καὶ Παλαιὰν Ἡπειροῦ. Ἡ Νέα Ἡπειρος ἐκτείνεται ἀπὸ τὸ θέμα τοῦ Δυρραχίου ποὺ περιελάμβανε τὸ βόρειο τμήμα τῆς χώρας, καὶ σὲ τὸ θέμα τῆς Νικοπόλεως μὲ τὸ νότιο. Ὁ Κωνσταντῖνος Πορφυρογέννητος ὁ ὁποῖος ἀσχολεῖται εἰδικὰ μὲ τὸ σπουδαῖο αὐτὸ ζήτημα σὲ τὸ βιβλίον του «περὶ θεμάτων» ὁρίζει τὴν ἑκτασιν ἐκάστου θέματος, τὴν περιοχὴ καὶ τὶς πόλεις ποὺ περιλαμβάνει. Ἔτσι γράφει :

«Θέμα Δυρράχιον. Δυρράχιον, ἢ ποτε Ἐπίδαμνος, ὑπὸ κονσουλάριον, πόλεις θ'... ἐπαρχία τῆς Νέας Ἡπείρου»².

«Θέμα Νικόπολις. Ἐπαρχία τῆς Παλαιᾶς Ἡπείρου, τῆς Φωτικῆς, ὑφ' ἡγεμόνα πόλεις δώδεκα, Νικόπολις μητρόπολις».

Θ Ε Μ Α Δ Υ Ρ Ρ Α Χ Ι Ο Υ

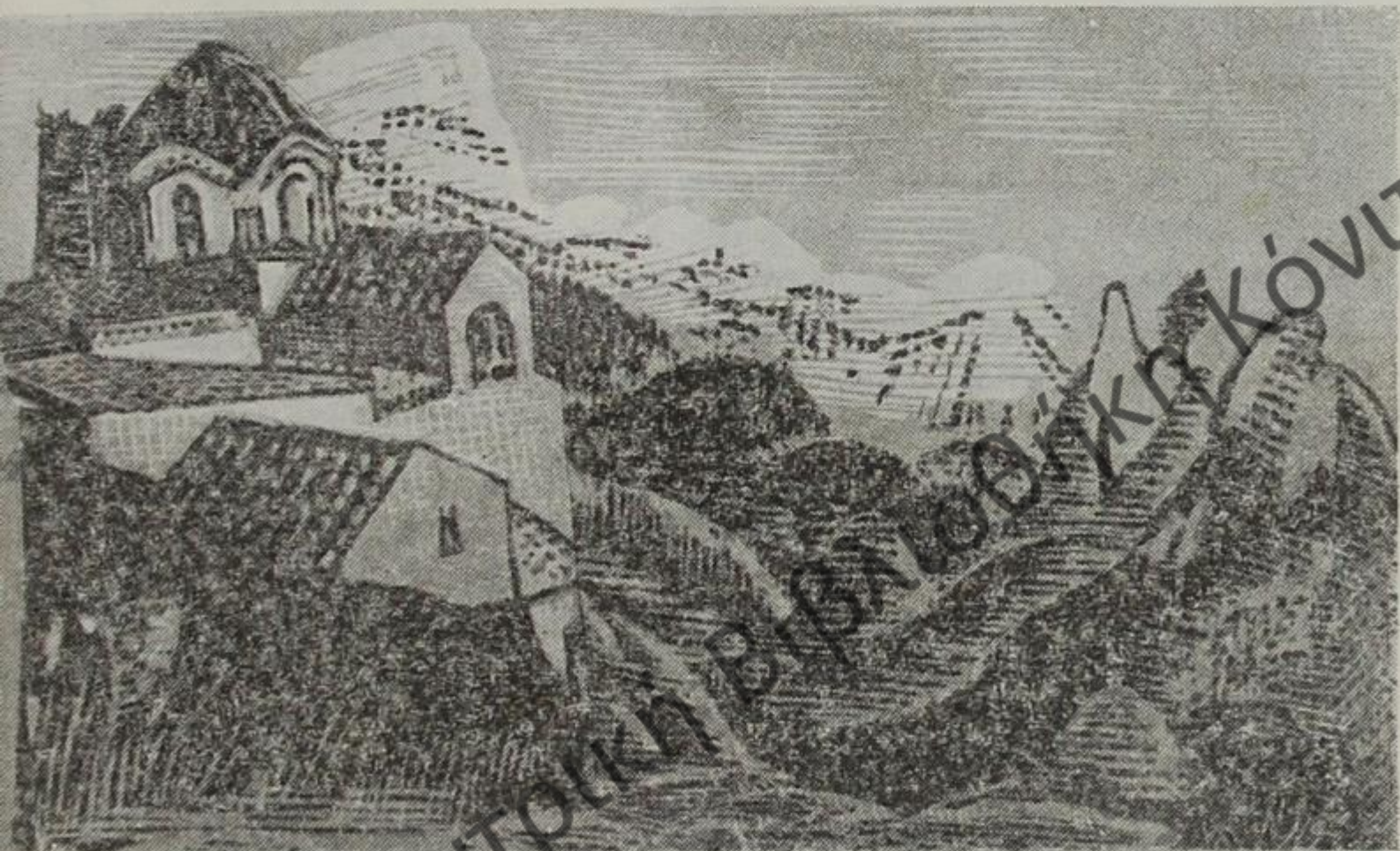
Στὸ θέμα τοῦ Δυρραχίου περιλαμβάνετο ἡ χώρα ποὺ προηγουμένως ἐλέγετο Νέα Ἡπειρος ἢ «ἑλληνικὴ Ἰλλύρια», ἢ περιοχὴ τῆς σημερινῆς μέσης καὶ βόρειας Ἀλβανίας μὲ τὶς πόλεις Δυρράχιον, Ἀπολλωνία, Σκάμπα, Πρέσπα, Βαλαγρέτα, Ἀὐλῶνα καὶ Ὠρικό. Γιὰ τὴν κατάστασιν καὶ τὴν δρασίαν κάθε μιᾶς ἀπ' αὐτῆς τὶς πόλεις ἀπὸ τὸν 7ον ὡς τὸν 10ον αἰῶνα πληροφορίες ἐξακριβωμέναι παίρνομε ἐκτὸς

1. Πρὸ Κοπίου Περὶ κτισμάτων Δ 4. — Ἀννης Κομνηνῆς Ἀλεξιάς.

1. Κ. Πορφυρογέννητου Περὶ θεμάτων σ. 54.

ἀπὸ τὸν Προκόπιον καὶ ἀπὸ τὴ Notitiam dignitatum utriusque imperii καὶ ἀπὸ τὸν κατάλογο τῶν ἐπισκοπῶν.

Δυρράχιον. — Τὴν ἑλληνικότητά του τονίζει ὁ Κωνσταντῖνος Πορφυρογέννητος ἀναφέροντας ὅτι οἱ κάτοικοι τοῦ Δυρραχίου ἐλέγοντο «Ρωμᾶνοι» καὶ ἦσαν ἐξελληνισθέντες Ρωμαῖοι ¹.

Εἰς ἄλλο χωρίον ἀναφέρει «Ἐνατον θέμα Δυρράχιον, ἣ ποτε Ἐπίδαμνος» καὶ γὰρ νὰ μὴν ὑπάρξη ἀμφιβολία γιὰ τὴν ἐθνικότητα τῶν κατοίκων γράφει «Δυρράχιον, πόλις ἑλληνικὴ καὶ Ἐπίδαμνος κληθεῖσα» ². Τὸ Δυρράχιον ἦταν καὶ ἔδρα μητροπόλεως στὴν ὁποίαν ὑπήγοντο πολλὰς ἐπισκοπές. Στὸν 9ον αἰῶνα ὑπῆρχεν καὶ ἔδρα «στρατηγοῦ Δυρραχίου» ἀνυψωθεῖσα ἀργότερα σὲ θέσιν μαγίστρου. Κι αἰτία αὐτῆς τῆς εὐνοίας ἦταν γιὰ τὸ Δυρράχιον ἦταν τὸ κύριο βυζαντινὸ ὄχυρὸ τῆς Ἀδριατικῆς καὶ ὅλα τὰ γύρω κάστρα ὑπήγοντο σ' αὐτό ³. Οἱ περιπέτειες τοῦ Δυρραχίου στοὺς ἑλληνο - βουλγαρικοὺς πολέμους ἦταν μεγάλες. Κατ' ἀρχὰς τὸν 9ον αἰῶνα τὸ ἐκυρίευσε καὶ τὸ ἐλεηλάτησε ὁ Πέτρος Δελεᾶνος ⁴. Στὸ τέλος τοῦ 10ου αἰῶνος ὁ Σαμουὴλ τὸ κατέλαβε

1. Κ. Πορφυρογεννήτου Πρὸς τὸν ἴδιον υἱὸν Ρωμάνον σ. 153.

2. Τοῦ αὐτοῦ Περί θεμάτων σ. 54.

3. Τοῦ αὐτοῦ Ἐκθεσις περὶ τῆς βασιλείου τάξεως σελ. 145 - 156.

4. Κεδρηνὸς Γ σ. 527.

πάλιν. Μὰ καὶ ἀργότερα ἐπὶ Νορμανδῶν πολλὰ τράβηξεν ἡ κακότευχη πόλις. Μὲ τὴν κατάλυσιν τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους ἀπὸ τοὺς Σταυροφόρους πῆραν τὸ Δυρράχιον οἱ Ἑνετοὶ ιδρύσαντες τὸ Δουκάτον τοῦ Δυρραχίου. Ἀλλὰ σὲ λίγο μέσα στὸ Δεσποτάτο τῆς Ἡπείρου πὺν σχημάτισαν οἱ Κομνηνοὶ περίλαμπρη θέσις κρατήθηκε γιὰ τὸ περήφανο Δυρράχιο. Ἀπὸ λείψανο αὐτῆς τῆς θριαμβικῆς του πορείας στέκει ὁ δυνατὸς βυζαντινὸς πύργος πὺν εἶναι ἔξω ἀπὸ τὴν πόλιν.

Ἀπολλωνία — Ἡ παλιὰ ἔνδοξη Ἀπολλωνία κρατᾶ καλὴ θέσιν μέσα στὸ θέμα τοῦ Δυρραχίου¹.

Σκάμπα. — Ἄλλη πόλις τῆς Νέας Ἡπείρου καὶ τοῦ θέματος τοῦ Δυρραχίου εἶναι ἡ παλιὰ πρωτεύουσα τῆς Ἑορδαίας, ἡ Σκάμπα. Ὅπως μάλιστα ἔγινε καὶ ἔδρα ἐπισκόπου στὸ Μεσαίωνα παίρνει μεγάλη ἀξία. Σήμερα στὴ θέσιν τῆς εἶναι τὸ Ἐλμπασάν.

Βοῦλλις. — Ἡ παλιὰ Ἡπειρωτικὴ πρωτεύουσα τῶν Ὑλλέων ὑπῆρχεν ἀκμαία στοὺς Μέσους χρόνους γιὰ ἀναφέρεται καὶ ἐπίσκοπος τῆς πόλεως.

Ἀμαντία. — Ἡ παλιὰ πόλις τῆς Ἀβαντίδος συνέχιζε τὴν δρασίαν τῆς μὲ τὴν νέαν ὁμώνυμη πόλιν πὺν ιδρύθηκε νοτίως τῆς Ἀπολλωνίας. Στοὺς Μέσους Χρόνους ἡ πόλις διετηροῖτο ὡς ἔδρα ἐπισκόπου.

Ῥοικόν. — Μεταβάλλεται σὲ ἀξιόλογη πολιτεία τὸ μεσαίωνα. Ἡ θέσις τῆς στὴν Ἀδριατικὴ ἔξηγεῖ τὴ σημασία τῆς. Γι αὐτὸ καὶ ὅταν κατεστράφηκε ἀπὸ σεισμὸ τὸν 2ον μ. Χ. αἰῶνα τὴν ἀνοικοδόμησε ὁ Ἡρώδης ὁ Ἀττικὸς.

Λυχνιδὸς (Ἀχρίς). — Σπουδαία πόλις τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους ἦταν ἡ Λυχνιδὸς πὺν εὑρίσκετο κοντὰ στὴ λίμνη τῆς Ἀχρίδος. Ἀπὸ τὸν Προκόπιον ὀνομάζεται «Λυχνιδὸς ἡ ἐν Ἡπειρώταις», καὶ ἀναφέρεται ὅτι πλησίον τῆς στὴν πόλιν Ταυρησὸν γεννήθηκε ὁ Ἰουστινιανός. Ὁ αὐτοκράτωρ ὀχύρωσε τὴ γενέτειρά του μὲ τεῖχος καὶ διὰ Νεαρᾶς στὰ 535 προῆγε τὴν ἐπισκοπὴν Λυχνιδουῦ εἰς Ἀρχιεπισκοπὴν «Πρώτην Ἰουστινιανήν». Ὡριζε δὲ ὅτι ὁ ἀρχιερεὺς τῆς Λυχνιδουῦ εἶναι τρίτος στὴ σειρά μετὰ τὸν Πάπα καὶ τὸν Πατριάρχη. Στὸ τέλος τοῦ 9ου αἰῶνος ὁ Συμεὼν τῶν Βουλγάρων μετὰ τὴ μεγάλη του προέλασιν στὴ Βαλκανικὴ κάνει πρωτεύουσά του τὴν Ἀχρίδα. Γιαὐτὸ καὶ ἡ ἀρχιεπισκοπὴ αὐτὴ διατηροῖ τὸν τίτλον «Ἀχριδῶν καὶ Βουλγαρίας», καὶ μετὰ «Σερβίας» ἐπὶ αἰῶνες. Καὶ ἡ Λυχνιδὸς παραμένει πάντα ἑλλη-

1. Ἀ ν θ. Ἀ λ ε ξ ο ὄ δ η Σύντομος ἱστορικὴ περιγραφή τῆς Ἀπολλωνίας, πόλεώς ποτε τῆς Νέας Ἡπείρου.

νική καὶ στὸν ἀρχιεσκοπικό της θρόνο ἀνεβαίνουν πάντα ἀξιοὶ Ἕλληνες καὶ ἀξιοὶ ἱεράρχες ¹. Ἐξ ἄλλου τὴν ἑλληνικὴν τοποθέτησιν τῆς πόλεως καὶ τῶν κατοίκων της δείχνουν τὰ ἤθη, τὰ ἐνδύματα, τὰ κεντήματα καὶ τὰ ὀνόματα τῶν οἰκιακῶν σκευῶν καὶ τῶν ἀγροτικῶν ἐργαλείων.

Πρέσπα.—Κοντὰ στὴ λίμνη τῆς Πρέσπας ὑπῆρχεν ἡ ὁμώνυμη βυζαντινὴ πόλις. Ἀπὸ τὰ σωζόμενα μνημεῖα τῆς πόλεως, εἶναι καὶ ὁ ναὸς τοῦ Ἁγίου Ἀχιλλεῖου, περίφημη βυζαντινὴ ἐκκλησία πού ἐκτίσθη ἀπὸ τὸ Βασίλειο τὸ Βουλγαροκτόνο. Σώζονται ὅμως κι' ἄλλοι ναοὶ καὶ πολλὰ ἀσκητήρια μὲ τοιχογραφίες κι' ἐπιγραφές. Εἰς αὐτὰ ὠραιότατες εἶναι οἱ εἰκόνες χρονολογούμενες ἀπὸ τὸν 14ον αἰῶνα πού φανερώνουν σὲ τί καλύτεχνικὸ ὕψος εἶχαν φθάσει οἱ ἀσημοὶ ἀγιογράφοι τῆς Βορείου Ἡπείρου ².

Βαλαγρέτα (Πουλχεριούπολις).—Ἦταν σπουδαία πόλις τοῦ θέματος τοῦ Δυρραχίου, κοντὰ στὸ σημερινὸ Βεράτι. Κατὰ τὴν παράδοσιν τὴν ἐκτίσεν ἡ Πουλχερία, ἀδελφὴ τοῦ Θεοδοσίου Β' (408—450). Ἡ πόλις ἦταν ὀχυρωμένη καὶ ἔδρα τῆς ὀρθοδόξου μητροπόλεως Βελεγράδων—Καννίνης καὶ Σπαθίας ³. Ἀπήχησις δὲ τοῦ παλιοῦ μεγαλείου της παραμένει ἡ παρουσία ἐντὸς τοῦ Κάστρου της τῶν εἴκοσιν μεγάλων ναῶν καὶ στὴν εἴσοδο τῆς πόλης ἡ ἐπιγραφή μετὰ ἀρχικὰ τοῦ αὐτοκράτορος Μανουὴλ τοῦ Κομνηνοῦ.

Αὐλών.—Καὶ ὁ Αὐλών ἦταν ἀπὸ τὶς πόλεις πού ὑπήγοντο στὴ «Νέα Ἡπειρος» καὶ στὸ θέμα τοῦ Δυρραχίου. Ἡ πόλις καὶ τὸ λιμάνι της ἐπαιξαν σπουδαῖο ρόλο στοὺς βυζαντινοὺς πολέμους Ἀλλὰ καὶ μετὰ ὁ Αὐλών ἀπετέλεσεν σπουδαῖο καὶ ἰσχυρὸ κέντρο τοῦ Δεσποτάτου τῆς Ἡπείρου.

Στεφανακόν.—Ἦταν φρούριο τῆς Νέας Ἡπείρου πού τὸ ὀχύρωσε ἀπὸ τὴν ἀρχὴ ὁ Ἰουστινιανός.

Εἰρήνη.—Τὸ φρούριο τοῦτο πῆρε τὸ ὄνομα ἀπὸ κάποια βυζαντινὴν ἀρχόντισσα. Εἰρήνη ἐλέγετο καὶ ἡ κόρη τοῦ Δεσπότη τῆς Ἡπείρου Θεοδώρου Ἀγγέλου Κομνηνοῦ.

Ζηνοβία.—Ἦταν πόλις τῆς Νέας Ἡπείρου πού ἀκμάζει στοὺς πρώτους χριστιανικοὺς αἰῶνες, ὡς ἔδρα ἐπισκοπικοῦ θρόνου. Ἡ θέσις της τίθεται στὴν περιοχὴ Τεπελενίου, ὅπου καὶ τὰ σωζόμενα εἰρεῖπια. Ἀπὸ τὴν πόλιν αὕτη ἀργότερα πῆραν τὸ

¹ Προκόπιος Β 80.—Γρηγοράς Β 14.—G e l z e r Der Patriarchat von Achrida.

² Π. Ἀραβαντινῆ ἐ. ἀ. Β 136.

³ Ἀνθίμου Ἀλεξοῦδη. Σύντομος ἱστορικὴ περιγραφή τῆς μητροπόλεως Βελεγράδων.

ὄνομα οἱ Ζενεβισαῖοι, χριστιανοὶ Ἄλβανοὶ κατοικοῦντες στὴν περιοχὴν ¹.

Σοποτόν.—Ἦταν σπουδαία βυζαντινὴ πόλις κειμένη στὰ σημερινὰ χωριὰ Κηπαρόν καὶ Πικέρασι. Τὸ φρούριον τοῦ Σοποτοῦ εὐρίσκετο σὲ ἀπόκρημνο καὶ ὄχυρωμένο μέρος πού ἐδέσποζε τῆς περιοχῆς.

Τὶς ὑπόλοιπες πόλεις τῆς Νέας Ἠπείρου καὶ τοῦ θέματος τοῦ Δυρραχίου δὲν δυνάμεθα νὰ τοποθετήσωμε ἀκριβῶς σήμερα, οὔτε καὶ ξέρομε πολλὰ γιὰ τὴν δραῖσιν τους. Πάντως ὅμως τὰ ὀνόματά τους ὅπως Γυναικομύτης, Ἄργος, Ἅγιος Στέφανος, εἶναι τόσο συχνὰ στὸν ἑλληνικὸ κόσμον πού μόνα τους δείχνουν τὴν ἑλληνικότητα τῆς περιοχῆς.

«Θ Ε Μ Α» Ν Ι Κ Ο Π Ο Λ Ε Ω Σ

Τὸ θέμα Νικοπόλεως περιελάμβανε τὴν πρὶν ἐπαρχία τῆς Παλαιᾶς Ἠπείρου καὶ ἔφθανε μέχρι τὰ Ἀκροκεραύνια. Εἶχε δώδεκα πόλεις μὲ πρωτεύουσα τὴν Νικόπολιν καὶ ἐκυβερνᾶτο ἀπὸ ἡγεμόνα. Στὸ θέμα αὐτὸ περιεῖχοντο ἡ Χιμάρα, τὸ Ἄργυροκάστρον, τὸ Δέλβινον, ἡ Δρυϊνούπολις, τὸ Βουθρωτόν, ἡ Φωτική, τὸ Μέτσοβον, αἱ Φιλιάται, τὰ Ἰωάννινα, αἱ Καλαορύται, ὁ Ἅγιος Δονᾶτος, οἱ Ρογοί, ἡ Ἄρτα, ἡ Πρέβεζα καὶ ἡ Νικόπολις.

Χιμάρα. (Χίμαιραι).—Ἦταν παλιὸ φρούριον σὲ ψηλὸ καὶ ἀπόκρημνο βράχο στὰ Ἀκροκεραύνια. Τὸ ἀνακαίνισεν ὁ Ἰουστινιανὸς τὸν 6ον μ. Χ. αἰῶνα ἔνεκα τῆς σπουδαίας θέσεώς του. Ἐπαιξε δὲ σημαντικὸ ρόλον στὶς διαμάχας Ἑνετῶν καὶ Βυζαντινῶν ². Τὸν 11ον αἰῶνα ἰδρῦθη ἐκεῖ ἡ ἐπισκοπὴ τῆς Χιμάρας,

Τὸ Ἄργυροκάστρον.—Ὁ χρόνος τῆς κτίσεως τῆς ἑξακουστῆς πόλεως τοῦ Ἄργυροκάστρου παραμένει ἄγνωστος. Ἡ παράδοσις ἀναφέρει ὅτι ἰδρῦθη ἀπὸ κάποια βυζαντινὴν ἀρχόντισσα Ἀργυρίνη ἢ Ἀργύρω. Γι' αὐτὸ καὶ ὀνομάσθηκε Κάστρο τῆς Ἀργύρας, Ἀργυροκάστρο. Τὴν παράδοσιν αὐτὴ ἔχει ὑπ' ὄψιν του καὶ τὸ Δημοτικὸ τραγούδι.

1. Π. Ἀραβαντινοῦ ἔ. α. Β 59.

1. Προκοπίου Περὶ κτισμάτων Δ 4 — Ἀννης Κομνηνῆς Ἀλεξιάς — Ἰωάννου Στ' Καντακουζηνοῦ Ἱστορία Βιβλίον Β'.

Σὲ πολλὰ κάστρα κι ἂν πῆγα κι ἂν σεργιάνισα
σὰν τὸ κάστρο τῆς Ἀργύρωσ, κάστρο δὲν εἶδα,
κάστρο θεμελιωμένο, κάστρο ξακουστό ¹.

Τὸ Ἀργυροκάστρον συναντοῦμε συχνὰ μετὰ τὸν 14ον αἰῶνα
στοὺς βυζαντινοὺς συγγραφεῖς. Ἡ περιφέρεια τῆς πόλεως με-
τὴν ἱστορικὴ βυζαντινὴν ἐκκλησίαια τοῦ Ἄνω Λαμπόβου καὶ τὶς
περίφημες μονές της μᾶς διδάσκει τὴν ἀξία τοῦ Ἀργυροκάστρου
κατὰ τὴν ἐποχὴ τοῦ Δε-
σποτάτου τῆς Ἡλείου.
Γι αὐτὸ καὶ ἡ ἑλληνι-
κώτατη αὐτὴ πόλις στὰ
1318 διὰ χουσοβούλλου
τοῦ Ἀνδρονίκου ἀνε-
γνωρίσθη ὡς πρωτεύ-
ουσα τῆς περιοχῆς. Καὶ
τὴν ἰδιότητα αὐτὴ δια-
τηρεῖ ὡς τὸ 1770.

Μονὴ Λαμπόβου

Σαγιάδα. — Βυζαν-
τινὸ φρούριο ἀπέναντι
στὴν Κέρκυρα πού ἔπαι-
ξε μεγάλο ρόλο στὶς ἐπι-
χειρήσεις μεταξὺ Ἑνε-
τῶν καὶ Τούρκων.

Δέλβινον. — Ἡ Βυζαντινὴ πόλις τοῦ Δελβίνου εὐρίσκετο
ὅπου καὶ ἡ σημερινή, στὴν ὁμώνυμη κοιλάδα πού χρησιμεύει
γιὰ βοσκότοπος ². Στὴν ἀρχαιότητα καὶ τὴν Βυζαντινὴν ἐποχὴ
ἡ κοιλάδα τοῦ Δελβίνου ἦταν πυκνὰ κατοικημένη ὅπως δείχνουν
τὰ θεῖπια τῶν πόλεων πού σώζονται ἐκεῖ. Κάπου ἐκεῖ πλησίον
ἦταν καὶ ἡ Φοινίκη.

Κάννινα. — Κοντὰ στὰ Κάννινα ἦταν ἡ ἀρχαία πόλις Ο Ἰ-
νι ο ν ³. Τὰ Κάννινα ἦταν πόλις ὀχυρωτάτη. Ἰδίως σὰν εὐνο-
ουμένη πόλις τῶν Κομνηνῶν εἶχε σπουδαία δρᾶσιν στοὺς πο-
λέμους τῶν Βυζαντινῶν Φράγκων καὶ Νορμανδῶν.

Κασσωπᾶς. — Ἦταν ἓνα ἀπὸ τὰ παλαιότερα φρούρια πού
ἀνεκαίνισεν ὁ Ἰουστινιανὸς εὐρισκόμενον ὅπου καὶ ἡ ἀρχαία
Ἡπειρωτικὴ πόλις Κασσώπη.

Ὁμόνοια, Κώμη, Κάστελλον Κολοφωνία. — Εἶναι ὀχυρὰ

1. Π. Ἀραβαντινοῦ ἔ. ἀ. Β 17.

2. Βερσάκη Γρ. Βυζαντιακὸς ναὸς ἐν Δελβίνῳ (εἰς Ἀρ-
χαιολογικὸν Δελτίον 1915).

3. Π. Ἀραβαντινοῦ ἔ. ἀ. Β 70 — Κ. Σάθθα Τουρ-
κοκρατουμένη Ἑλλάς σ. 390.

φρούρια πού ιδρύει ὁ Ἰουστινιανὸς στὴν Β. Ἡπειρο. Δὲν ξέρομε ἀκριβῶς τὴ θέσιν τους. Ἀπὸ τὰ ὀνόματά τους ὅμως καταλαβαίνομε τὴν ἐθνικότητα τῶν κατοίκων τους, ἀφοῦ τὰ τοπωνύμια αὐτὰ τόσον συχνὰ βρίσκονται στὴν ἑλληνικὴ γῆ.

Εὐρώπη.— Ἦταν κι αὐτὴ ἀπὸ τὶς ὀχυρωμένες τοποθεσίες τῆς Βορείου Ἡπείρου. Τὸ ὄνομά της δείχνει ζωντανὰ τὴν ἐπιβίωσιν τῶν ἀρχαιοελληνικῶν δοξασιῶν ἀκόμη καὶ στοὺς Μέσους χρόνους.

Ἡ Δωδώνη, ἡ Φοινίκη καὶ ἡ Εὐρώπη εἶναι τὰ τρία κέντρα τῆς Ἡπείρου πού φανερώνουν ὅτι εἰς αὐτὸ τὸ μέρος ὁ ἑλληνισμὸς καὶ οἱ παραδόσεις του εἶναι ἀναλλοίωτες καὶ πάντα σταθερές. Ἀπὸ τὴ μυθολογία μαθαίνουμε τὸ μῦθο τῆς Εὐρώπης σύμφωνα μὲ τὶς ἑλληνικὲς δοξασίες¹.

Ἡ Εὐρώπη ἦταν κόρη τοῦ Φοίνικος. Μιὰ φορὰ τὴν εἶδε ὁ Ζεὺς νὰ διασκεδάζη σὲ ἓνα λειβάδι μὲ τὶς φιλενάδες της κοντὰ στὴν παραλία τῆς Φοινίκης. Ἡ κοπέλλα μάζεψε κεῖνη τὴν ὥρα λουλούδια. Ἡ ὀμορφιά της τὸν ἐθάμβωσε. Τὴν ἐρωτεύθηκε κι ἀποφάσισε νὰ τὴν κλέψῃ. Γι αὐτὸ μετεμορφώθη σὲ ἓνα κατάλευκο ταῦρο χαρωπὸ καὶ παιγνιδιάρικο καὶ τὴν ἐπλησίασε μὲ καλωσύνη. Τὴν ξεγέλασε μὲ τὰ γλυκόλογά του καὶ γιὰ νὰ τὴν διασκεδάσῃ δῆθεν πρὸ πολὺ τὴν κάλεσε πάνω στὴ ράχιν του γιὰ νὰ τὴν κἀνη μιὰ βολτίτσα. Πιάσθηκε πρὸ παρακάλια ἡ Εὐρώπη καὶ τότε ὁ ταῦρος Ζεὺς ἔτρεξε ἀκάθεκτος παίροντας τὴν τρομαγμένη κοπέλλα κοντὰ του. Τὸ ταξίδι κράτησε καιρό... Χρειάσθηκε νὰ περασθοῦν θάλασσες πλατειές, νησάκια γραφικὰ καὶ νὰ τελειώσῃ ἡ περιπέτεια στὴν Ἡπειρωτικὴ γῆ. Ἐκεῖ ἔμειναν οἱ ἀγαπημένοι κι ἀπ' τὸ Δία καὶ τὴν Εὐρώπη γεννήθηκε ὁ Δῶδων, ὁ ἐπώνυμος τῆς Δωδώνης. Στὴ Δωδώνη ὁ Ζεὺς ὀνομάσθηκε Δωδωναῖος.

Ἀργότερα λατρεύεται ὡς Ζεὺς «Εὐρύοπα», λέξις πού τόσην ὁμοιότητα ἔχει μὲ τὴν Εὐρώπη. Καὶ φαίνεται ὅτι ἐδῶ πάρθηκε τὸ ὄνομα Διώνη ἀπὸ τὸ Δία. Ἔτσι δημιουργήθηκε ἡ λατρεία τοῦ Διὸς καὶ τῆς Διώνης στὴν Ἡπειρο. Γι αὐτὸ καὶ ἡ Εὐρώπη ὀνομάζεται Ἑλλωτία (ἀπὸ τοὺς Ἑλλούς). Ἐξ αὐτῶν ὀρμώμενος ὁ μέγας Βιλλαμόβιτς δικαιολογεῖ καὶ τὸ ὄνομα τῶν Ἑλλήνων ἀπὸ αὐτοῦ. Ὑστερα οἱ ἐντόπιοι Ἡπειρωτικοὶ μῦθοι ἤθελαν τὴν Εὐρώπη κόρη τοῦ Ἡπειρώτη ἥρωος Φοίνικος, τοῦ ἐπώνυμου τῆς Φοινίκης τῆς Χαονίας πού μετέσχε στὸ κυνήγι τοῦ Καλυδωνίου κάπρου. Καὶ μετὰ πολλοὶ δένουν τὴν Ἡπειρωτικὴν Εὐρώπη καὶ Φοινίκη μὲ τὸν Κάδμο, τὶς Θῆβες καὶ τὴν Ἑλλάδα.

Ἡ ἐπιβίωσις λοιπὸν τοῦ φρουρίου τῆς Εὐρώπης στοὺς Μέ-

1. Ἡ σιόδου Ἀπόσπασμα 52 Κ.

σους χρόνους δείχνει τὴν ἑλληνικότητα τῆς Β. Ἡπείρου. Διότι καὶ μόνον ἡ διατήρησις τῶν ἀρχαίων ἱερῶν ὀνομάτων τῆς Δωδώνης, τῆς Φοινίκης καὶ τῆς Εὐρώπης φανερῶνει ὅτι ὁ κάτοικος τῆς ἀρχαίας αὐτῆς ἑλληνικῆς ἐπαρχίας ζῆ μὲ τις παραδόσεις τῶν προγόνων του καὶ θέλγεται μὲ τὴν προγονικὴν δόξα.

Οἱ λοιπὲς ἀναφερόμενες ἀπὸ τὸν Κωνσταντῖνον Πορφυρογέννητον πόλεις τοῦ θέματος Νικοπόλεως εἶναι πολὺ μεταγενέστερες. Εὐρίσκονται στὴ νοτιωτάτη χώρα καὶ οὐδεὶς ἀμφιβάλλει γιὰ τὴν ἑλληνικότητά τους. Τέτοιες εἶναι τὸ Μ έ τ σ ο β ο ν, ὁ συγκοινωνιακὸς κόμβος Ἡπείρου - Θεσσαλίας, αἱ Φ ι λ ι ά τ α ι πὺ βρῖσκονται δυτικὰ τῶν Ἰωαννίνων, οἱ Ρ ο γ ο ί, μεταξὺ Πρεβέζης - Ἰωαννίνων, ἡ Π ρ έ β ε ζ α, πὺ ἰδρύεται στὰ ἔρεπια τῆς Νικοπόλεως, ὁ Ἅ γ ι ο ς Δ ο ν ᾱ τ ο ς, δίπλα στὴν Πρεβέζα, αἱ Κ α λ α ρ ρ ῦ τ α ι στὴ δυτικὴ πλευρὰ τῆς Πίνδου, ἡ Ἄ ρ τ α καὶ τὰ Ἰ ω ᾶ ν ν ι ν α, πὺ ἀπὸ τὰ 1284 γίνονται ἔδρα μητροπόλεως καὶ μὲ ἐπαίνους ἀναφέρονται στὸ χρυσόβουλλο τοῦ Ἀνδρονίκου¹. Ἀξιόλογη πόλις ἦταν καὶ ἡ Β ε λ λ ά, ἡ ὁποία ἔφερε καὶ τίτλον ἐπισκοπῆς.

Ε Π Ι Σ Κ Ο Π Α Ι

Ἄλλο μέσον πὺ μᾶς φανερῶνει τὴ ζωὴ στὴν Ἡπειρο τοὺς Βυζαντινοὺς χρόνους εἶναι ἡ ἐκκλησιαστικὴ διοίκησις καὶ οἱ ἐπισκοπές. Μὲ βάσιν αὐτὸ τὸ στοιχεῖο μποροῦμε νὰ καταλάβωμε τὴν ἀξία τῶν περιοχῶν καὶ τὴ σημασία κάθε πόλεως.

Ἐκκλησιαστικῶς ἡ Ἡπειρος τοὺς πρώτους βυζαντινοὺς χρόνους εἶχε μιὰ μητρόπολιν, τῆς Ν ι κ ο π ό λ ε ω ς, καὶ πολλὰς ἐπισκοπές. Στὴν Τετάρτη Οἰκουμενικὴ Σύνοδο (451) μετέσχε ὁ μητροπολίτης Νικοπόλεως καὶ οἱ ἐπίσκοποι Εὐροίας, Δωδώνης, Φωτικῆς, Ἀδριανουπόλεως, Ἀγχιάσμου, καὶ Φοινίκης. Ὁ μητροπολίτης Νικοπόλεως ὑπήγετο στὴ μητρόπολιν Θεσσαλονίκης καὶ μέχρι τὸ 727 καὶ οἱ δυὸ αὐτοὶ μητροπολίτες στὸν Πάπα τῆς Ρώμης².

Παραλλήλως ὁ Ἰουστινιανὸς ἀνυψῶνει τὴ μητρόπολιν Λ υ χ ν ι δ ο ῦ σὲ ἀρχιεπισκοπὴ καὶ τῆς δίνει τὸ δικαίωμα νὰ χειροτονῆ ἐπισκόπους καὶ δικαιοδοσία στὴ Δακία, Ἄνω Μυσία, Τριβαλλίδα, Δαρδανία καὶ Παννονία. Ἐπὶ Κωνσταντίνου Πρωγ-

1. Rouqueville Voyage en Grèce A 124 — Ἰδὲ καὶ Π. Ἀραβαντινοῦ Β 294 καὶ ἐξῆς.

1. Ἀθηναγόρου, μητροπολίτου Παραμυθίας καὶ Φιλιατῶν Ἡ Ἡπειρος (ἐκκλησιαστικῶς).

νάτου προστίθεται στήν ἀρχιεπισκοπή Ἰακρινῶν (Λυχνιδου) καὶ ὁ τίτλος τῆς «Βουλγαρίας» καὶ ὕστερα «Σερβίας».

Ἀργότερα ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἀρχὴ τῆς Ἡπείρου περιελάμβανε τὶς ἐπισκοπὰς Ἐλωσσοντος, Ζηνοβίας, Διοκλείας, Κροΐας, Σκάμπης, Βυλλίδος, Ἀμαντίας, Ἀπολλωνίας, Ἀυλῶνος, Πουλχεριουπόλεως, Καννίνης, Γκόρας καὶ Σπάθης. Ὅλες δὲ αὐτὲς οἱ ἐπισκοπὰς συνεχωνεύθησαν ὕστερα εἰς τὰς μητροπόλεις Βελαγράδων, Δυρραχίου, Κορυτσᾶς καὶ Καστοριάς.

Τὸν 9ον αἰῶνα ἡ Ἡπειρος ὑπάγεται εἰς τὴν ἀρχιεπισκοπὴν τῆς Λευκάδος. Ἡ νέα ἀρχιεπισκοπὴ εἶχε τὶς ἴδιες ἐπισκοπὰς, ἀλλὰ προσετέθησαν καὶ τῶν Ρογῶν, Βονίτσης, Ἀετοῦ, Κασσώπης, Χιμάρρας, Σκόδρας, Δριβάστου, Ἀντιβάρου, Πελάθης καὶ Γαρδικίου.

Στοὺς ἀκόλουθους αἰῶνες δὲ μνημονεύεται συχνὰ εἰς τὴν ἱστορίαν ἡ Ἡπειρος. Μέσα εἰς τοὺς ἀγῶνας Ἑλλήνων καὶ Σλάβων δὲν παίζει κανένα ρόλο γιατί εἶναι ἀπόμακρη καὶ μακρινή. Ὁ Συμεὼν μόνον ἀναφέρεται ὅτι κυρίευσεν τριάντα φρούρια εἰς τὸ θέμα τοῦ Δυρραχίου, πρᾶγμα πού δείχνει πὺς ἡ χώρα εἶναι πολυάνθρωπη καὶ ἀξιοπρόσεκτη. Ὁ Σαμουὴλ ἀργότερα ὑποτάσσει τὸ Δυρράχιον. Τὸν 11ον αἰῶνα οἱ Σέρβοι ἐνθαρρυνθέντες προχωροῦν πρὸς νότον καὶ ἰδρύουν κράτος μὲ πρωτεύουσα τὴ Σκόδρα. Τότε ἐμφανίζονται καὶ οἱ Ἀλβανοὶ πού ἐπιζητοῦν νὰ διαδραματίσουν ἱστορικὸν ρόλον. Ἰδιαιτέρως εἰς αὐτὴν τὴν τάσιν διευκολύνονται ἀπὸ τὶς διαμάχας Βυζαντινῶν, Νορμανδῶν καὶ Ἑνετῶν πού ξεσποῦν ἀπὸ τὸν 11ον αἰῶνα.

ΔΕΣΠΟΤΑΤΟΝ ΤΗΣ ΗΠΕΙΡΟΥ

(1204—1483)

Ἡ Ἡπειρος ἀνορθώνεται καὶ τὸ ὄνομά της παίρνει λαμπρὴν θέσιν εἰς τὴν ἱστορίαν μὲ τὸ Δεσποτάτο τῆς Ἡπείρου, πού ἰδρύθη εἰς τὸ 1204, μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀπὸ τοὺς Φράγκους¹.

Τὸ ἴδρυσεν ὁ Μιχαὴλ Α΄ Ἀγγελος Κομνηνὸς Δούκας (1204—1216). Τὸ νέο κράτος περιελάμβανε τὴν παραλία ἀπὸ Ναυπάκτου μέχρι Δυρραχίου μὲ πρωτεύουσα τὴν Ἄρτα. Ὁ Μιχαὴλ ὀργανώνει τὸ κράτος καὶ μεταβάλλει τὰ ἄτακτα ἄλβανικὰ στίφη εἰς τακτικὸν στρατόν. Ὁ υἱὸς του Θεό-

1. Ἀντ. Μηλιαράκη Ἱστορία Δεσποτάτου τῆς Ἡπείρου κλπ. σ. 60 → I. Ρωμάνοῦ Περὶ Δεσποτάτου τῆς Ἡπείρου σ. 18.

δωροσ (1216—1230) ἀνεδείχθη «καλλώπισμα Κομνηνῶν, Δουκᾶδων δόξα, καὶ Ρωμαίων καύχημα». Κατὰ τὸν Μιχαὴλ Ἀκομινᾶτον, ἐστράφη ἐναντίον ὅλων τῶν ἐχθρῶν τοῦ κράτους, κατέλαβε τὸ Ἐλμπασάν καὶ τὸ Δυρράχιον καὶ τὰ σύνορά του «ἔφθασαν μέχρι τὸν Ἑβρον»¹.

Ἄρτα. — Ἡ πρωτεύουσα τοῦ Δεσποτάτου μετεγράφη ἀπὸ τοὺς Κομνηνοὺς σὲ Μουσεῖο τῆς Βυζαντινῆς τέχνης.

Εἶναι ἡ πόλις πού σώζει τὰ σημαντικώτερα βυζαντινὰ μνημεῖα ἀπὸ τὸν 13ον ὡς τὸν 15ον αἰῶνα. Ἡ Παρηγορήτισσα εἶναι ἐπιβλητικὴ ἐκκλησία μὲ πέντε τρούλλους καὶ γλυπτικὲς παραστάσεις τῆς Γεννήσεως καὶ τοῦ Ἀμνοῦ τοῦ Θεοῦ μεταξὺ προφητῶν².

Παρηγορήτισσα Ἄρτας.

Ἐκτὸς ὅμως ἀπὸ τὴν Ἄρτα καὶ ὅλη ἡ περιοχὴ ἀπὸ τὴ Νάυπακτο ὡς τὸ Δυρράχιον πλημμυρίζει ἀπὸ Βυζαντινὰ μνημεῖα κάστρα, μονές, γέφυρες καὶ ὑδραγωγεῖα, πού μιλοῦν γιὰ τὴν ἐλληνικότητα τῆς περιοχῆς καὶ τὶς ὑπηρεσίες τῆς στὸν πολιτισμὸ κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Δεσποτάτου τῆς Ἠπείρου.

ΙΛΛΥΡΙΟΙ — ΑΛΒΑΝΟΙ — ΕΛΛΗΝΕΣ

Εἶπαμε ὅτι τὴν Ρωμαϊκὴ ἐποχὴ οἱ Ἰλλυριοὶ ἔπασχαν ἀπὸ ὀλιγανθρωπία. Ἀπὸ αὐτὴ τὴν ὀλιγανθρωπία τῶν Ἰλλυριῶν ἐπωφεληθέντες οἱ Βόρειοι λαοὶ κατέρχονται καὶ ἐρημώνουν τὰ Ἰλλυρικὰ ἐδάφη. Ἔτσι στὸν 4ον καὶ 5ον μ. Χ. αἰῶνα οἱ Γότθοι λεηλατοῦν, καίουν, γκρεμίζουν καὶ ἐρημώνουν. Ἀκολουθοῦν ἄλλοι

1. Ὁ Γρηγορᾶς τὸν χαρακτηρίζει: «ἀνὴρ δραστήριος καὶ καινὰ δεινὸς ἐπινοῆσαι πράγματα». — Σεραφεῖμ, μητροπολίτου Ἄρτης: Δοκίμιον ἱστορικῆς τινος περιλήψεως τῆς ποτε ἀρχαίας καὶ ἐγκρίτου Ἠπειρωτικῆς πόλεως Ἄρτης καὶ τῆς ὡσαύτως νεωτέρας πόλεως Πρεβέζης.

2. Ἀναστ. Ὁρλάνδου Μνημεῖα τοῦ Δεσποτάτου τῆς Ἠπείρου — Τοῦ αὐτοῦ Παρηγορήτισσα τῆς Ἄρτης.

λαοὶ πού ἀνενόχλητοι ἄλωνίζουσαν τὴν Ἰλλυρικὴν γῆν. Καταστρέφουσαν τὰ καμποχώρια καὶ ἀναγκάζουσαν τοὺς ὑπομείναντες Ἰλλυριοὺς νὰ βροῦν καταφύγιο στὰ βουνὰ καὶ νὰ γίνουσαν μόνιμοι κτηνοτρόφοι. Βαρὺ κτύπημα κατὰ τῶν Ἰλλυριῶν δίνουσαν οἱ Οὐννοὶ. Αὐτοὶ καταστρέφουσαν τελείως τὶς πεδιάδες τῆς Ἰλλυρίας καὶ πιέζουσαν τοὺς Ἰλλυριοὺς νὰ φύγουσαν πρὸς τὰ κάτω. Ἡ πίεσις αὐτὴ δυναμώνει πρὸ πολλοῦ τὸν 7ον μ. Χ. αἰῶνα, ὅταν κατέρχουσαν ἀπειλητικοὶ οἱ Σλάβοι. Αὐτοὶ τοὺς διώκουσαν πρὸς τὴν τελείως ἀπὸ τὰ παραλιακὰ ἐδάφη τῆς παλαιᾶς Ἰλλυρίας καὶ καταλαμβάνουσαν σιγὰ-σιγὰ τὴν χώραν τους, ὅπου καὶ ἐγκαθίστανται οἱ ἴδιοι. Ἔτσι Σέρβοι, Μαυροβούνιοι καὶ Κροᾶτες κατακτοῦσαν ὅλην τὴν χώραν, ἀφήνοντας στοὺς Ἰλλυριοὺς καὶ Ἀλβανοὺς σὰν μόνον τόπον διαμονῆς τὸ νότιον τμήμα τῆς Ἰλλυρίας μεταξὺ Δαλματίας καὶ Αὐλῶνος. Τὸν 9ον αἰῶνα ὀρμητικοὶ κατέρχουσαν οἱ Βούλγαροι. Αὐτοὶ ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν τοῦ Συμεῶν (893—927), τοῦ Σαμουήλ (980—1014) καὶ τοῦ Βλαδισλάου (1057) ἐνεργοῦσαν συνεχεῖς ἐπιδρομὰς. Οἱ Ἕλληνες πού παραμένουσαν κάτω ἀπὸ τὸ Γενοῦσο ποταμὸν, ὑποφέρουσαν τὰ πάνδεινα ἀπὸ τὶς ἐπιδρομὰς αὐτές. Ἰδιαιτέρως ὑποφέρουσαν τὸ Δυρράχιον καὶ ἡ Νικόπολις. Καὶ ἔπειτα τὸν 11ον—12ον αἰῶνα οἱ συνεχεῖς πόλεμοι μεταξὺ Βυζαντινῶν καὶ Νορμανδῶν εἶχαν ἀποτέλεσμα τὴν καταστροφὴν τῆς χώρας.

Πρὸς ἀντιμετώπισιν ὅλων αὐτῶν τῶν κινδύνων ἡ ἐπαφὴ Ἑλλήνων καὶ Ἀλβανῶν γίνεται στενωτέρως. Ἀπὸ τὴν ἐποχὴν πού ζοῦσαν μαζὶ στὰ Ρωμαιοστρατοπέδα εἶχαν ἐνώσει τὶς τύχας τους καὶ ἐσφυρηλατοῦσαν οἱ δεσμοὶ τους στοὺς πολέμους ἐναντίον τῶν κοινῶν ἐχθρῶν. Ὑπὸ αὐτὴν τὴν ἐννοίαν ἐπετεύχθη καὶ ἡ μεῖξις τῶν γλωσσῶν τῶν δύο λαῶν¹. Καὶ ἀργότερα στὰ Βυζαντινὰ χρόνια ἡ μεῖξις ἀνοίγει τὸ δρόμον πρὸς τὴν δημιουργίαν τῆς Ἀλβανικῆς γλώσσης κάτω ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴν ἐπίδρασιν. Μὲ αὐτὸν τὸν τρόπον ἐμφανίζεται ἡ Ἀλβανικὴ γλῶσσα ὡς γέννημα τῆς λατινικῆς καὶ τῆς ἑλληνικῆς. Γιατὶ κατὰ τὸν κύριον μελετητὴν τῆς Ἀλβανικῆς γλώσσης, τὸν Γερμανὸν γλωσσολόγον Gustav Meyer ἀπὸ τὶς 5110 εὐχρηστες λέξεις αὐτῆς τῆς γλώσσης οἱ 810 εἶναι ἑλληνικὲς καὶ 400 ἄλλες ἔγιναν μὲ τὴν ἐπίδρασιν τῆς ἑλληνικῆς.

Ὁ τόπος παραμονῆς τῶν Ἀλβανῶν κατὰ τὸν 10ον καὶ 11ον αἰῶνα, εἶναι πάντως ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴν Βόρειον Ἠπειρον καὶ βορείως τοῦ Αὐλῶνος. Αὐτὸ ἀποδεικνύεται διότι οἱ βυζαντινὲς

1. Ὁ Γερμανὸς γλωσσολόγος καὶ εἰδικὸς στὴν Ἰλλυρικὴν γλῶσσαν Hans Krahe δὲν παραδέχεται καθόλου ὅτι ἡ σημερινὴ Ἀλβανικὴ γλῶσσα ἔχει καμμιά σχέσιν μὲ τὴν Ἰλλυρικὴν. Τὸ ἴδιον τονίζει καὶ ὁ Herbert Louis στὸ ἔργον του Albanien. — Τὴν διαφορὰ Ἰλλυριῶν καὶ Ἀλβανῶν ἀναφέρει ἤδη ὁ Λαόνικος Χαλκοκονδύλης (B. σ. 10).

πηγές τοῦ 11ου αἰῶνος ἀναφέρουν « Ἄ λ β α ν ὸ ν ἢ Ἄ ρ β α ν ο ν » τὴν ὄρεινὴν περιοχὴν ποὺ εὕρισκετο μεταξὺ τῶν πόλεων Δυρραχίου καὶ Ἀχρίδος ¹. Ὁ Οὐγγρος ἱστορικὸς Sufflay κατὰ Ἀμαντον τονίζει ὅτι τὴν μεσαιωνικὴν Ἀλβανίαν ἀποτελεῖ τὸ τετράγωνον Ἀντίβαρι—Πρισρένι—Ἀχρίδα—Αὐλών. Νοτίως τοῦ τετραγώνου τούτου κατεβαίνουν οἱ Ἀλβανοὶ τὸν 14ον μόλις αἰῶνα.

Α Λ Β Α Ν Ι Κ Α Κ Ρ Α Τ Ι Δ Ι Α

Στὸν 13ον ὅμως αἰῶνα τὰ πράγματα ἀλλάζουν γιὰ τοὺς Ἀλβανούς. Ἀρχίζουν νὰ κατέρχωνται ἀπὸ τὰ βόρεια ἐδάφη τους πρὸς νότον, καὶ καταβιβάζουν τὰ σύνορα τῆς Ἠπείρου γλωσσικῶς μέχρι τῶν βορείων πλευρῶν τῶν Ἰλλυρικῶν ὄρέων ². Ἐτσι διαδίδεται ἡ Ἀλβανικὴ γλῶσσα στοὺς κατοίκους νοτίως τοῦ Γενούσου ποταμοῦ. Μέχρι τὸ 1230 οἱ Βυζαντινοὶ κυριαρχοῦν ὡς τὸ Δυρράχιον, καὶ μετεχειρίζοντο τοὺς Ἀλβανούς ὡς μισθοφόρους ³. Ἀπὸ τότε ὅμως ἐμφανίζονται οἱ Ἀλβανοὶ φύλαρχοι οἱ ὅποιοι παίρνουν τίτλους ἡγεμόνων καὶ δεσποτῶν. Ἡ ἀλήθεια βέβαια εἶναι ὅτι τὰ λεγόμενα βασίλεια τῶν Ἀλβανῶν τῆς ἐποχῆς αὐτῆς ἔχουν « χαρακτηριστὰ προσωρινότητος καὶ δὲν εἶναι κράτη ἀλλὰ προσπάθειαι πρὸς ἵδρυσιν κρατῶν » ⁴. Ὁργανωμένα κρατίδια ὑπῆρχαν σὲ καθαρῶς Ἀλβανικὰ ἐδάφη. Ἐτσι τὸ κρατίδιον τῶν Ἀνδεγασῶν τοῦ 1272 ποὺ ἔφερε τὸ ὄνομα Regnum Albania περιελάμβανε περιοχὰς ποὺ βρίσκονται γύρω στὸ Δυρράχιον καὶ τὴν Κροΐαν, στὴ σημερινὴ μέση Ἀλβανία.

Τὸν 14ον ὅμως αἰῶνα τὰ πράγματα παίρνουν νέαν τροπὴν. Ὁ ἡγεμὸν τῆς Σερβίας Στέφανος Δουσάν (1331—1355) βρῆκε εὐκαιρίαν μὲ τοὺς ἐμφυλίους πολέμους τῶν Βυζαντινῶν καὶ τὴν παρακμὴν τοῦ Κράτους καὶ ἐπετέθη ἐναντίον τῶν δυτικῶν ἐπαρχιῶν. Οἱ Σέρβοι κατέλαβαν τὴν Ἀχρίδα καὶ ὁ Δουσάν ἀνεκηρύχθη « τσάρος Σέρβων καὶ Ἑλλήνων ». Στὰ 1348 ὁ Δουσάν κατέλαβε τὴν Ἄρτα καὶ τὰ Ἰωάννινα. Ὁ στρατός του ἀπετελεῖτο ἀπὸ πολυαρίθμους Ἀλβανούς. Καὶ γιὰ νὰ ἀνταμείψῃ τὴν ὑπηρεσίαν τούτων, τοὺς χάρισε ὅλα τὰ κτήματα ποὺ ἀνῆκαν στοὺς Ἑλληνας ἄρχοντες καὶ στρατιῶτες. Ἐτσι ἔχο-

1. Γεωργ. Ἀκροπολίτου Ἱστορία 76. — Κ. Στεργιοπούλου Τὰ βόρεια σύνορα τῆς Ἠπείρου σ. 38. — Ε. Κουρίλα Τὸ κράτος τῆς Ἀληθείας σ. 250.

2. Κ. Στεργιοπούλου Τὰ βόρεια σύνορα τῆς Ἠπείρου σ. 38. — Π. Ἀραβαντινοῦ ἔ. ἀ. Α 114.

3. Γεωργ. Ἀκροπολίτου Χρονικὴ Συγγραφή σελ. 9.

4. Κ. Ἀμάντου ἔ. ἀ. σ. 141.

μεν πλέον μόνιμη ἐγκατάστασιν τῶν Ἀλβανῶν σὲ ἑλληνικὰ ἐδάφη μαζὶ μὲ τοὺς Σέρβους. Ἀργότερα τὸ κακὸ παραγίνεται. Στὰ 1367 ἀνέλαβε τὴν διοίκησιν τῶν Ἰωαννίνων ὁ συγγενὴς τοῦ Δουσάν, ὁ περίφημος Θωμᾶς Πρελιούλοβιτς. Τύραννος σκληρὸς καὶ αἵμοχαρὴς γέμισε τὴν Ἠπειρο μὲ δάκρυα καὶ συμφορὰς¹. Τότε πλέον οἱ Ἀλβανοὶ φύλαρχοι μέσα στὸ χάος βρίσκουν τὴν εὐκαιρία νὰ ἐπαναστατήσουν μὲ σκοπὸ νὰ ἰδρῦσουν ἀνεξάρτητη διοίκησιν. Ἔτσι στὰ 1358 ὁ ἀρχηγὸς τῶν Ἀλβανῶν μισθοφόρων Κάρολος Τόπιας ἀνεκηρύχθη μόνος του βασιλεὺς λαβὼν τὸν τίτλον «αὐθεντεύων πάσης χώρας Ἀλβάνου» (1359—1392). Τὸ κράτος τοῦ Τόπια περιορίζετο βέβαια στὴν μέσην Ἀλβανίαν, στὴν περιφέρεια Κροΐας—Δυρραχίου. Ὁμοίως περὶ τὸ 1366 οἱ ἀδελφοὶ Βάλσιοι (Balsici) ἰδρῦσαν ἰδιαίτερον ἀνεξάρτητον κρατίδιον στὴν Βόρεια Ἀλβανίαν. Ἐνα ἄλλο ὑπὸ τὴν ἡγεσία τοῦ Πέτρου Λιόσα μὲ τὸν τίτλον τοῦ «δεσπότης Ἀρτης καὶ Ρογῶν» περιελάμβανε καὶ Ἠπειρωτικὰ ἐπαρχίαι. Ἀργότερα ἕνας ἄλλος, ὁ «δεσπότης Ἀγγελοκάστρου» Γκίνης Μπούας Σπάτας ἐπετέθη κατὰ τοῦ «δεσπότης Ἀρτης» τὸν διέλυσε καὶ ἀφου ἔνωσε ὑπὸ τὴν ἐξουσία του τὰ δύο Ἀλβανικὰ κρατίδια ἐπετέθη κατὰ τῶν Ἰωαννίνων.

Βλέπομεν λοιπὸν ὅτι τὸν 14ον αἰῶνα ἡ ἀναρχία καὶ ὁ τρόμος ἐπικρατεῖ στὶς δυτικὰς ἐπαρχίαι καὶ ἡ Ἠπειρος γίνεται λεία τῶν Ἀλβανῶν φυλάρχων.

Οἱ Ἀλβανίτες τῆς Ἑλλάδος

Μέσα εἰς αὐτὴν τὴν ἀναρχίαν καὶ τὸν τρόμον ἡ διαβίωσις ἦταν προβληματικὴ γιὰ τοὺς Ἕλληνας. Τὸ κακὸν εἶχε μεγενθύνει ἀπὸ τὴν πενία καὶ τὴν ἐξαθλίωσιν στὴν ὁποία εἶχαν ριχθῆ οἱ περιοχὰς τῆς βορειοτέρας Ἠπείρου. Οἱ συνεχεῖς πόλεμοι Βυζαντινῶν καὶ Σταυροφόρων καὶ Νορμανδῶν καὶ Ἑνετῶν καὶ ἐντοπίων καὶ Σέρβων καὶ Βουλγάρων ποὺ διεξήγοντο συνεχῶς ἀπὸ τοῦ 11ου αἰῶνος καὶ ὕστερα, ἐρήμωσαν τὴν χώρα. Καὶ γι αὐτὸ ἀναγκάστηκαν οἱ κάτοικοι νὰ φύγουν πρὸς νότον². Τὰ ἀβάστακτα λοιπὸν δεινὰ ἔφεραν τὴν μετανάστευσιν πληθυσμῶν ὀλοκλήρων τῆς Βορείου Ἠπείρου στὴν Νότιον Ἑλλάδα. Αναφέρεται ὅτι στὰ 1380 δέκα χιλιάδες Βορειοηπειρῶτες χριστιανοὶ καλούμενοι

1. Μουστοξύδου Ἀνδ. Ἑλληνομνήμων σελ. 502 ὅπου ὑπάρχει τὸ «Ἱστορικὸν τῆς τυραννουμένης Πατρίδος» τῶν μοναχῶν Πρόκλου καὶ Κομνηνοῦ. — Π. Ἀραβαντινοῦ ἔ. ἀ. Α 135.

2. Π. Ἀραβαντινοῦ ἔ. ἀ. Α 137.

«Ἀλβανοὶ» μιμούμενοι χιλιάδες ἄλλους προηγουμένως μετανάστες ἤλθαν στὴ Θεσσαλία, Μακεδονία, Βοιωτία καὶ Ἀττικὴν πρὸς τοὺς ὁμοφύλους καὶ ὁμοδόξους τοὺς Ἑλληνες τῆς Νοτίου Ἑλλάδος¹. Ἐξ ἄλλου χιλιάδες ἄλλοι στὰ 1392 βρῆκαν ἄσυλον καὶ στὴν Πελοπόννησον ὅπου ἔγιναν δεκτοὶ πρὸς ἐγκατάστασιν ὑπὸ τοῦ Θεοδώρου Παλαιολόγου². Κι ὕστερα γενίκευσε τὸ κακὸν ὁ Τουρκικὸς κίνδυνος καὶ ὁ φόβος τοῦ ἔξισλαμισμού.

Ἔτσι λοιπὸν ἡ νοτιὰ Ἑλλάς ἐγένισεν ἀπὸ Βορειοηπειρωτῆς πρὸς τὰ λείψανά τους γίνονται ἀκόμα αἰσθητὰ στοὺς ἀγροτικούς πληθυσμοὺς τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος καὶ τῆς Πελοποννήσου. Διότι ἀπόγονοι αὐτῶν εἶναι οἱ κάτοικοι τῆς χώρας μας, πρὸς μιλοῦν τὰ «ἀρβανίτικα», τὰ ὅποια συγγενεύουν μὲ τὴν διάλεκτον τὴν ὁμιλουμένην καὶ σήμερον στὰ χωριὰ τῆς Β. Ἠπείρου. Καὶ φυσικὰ τὴν ἐθνικὴ συνείδησιν τῶν Ἑλλήνων πρὸς μιλοῦν «ἀρβανίτικα» κανεὶς μέχρι σήμερα δὲν ἀμφισβήτησεν, διότι «ἀρβανίτικα» μιλοῦσαν καὶ ἀπόγονοι «Ἀρβανιτῶν» ἦσαν οἱ περισσότεροι ἀπὸ τοὺς ἥρωες τῆς Ἐπαναστάσεως τοῦ 1821 ὅπως ὁ Κριεζῆς, ὁ Μιαούλης, ὁ Τζαβέλλας, ὁ Κουντουριώτης, ὁ Κωλέττης, ὁ Βούλγαρης, ὁ Πλαπούτας κλπ.

Μὲ αὐτὸ τὸν τρόπο ἡ Ἠπειρος σπαράζοντας ἀπὸ τοὺς συνεχεῖς πολέμους δύο αἰῶνων καὶ τυλιγμένη στὴν ἀπόγνωσιν τῆς ἀναρχίας γίνεται εὐκόλη λεία τῶν Τούρκων. Ἡ μία μετὰ τὴν ἄλλην οἱ Ἠπειρωτικὲς πόλεις καταλαμβάνονται, ἐνῶ οἱ Ἐνετοὶ προσπαθοῦν νὰ δημιουργήσουν δικό τους πυρῆνα στὰ παράλια γιὰ τὸ ἐμπόριό τους. Στις 10 Ὀκτωβρίου 1431 τὰ Ἰωάννινα παραδίδονται στὸ Σινὰν· Πασᾶ, καὶ ἀργότερα στὰ 1449 παραδίδεται στοὺς Τούρκους καὶ ἡ Ἄρτα.

Σκεντέρμπεης (1443 - 1468).—Στις τελευταῖες αὐτὲς στιγμὲς τῆς Ἠπείρου ἐμφανίζεται ἐπὶ τῆς σκηνῆς τῆς Ἱστορίας διὰ πρώτην φορὰν ὁ Ἀλβανικὸς πατριωτισμὸς καὶ ἡ Ἀλβανικὴ ἀλληλεγγύη στὸ πρόσωπο καὶ τὸ ἔργον τοῦ Σκεντέρμπεη (Γεωργίου Καστριώτου) πρὸς ἣν ἦταν ἡ τελευταία λάμψις τοῦ Βαλκανικοῦ χριστιανισμού. Γιὰ τὰ μεγάλα του προτερήματα οἱ ἴδιοι οἱ Τούρκοι τὸν εἶχαν ὀνομάσει Ἰσκεντέρμπεην, δηλαδὴ Μέγαν Ἀλέξανδρον. Ὁ Σκεντέρμπεης μὲ τὴν καταπληκτικὴν του εὐφυΐαν καὶ τὴν ἀδάμαστην ἀνδρεία του ἀνεδείχθη ἕνας ἀπὸ τοὺς μεγαλυτέρους ἄνδρας τῆς ἐποχῆς του³. Κατόρθωσε νὰ γίνῃ ἴνδαλμα ὅλου

1. Σ π. Λάμπρου Ἡ ὀνοματολογία τῆς Ἀττικῆς καὶ ἡ εἰς τὴν χώραν ἐποίκησις τῶν Ἀλβανῶν. — Π. Καρολίδου ἔ. ἀ. σελ. 154.

2. Διον. Ζακυθηνοῦ Le Despotat grec de Morée.

3. Π. Ἀραβαντινοῦ ἔ. ἀ. Α 167, Β 10.

τοῦ Χριστιανικοῦ κόσμου καὶ ὁ ἐκδικητὴς τῶν Τουρκικῶν κακουργημάτων. Στὸ στρατό του ἡ Χριστιανικὴ Ἀλβανικὴ ἐθνότης ἐνώνεται μέσα στὸ ὄνομα τῆς Ἡπείρου ἀφοῦ ὁ στρατὸς ὀνομάζεται Ἡπειρωτικός, καὶ τὸ κράτος του ἐκτείνεται μέχρι τοῦ Γενούσου ποταμοῦ, περιλαμβάνοντας ἔτσι ἐδάφη γνήσια Βορειοηπειρωτικά¹. Ἀλλὰ καὶ κοντά του οἱ Ἀλβανοὶ ἐπολέμησαν κατὰ τῶν Τούρκων τόσον γενναίως καὶ πεισματωδῶς ὅσον ὀλίγοι λαοί². Ὁ Σκεντέρμπεης μὲ κέντρον τῶν ἐπιχειρήσεών του τὴν Κρούϊαν ἐπὶ 24 χρόνια νικοῦσε καὶ κατατρόπωνε τοὺς Τούρκους, μέχρις ὅτου ὁ φθονερός θάνατος τὸν ἐστέρησε τῆς παραπέρα ἐνδόξου πορείας του (1474). Ἐτσι χάθηκε ἓνας ἄξιος Ἡπειρώτης, ἓνας ἄγνός Χριστιανὸς τῆς Ἀρβανιτιᾶς. Σὲ λίγο ἡ Ἡπειρος δὴ μεταβλήθη σὲ τμῆμα τοῦ Ὀθωμανικοῦ Κράτους. Στὰ 1478 καταλαμβάνονται ἡ Σκόδρα καὶ ἡ Κρούϊα καὶ στὰ 1502 τὸ Δυρράχιον.

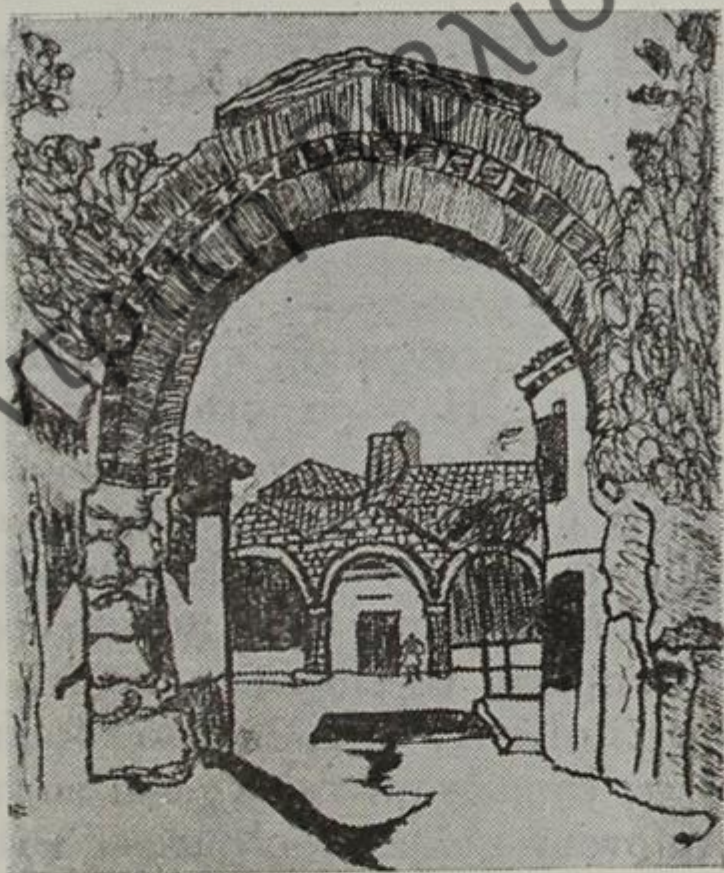
Σ Υ Μ Π Ε Ρ Α Σ Μ Α

Στοὺς Ρωμαϊκοὺς καὶ Βυζαντινοὺς χρόνους ἡ Ἀλβανία δὲν εἶχε ἀποκτήσει κρατικὴν ἐνότητα, οὔτε ἐνιαῖον ἐθνικῶς πληθυσμόν. Οἱ σημερινοὶ κάτοικοι τῆς Ἀλβανίας εἶναι κράμα διαφόρων λαῶν πού ἀπετέλεσαν τὸν πυρῆνα τῆς σημερινῆς ἄλβανικῆς ἐθνότητος. Πρόγονοι τούτων εἶναι : 1) οἱ Ἰλλυριοὶ πού κατοικοῦσαν στὰ ἐδάφη τῆς ἀρχαίας Ἰλλυρίας. Ἐπιβιώσεις αὐτῆς τῆς καταγωγῆς εἶναι τὰ παλιὰ πατριαρχικὰ ἔθιμα πού διατηροῦνται ἀκόμα στὸν Ἀλβανικὸ λαό. 2) Οἱ Ρωμαῖοι πού ἐγκατεστάθησαν ὡς λεγεωνάριοι στὴ χώρα καὶ ὡς ἔμποροι στὶς παραλιακὰς πόλεις (Δυρράχιο, Ἐπίδαμνο, Αὐλῶνα) ἢ καὶ ὡς ἀποικοὶ (Βουθρωτὸ) ἢ καὶ ὡς κατακτηταί. 3) Οἱ Σλάβοι πού κατέβηκαν στὴ χώρα τὸν 7ον π.Χ. αἰῶνα ὅπως φανερῶνεται ἀπὸ τὰ πάμπολλα

1. Ὁ ἴδιος ὁ Σκεντέρμπεης ἔγραφε πρὸς τὸν πρίγκιπα τοῦ Τάραντος : «Οἱ προπάτορες ἡμῶν ἦσαν Ἡπειρῶται ἐκ τῶν ὁποίων ἠγέρθη καὶ ἐκεῖνος ὁ Πύρρος τοῦ ὁποίου τὴν ὄρμην μόλις ἠδυνήθησαν νὰ ἀντικρύσουν οἱ Ρωμαῖοι» Θ. Χαβέλλα Ἱστορία Ἡπείρου καὶ Ἀλβανίας σ. 12. — Χρ. Παπασταύρου Ἡ Ἑλλάς καὶ ἡ Β. Ἡπειρος σ. 49.

2. Κ. Ἀμάντου ἔ.ἀ. σ. 142. — Κ. Παπαρηγοπούλου ἔ. ἀ. Ε α 281 - 296. — Σαγρέδου Ἱστορία Γεωργίου Καστριώτου. — Κ. Σάθθα ἔ. ἀ. σ. 17. — Μέντελσον Ἱστορία τῆς Ἑλλάδος σ. 124. — Π. Καρολίδου ἔ. ἀ. σ. 146 - 156. — Ἀν. Ζουκάντα Σκεντέρμπεης, Ἱστορία τῆς Ἀλβανίας τὸν 15ον αἰῶνα. — Γάγαρη Γ. Βίος Σκεντέρμπεη. — Ἀντ. Μηλιαράκη Ὀλίγαι λέξεις περὶ τῆς καταγωγῆς τοῦ Σκεντέρμπεη.

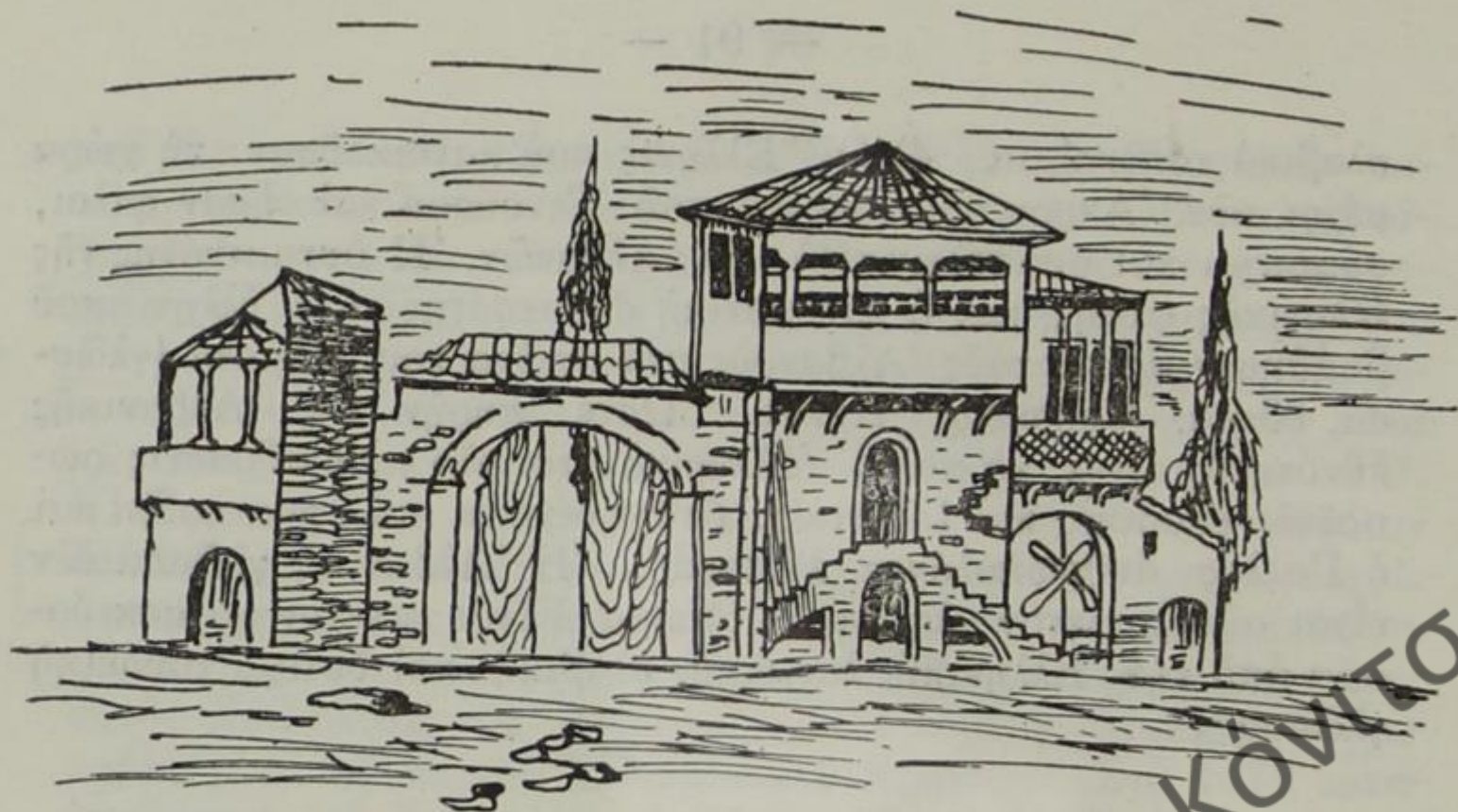
σλαβικά τοπωνύμια. 4) Οἱ Ἕλληνες ποὺ κατοικοῦσαν τὴ χώρα μέχρι τῶν Ἀκροκεραυνίων καὶ τοῦ Γενούσου καὶ ἦσαν φίλοι, σύμμαχοι καὶ συμπολεμισταὶ τῶν Ἀλβανῶν. Ἡ δυναμικότης τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς, καὶ ἡ πνευματικὴ ἀνωτερότης τοῦ ἑλληνισμοῦ βοήθησεν ἄμεσα τοὺς Ἀλβανοὺς στὰ πρῶτα τους βήματα (γλῶσσα, ἔθιμα, θρησκεία, τέχνη). Ὅστε πύρην τῆς Ἀλβανικῆς ἐθνότητος εἶναι τὸ παλιὸ Ἰλλυρικὸ στοιχεῖο μὲ ἐπιδράσεις ρωμαϊκῆς, σλαβικῆς καὶ ἑλληνικῆς. Τοῦτο δέχεται καὶ ὑποστηρίζει καὶ ὁ Γάλλος ἀνθρωπολόγος Pittard¹. Ἡ Ἀλβανικὴ γλῶσσα δὲν εἶναι αὐθύπαρκτον γλωσσικὸν ἰδίωμα. Εἶναι μεικτὸν κατασκεύασμα ἀπὸ τὴν Ἑλληνικὴν, λατινικὴν, σλαβικὴν καὶ ὕστερα τουρκικὴν γλῶσσα².

Ἐρείπια μεσαιωνικῆς Ἠπείρου

1. Pittard Les peuples du Balcan.

2. Ἰ. Σκαλιέρη Τὸ Ἀλβανικὸν ἀλφάβητον. ✓

Η ΗΠΕΙΡΟΣ ΣΤΟΥΣ ΝΕΟΥΣ ΧΡΟΝΟΥΣ

ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΤΟΥΡΚΟΚΡΑΤΙΑΣ (1453-1913)

Ἡ μαύρη ἐποχὴ τῆς τουρκικῆς σκλαβιάς ἔριξε τὴν Ἡπειρὸς ἐν πικνότερῳ σκοταδί¹. Ἡ χώρα στοὺς πρώτους αἰῶνες τῆς Τουρκοκρατίας γίνεται πεδίου ἀνταγωνισμοῦ Ἐνετῶν καὶ Τούρκων πρὸς κατάκτησιν διαφόρων ὀχυρῶν θέσεων στὴν Ἀδριατικὴ. Οἱ Τούρκοι ζητοῦν νὰ διώξουν τοὺς Ἐνετοὺς ἀπὸ τὴν Ἀδριατικὴ ἐνῶ οἱ Ἐνετοὶ ἐπιδιώκουν μὲ τὰ προγεφυρώματα ποὺ ἔχουν δημιουργήσει στὰ παράλια νὰ εἰσχωρήσουν στὸ ἐσωτερικόν. Καὶ ἡ διαμάχη διαρκεῖ αἰῶνες... Ἀλλὰ ὅσο διαρκεῖ, τόσο καὶ οἱ Ἡπειρωτικὲς πύλεις ἐρημώνουν καὶ ἡ χώρα καταστρέφεται². Στὶς διαμάχες αὐτὲς παίρνουν πολλὰς φορές μέρος καὶ οἱ Ἡπειρωτῆς, οἱ ὁποῖοι πολεμοῦν στὸ πλευρὸ τῶν ὁμοθρήσκων τους Ἐνετῶν καὶ ὁ σκοπὸς τους εἶναι ἡ ἐλευθερία τῆς πατρίδος ἀπὸ κάθε δύναστη.

Παραλλήλως ἐρημώνεται καὶ ἡ Ἀλβανία. Χιλιάδες χριστιανοὶ Ἀλβανοὶ ὄπαδοὶ τοῦ Σκεντέρμπεη φεύγουν στὴν Ἰταλίαν

1. H a m m e r Histoire de l' empire Ottoman. — Μέντελοσον Ἱστορία Ἑλλάδος σ. 10.

2. Κ. Σάθθα Τουρκοκρατουμένη Ἑλλάς σ. 23, 75, 112. — Π. Καρολίδου Ἱστορία ἀπὸ τῆς ἀλώσεως σ. 113.

καὶ Σικελίαν ¹. Στὴ χώρα παραμένουν λίγοι. Κι αὐτοὶ εἶναι δια-
ρεμένοι θρησκευτικῶς. Πρὸς βορρᾶν ἐπικρατεῖ ὁ καθολικισμός,
πρὸς νότον ἢ ὀρθοδοξία. Ἀλλὰ οἱ παραμείναντες στὴ χώρα τους
γρήγορα μεταβάλλονται.

Ἡ ἔλλειψις παραδόσεων καὶ γραμμάτων, ἢ μὴ συχνὴ ἐπι-
κοινωνία μεταξύ τους, ἢ φτώχεια τῆς χώρας, ἢ ἀπομόνωσις καὶ
ἢ ἀνάγκη εὐρέσεως ἐργασίας λυγίζουν τὸ φρόνημα τῶν Ἀλβανῶν.

Ἡ ἀκολουθήσασα κατάστασις στὴν Ἀλβανία ἀμαυρώνει ὅλο
τὸ πατριωτικὸ καὶ ἀγνὸ ἔργο τοῦ Σκεντέρμπεη καὶ τῶν Ἀλβα-
νῶν πατριωτῶν. Ὁ Ἀλβανικὸς πληθυσμὸς ποὺ παρέμεινε στὴ
χώρα ἀγκαλιάζει ἐνωρὶς τοὺς κατακτητὰς καὶ ἐκουσίως ἢ ἀκου-
σίως ἐνοποιεῖται μαζί τους. Ἄλλοι γιὰ νὰ ἀσφαλίσουν τὰ κέρδη
ποὺ ἀπέκτησαν μὲ τὰ ἄνομα μέσα, ἄλλοι γιὰ νὰ καταλάβουν θέ-
σεις καὶ ἀξιώματα στὸ στρατὸ καὶ στὸ τουρκικὸ κράτος, ξεχνοῦν
τὴ θρησκεία καὶ τὴν καταγωγὴν τους καὶ γίνονται μωαμεθανοί.
Μὲ αὐτὸ τὸν τρόπο χιλιάδες Ἀλβανοὶ γίνονται στρατηγοί, βε-
ζύρες, ὑπουργοὶ καὶ κρατικοὶ ὑπάλληλοι, ὑπηρετοῦντες πιστὰ τὸ
Ὀθωμανικὸν κράτος. Ἡ αἴγλη δὲ αὐτῶν καὶ οἱ τιμητικὲς θέ-
σεις τους ἐλκύουν καὶ τοὺς ὑπολοίπους Ἀλβανούς στὸ μουσουλ-
μανισμό. Καὶ τοιοῦτοτρόπως μεταβάλλεται τὸ θρησκευτικὸ φρό-
νημα τῶν κατοίκων ².

Ἀκολουθῶς προσκολληθέντες θρησκευτικῶς στοὺς Τούρ-
κους γίνονται οἱ πιστότεροι ὑπερασπισταὶ τοῦ κράτους, καὶ οἱ
ἀφοσιωμένοι ὑπάλληλοι τοῦ Σουλτάνου. Γι αὐτὸ ἀναλαμβάνουν
τὴν διοίκησιν ὄχι μόνον τῶν Ἀλβανικῶν περιοχῶν, ἀλλὰ καὶ χω-
ρῶν μὲ καθαρῶς ἑλληνικοὺς πληθυσμοὺς ὅπως τὸ βιλαέτιον τῶν
Ἰωαννίνων. Καὶ οὕτω ἡ Βόρειος Ἡπειρος πέφτει σὲ διπλῆ δου-
λεία, στους Τούρκους ἀφέντες καὶ στους στρατιῶτες τους Ἀλβα-
νοὺς, στοὺς ὁποίους δίδεται τὸ χαρακτηριστικὸ ὄνομα Τουρκαλ-
βανοί.

1. Ἰ. Βρεττοῦ Βίος Σκεντέρμπεη σ. 170 - 180. — Κ. Ἀ-
μάντου ἔ. ἀ. σελ. 159.

2. Κ. Ἀμάντου ἔ. ἀ. σ. 144. — Π. Ἀραβαντινοῦ
ἔ. ἀ. — Broughton Travels in Albania. — Pouque-
ville Voyage en Grèce. — Wassa Effendi Albanien
und die Albanesen. — Nopcsa Albanien. — A. Galanti
Albania. — Dumont Le Balcan et l' Adriatique. — Ν. Νικο-
κλέους Περὶ τοῦ αὐτόχθονος τῶν Ἀλβανῶν. — Bourcart
Albanie et les Albaniens. — Ἀντ. Γεωργίου (Ἡπειρώ-
του) Πραγματεία περὶ τῶν Μωαμεθανῶν Ἀλβανῶν. — Roh
Geschichte Albanien. — Π. Κουπιτώρη Ἀλβανικαὶ μελέται.
— Legrand Bibliographie Albanaise. — Louis Jaray
L' Albanie inconnue. — Rolley-DeVisme La Macedoine
et l' Épire. — Chекрези Albania past and present.

Στὴν ἀρχὴ τῆς Τουρκοκρατίας ὁ βίος εἶναι κάπως ὑποφερότος. Οἱ Τοῦρκοι κατέλαβαν τοὺς κάμπους καὶ τοὺς εὐφόρους ἀγροὺς καὶ τοὺς μοίρασαν στοὺς στρατιῶτες τους. Σιγὰ - σιγὰ ὅμως ἡ κατάστασις χειροτερεύει καὶ χρόνος μὲ τὸν χρόνον γίνεται ἀνυπόφορη. Ἡ σκλαβιά σὰν τὸ μαῦρο σκοτάδι πλακώνει ὅλη τὴ χώρα. Πεῖνα, γύμνια καὶ ἐξαθλίωσις εἶναι τὰ δῶρα ποὺ ἔσπειραν στὴ χώρα οἱ κατακτηταί.

Στὶς ὄρεινές περιοχὲς πάλιν τῆς Βορείου Ἡπείρου διετηροῦντο οἱ παλιές μορφές τοῦ βίου ποὺ ἐπικρατοῦσαν καὶ στὴν Βυζαντινὴν ἐποχὴ. Οἱ κάτοικοι ἦσαν χωρισμένοι σὲ «φάρες» (γενιές). Σὲ κάθε φάρα διεκρίνοντο οἱ ἀρχηγοί, οἱ λεγόμενοι «προεστοὶ» οἱ ὅποιοι διεύθυναν τὴ φάρα καὶ τὴν περιαχὴ τῆς. Κανόνιζαν τὴν φύλαξιν τῶν ἀγρῶν, ἐπιτηροῦσαν τὴν διατήρησιν τῶν ἀγροτικῶν δρόμων, καὶ φρόντιζαν γιὰ τὴν εἴσπραξιν τῶν δημοτικῶν φόρων.

Οἱ Τοῦρκοι πολλὰς φορὰς παραχωροῦσαν καὶ προνόμια. Τέτοια γραπτὰ προνόμια εἶχε δώσει ὁ Σινὰν πασᾶς στοὺς κατοίκους τῶν Ἰωαννίνων (1432) ὅταν κατέλαβε τὴν πόλιν. Σύμφωνα μὲ αὐτὰ τὰ προνόμια οἱ Ἕλληνες ἀρχιερεῖς εἶχαν ἀναλάβει τὴν δικαστικὴν ἐξουσίαν τοῦ ἑλληνικοῦ πληθυσμοῦ καὶ ἡ Πύλη ἐγγυᾶτο τὴν ἰδιοκτησίαν τῶν Ἡπειρωτῶν¹. Ἡ Χιμάρα εὐρισκομένη στὰ βουνὰ τῶν Κεραυνίων ἀποτελοῦσε ἀνεξάρτητην περιοχὴν. Οἱ κάτοικοί τῆς ἔφερον τὰ ὄπλα τους καὶ ἀπετέλουν τὴν ἔνοπλη δύναμιν τῆς ἐλευθέρας Β. Ἡπείρου. Καὶ ὁ σκοπὸς τους ἐπετυγχάνετο ἐνώνουντας τὶς δυνάμεις τους μὲ ὁποιοδήποτε ξένο ἀντιτουρκικὸν στρατεύμα².

Ἐξ ἄλλου οἱ Τοῦρκοι εὐρισκόμενοι σὲ συνεχῆ πόλεμον μὲ τοὺς ξένους λαοὺς δὲν ἠδύναντο νὰ ἀπασχολοῦν τὸ στρατό τους σὲ δευτερεύοντα σημεῖα. Γι' αὐτὸ ἀνέθεταν στοὺς Ἕλληνας τὴν ἐπιτήρησιν τῶν διόδων καὶ τὴν ὑπεράσπισιν τῶν φρουρίων τῆς χώρας. Οὕτω εἰς τὰ Ἡπειρωτικὰ βουνὰ ἐδημιουργεῖτο ἡ μάχιμη δύναμις τοῦ ἑλληνισμοῦ, οἱ ἀρματολοί, οἱ ὅποιοι ἀνέλαβαν τὴν ἀσφάλειαν τῆς περιοχῆς ἀπὸ τοὺς ληστὰς καὶ τοὺς κλέφτες. Καὶ στὰ ἀρματολίκια τῆς Β. Ἡπείρου ἔπνεε συνεχῆς ἀνεμὸς πίστεως, χαρᾶς καὶ ἐλευθερίας.

Τὰ φορικτὰ βασανιστήρια ποὺ μεγενθύνονται ὅλο καὶ πλεονάζουν καὶ ἡ ἀπόγνωσις καὶ ἡ σκλαβιά ποὺ σκορπίζει ὁ ξένος δυνάστης φέρουν πλέον τὸν Ἡπειρωτικὸν λαὸν στὸν δρόμον νὰ ἀποτινάξῃ τὸν ξένο ζυγὸ καὶ νὰ ἀγωνισθῇ γιὰ ἀπελευθέρωσιν τῆς

1. Ἀμβροσίου Φραντζῆ ἔ. ἀ. σ. 153.

2. Κ. Σάφθα ἔ. ἀ. σ. 119. — Π. Καρολίδου ἔ. ἀ. σ. 270. — Π. Ἀραβαντινοῦ Α 218.

κοινῆς πατρίδος. Κι αὐτὸς ὁ σκοπὸς κατευθύνει πλέον τὴν ἱστορικὴν του πορείαν.

Κροκόνδιλος Κλαδᾶς.—Πρώτη ἐμφάνισις τοῦ νέου αὐτοῦ ἀναγεννητικοῦ πνεύματος εἶναι ἡ φυσιογνωμία τοῦ Κροκονδίλου Κλαδᾶ. Ὁ Κλαδᾶς ἀτίθασσος πολεμιστῆς σηκώνει σὲ ἐπανάστασιν τοὺς κατοίκους τοῦ Δυρραχίου. Διώχνει τοὺς Τούρκους ἀπὸ τὴν πόλιν καὶ παραδίνει τὸ Δυρράχιον ἐλεύθερο στὸ γνιὸ τοῦ Σκεντέρμπεη Ἰωάννην. Ὑστερα ἀπλώνει τὴν ἐπαναστατικὴ φλόγα μέχρι τὴν Αὐλῶνα καὶ τὴ Χιμάρα. Πενῆντα χριστιανικὰ χωριὰ τῆς περιοχῆς τῶν Κεραυνίων ἐξεγείρονται καὶ διώχνουν τοὺς Τούρκους. Οἱ χριστιανοὶ θριαμβεύουν. Ὁ Τουρκικὸς στρατὸς κατατροπώνεται καὶ ὁ Κλαδᾶς γίνεται κύριος τοῦ φρουρίου τῆς Χιμάρας. Σαραντα ὀλόκληρα χρόνια οἱ κάτοικοι τῆς περιοχῆς ἀναπνέουν τὸν ἀέρα τῆς ἐλευθερίας. Ζοῦν ἀνεξάρτητοι καὶ φρουροῦν μὲ τὰ ὄπλα τὴς ἐλευθερίας τους. Μόλις στὰ 1518 πλησιάζουν ἐκεῖ οἱ Τούρκοι. Ἀλλὰ ὁ στρατὸς τους ἀναγνωρίζει τὴν ἀδυναμία του καὶ ἔρχεται σὲ συμβιβασμό. Εὐνοῦτα προνόμια ἡμιανεξαρτησίας παραχωροῦνται στοὺς ἠρωτικούς κατοίκους. Τὸ προνόμιο τῆς ἐλευθέρας ὀπλοφορίας καὶ τῆς ἀπαλλαγῆς ἀπὸ τὸν κεφαλικὸ φόρο εἶναι τὰ κυριώτερα. Καὶ οἱ Χιμαριῶτες περήφανοι ζοῦν χωρὶς ἀφέντη στὰ βουνά τους.

Καὶ ὕστερα τὰ κινήματά γὰ ἀπελευθέρωσιν τῆς κοινῆς πατρίδος διαδέχονται τὸ ἓνα τὸ ἄλλο. Ἀλλὰ οἱ καιροὶ δὲν εὖνοοῦν. Κάθε ἀποτυχία φέρνει νέα δεινοπαθήματα... Ὡσπου τὸ κακὸ κορυφώνεται στὰ 1580. Τότε μὲ διάταγμα τοῦ Σουλτάνου εἰσάγεται στὴν Ἠπειρὸ τὸ παιδομάζωμα. Ἡ Ἠπειρὸς πλήρωσε αὐτὸ τὸ δαίταγμα μὲ 200.000 παιδιὰ τῆς ποῦ ἔγιναν γενίτσαροι, ἐξισλαμίσθησαν καὶ χάθησαν ἕγι αὐτὴν Ἀπήχησιν τοῦ κακοῦ ποῦ ἐδύνασε τὴ χώρα μᾶς δίνει τὸ δημοτικὸ τραγοῦδι τῆς ἐποχῆς¹.

*Ἀνάθεμά σε βασιλιά καὶ τρεῖς ἀνάθεμά σε
μὲ τὸ κακὸν ὅπου κάμεσ καὶ τὸ κακὸ ποῦ κάνεις,
σιτέλνεις, δένεις τοὺς γέροντες, τοὺς πρώτους τοὺς παπάδες
γὰ μάσης παιδομάζωμα γὰ κάμης γενιτσάρους.
Κλαῖν οἱ γονεοὶ τὰ παιδιὰ κι οἱ ἀδερφὲς τ' ἀδέρφια
Κλαίγω κι ἐγὼ καὶ καίγομαι μὰ καὶ ὅσο ζῶ θὰ κλαίω
πέροι πῆραν τὸ γιόκα μου, φέτο τὸν ἀδερφό μου.*

Ἀλλὰ οἱ Ἠπειρωτῆς δὲν λυγίζουν. Νέα κινήματα στὰ 1588 καὶ 1603 ποῦ ἀποτυγχάνουν καὶ φέρουν νέον αἶμα καὶ δάκρυ στὴν ταλαίπωρη χώρα. Οἱ Τουρκαλβανοὶ μπέηδες βρίσκουν τώρα

1. Π. Ἀραβαντινοῦ ἔ. ἀ. Α 218.

ἄθροια ἐξισλάμισις τῶν Βορειοηπειρωτῶν ἀνησυχεῖ ὅλους. Οἱ πιστοὶ χριστιανοὶ ἐμψυχώνουν τὸν λαὸν καὶ δωροδοκοῦν τοὺς Τούρκους γιὰ νὰ σώσουν τὴν ζωὴν καὶ τὴν θρησκείαν τους. Ἀλλὰ οἱ περιουσίαι ἐξαντλοῦνται καὶ οἱ πιέσεις τῶν Τούρκων εἶναι πρωτοφανεῖς. Τότε βλέποντας ὅτι δὲν ὑπῆρχε πιά ἐλπίς,

Το πῦρ τοῦ Γαλιβίου

ἀποφασίζουσι νὰ μείνουν χριστιανοὶ στὰ κρυφά. Καὶ μεταβάλλονται σὲ κρυπτοχριστιανούς, λεγομένους καὶ Σπαθιωῆτες, οἱ ὁποῖοι πῆραν τ' ὄνομα ἀπὸ τὴν περιοχὴ Σπαθίας ὅπου διέμεναν. Τὴν περιοχὴ αὐτὴ ἀπετέλουν 35 χωριὰ μεταξὺ τῶν ἐπαρχιῶν Ἐλμπασάν, Βεράτι, Γκόρας καὶ Μόκρας¹. Οἱ Σπαθιωῆτες

1. Κωνστ. Σκενδέρη Ἱστορία τῆς ἀρχαίας καὶ συγχρόνου Μοσχοπόλεως σ. 81 - 85.

ἦσαν γὰρ τὰ μάτια Μουσουλμᾶνοι. Τὸ βαπτιστικὸν τοὺς καὶ ἡ ἔνδυμασίαν τοὺς ἔδειχναν φανατικὸν Μωαμεθανόν, ἀλλὰ ἡ χριστιανικὴ τοὺς συνείδησις ἦταν τόσο βαθειὰ ὥστε ἐτηροῦσαν μὲ μεγάλην πίστιν τὰ δόγματα τῆς θρησκείας, τὶς νηστεῖες, καὶ τὶς ἑορτές. Τὶς ἐκκλησιᾶς τοὺς ἐκτιζαν ὑπογείως καὶ εἶχαν ἱερεῖς μὲ λαϊκὰς στολὰς. Ὄταν κάποιος Σπαθιώτης πέθαινε, προσήρχετο ὁ χριστιανὸς ἱερεὺς νύκτα - νύκτα, διάβαζε τὴ νεκρώσιμη ἀκολουθία καὶ ἔφευγε, ἐνῶ τὴν ἐπομένην ἐγίνετο ἡ ἐκφορὰ τοῦ νεκροῦ στὴν τελευταία τοῦ κατοικία ὑπὸ τοῦ μωαμεθανοῦ χότζα.

Μὲ αὐτὸν τὸν τρόπον ὁ Ὄθωμανικὸς πληθυσμὸς τῆς Β. Ἡπείρου προσέλαβε τεραστίαν ἀνάπτυξιν, τὴν στιγμήν ποὺ ὁ χριστιανικὸς ἀναγκάζεται νὰ ἀλλαξοπιστήσῃ ἢ νὰ ἐκπατρισηθῇ γὰρ νὰ ζητήσῃ οἰκονομικὴν διέξοδον στὸ ἐμπόριον τοῦ ἐξωτερικοῦ.

Ἔτσι ὁλόκληρα χωριὰ τῶν ἐπαρχιῶν Αὐλῶνος καὶ Δελβίνου ἐσύρθησαν μὲ τὴν βία στὴν ἀλλαξοπιστία. Ὁ Ἀραβαντινὸς ἀναφέρει ὀνομαστὶ τὰ χωριὰ αὐτά: Ζουλιᾶτες, Προγονᾶτες, Γκολέμι, Πιτσάρι, Παντελεήμων, Ἀβαρίτσα, Κούτσι καὶ Καλαροᾶτες. Καταλήγοντας δὲ ὁμιλεῖ ἐπιγραμματικὰ γὰρ τὴν δύσμοιρον τύχην τῶν ἐλληνικῶν πληθυσμῶν τῆ μαύρην αὐτὴν ἐποχὴ τῆς βίας καὶ τοῦ ἀφανισμοῦ. «Εἰς τὰ χωριὰ ταῦτα ὁ χριστιανισμὸς εἰς τὸ παντελὲς ἀπεσβέσθη, εἰς ἄλλα δὲ ὀλίγω κατ' ὀλίγον ἠλαττοῦτο καὶ εἰς ὀλίγας οἰκογενείας περιορίζετο. Κοινότητες δὲ τινες, ὁποῖα ἢ τῶν Λαζαροῦ μετηνάστευσαν ἀλλαχοῦ¹».

Κοσμᾶς ὁ Αἰτωλός.— Στὰ μέσα τοῦ 18ου αἰῶνος ἐμφανίζεται στὴν Ἡπείρῳ ὁ Ἀλῆ Πασᾶς ὁ Τεπελενλῆς (1741 - 1822)². Τὴν δρασίαν τοῦ ὀτουρκαλβανὸς Ἀλῆς ἀρχίζει μὲ ἀρπαγὰς καὶ ληστεῖες καὶ συνεχίζει μὲ θηριωδίες, ἀγριότητες καὶ κακουργήματα. Φύσις αὐταρχικὴ ἐπιδιώκει τὴν ἀνεξαρτησία ἀπὸ τὴν Πύλην. Σύμμαχοί του στὸν ἀγῶνα κατὰ τοῦ Σουλτάνου γίνονται οἱ ἀρματολοὶ καὶ κλέφτες τῆς Ἡπείρου ποὺ μέσα ἀπὸ τὸν ἀγῶνα τοῦ Ἀλῆ βλέπουν τὴν ἀνεξαρτησία τῆς πατρίδος τοὺς. Ἀπ' αὐτὴ τὴν αἰτία οἱ στρατιῶτες τοῦ Σουλτάνου ἀρχίζουν νέον διωγμὸν τοῦ ἐλληνικοῦ στοιχείου.

Πολλοὶ Ἕλληνες τότε προεστοὶ τῆς Ἡπείρου φονεύονται καὶ μεταξὺ τῶν ἄλλων καὶ ὁ ἐθνεγέρτης Κοσμᾶς ὁ Αἰτωλός (1714 - 1779) ὁ ὁποῖος εἶχε γίνῃ ὁ κῆρυξ τοῦ Εὐαγγελίου τοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς ἀναστάσεως τοῦ Γένους.

1. Π. Ἀραβαντινοῦ Α 245. — Π. Καρολίδου ἔ. ἀ. σελ. 364.

2. G. Rénégand Ali de Tébélin, Pacha de Janina. — Γ. Βαβαρέτου Ὁ Ἀλῆ πασᾶς. — Χρ. Παπασταύρου Ἡ Ἑλλάς καὶ ἡ Β. Ἡπειρος σ. 33. — Μέντελσον Ἱστορία τῆς Ἑλλάδος σ. 125.

Ὁ Κοσμᾶς ὑπῆρξεν ἡ δυναμικωτέρα μορφή τῶν χρόνων του. Περιόδευε συνεχῶς τὶς ὑπόδουλες χῶρες καὶ ἐκήρυττε μὲ μοναδικὴ ῥητορικότητα τὸν θεῖον λόγον. Ὁ λαὸς κατὰ χιλιάδες συνέρρεεν καὶ παρακολουθοῦσε τὸν μέγαν ἐθναπόστολον ποὺ ἐδίδασκε τὴν κοινωνικὴν ἀλληλεγγύη, τὴν εὐσέβειαν καὶ τὴν ἀγάπην πρὸς τὴν παιδείαν. Διότι αὐτὸς ὑπῆρξεν ὁ θεμελιωτὴς τῆς λαϊκῆς παιδείας στοὺς χρόνους τῆς Τουρκοκρατίας. Εἶχεν ὁ ἴδιος ἰδρῦσει δέκα Ἑλληνικὰ σχολεῖα καὶ διακόσια περίπου δημοτικά. Ἦταν ὅπως λέγουν οἱ σύγχρονοί του «ἡ παρηγορία ἣτις ἐπεφάνη εἰς τὸν ὀρίζοντα τῆς ὀρθοδοξίας». ¹ Ἐδίδασκε στὴν ὀμιλουμένη γλῶσσα τῶν χρόνων του καὶ τὸν ἐσέβοντο καὶ οἱ Τοῦρκοι ἀκόμα.

Παραθέτουμε δεῖγμα τῶν κηρυγμάτων τοῦ Κοσμᾶ για νὰ φανῆ ἡ μεγάλη του ἐθνικοκοινωνικὴ ἀποστολή.

«...Νὰ σπουδάσετε τὰ παιδιά σας νὰ μαθαίνουν ἑλληνικά, διότι καὶ ἡ ἐκκλησία μας εἶναι εἰς τὴν ἑλληνικὴν καὶ τὸ γένος μας εἶναι ἑλληνικόν. Καὶ ἂν δὲν σπουδάσης ἑλληνικά, ἀδελφέ μου, δὲν ἠμπορεῖς νὰ καταλάβης ἐκεῖνα, ὅπου ὁμολογεῖ ἡ ἐκκλησία μας. Καλύτερα ἀδελφέ μου, νὰ ἔχης ἑλληνικὸν σχολεῖον εἰς τὴν χώραν σου, παρὰ νὰ ἔχης βροῦσες καὶ ποτάμια... Ὅποιος χριστιανός, ἄντρας καὶ γυναῖκα ὑπόσχεται μέσα στὸ σπίτι του νὰ μὴ κουβεντιάσῃ ἄρβανίτικα, ἄς σηκωθῆ ἔπάνω νὰ μοῦ τὸ πῆ, καὶ ἐγὼ νὰ πάρω ὄλα του τὰ ἁμαρτήματα εἰς τὸν λαιμόν...»²

Ἡ λατρεία ποὺ ὁ λαὸς αἰσθανόταν γιὰ τὸν μέγαν ἐθναπόστολον καὶ λαϊκὸ ἡγέτη ἐπέσυρε τὸ μῖσος καὶ τὴν ὀργὴ τῶν κατακτητῶν. Ὁ Πασᾶς τοῦ Βερατίου βαρέως φέροντας τὶς ἐπικίνδυνες διδασκαλίαι τούτου διέταξε νὰ τὸν ἐκτελέσουν. Μὲ χριστιανικὴ καρτερία ὑπέστη ὁ νεομάρτυς τὸ μαρτύριον τὴν 24 Αὐγούστου 1779. Ἐνεκα τῶν μεγάλων ὑπηρεσιῶν του πρὸς τὸ Ἔθνος καὶ τὸν Χριστιανισμὸν ἡ Ἐκκλησία τὸν ἀνεκήρυξεν Ἅγιον, οἱ δὲ κάτοικοι τῶν μερῶν ἐκείνων Τοῦρκοι καὶ Ἕλληνες μὲ εὐλάβεια καὶ εὐγνωμοσύνη ἀναφέρουν τὸ ὄνομά του.

Στὸ μεταξὺ ὁ Ἄλῆς ἀνεπτύσσετο. Τὸ κράτος του φθάνει μέχρι τὸ Τεπελένι, καὶ τὸν Γενοῦσο ποταμό. Μέσα σὲ τοῦτο τὸ χῶρο ποὺ κάτω φθάνει ὡς τὴν Ἀκαρνανία ἔχει συσταθῆ ἓνα Ἡπειροαλβανικὸ κράτος στὸ ὅποιον ὁ ἑλληνισμὸς παίζει τὸ ρόλον τοῦ πνευματικοῦ ἡγέτου. Ἐτσι ἡ Ἡπειρος βλέπει νέαν ἀκμὴν στὰ

1. Κ. Σ κ ε ν δ έ ρ η Ἱστορία τῆς ἀρχαίας καὶ συγχρόνου Μοσχοπόλεως σ. 78 - 80. — Ἀ γ γ. Π α π α κ ώ σ τ α Τὸ ἀποστολικὸ ἔργο τοῦ Κοσμᾶ τοῦ Αἰτωλοῦ στή Β. Ἡπειρο.

2. Φ. Μ ι χ α λ ο π ο ὑ λ ο υ Κοσμᾶς ὁ Αἰτωλός.

γαάμματα, στὸ ἐμπόριο καὶ τὴ βιομηχανία, ὁ δὲ ἰδιωτικὸς πλοῦτος μεγάλην αὔξησιν. Ὁ Ἄλῃς ἔχει στὸ Κυβερνεῖο του Ἑλληνες γραμματεῖς καὶ ὁ ἴδιος μεταχειρίζεται τὴν ἑλληνικὴ γλῶσσα στὶς διπλωματικὲς του ὑποθέσεις¹. Ἡ αὐτὴ του μεταβάλλεται σὲ φυτώριον τῶν Ἑλλήνων ἐπαναστατῶν καὶ εἰς ὅλην τὴν περιφέρειάν του συντελεῖται εὐκόλως καὶ βοηθεῖται ἐνεργὰ τὸ ἔργον τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας. Ὡστόσο τὸ Ἡπειρο-Ἀλβανικὸν αὐτὸ κρατίδιον λίγο μόνο χρόνο διατηρήθηκε. Οἱ τάσεις του γιὰ αὐτόνομη καὶ ἀνεξάρτητη διαβίωσιν ἐπέσυραν τὴν ὀργὴν τοῦ Σουλτάνου καὶ στὸ τέλος τοῦ 1821 ὁ στρατὸς τῆς Πύλης διέλυε τὴν τοπαρχίαν τοῦ Ἄλῃ καὶ τὴν συνεχῶνευε στὸ ἐνιαῖον τουρκικὸν κράτος τῆς Κωνσταντινουπόλεως². Ἡ Ἡπειρος ἀπετέλεσεν πάλιν τὸ βιλαέτιον τῶν Ἰωαννίνων. Καὶ μὲ ὅλη αὐτὴ τὴν περιπέτεια κατεστράφησαν χιλιάδες Ἑλλήνων, ἤρπάγησαν περιουσίαι καὶ τὸ ἀποτέλεσμα γιὰ τὴν Ἡπειρο ἐλάχιστο.

Η Β. ΗΠΕΙΡΟΣ ΜΕΤΑ ΤΟ 1821

Ἐπὶ τὴν Ἡπειρο ἡ Ἐπανάστασις τοῦ 1821. Ἡ συρροὴ μεγάλου τουρκικοῦ στρατοῦ στὰ Ἡπειρωτικὰ ἐδάφη γιὰ καταπολέμησιν τοῦ Ἄλῃ ἐνέκρωσε κάθε ἐπαναστατικὴ κίνησιν στὴν Ἡπειρο. Στὸν ἀγῶνα ὅμως τοῦ μαχομένου ἔθνους οἱ Βορειοηπειρωτῆς μετέσχον καὶ μὲ τὸ αἷμα τους ἀλλὰ καὶ μὲ τὰ ἀφθονα χρηματικὰ ποσὰ ποὺ διέθεσαν.

Καὶ ἦλθεν τὸ 1821 καὶ μαζὶ μὲ αὐτὸ ἡ ἐλευθερία στὴ χώρα μας. Ἀλλὰ παρὰ τοῦτο, παρὰ τὴν πίστιν, τοὺς ἀγῶνες, τὶς θυσίας, τὶς συνεχεῖς ἐπαναστάσεις, τὸν ἀκοίμητο πόθο γιὰ ἐλεύθερον ζωὴν ἡ Β. Ἡπειρος δὲν ἐπιτυγχάνει τὴν ἐλευθερία της. Παρὰ τὶς δόξας, τὰ μεσουρανήματα καὶ τοὺς θριάμβους ἡ ἑλληνικὴ αὐτὴ περιοχὴ παραμένει ὑπὸ τὸ πέλμα τοῦ Τούρκου. Ἐχρειαζόντο καὶ νέοι ἀγῶνες καὶ νέες θυσίες...³.

Στὰ 1854 οἱ πιέσεις καὶ οἱ διαρπαγὲς εἰς βάρους τοῦ ἑλλη-

1. Κ. Μέρτζου «Ἡπειρωτικὰ Χρονικὰ» τόμος 15ος.

2. Ἀμβροσίου Φραντζῆ Ἱστορία τῆς ἀναγεννηθείσης Ἑλλάδος Α 49. — Μέντελσον Ἱστορία Ἑλλάδος σ. 144.

3. Χατζῆ Ἀρχεῖον Ἡπειρωτικοῦ ἀγῶνος. — Ἀγγ. Παπακώστα Ἀγῶνες καὶ θυσίαι τῶν Βορειοηπειρωτῶν στὸ Εἰκοσιένα. — Σπ. Τριχοῦπη Ἱστορία τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως. — Π. Φιλήμονος Δοκίμιον περὶ τῆς ἱστορίας τῆς ἑλλην. ἐπαναστάσεως. — Muller — Λάμπρου Ἡ Τουρκία καταρρέουσα. —

νικοῦ στοιχείου πληθύνονται ¹. Τότε οἱ κάτοικοι τοῦ Ἀργυροκάστρου καὶ τῶν λοιπῶν περιοχῶν τῆς Ἡπείρου πάλιν ἐπαναστατοῦν. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν ἡ ἀπελευθερωτικὴ κίνησις προχωροῦσε κανονικῶς, ἀλλὰ ἡ διχόνοια τῶν ὀπλαρχηγῶν διέλυσε τὴν ἐλπίδα. Ἀκολουθήσαν νέες καταστροφές καὶ νέες λεηλασίες. Ἀτακτα στίφη διέτρεχαν τὴ χώρα καὶ ἐρήμωναν πολλὰς δεκάδες χωριῶν μὲ τὸ πρόσχημα τῆς ἐνοχῆς τους στὸ ἐπαναστατικὸ κίνημα.

Ἀργότερα στὰ 1878 μὲ τὴν εὐκαιρία τῆς ἐκρήξεως ρωσσοτουρκικοῦ πολέμου οἱ Ἡπειρώτες ἐνθαρρύνονται ἀπὸ τὸν ἀγῶνα τῆς ὁμοδόξου Δυνάμεως καὶ ἐπαναστατοῦν ². Τότε ὕστερα ἀπὸ ἀτελεύτητες διπλωματικὲς ζυμώσεις στὸ 13ον πρωτόκολλον τοῦ Βερολινείου Συνεδρίου προτείνεται γιὰ τὴν Ἡπειρον ὅτι ἡ νέα ὀροθεσία δύναται νὰ ἀκολουθήσῃ τὸν ροῦν τοῦ Θυάμιδος. Τελικὰ ὅμως ἡ Πύλη διὰ τῆς Συνθήκης τῆς Κωνσταντινουπόλεως τοῦ 1881 παρεχώρησε στὴν Ἑλλάδα μὴ λωρίδα μέχρι τὴν Ἄρτα μὲ σύνορο τὸν Ἄραχθο ³.

Τὸ ζήτημα τῆς Ἀδριατικῆς ⁴ — Φθάνει ὁ εἰκοστὸς αἰὼν καὶ βρίσκει τὴν Ἡπειρον ὑπόδουλην. Ἀλλὰ τὸ Ἡπειρωτικὸν ζήτημα πλέον εἶναι ἀμέσου ἐνδιαφέροντος. Καὶ προσμένει τὴν λύσιν. Τότε φανερώνονται καθαρά ἡ πολιτικὴ καὶ οἱ τάσεις τῶν Μεγάλων δυνάμεων. Ἡ Ἡπειρος καὶ μαζὶ καὶ ἡ Ἀλβανία γίνονται τὸ μῆλον τῆς ἐριδος μεταξὺ τῶν κρατῶν ἐκείνων ποὺ ἀμέσως ἐνδιαφέρονται γιὰ τὸ καθεστῶς τῶν χωρῶν τῆς Ἀδριατικῆς, τῆς Αὐστρίας καὶ τῆς Ἰταλίας.

Ἡ Αὐστρία εἶχε θέσει ὡς σκοπὸν τῆς πολιτικῆς της τὴν κυριαρχία ἐπὶ τοῦ στενοῦ τοῦ Ὀτράντο ⁵. Ἐνδιαφέρετο ἀμέσως νὰ ἔχῃ ὑπὸ τὸν ἀμέσον ἔλεγχό της τὴν ἐλευθέρην δίοδο στὰ στενὰ μεταξὺ Αὐλῶνος καὶ Νοτίου Ἰταλίας καὶ ὡς ἐκ τούτου γιὰ τὴν τύχη τῆς Ἀλβανίας καὶ τῆς Ἡπείρου. Μὲ τὶς συνθήκας τοῦ Κάρλοβιτς (1689), Πασάροβιτς (1718), Βελιγραδίου (1739) καὶ τοῦ Κογκορδάτου τοῦ 1855 ἀνεγνωρίσθη στὴν Αὐ-

1. R o l a n d B u r r o u s Albania and Greece.

2. Μ. Σ ε ῖ ζ ά ν η Ἡ πολιτικὴ τῆς Ἑλλάδος καὶ ἡ ἐπανάστασις τοῦ 1878 ἐν Μακεδονίᾳ, Ἡπείρῳ καὶ Θεσσαλίᾳ.

3. Η ο υ σ σ α ν ε Η. La Grèce et les provinces grecques de la Turquie. — L e o n L a m o u c h e La peninsule Balcanique.

4. Χ ρ. Πα πα σ τ α ὕ ρ ο υ Ἡ Ἑλλάς καὶ ἡ Β. Ἡπειρος σ. 161. — Κ. Ἀ μ ά ν τ ο υ ἔ. ἀ. σ. 169. — Ν. Πα τ σ έ λ η Τὰ φυσικὰ σύνορα τῆς Β. Ἡπείρου σ. 121 - 151. — W o o d s Ἡ Τουρκία καὶ οἱ γείτονές της.

5. Ε. Σ ο ὕ ρ λ α Ἡ Ἡπειρος καὶ ἡ αὐστριακὴ διπλωματία. — Λ. Σ λ ο υ μ έ ν ι ο ς Ἡ Αὐστρία καὶ ἡ Ἰταλία.

στρία τὸ δικαίωμα νὰ ἔχη ὑπὸ τὴν προστασία της τοὺς καθολικοὺς κατοίκους τῆς Βορείου Ἀλβανίας. Μὲ αὐτὸ τὸ δικαίωμα ἡ Αὐστρία ἰδρύει εἰς αὐτὴν τὴν περιοχὴ ἐκκλησίες, μισθοδοτεῖ τοὺς καθολικοὺς κληρικούς, καὶ συντηρεῖ δι' ἰδίων της ἐξόδων καθολικὰ σχολεῖα. Συνάμα δὲ ἐξαπλώνει τὴν αὐστριακὴν προπαγάνδα σὲ ὅλη τὴν Ἀλβανία. Καὶ ἡ ἐπιρροή της στὴν Ἀλβανία θὰ εἶχε μεγάλα ἀποτελέσματα γι' αὐτὴν, ἐὰν δὲν ἐταράσσετο ἀπὸ τὴν ἐσωτερικὴν ἀποσύνθεσιν πού ἐπικρατοῦσε ἐντὸς τῶν σπλάχνων της, καὶ ἐὰν δὲν εὔρισκε στὰ σχέδιά της τὸ μέγαν ἀνταγωνισμό τῆς Ἰταλίας.

Ἡ Ἰταλία εἶχε θέσει ὡς σκοπὸ τῆς πολιτικῆς της τὴν ἑδαφικὴν της ἐξάπλωσιν στὴ Βαλκανικὴ¹. Ὡς πρῶτο δὲ βῆμα τοῦ σχεδίου της ἦταν ἡ δημιουργία στὶς δυτικὰς ἀκτῆς τῆς Ἀδριατικῆς κράτους φιλικοῦ πρὸς τὴν Ἰταλία. Στὸν σκοπὸν της αὐτὸν εἶχεν ὡς ὑποδείγματα τὴν δρασίαν τοῦ Ρωμαϊκοῦ κράτους στὴν ἀρχαιότητα καὶ τῶν Ἐνετῶν στοὺς νεωτέρους χρόνους. Ὡς διάδοχος τῶν δύο τούτων ἐμφανίζεται τώρα ἡ Νέα Ἰταλία. Πρῶτο στάδιο πρὸς πραγματοποίησιν τῶν σχεδίων της ἦταν ἡ κυριαρχία στὸ στενὸ τοῦ Ὀτράντο. Ἐτσι ὁ Αὐλὼν καὶ τὸ στενὸ τοῦ Ὀτράντο γίνονται ἕνας ἀπὸ τοὺς ἀκρογωνιαίους λίθους τῆς Ἰταλικῆς ἐξωτερικῆς πολιτικῆς καθ' ὅλον τὸν εἰκοστὸν αἰῶνα. Πρὸς ἐκτέλεσιν τοῦ ἀμέσου σκοποῦ της ἡ Ἰταλία ἀρχισε ἐνωρὶς νὰ ἐγκαθιστᾷ στὰ ἀπέναντί της ἐδάφη φτωχὲς ἰταλικὲς οἰκογένειες καὶ γὰρ ἰδούη σχολεῖα ἐπὶ τῆς Ἀλβανίας προπαγανδίζοντα τὸν Ἀλβανικὸν πατριωτισμόν. Καὶ ἡ πολιτικὴ της κατευθύνετο πρὸς δύο μέτωπα, εἰς μὲν τὴν βόρειον Ἀλβανίαν πρὸς ἐξουδετέρωσιν τῆς Αὐστριακῆς πολιτικῆς, εἰς δὲ τὴν Νότιον ἐναντίον τῆς Ἑλληνικῆς προσπαθείας πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῶν ὑποδούλων ἐδαφῶν τῆς Ἡπείρου. Μέσο δὲ γιὰ τὴ διεξαγωγὴ τῆς πολεμικῆς της εἶχε τὸν ὑπ' αὐτῆς ἀνατρεφόμενον καὶ ἀνδρούμενον ἄλβανικὸν πατριωτισμόν.

Ἐτσι λοιπὸν οἱ δύο αὐτὲς Ἀδριατικὲς δυνάμεις ἀνταγωνίζοντο μεταξύ τους γιὰ τὸ πρόβλημα τῆς Ἀλβανίας καὶ τῆς Ἡπείρου. Ἀλλὰ ὅταν ἀντίκρουζαν τὶς ἀπελευθερωτικὰς τάσεις τοῦ ἑλληνισμοῦ, τότε καὶ οἱ δύο ἐχθρὲς ἔνωσαν τὶς δυνάμεις τους ἐναντίον μας². Καὶ τὰ ἰταλο-αὐστριακὰ σχέδια λαμβάνουν σάρκα καὶ ὀστέα κατὰ τὰ ὕστερα δραματικὰ χρόνια.

Κατὰ τὸν πόλεμον τοῦ 1897 ὁ ἑλληνικὸς στρατὸς εἰσῆλθε γιὰ λίγο στὰ Ἡπειρωτικὰ ἐδάφη, ἀλλὰ ἔφυγε³. Κατὰ τοὺς Βαλκα-

1. T a m a r o - D o r a t Italiens et Slaves dans l' Adriatique.

2. Σ ε ι ζ ἄ ν η Μ. ἔ. ἀ.

3. Χ ρ. Χ ρ η σ τ ο β α σ ί λ η Ἡ δύναμις τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἐν

α'
απελευθέρω
615 Β.Η

νικούς ὅμως πολέμους, προελαύνοντας νικηφόρα ὁ Ἑλληνικὸς στρατὸς ἐλευθέρωνε τὴ μιὰ μετὰ τὴν ἄλλη τὶς ὑπόδουλες πολιτεῖες τῆς Β. Ἑλλάδος. Στὶς 17 Δεκεμβρίου 1912 ἐνῶ τὸ κύριο στράτευμα προχωροῦσε πρὸς τὰ Ἰωάννινα, ἡ 3ῃ ἑλληνικὴ μεραρχία ἀπελευθέρωνε τὴν Κορυτσά¹. Ἀργότερα στὶς 3 Μαρτίου 1913 ἡ ἑλληνικὴ σημαία κυμάτιζε στὸ Ἀργυρόκαστρον καὶ στὴν Κλεισούρα καὶ στὶς 6 Μαρτίου 1913 οἱ στρατιῶτες μας εἰσήχοντο στὸ Τεπελένι. Ἐφαίνεται τοιουτοτρόπως ὅτι ἐδίδετο πλέον ἡ σωστὴ λύσις στὸ ἐπίμαχο ζήτημα τῆς Ἡπείρου. Παραλλήλως εἶχεν ἐπαναστατήσῃ καὶ ἡ Χιμάρα καὶ ὑπὸ τὴν ἡγεσία τοῦ Σ π. Σ π υ ρ ο μ ῆ λ ι ο υ ὁ ἀκρινὸς αὐτὸς σταθμὸς τοῦ ἑλληνισμοῦ εἶχεν ὑψώσει τὴ σημαία τῆς Ἐλευθερίας στὰ περήφανα βουνὰ τῶν Κεραυνίων. Ἡ συγκίνησις εἶχε κορυφωθῆ στὸν ἑλληνικὸν ὀρίζοντα. Ἐλεύθεροι καὶ σκλάβοι ἀδελφοὶ ἐρίχνοντο ὁ ἓνας στοῦ ἄλλου τὴν ἀγκαλιὰ μὲ δάκρυα χαρᾶς καὶ ἐθνικῆς ὑπερηφάνειας. Ἡ χώρα μας καμάρωνε τὴν εὐτυχία τῆς ἐλεύθερης ζωῆς!...

Τότε ὅμως ἐφάνη τὸ πρῶτο μαῦρο σύννεφο καὶ ἀπεκαλύπτοντο τὰ κρυφὰ σχέδια τῶν ἐχθρῶν τοῦ ἑλληνισμοῦ. Τὴν ὑπερταίη αὐτὴν στιγμὴν τῆς ἐθνικῆς χαρᾶς παρουσιάζεται ὑπουλη καὶ ἀπειλητικὴ ἡ Ἰταλία, καὶ δειγνεί τοὺς σκοτεινοὺς σκοπούς της. Ὁ ὑφυπουργὸς τῶν Ἐξωτερικῶν τῆς Ἰταλίας καλεῖ τὸν Ἑλληνα πρεσβευτὴ καὶ σὲ ἀπειλητικὸν ῥφος τοῦ δηλώνει τὶς ἀνησυχίες τῆς Ἰταλικῆς Κυβερνήσεως ἀπὸ τὴν προέλασιν τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ, καὶ τὸ ἐνδιαφέρον τῆς Ἰταλίας γιὰ τὸν Αὐλῶνα². Ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις λυγίζει πρὸ τῆς ἀπειλῆς αὐτῆς καὶ ἀναγκάζεται γὰρ διατάξῃ τὸν στρατὸν νὰ σταματήσῃ τὴν παραπέρα προέλασιν του. Καὶ ἡ προέλασις τοῦ στρατοῦ σταματᾷ. Ἔτσι τὰ βᾶσανα τοῦ βορειοηπειρωτικοῦ λαοῦ παίρνουν νέα μορφή...

Μὲ τὴ συνθήκη τοῦ Λονδίνου τῆς 17 Μαΐου 1913 τίθεται τέρμα στοὺς Βαλκανικοὺς πολέμους. Μὲ τὸ 2ο ἄρθρο τῆς συνθήκης ἡ Ὄθωμανικὴ αὐτοκρατορία παραχώρησε στοὺς συμμάχους «ὅλα τὰ ἐδάφη τὰ κείμενα δυτικῶς τῆς γραμμῆς Αἴνου—Μηδείας, ἐξαιρέσει τῆς Ἀλβανίας». Πρὸς καθορισμὸν τῶν συνόρων τοῦ δημιουργουμένου Ἀλβανικοῦ κράτους ὑπεγράφετο στὶς 29 Ἰουλίου 1913 τὸ Πρωτόκολλον τοῦ Λονδίνου μεταξὺ τῶν ἑξ Μεγάλων Δυνάμεων (Γαλλίας, Ρωσσίας, Ἀγγλίας, Αὐστρίας,

¹ Ἡπείρω καὶ τὰ δίκαια αὐτοῦ. — Τ ο ῦ α ὐ τ ο ῦ Ἡπειρος γεωγραφικῶς καὶ ἐθνολογικῶς ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων.

1. Ὑ π ο υ ρ γ ε ῖ ο υ Σ τ ρ α τ ι ω τ ι κ ῶ ν Ὁ Ἑλληνικὸς στρατὸς κατὰ τοὺς Βαλκανικοὺς πολέμους τοῦ 1912·1913. — Ν. Β λ ἄ χ ο υ Ἱστορία τῶν κρατῶν τῆς χερσονήσου τοῦ Αἴμου.

2. R e n é P y a u x Δυστυχισμένη Ἡπειρος.

Ἰταλίας καὶ Γερμανίας), καὶ καθωρίζετο ὁ ὀργανισμὸς τοῦ νέου κράτους. Στις 8 Αὐγούστου 1913 οἱ Μεγάλες Δυνάμεις ἐπεδίκασαν στὴν Ἀλβανία τὴν ἐπαρχία (καζᾶν) τῆς Κορυτσᾶς ὀρίζοντας τὰ νότια σύνορα τοῦ νέου κράτους μέχρι τοῦ ὄρους Φτελιᾶ. Τὴ συνοριακὴ γραμμὴν ἀπὸ τὸ ὄρος Φτελιᾶς (ἀκρωτήριο Στυλός) μέχρι τοῦ Καζᾶ τῆς Κορυτσᾶς θὰ καθόριζεν ἀργότερα εἰδικὴ ἐπιτροπὴ τῶν Μ. Δυνάμεων ἢ ὁποία θὰ μετέβαινεν ἐπὶ τόπου καὶ θὰ συνεπέβαινεν περὶ τῆς ἐθνικότητος τῶν κατοίκων τῶν χωρίων τῆς περιοχῆς. Βάσιν δὲ καὶ κριτήρια θὰ ἐλάμβανεν μόνον τὴν ὀμιλουμένην ἐντὸς ἐκάστης οἰκογενείας γλῶσσα. Ἔτσι τὸ ἔργον τῆς Ἐπιτροπῆς ἦταν ἐξ ἀρχῆς καθωρισμένον καὶ τὸ ἀποτέλεσμα ἐπίσης. Διότι ὅπως καὶ προηγουμένως διὰ μακρῶν ἀναλύσαμεν οἱ Ἕλληνες κάτοικοι τῆς περιοχῆς γιὰ καθημερινὴ χρῆσιν στὶς οἰκιακὰς τους ἀνάγκας μετεχειρίζοντο τὰ εὐκολώτερα «ἀρβανίτικα», ἀπὸ τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης, ἢ ὁποία προῦποθέτει ἀνεπτυγμένον ἄνθρωπο καὶ εἶναι κατὰ χίλιες φορές δυσκολωτέρα.

Ὡς ἐκ τούτου μὲ μέσον τὴν γλῶσσαν καὶ μόνον ἐστραγγαλίζετο ἡ ἐθνικὴ τοποθέτησις τῶν κατοίκων. Ὅλα τὰ ἄλλα στοιχεῖα τὰ ὁποῖα χαρακτηρίζουν τὴν ἐθνικὴν ὑπόστασιν ἑνὸς λαοῦ παρεβλέποντο γιὰ νὰ ἐπιτευχθῇ ὁ πόθος καὶ τὰ σχέδια τῶν ἐχθρῶν τοῦ ἑλληνισμοῦ. Ἡ ἐπιτροπὴ ἄρχισε τὴν ἐπιτόπια ἔρευναν τὸν Σεπτέμβριον τοῦ 1913. Καθ' ὅλο τὸ διάστημα τῶν ἐργασιῶν τῆς οἱ ἀντιπρόσωποι τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Ρωσσίας ὑπεστήριζαν τὶς ἑλληνικὰς ἀπόψεις, οἱ λοιποὶ ὅμως ὡς περισσότεροὶ ἐνίκησαν. Καὶ ἡ Ἑλλὰς ἀλυσσοδεμένη ὑπεχρεώθη νὰ ἴδῃ πόλεις καὶ χωριά τῆς Ἡπείρου τῆς τῶν ὁποίων κάθε σπιθαμὴ γῆς κραυγάζει τὴν ἑλληνικότητα νὰ πέφτουν σὲ ξένα χέρια. Τὸ ὑπουλον σχέδιον τῶν Ἰταλοαυστριακῶν ἐπραγματοποιεῖτο καὶ ἡ Β. Ἡπειρος ἐχάνετο γιὰ τὴν Ἑλλάδα. «Οὔτε αἱ ἐκκλήσεις τῶν κατοίκων, οὔτε αἱ διαμαρτυρίαι, οὔτε τὰ φλογερὰ ἑλληνικὰ αἰσθήματα ἴσχυσαν νὰ μεταβάλουν τὰς ἀποφάσεις τῆς ἐπιτροπῆς ἐκείνης. Εἰς μάτην ἀνεζήτει αὕτη νὰ εὔρη Ἀλβανούς εἰς τὴν Β. Ἡπειρον. Δὲν συνήντα παρὰ Ἕλληνας ποὺ ἐζήτουν μὲ κάθε τρόπον νὰ ἐκδηλώσουν τὴν ἑλληνικὴν τῶν ὑπόστασιν καὶ συνείδησιν»...¹

Μὲ αὐτὸ τὸν τρόπο ὑπεγράφη τὸ Πρωτόκολλον τῆς Φλωρεντίας στὶς 17 Δεκεμβρίου 1913 διὰ τοῦ ὁποίου παρεχωρεῖτο ἡ Β. Ἡπειρος στὴν Ἀλβανία. Καὶ οἱ Δυνάμεις γιὰ νὰ πιέσουν τὴν ἑλληνικὴν κυβέρνησιν ἐξήρτησαν τὴν παραχώρησιν τῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου στὴ χώρα μας ὑπὸ τὸν ὄρον τῆς ἀποδοχῆς τῶν ἀπο-

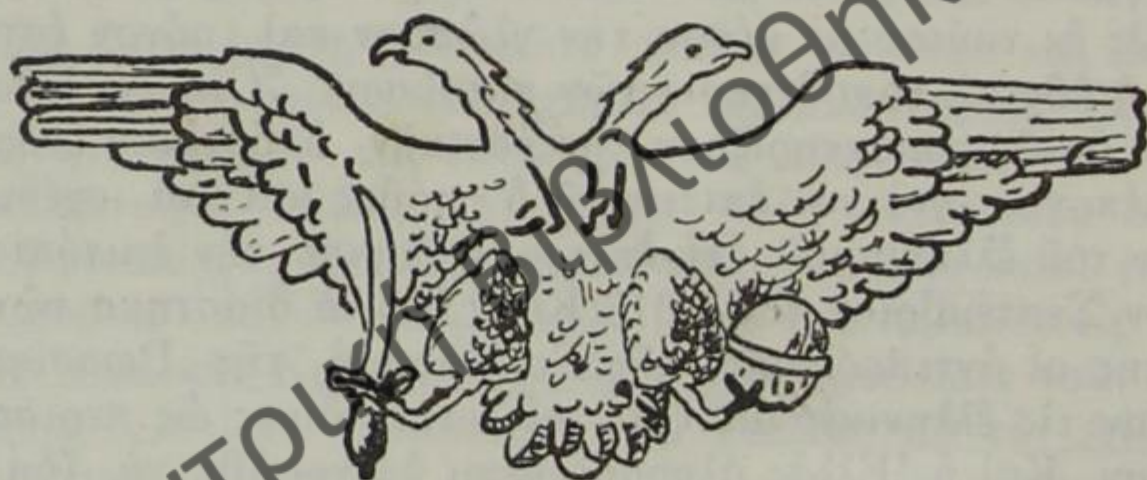
1. Ν. Πατσέλη Ἡ βόρειος Ἡπειρος καὶ τὰ φυσικὰ τῆς σύνορα σ. 146.

πρωτόκολλο
Φλωρεντίας

φάσεων τοῦ πρωτοκόλλου τῆς Φλωρεντίας. Τὴν προσεκάλουν δὲ διὰ τῆς διακοινώσεώς των τῆς 13 Φεβρουαρίου 1914 νὰ ἀποσύρη τὸν στρατὸν τῆς ἀπὸ τὰ ἐδάφη τῆς Β. Ἡπείρου. Ἔτσι μὲ τὸ πρωτόκολλον τῆς Φλωρεντίας ἐδίδοντο στὸ νεοσύστατον Ἀλβανικὸν κράτος οἱ καζάδες Χιμάρας, Ἀργυροκάστρου, Δελβίνου, Πρεμετῆς, Λεσκοβικίου, Κολωνίας καὶ Κορυτσᾶς, ὅπως καὶ τμημα τῶν Καζάδων Τεπελενίου καὶ Πωγωνίου. Δηλαδὴ περιοχὲς ἑλληνικώτατες μὲ πληθυσμὸν 130.000 κατὰ πλειοψηφίαν χριστιανοὺς καὶ μὲ ἐθνικὴν συνείδησιν ἑλληνική.

Πρὸ τῆς ἐκβιαστικῆς διακοινώσεως τῶν Μεγάλων Δυνάμεων καὶ τῆς ἀπειλῆς τῶν ἰσχυρῶν τῆς Γῆς ἡ Ἑλλάς ἠναγκάσθη νὰ ὑποκύψη. Ἐζήτησεν μόνον ἐλαφρὲς συνοριακὰς τροποποιήσεις καὶ ἐγγυήσεις διὰ τὴν παιδεία καὶ τὴν θρησκεία τῶν παραχωρουμένων πληθυσμῶν. Οὕτω ἡ Β. Ἡπειρος ἐγίνε Ἀλβανική.

Ἄ *Ο Βορειοηπειρωτικὸς ἀγὼν.* — Ἐνῶ ὁ ἑλληνικὸς στρατὸς

σύμφωνα μὲ τὴν ὑποχρέωσιν τῆς Ἑλλάδος ποὺ ἀπέρρεε ἀπὸ τὶς ὑπογραφεῖσες συμφωνίες παρέδιδε τὴν Κορυτσᾶ καὶ τὴν Ἐρσέκα στοὺς ἀντιπροσώπους τῆς Ἀλβανικῆς Κυβερνήσεως, οἱ κάτοικοι τῶν λοιπῶν περιοχῶν ἐξηγέρθησαν καὶ ἔλαβαν τὰ ὄπλα γιὰ νὰ ὑπερασπίσουν μὲ τὸ αἷμα τους τὴν ἐλευθερία. «Ὅποια προθυμία, ὅποια ἐθελουσία πρὸς ὑπεράσπισιν τῶν ἱερῶν καὶ τῶν ὁσίων! Ὅποῖος ἐνθουσιασμὸς κατεῖχεν ἅπαντας ἐτοιμαζομένους νὰ προσφέρωσιν εἰς τὸν βωμὸν τῆς πατρίδος τὸ αἷμα των» γράφει ὁ ἱστορικὸς τοῦ βορειοηπειρωτικοῦ ἀγῶνος Κ. Σκενδέρης¹. Συλλαλητήρια ἀλλεπάλληλα συνεκροτοῦντο. Οἱ Χιμαριῶτες πάντοτε πρωτοπόροι στοὺς ἐθνικοὺς ἀγῶνες ὑψώνουν τὴν σημαία τῆς ἀνεξαρτησίας καὶ καταρτίζουν Κυβέρνησιν τοῦ «αὐτονόμου κράτους τῆς Χιμάρας»². Τὸ παράδειγμα τῶν Χιμαριωτῶν ἀκολουθοῦν καὶ οἱ λοιποὶ Βορειοηπειρωτῶτες καὶ στίς 17 Φεβρουαρίου

1. Κ. Σ κ ε ν δ έ ρ η Ἄ *Ο βορειοηπειρωτικὸς ἀγὼν* σ. 26.

2. Σ π. Σ π υ ρ ο μ ή λ ι ο υ Ἀλβανοὶ καὶ Ἀλβανισταί.

1914 συνέρχεται στὸ Ἀργυροκάστρον πανηπειρωτικὴ συγκέντρωσις, ἣ ὁποία ἐκήρυξε τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς Ἀυτονομῆς Βορείου Ἠπείρου καὶ συγχρόνως κατήρτισε Προσωρινὴν Κυβέρνησιν ὑπὸ τὸν Γεώργιον Χρηστάκη Ζωγράφον. Ὑπουργοὶ τῆς Κυβερνήσεως αὐτῆς ἐγένοντο οἱ μητροπολίτες Δρυϊνουπόλεως Βασίλειος, Βελλᾶς καὶ Κονίτσης Σπυρίδων (ὁ σημερινὸς ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν), Κορυτσᾶς Γερμανός, Ἀ. Καραπάνος καὶ Δ. Δούλης. Ἡ συγκροτηθεῖσα Προσωρινὴ Κυβέρνησις ἐξέδωκε προκήρυξιν στὸ λαὸν καὶ διαμαρτυρίαν στὶς Μεγάλαις Δυνάμεις ὅπου ἐκφράζεται ἡ θλίψις καὶ ἡ ὀδύνη τῶν Βορειοηπειρωτῶν γιὰ τὸ σφαγιασμὸν τῶν δικαίων τους.

Τώρα ἡ λύσις τοῦ προβλήματος τῆς Β. Ἠπείρου καθίσταται εὐκολωτέρα. Οἱ ἴδιαι οἱ ἀνθελληνικαὶ δυνάμεις Αὐστρία καὶ Ἰταλία ἐπενέβησαν στὸν ἡγεμόνα τῆς Ἀλβανίας Βῆδ καὶ συνέστησαν τὴν παραχώρησιν στοὺς Ἠπειρωτῆς τῶν αἰτουμένων προνομίων. Ἀποτέλεσμα τῶν γενομένων συνεννοήσεων ἦταν νὰ ὑπογραφῆ ἡ 17 Μαΐου 1914 τὸ πρωτόκολλον τῆς Κερκύρας. Δι' αὐτοῦ ἐξασφαλίζετο εἰδικὴ διοικητικὴ ὁργάνωσις γιὰ τὰς δύο ἐπαρχίας Κορυτσᾶς καὶ Ἀργυροκάστρου (ἄρθρον 1 - 3), πρόσληψις ὑπαλλήλων καὶ χωροφυλάκων σύμφωνα μὲ τὴν θρησκευτικὴν ἀναλογία τοῦ πληθυσμοῦ (ἄρθ. 3 - 6), ἀναγνώρισις τῶν ὀρθοδόξων κοινοτήτων (ἄρθ. 7) ἐλευθέραι χρεῖσις τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης (ἄρθ. 8 - 9) καὶ χορήγησις ἀμνηστίας (ἄρθ. 12). Ἡ συνελθούσα συγκατακτικὴ συνέλευσις τῶν Βορειοηπειρωτῶν στὸ Δέλβινο ἐπεκύρωσε τὰς ἀποφάσεις τοῦ πρωτοκόλλου τῆς Κερκύρας.

Ἀλλὰ στὰ 1914 στὸ Σερράγεβον δολοφονεῖται ὁ ἀρχιδουξ τῆς Αὐстроουγγαρίας καὶ ὁ Παγκόσμιος Πόλεμος πλησιάζει... Οἱ Μεγάλαις Δυνάμεις μὴ ἀνεχόμενες πλέον τὴν ἀστάθειαν στὸ ἐπικίνδυνον αὐτὸ τμήμα τῆς Δυτικῆς Ἀδριατικῆς ἔδωσαν ἐντολὴν εἰς τὴν Ἑλλάδα νὰ καταλάβῃ στρατιωτικῶς ὅλη τὴν περιοχὴ τῆς Ἠπείρου πρὸς ἐξασφάλισιν τῆς τάξεως.¹ Ἡ πρόσκλησις αὐτὴ ἀπετέλει κατὰ τὸν Ἐλευθ. Βενιζέλον «τὴν ἐπισημοτέραν διεθνῆ ἀναγνώρισιν τοῦ ἰδιαίτερου ἐνδιαφέροντος τὸ ὅποιον ἔχει καὶ δικαιούται νὰ ἔχη ἡ Ἑλλὰς διὰ τοὺς ὁμοεθνεῖς πληθυσμοὺς τῆς περιφερείας ταύτης». Πρὸς ἐκτέλεσιν τῆς ἐντολῆς διατάσσεται ἡ προέλασις τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ. Μὲ ἀγαλλίας καὶ χαρὰ δέχεται ὁ λαὸς τῆς ἄτυχης περιοχῆς τοὺς μόλις πρὸ ὀκταμήνου ἀπομακρυνθέντες ἀδελφούς. Οὕτω ἀνεγνωρίζετο πλέον ἐπισήμως ἡ ἑλληνικότης τῆς Βορ. Ἠπείρου.

1. Π. Κοντογιάννη Ἱστορία τοῦ Μεγάλου Πολέμου. — Ν. Στράτου Ἡ διπλωματικὴ θέσις τῆς Ἑλλάδος εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ πολέμου.

Όταν όμως αργότερα ἡ Ἰταλία εἰσῆλθε στὸν Παγκόσμιον Πόλεμον ζήτησε τὴν κατοχὴ τοῦ λιμένος τοῦ Αὐλῶνος γιὰ νὰ προφυλάξῃ τὶς συγκοινωνίες τῆς ἀπὸ τὸν κίνδυνον αὐστριακῆς ἐπιθέσεως. Ἡ συγκατάθεσις ἐδόθη καὶ ἡ Ἰταλία τὸν Μάϊον τοῦ 1915 καταλαμβάνει τὸν Αὐλῶνα. Ἐπειδὴ δὲ ἡ τότε Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις εἶχε κηρύξει τὴν ἀτυχῆ ἐκείνην οὐδετερότητα, διετάχθησαν οἱ ἰταλικὲς δυνάμεις νὰ συνεχίσουν τὴν πορεία τους πρὸς νότον. Τοιοῦτοτρόπως ἡ ἑλληνικὴ στρατιωτικὴ κατοχὴ τῆς Β. Ἡπείρου ἀντικαθίσταται διὰ τῆς Ἰταλικῆς. Ταυτοχρόνως οἱ Γάλλοι καταλαμβάνουν στρατιωτικῶς τὴν περιοχὴ τῆς Κορυτσᾶς, ἐνῶ συμπληρῶνεται ἡ τελικὴ καταστροφὴ τῆς Μοσχοπόλεως.

Ἔτσι ἔληξεν ὁ παγκόσμιος πόλεμος καὶ τὸ βορειοηπειρωτικὸν πρόβλημα παρέμεινεν ἐκκρεμές¹. Στὰ ἐδάφη τῆς Β. Ἡπείρου εὐρίσκοντο τὰ Ἰταλικὰ στρατεύματα πλὴν τῆς περιοχῆς τῆς Κορυτσᾶς ὅπου εὐρίσκοντο οἱ Γάλλοι. Ἐρχεται ἡ διάσκεψις τῆς Εἰρήνης καὶ ἡ Ἑλλὰς ἀπαιτεῖ ἀπὸ τοὺς συνέδρους τὴν προσάρτησιν τῆς περιοχῆς διὰ λόγους ἐθνολογικοὺς καὶ ἱστορικοὺς. Ἡ Ἰταλία μένει ἀνένδοτη. Χρειαζέται ἡ ἐπιμονὴ καὶ ἡ διπλωματικὴ εὐστροφία τοῦ Ἐλευθερίου Βενιζέλου γιὰ νὰ ὑποχωρήσῃ ἡ Ἰταλικὴ Κυβέρνησις. Ἔτσι ὑπεγράφη στὶς 29 Ἰουλίου 1919 στὸ Παρίσι ἡ συμφωνία Τιτόνι-Βενιζέλου. Μὲ αὐτὴν ἡ Ἰταλία ὑποχρεώνεται νὰ ὑποστηρῇ ἐνώπιον τῶν Μεγάλων Δυνάμεων τὶς δίκαιες ἀπαιτήσεις τῆς Ἑλλάδος γιὰ προσάρτησιν τῆς Β. Ἡπείρου. Καὶ ἡ συμφωνία αὕτη ἐπιδοκιμάζεται ἀπὸ τὶς λοιπὰς Δυνάμεις. Μὲ αὐτὸ τὸν τρόπο ἐφαίνετο ὅτι τὸ βορειοηπειρωτικὸν ζήτημα ἐλάμβανε τὸ αἴσιόν του τέρμα. Δὲν ὑπελείπετο παρὰ ἡ ὑπογραφή τῆς συμφωνίας. Δυστυχῶς ὅμως κατὰ τὸ 1920 ἄλλαξε ἡ πολιτικὴ κατάστασις στὴ χώρα μᾶς, καὶ τὸ βορειοηπειρωτικὸν ἐλάμβανε ὀδυνηρὰ τροπὴ². Τὸ θέρος τοῦ 1920 ἡ Κορυτσά παρεδόθη ὑπὸ τῶν Γάλλων στοὺς Ἀλβανούς. Καὶ αὐτοὶ τότε ἀναθαρρήσαντες ἐκδιώκουν διὰ τῶν ἰδίων τους δυνάμεων τὸν Ἰταλικὸν στρατὸν τελείως ἀπὸ τὴν Ἀλβανίαν καὶ ἀπ' αὐτὸν ἀκόμα τὸν Αὐλῶνα. Τότε πλέον οἱ συμφορὲς διεδέχοντο ἀλλήλας. Ὁ κόμης Σφόρτσα καταγγέλλει τὸν Ἰούνιον τοῦ 1920 τὴν συμφωνία Τιτόνι-Βενιζέλου, ἐνῶ τὸν Δεκέμβριον τοῦ ἰδίου ἔτους ἡ Ἀλβανία γίνεται δεκτὴ ὡς μέλος τῆς Κοινωνίας τῶν Ἐθνῶν. Συγχρόνως τὸ βορειοηπειρωτικὸν πρόβλημα ἀνατίθεται στὴν

1. C v i z i t c h La peninsule Balcanique. — Μ. Λάσκαρι La politique extérieure de la Grèce.

2. Κ. Ρέντη Τὸ βορειοηπειρωτικὸν ζήτημα μετὰ τὴν 1ην Νοεμβρίου, σ. 5. — Περ. Βιζοῦκίδου Ἡ διαμαρτυρία τῶν Βορείων Ἡπειρωτῶν.

Κοινωνία τῶν Ἑθνῶν πρὸς λύσιν. Αὐτὴ παρέπεμψε τὸ ζήτημα περὶ καθορισμοῦ τῶν συνόρων τοῦ νέου Κράτους πρὸς ἐξέτασιν εἰς τὴν Πρεσβευτικὴν διάσκεψιν τῶν Παρισίων. Ἡ διάσκεψις αὐτὴ τὸν Νοέμβριον τοῦ 1923 ἀπεφάνθη ὑπὲρ τῆς προσαρτήσεως τῆς Β. Ἡπείρου εἰς τὴν Ἀλβανίαν καὶ ὑπὲρ τῆς διατηρήσεως τῶν συνόρων τοῦ 1913. Κατόπιν τούτου ἡ Β. Ἡπειρος παραδίδεται εἰς τὴν Ἀλβανίαν καὶ μεταβάλλεται εἰς ἐπαρχίαν τοῦ νεοσυστάτου αὐτοῦ Κράτους¹.

Τμῆμα τοῦ Ἀργυροκάστρου.

1. Albania, Handbook prepared under the direction of the foreign office. — Baldacci Albania, καὶ τοῦ ἴδιου μελέτη εἰς Bolletino della societa geografica Italiana. — Barbarich E Albania. — Β. Ἰωαννίδου Ἡ ἀγῶνία τῆς Βορείου Ἡπείρου. — Ν. Καζάζη Ἑλληνοαλβανικὴ συνεννόησις. — Berron Albania and Greece. — Ἰ. Γάγαρη Σημειώσεις περὶ τῶν ἐθνικῶν διεκδικήσεων. — Παπαμανώλη Θ. Κατακαυμένη Ἡπειρος. — Παπακώστα — Τζαμίχα Σύντομος χρονολογία Βορείου Ἡπείρου. — Β. Παπαδάκη Ἡ Βόρειος Ἡπειρος. — Nowack Albanien. — Εὐλ. Κουρίλα Τὸ κράτος τῆς ἀληθείας. — Ἰ. Λαμπρίδου Ἡπειρωτικὰ μελετήματα.

Η ΗΠΕΙΡΟΣ ΣΤΑ ΤΕΛΕΥΤΑΙΑ ΧΡΟΝΙΑ

ΠΟΛΕΙΣ ΚΑΙ ΧΩΡΙΑ Β. ΗΠΕΙΡΟΥ

Ἀβαρίτσα (Ναβαρίτσα). — Χωριὸ νοτίως τῆς Δρόβιανης
Ἅγιοι Σαράντα. — Ἡ παλιὰ πόλις τῆς Ὀγγήσου, ὁ βυ-
ζαντινὸς Ἀγγίασμος δὲν χρειάζεται ἄλλα στοιχεῖα γιὰ νὰ φανε-
ρώσῃ τὴν ἑλληνικότητά της. Διάδοχός της εἶναι οἱ Ἅγιοι Σα-
ράντα. Τὸ νέον ὄνομα τὸ πῆρε ἡ πόλις ἀπὸ τῆ Βυζαντινὴν ἐκκλη-
σία τῶν Ἁγίων Τεσσαράκοντα πὺν βρισκόταν στὸν λοφίσκο πὺν
εἶναι πάνω ἀπὸ τὸ λιμάνι. Στὰ χρόνια τοῦ Ἀραβαντινοῦ ἐσώ-
ζοντο τὰ λείψανα τῆς λαμπρῆς μονῆς τῶν Ἁγίων Τεσσαράκοντα'.
Μέσα στὸν κυρίως ναὸ ὑπῆρχαν παρεκκλήσια γιὰ καθένα ξεχω-
ριστὰ ἀπὸ τοὺς μάρτυρες. Ἡ θέσις τοῦ λιμανιοῦ εὐνόησε τὴν
ἀνάπτυξιν τῆς πόλεως. Καὶ ἐπειδὴ οἱ Ἅγιοι Σαράντα εἶναι τὸ
μοναδικὸ λιμάνι μεταξὺ Πρεβέζης καὶ Αὐλῶνος, ὅλη ἡ Ἡπειρος
ἀπὸ κεῖ ἐξάγει τὰ προϊόντα της.

Ἅγιος Βασίλειος. — Χωριὸ τῆς Χιμάρας.

Ἀργυρόκαστρον. — Στὶς ὑπώρειες τοῦ Μακρουκάμπου, μέσα
στὴν εὐφορὴ κοιλάδα πὺν διασχίζει ὁ Δρῖνος κεῖται ἡ ἔνδοξη
πρωτεύουσα τῆς Βορείου Ἡπείρου, τὸ Ἀργυρόκαστρον¹. Τὴν
σπουδαιότητα τῆς πόλεως στοὺς Βυζαντινοὺς χρόνους καὶ στὸ
Δεσποτᾶτο δείχνουν ἡ περίφημη ἐκκλησία τοῦ Λάμποβου ὅπως

1. Π. Ἀραβαντινοῦ ἔ. ἀ. Β 4. — Ἀθ. Πετρίδη
Ἅγιοι Σαράντα.

2. Ε. Κουρίλα Γρηγόριος Ἀργυροκαστρίτης.

καὶ οἱ μονὲς τῆς Κόντρας, τῆς Χορμόβας καὶ τῆς Ὑψηλῆς Πέτρας. Ἡ μονὴ τῆς Χορμόβας κτίσθηκε στὸν 15ον αἰῶνα. Στὰ παλιότερα χρόνια ἦταν μεγάλο κέντρο Ἑλληνικῆς παιδείας καὶ γραμμάτων. Σήμερα λέγεται μονὴ τοῦ Τσέπου καὶ θεωρεῖται ἀπὸ τὰ κύρια κέντρα τῆς περιοχῆς ¹.

Στὴν Τουρκοκρατία τὸ Ἀργυρόκαστρον μεγάλωσε πολὺ καὶ

Ἀποψις Ἀγίων Σαράντα

μετετρέπη σὲ πρωτεύουσα τῆς διοικήσεως Ἀργυροκάστρου ὑπαγομένη στὸ βιλαέτι τῶν Ἰωαννίνων, καὶ περιλαμβάνουσα τὶς ὑποδιοικήσεις Τεπελενίου, Φιλιατῶν, Πωγωνίου, Χιμάρας, Δελβίνου καὶ Ἀργυροκάστρου.

Ἐκκλησιαστικὰ ἦταν ἔδρα τοῦ μητροπολίτου Δρυϊνουπόλεως καὶ Πωγωνιανῆς. Στὴν μητρόπολιν Δρυϊνουπόλεως ὑπήγοντο οἱ ἐπισκοπὲς Δελβίνου καὶ Χιμάρας. Ἡ διοίκησις Ἀργυροκάστρου ἐπὶ Τουρκοκρατίας εἶχε 135.000 περίπου κατοίκους ἀπὸ τοὺς ὁποίους 95.000 ἦσαν Ἕλληνες.

Στὸ Ἀργυρόκαστρον τὸ ἐμπόριον καὶ ἡ παιδεία εὗρισκοντο στὰ χέρια τῶν Ἑλλήνων. Τὸ πρῶτον ἑλληνικὸν σχολεῖον ἰδρύθη

1. Ν. Μυστακίδης Σύντομος περιγραφή τοῦ ἄνω Λάμποβου καὶ τοῦ ἐν αὐτῷ βασιλικοῦ ναοῦ.

στά 1633. Μεγάλην ὅμως ἀνάπτυξιν στήν παιδεία τῆς περιοχῆς ἔδωσεν ἡ περιοδεία τοῦ ἔθνομάρτυρος Κοσμά τοῦ Αἰτωλοῦ. Ἀπὸ τότε ἡ πνευματικὴ πρόοδος εἰς τὸ Ἀργυρόκαστρον λαμβάνει ἀλματώδη μορφήν.

Μονὴ Πέτρου ἀπὸ Ἀργυρόκαστρον

Οἱ πλούσιοι Ἀργυροκαστροῖτες διαθέτουν μεγάλα ποσὰ γιὰ τὴν ἀνίδρυσιν σχολείων καὶ οὕτω τὸ Ἀργυρόκαστρον μεταβάλλεται σὲ κέντρον τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων. Δυστυχῶς ὅμως ἡ λαίλαπα τοῦ 1770 κτύπησε σκληρὰ τὴν πόλιν. Καὶ τὸ κῆμα τοῦ ἔξισλαμισμού πλημμύρισε τὴν περιοχὴν. Ἀπὸ τότε τὸ Ἀργυρόκαστρον καταρρέει καὶ ἔδρα τῆς διοικήσεως γίνεται τὸ Δέλβινον. Οἱ Ἀργυροκαστροῖτες μὴ ὑποφέροντες πιά τὰ βάσανα ἐγκαταλείπουν τὴν πόλιν καὶ καταφεύγουν στὴ Νότιον Ἑλλάδα καὶ τὴν

Τὸ Ἀγνυρόκαστρο ὅπως εἶναι σήμερα

Κωνσταντινούπολιν. Ὅσοι ἔμειναν, ἄλλοξοπίστησαν. Καὶ ἔτσι ἡ περιοχή τοῦ Ἀργυροκάστρου γεμίζει ἀπὸ ἀρνησίθρησκα χωριά.

Τὸ 1821 βρίσκει τὴν πόλιν σὲ ἐξέγερσιν. Πλήθος ἀγωνιστῶν ξεκινοῦν νὰ προσφέρουν τὸ αἷμα τους γιὰ τὸ ἀγωνιζόμενο ἔθνος. Ἐνας ἀπ' αὐτοὺς καὶ ὁ ξακουστός Πολυζῶης ¹.

Καθ' ὅλη αὐτὴ τὴ σκληρὴ περίοδο τὰ σχολεῖα τοῦ Ἀργυροκάστρου δὲν ἔπαυσαν νὰ χύνουν τὸ φῶς τοῦ Ἑλληνικοῦ πνεύματος σ' ὅλην τὴν Ἡπειρον. Πολλοὶ ἐξέχοντες ἐπιστήμονες ἐμαθήτευσαν εἰς τὰ σχολεῖα του, καὶ πολλοὶ ἀνῆλθαν καὶ σὲ μητροπολιτικούς θρόνους. Μεταξὺ αὐτῶν εἶναι καὶ ὁ Γ. Δημητρίου (1780) ποὺ πρῶτος συνέγραψε Ἑλληνολατινικὴν Γραμματικὴν. Ἐτσι παρ' ὅλους τοὺς ἐξισλαμισμούς, τὶς πιέσεις καὶ τὶς ἐξορίες ὁ Ἑλληνισμὸς στὴν πόλιν καθ' ὅλους τοὺς αἰῶνες ἦταν ἰσχυρὸς καὶ ζωντανός. Τοῦτο δὲ ἀναγνωρίζεται ἀπὸ ὅλους.

Τὸ Ἀργυροκάστρον εἶναι δεμένον μὲ τοὺς θρούλους καὶ τὰ βάσανα τοῦ βορείου Ἑλληνισμοῦ. Στὶς 3 Μαρτίου 1913 εἶδε τὸν ἐλευθερωτὴν ἑλληνικὸν στρατὸν νὰ βαδίξῃ καμαρωτὸς στοὺς δρόμους του. Στὶς 17 Φεβρουαρίου 1914 δέχθηκε τοὺς ἀντιπροσώπους τῆς Ἀυτονομίου Ἡπείρου ποὺ τὸ ἀνεκήρυξαν πρωτεύουσα τῆς Βορείου Ἡπείρου. Ὑστερὰ διὰ δευτέρα φορὰ στὶς 12 Ὀκτωβρίου 1914 ἀντίκρουσε τοὺς Ἑλληνες φαντάρους νὰ τὸ χαιρετοῦν χαμογελώντας καὶ γιὰ τρίτη φορὰ στὶς 7 Δεκεμβρίου 1940. Ἀλλὰ δυστυχῶς εἶδε μόνον δράματα ζωντανὰ μὲν καὶ φεγγοβόλα, ἀλλὰ φευγαλέα. Κι ὅμως τὴν ἑλληνικότητά του οὐδεὶς ἀμφισβητεῖ. Ἡ ἀνακριτικὴ ἐπιτροπὴ τῆς Κ.Τ.Ε. στὰ 1922 τονίζει τὰ ἑξῆς γιὰ τὸν πληθυσμὸν τοῦ Ἀργυροκάστρου: «Ὁ ἀριθμὸς τῶν κατοίκων τῆς περιοχῆς Ἀργυροκάστρου ποὺ μιλοῦν ἑλληνικὰ εἶναι πολὺ μεγαλύτερος ἀπ' ὅτι ἐνομιζέτο. Εἰς μόνην τὴν ὑποδιοίκησιν Δελβίνου σημειώνει κανεὶς ἀπὸ αὐθεντικὴ καὶ ἐξελεγεμένη πηγὴ 15.500 ἄτομα ποὺ μιλοῦν ἑλληνικὰ. Ἐπὶ πλέον ὅλα τὰ χωριά ποὺ βρίσκονται κατὰ μῆκος τῆς ἑλληνικῆς μεθορίου μεταξὺ Λιμποχόβας καὶ Ὑψηλοτέρας καθὼς καὶ ἐκεῖνα ποὺ βρίσκονται στὴν πλαγιά πρὸς νότον τῆς πεδιάδος τοῦ Ἀργυροκάστρου μιλοῦν ἑλληνικὰ. Σύμφωνα μὲ τὴν ἀπογραφὴ τοῦ 1921 ποὺ ἔγινε γιὰ τὶς ἐκλογές, στὸ νομὸ Ἀργυροκάστρου ὑπάρχουν 33.313 ἄτομα ἑλληνόφωνα. Καὶ γενικὰ ὁ πληθυσμὸς ποὺ μιλάει ἑλληνικὰ στὴ Νότια Ἀλβανία περιλαμβάνει 35.000 - 40.000 ἄτομα ².

1. Σ π. Τρικούπη Ἱστορία Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως Δ 208. — Ἀ γ γ. Παπακώστα Ἀγῶνες καὶ θυσίες Βορειοηπειρωτῶν στὸ 1821.

2. Documents concernant l' Epire du Nord σ. 191.

Τὴν μεγάλην ἀναλογία τοῦ ἑλληνικοῦ πληθυσμοῦ στὸ Ἀργυροκάστρο βεβαιώνει καὶ ἡ Ἀλβανικὴ κυβέρνησις. Σὲ ἐκθεσὶν τῆς πρὸς τὴν Κ.Τ.Ε. στὶς 7 Ἰουλίου 1922 ἀνακοινώνοντας τὰ ἀποτελέσματα τῶν ἐκλογῶν τοῦ 1920 τόνιζε ὅτι ἡ ἐπαρχία Ἀργυροκάστρου ἀριθμοῦσα 57.000 μουσουλμάνους καὶ 68.000 ὀρθοδόξους ἐξέλεξεν ἕξ (6) ὀρθοδόξους βουλευτὰς καὶ πέντε (5) μουσουλμάνους.

Ἀπὸ τότε ὅμως ἡ παρακμὴ τοῦ ἑλληνικοῦ στοιχείου στὴν πόλιν βαίνει προοιῶσα. Ἐτσι στὴν ἐπίσημη ἀπογραφή τοῦ 1930 ἀπὸ τοὺς 12.600 κατοίκους τῆς πόλεως οἱ 9.000 ἦσαν Μουσουλμᾶνοι καὶ οἱ 3.600 μόνον ἑλληνορθόδοξοι.

Ἀρζα. — Παλιὰ ἀκμάζουσα πολίχνη κοντὰ στὴν Μοσχοπολιν τῆς ὁποίας μόνο τὰ ἐρεῖπια σώζονται ὅπως καὶ οἱ μεγαλοπρεπεῖς ναοὶ τῆς τῶν Ἀρχαγγέλων καὶ τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου.

Ἀρτα. — Χωριὸ ἑλληνόγλωσσο βορείως τοῦ Αὐλῶνος.

Αὐλῶν. — Ὁ Αὐλῶν εἶναι τὸ καλύτερο καὶ ἀσφαλέστερο λιμάνι τῶν ἄλβανικῶν ἀκτῶν. Στὶς ἀρχὲς τοῦ 13ου αἰῶνος ἀπετέλεσε τμῆμα τοῦ Δεσποτάτου τῆς Ἠπείρου.

Στὴν Τουρκοκρατίαν ἡ πόλις διοικητικῶς περιλαμβάνετο στὸ βιλαέτιον Ἰωαννίνας. Ὁ πληθυσμὸς τοῦ Αὐλῶνος ἀπετέλειτο κυρίως ἀπὸ Ἑλληνας, πού εἶχαν γιὰ μητροπολιτικὸ ναὸ τὴν περίφημη ἐκκλησίαν τοῦ Ἁγίου Βλασίου. Τὰ ἐρεῖπια τῶν ἐκκλησιῶν καὶ τῶν μοναστηριῶν τῆς πόλεως καὶ τῆς περιοχῆς τῆς δείχνουν τὴν ἑλληνικὴ καταγωγὴ τῶν κατοίκων τοῦ Αὐλῶνος.

Βεράτι. — Ἐκεῖ πού εἶναι τὸ σημερινὸ Βεράτι ἦταν τὰ Βυζαντινὰ Βαλαγρέτα (Βελεγράδα) μὲ τὸ ὄχυρό τους φρούριο. Πάνω σ' ἓνα κωνικὸ βράχο φαίνεται τὸ παλιὸ κάστρο μὲ τοὺς εἴκοσι πυργίσκους. Τὰ Βαλαγρέτα ἀνήκαν στὸ θέμα τοῦ Δυοραχίου καὶ ἀναφέρονται τιμητικὰ ὅλη τὴν βυζαντινὴν ἐποχὴ. Μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως γύρω στὴν πόλιν γίνονται φονικὲς μάχες μεταξὺ Σκεντέρμπεη καὶ Τούρκων. Τότε σκοτώνεται καὶ ὁ στρατηγὸς τοῦ Καστριώτη Μουζάκης, ἀπὸ τ' ὄνομα τοῦ ὁποίου καὶ ὅλη ἡ γύρω πεδιάδα ὀνομάζεται πεδιάδα τῆς Μουζακιᾶς. Ἀργότερα στὴν τουρκοκρατία ἡ πόλις ὀνομάσθηκε Βεράτι ἀπὸ τὸ Βερατιανὸ πού ρέει στοὺς πρόποδες τοῦ Τομόρου. Οἱ Τούρκοι ὅμως τὴν ὀνόμαζαν Βελιγράδι τῆς Ἀλβανίας. Διοικητικὰ ἦταν ἔδρα τοῦ σατζακίου Βερατίου, πού ἀνήκε στὸ βιλαέτι Ἰωαννίνων, καὶ ἔδρα τῆς μητροπόλεως Βελεγράδων. Ἀπὸ τοὺς κατοίκους του περισσότεροι ἀπὸ τοὺς μισοὺς ἦσαν Ἑλληνες ὀρθόδοξοι. Στὰ 1913 κατὰ τὸν Vellay στὸν Αὐλῶνα καὶ τὸ

Βεράτι ὑπῆρχαν 45.000 Ἕλληνες μὲ 78 σχολεῖα, 107 δασκάλους καὶ 2000 μαθητὰς ¹.

Ἐξ αὐτῶν ἀποδεικνύεται ἡ ἑλληνικότης τῶν κατοίκων τῆς πόλεως τοῦ Βερατίου καὶ τῆς περιοχῆς τῆς, ἀφοῦ καὶ πρὸ ὀλίγων ἀκόμη ἐτῶν ἡ ἑλληνικὴ κοινότης τῆς πόλεως διατηροῦσεν ἑλληνικὸ ἀστικὸ σχολεῖο. Ἐξ ἄλλου ὑπάρχουν πολλὲς ὀρθόδοξες ἐκκλησίαι καὶ ἐκεῖ σώζεται τὸ πολύτιμον ἑλληνικὸν χειρόγραφον τῆς Καινῆς Διαθήκης τὸ ὁποῖον περιέχει σπουδαῖες παρεμβολές.

Βίγλιστα (Μπιλίσι).—Χωριὸ πού βρίσκεται νοτίως τῆς Κορυτσᾶς καὶ τῆς λίμνης Πρέσπας.

Βοβοσιτίσα.—Μεγάλον χωριὸ τῆς περιφερείας Κορυτσᾶς ὅπου λειτουργοῦσε ἑλληνικὸ νηπιαγωγεῖο καὶ περίφημη ἀστικὴ σχολή. Οἱ δύο μονὲς πού σώζονται, ἡ μονὴ τῆς Παναγίας καὶ ἡ μονὴ τοῦ Ἁγίου Νικολάου πού κτίσθηκε στὰ 1450 μιλουν γιὰ τὴ βαθειὰ θρησκευτικότητά τῶν κατοίκων.

Βοσκόπ.—Χωριὸ πού βρίσκεται νοτίως τῆς Μοσχοπόλεως.

Βοστένια.—Χωριὸ δυτικὰ τῆς Ἑοσέας.

Βοῦνόν.—Ἐνα ἀπὸ τὰ ἐπὶ μεγαλοχώρια τῆς Χιμάρας. Ἀπὸ τὰ πολλὰ μοναστήρια τοῦ ἀξιόλογα εἶναι ἡ μονὴ τοῦ Σκουταρᾶ πού κτίσθηκε στὸ 1177 κίονα, καὶ ἡ μονὴ τῆς Βροντοῦς ἢ τοῦ Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου. Οἱ κάτοικοι τοῦ χωριοῦ εἶναι ἀποκλειστικὰ Ἕλληνες, χριστιανοὶ καὶ ἑλληνόφωνοι, τὴν ἑλληνικότητά τους δὲ ἀπέδειξαν συμμετασχόντες εἰς ὅλας τὰς δοκιμασίας τοῦ Ἔθνους μας.

Βοῦροκας.—Περιοχὴ πολλῶν χωριῶν πού βρίσκονται στὸ μέσο τῆς πεδιάδος τοῦ Δελβίνου. Τὴν ὀνομασίαν πῆρε ἀπὸ τὰ βαλτονεῖα πού κατακλύζουν τὴν κοιλάδα.

Βρανίτσα (α).—Χωριὸν βορείως τῆς Χιμάρας.

Βρανίτσα (β).—Χωριὸν στὴν περιφέρειαν Δρόπολης.

Βρόμερο. Χωριὸν βορείως τῶν Ἁγίων Σαράντα.

Γαρδίκι (Καρδίκι).—Παλαιότερα ἦταν πολίχνη τῆς περιοχῆς Κουρβελεσίου. Σήμερα εἶναι χωριουδάκι πού τὸ κατοικοῦν Λιάπηδες, ἑξισλαμισθέντες Ἀλβανοί. Εἶναι γνωστὴ ἡ ἀντίστασις τῶν Γαρδικιωτῶν στὰ σχέδια τοῦ Ἀλῆ στὰ 1812 καὶ τὸ δράμα τούτων πού κατεσφάγησαν, ἀτιμάσθησαν καὶ ἐξοντώθησαν ἀπὸ τὸν αἱμοβόρον γιὸν τῆς Χάμκως ².

Γέρμα.—Χωριὸν ἀνατολικὰ τῆς λίμνης τοῦ Βουθρωτοῦ.

Γεωργουτσᾶτες.—Χωριὸν τῆς ἐπαρχίας Δρόπολης, στὴν ἀριστερὴ ὄχθη τοῦ Δρίνου, ἐκεῖ ὅπου διασταυρῶνεται ὁ ἀμαξι-

1. P. V e l l a y L' Irredentisme hellénique σ. 24. — Ἐ μ. Ρ ι κ ἄ κ η Βεράτιον. — Π. Δ ρ ἔ λ λ ι α Ἡ κατάληψις τοῦ Βερατίου. — P a t s c h Das sandshak Berat in Albanien.

2. Μ ἔ ν τ ε λ σ ο ν Ἱστορία τῆς Ἑλλάδος σ. 126.

τὸς δρόμος Ἰωαννίνων — Ἀργυροκάστρου — Ἀγίων Σαράντα.

Γίσνιτσα. — Χωρίον βορείως τῆς Κορυτσᾶς.

Γκάτι (Ποντικάτι). — Χωρίον τοῦ νομοῦ Ἀργυροκάστρου, τῆς περιοχῆς Ρίζης.

Γκίγκαρι. — Χωρίον τῆς Κορυτσᾶς καὶ πατρίδα τοῦ Γκίκα πού ἔδρασε στὴν Μολδοβλαχία.

Γκολέμι. — Χωρίον τῆς περιοχῆς Κουρβελεσίου, πού βρίσκεται ἀνατολικά τῆς Χιμάρας.

Γκουρατζί. — Χωρίον νοτίως τοῦ Ἀργυροκάστρου.

Γκουσμάρι. — Χωρίον τῆς περιοχῆς Κουρβελεσίου.

Γραμπόβα. — Χωρίον κοντὰ στὸ Ἀργυροκάστρον.

Γραμπότσα. — Χωρίον μεταξὺ Ἐρσέκας καὶ Κορυτσᾶς.

Γράπο. — Χωρίον δυτικὰ τοῦ Δρίνου κοντὰ στὸ Βουθρωτό.

Γράσδανι. — Χωρίον νοτίως τοῦ Βουθρωτοῦ.

Δάρδα (Ντάρδα). — Πόλις κοντὰ στὴν Μοσχόπολιν, ἡ μόνη πού ἀντέδρασε νικηφόρα στὸν ἔξισλαμισμόν. Στὴ Δάρδα εὑρισκόν καταφύγιο ὅλοι οἱ καταδιωκόμενοι. Γι' αὐτὸ οἱ κάτοικοι τῆς Δάρδας ζοῦσαν μόνιμο ἀρματολικὸ βίο μὲ τὸ ὄπλο στὸ χέρι. Τὴν Δάρδα ἐπισκέφθη καὶ ὁ Ἐθνομάρτυρ Κοσμᾶς ὁ Αἰτωλός.

Δέλβινον. — Μικρὰ πόλις πού βρίσκεται στὴν ὁμώνυμη κοιλάδα πού διασχίζει ὁ Βιστροίτσα. Τὸ χειμῶνα ἡ κοιλάδα χρησιμεύει γιὰ χειμαδιὸ τῶν κοπαδιῶν πού βόσκουν στὰ γύρω βουνά. Στὴν ἀρχαιότητα ἡ περιοχή ἦταν πυκνοκατοικημένη καὶ ἐκεῖ πλησίον εὑρίσκετο ἡ Φοινίκη.¹ Στὴν Βυζαντινὴ περίοδο στὴν περιοχή του ἦταν ἡ μὲν Μεσοποτάμου. Στὰ 1650 ἔγιναν μεγάλες σφαγὲς στὸ Δέλβινο. Κάπου 1500 χριστιανικὲς οἰκογένειες ἐξοντώθηκαν. Ἐνεκα τῶν βασανιστηρίων καὶ τῶν ἐξευτελισμῶν πολλοὶ Ἕλληνες ἀναγκάσθησαν νὰ ἔξισλαμισθοῦν. Ἀργότερα στὰ 1793 ὑπέστη νέα φρικτότερη καταστροφή. Τὸ λεηλάτησαν τελείως καὶ ὕστερα τοῦ ἔβαλαν φωτιά. Ἀπήχησις τῆς τρομακτικῆς συμφορᾶς τῆς πόλεως εἶναι τὸ δίστιχο.

*Πατήσανε τὸ Δέλβινο, τὸ πῆραν Ἀρβανίτες,
πῆραν ἄσπρα, πῆραν φλουριά, πῆραν καὶ καραγρόσια*

Νέον ἔξισλαμισμόν ὑπέστη ἡ πόλις γύρω στὰ 1821. Ἀλλὰ τὸ Δέλβινο δὲν ἔχασε τὴν ἑλληνικότητά του. Ἔτσι στὴν περιφέρειά του σὲ 32.000 κατοίκους μόνον οἱ 5.500 εἶναι Ἀλβανοί, καὶ αὐτοὶ εἶναι ἀπόγονοι Ἑλλήνων. Κατὰ τὸν René Puyaux «οἱ Ἀλβανοὶ τοῦ Δελβίνου πού εἶναι μουσουλμᾶνοι ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ Ἀλῆ - Πασᾶ ἐφύλαξαν τὶς συνήθειες τῆς ἀρχικῆς Ἑλληνικῆς

1. Ν. Μυστακίδης Τὸ Δέλβινον, ἡ ἀρχαία πόλις Φοινίκη.

θησκειάς. Συνοδεύουν τὶς ἑλληνικὰς κηδεῖες, συμμετέχουν εἰς τὰ μοιρολόγια καὶ στέλνουν τὰ τέκνα τους σὲ ἑλληνικὰ σχολεῖα». ¹ Καὶ ἑλληνικὸν σχολεῖο στὸ Δέλβινο λειτουργοῦσε ἀπὸ τὸ 1749 ἰδρυθὲν μὲ ἔξοδα τοῦ Σπύρου Ρίζου.

Δίβρα (Μεσσιανή). — Πολίχνη δεξιὰ τοῦ Δελβίνου. Στὴ Δίβρα λειτουργοῦσε ἄριστα ὁργανωμένη Ἀστικὴ Σχολή.

Δουκᾶτες (Ντουκᾶτι). — Κωμόπολις τῶν Ἀκροκεραυνίων κοντὰ στὸν Αὐλῶνα. Οἱ κάτοικοί της εἶναι τῆς ἰδίας φυλῆς μὲ τοὺς Χιμαριῶτες, ἀλλὰ ἐξισλαμισμένοι διὰ τῆς βίας. Τὸ ὄνομα τοῦ χωριοῦ σημαίνει κατοικία οἰκογενείας δουκῶν ἢ μᾶλλον κτήματα ποὺ ἀνήκουν σὲ δοῦκες. Στους Δουκᾶτες ὑπῆρχεν ἑλληνικὸν σχολεῖο, ὅπου φοιτοῦσαν τὰ παιδιὰ τῶν γύρω χωριῶν.

Δραγότι (Ντραγότι). — Χωριὸν στὴ γέφυρα μεταξὺ Τεπέλενιου καὶ Κλεισούρας.

Δρενόβα (Ντρενόβα). — Χωριὸν ποὺ βρίσκεται νοτίως τῆς Κορυτσαῦς καὶ ὅπου στὴν Τουρκοκρατία λειτουργοῦσε καλὴ ἡμιαστικὴ Σχολή.

Δρόβιανη. — Ἡ Δρόβιανη εἶναι πολίχνη ποὺ ὑπάγεται στὴν ἐπαρχία Δελβίνου ². Στους ἀγῶνες τοῦ Σκεντέρμπεη κατὰ τῶν Τούρκων μετέχουν καὶ οἱ κάτοικοι τῆς Δρόβιανης. Ὑστερα ἀντιστέκονται στὸν Ἀλῆ πασά. Στὰ 1770 ἔδω ὁ Κοσμάς ὁ Αἰτωλὸς ἴδρυσεν δύο σχολεῖα ποὺ μέχρις ἐσχάτως ἀνθοῦσαν. Ἡ Σχολὴ μάλιστα τῆς μονῆς Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου ἐθεωρεῖτο ἀξιόλογον κέντρον πνευματικῆς ζωῆς. Ἀπὸ τῆ Δρόβιανη κατήγετο ὁ περίφημος ἑλληνοδιδάσκαλος Παπαζήσης καὶ ὁ Φιλικὸς Πανίδης. Ἀλλὰ καὶ σήμερα οἱ κάτοικοι τῆς Δρόβιανης μιλοῦν ἑλληνικά, ἓνα γλωσσικὸν ἰδίωμα ποὺ συγγενεῦει μὲ τῶν Μανιατῶν.

Δρόπολη. — Περιφέρεια στὸ Ἀργυρόκαστρο ἢ ὁποία περιλαμβάνει τὰ χωριὰ Ντερβετσάνι, Δούβιανι, Δρόβιανη, Γκορίτσα καὶ Πεσκοπή. Τὸ πῶς μεγάλο εἶναι ἡ Ντερβετσανῆ μὲ 5.000 κατοίκους.

Δρυμᾶδες. — Χωριὸν χριστιανικὸν τῆς Χιμάρας μὲ 1800 ἑλληνοφῶνους κατοίκους.

Ἐπισκοπή (Πεσκοπή). — Χωριὸν μεταξὺ Ἀώου καὶ Δρίνου κοντὰ στὸ Λιμπόχοβο.

Ἐρσέκα. — Κωμόπολις ποὺ βρίσκεται στους δυτικούς πρόποδες τοῦ Γράμμου, πάνω στὸν ἀμαξιτὸ δρόμο ποὺ ἐνώνει τὴν Κορυτσά μὲ τὰ Ἰωάννινα. Ἐνεκα τῆς τοποθεσίας της αὐτῆς εἶναι σπουδαῖο ἐμπορικὸ κέντρο τῆς ἐπαρχίας Κολωνίας. Σήμερα ἡ Ἐρσέκα εἶναι ἔδρα ὑποδιοικήσεως καὶ ὑπάγεται στὴν Κορυτσά.

1. R e n é P y a u x Δυστυχησμένη Ἡπειρος σ. 78.

2. Β. Μ υ σ τ α κ ῖ δ η Δρόβιανη.

Ζαγάρι. — Παλιὰ ἀκμάζουσα πόλις κοντὰ στὴν Μοσχόπο-
λιν. Τὸ ὄνομα ἐπῆρε ἀπὸ τὴν ἱερὰ μονὴ τοῦ προφήτου Ζαχα-
ρίου τῆς ὁποίας ἐρεΐπια σώζονται.

Ζαγόρι. — Περιφέρεια μεταξὺ Ἀργυροκάστρου καὶ Πρε-
μετῆς. Ἐκεῖ ὑπάρχουν τὰ ἐξῆς χωριά. Σέπερι, Νίβανι, Τοπόβα,
Ντέραν, Κόντσα, Βιθίκι, Χοστέβα, Ντισνίτσα, Λίαρι καὶ Ζεΐ.
Τὸ πιὸ μεγάλο εἶναι τὸ Ζεΐ μὲ 800 κατοίκους. Στὸ Νίβανι
ὑπάρχει περίφημο μοναστήρι.

Ζέπα. — Χωρίον μεταξὺ Πρεμετῆς καὶ Κορυτσᾶς.

Ζουλιᾶτες. — Χωρίον πού βρίσκεται βορειοδυτικὰ τοῦ Ἀρ-
γυροκάστρου πάνω σὲ ὄροπέδιο κοντὰ στὸ Δρίνο. Στὴ θέσιν του
ὑπῆρχεν ἡ ἀρχαία πόλις Ζωΐλη¹.

Ἰλιάρι. — Χωρίον μεταξὺ Πρεμετῆς καὶ Κορυτσᾶς.

Ἰσγόρη. — Χωρίον ἀνατολικὰ τοῦ Ἀώου.

Κακαβιά. — Χωρίον πού βρίσκεται στὴν περιφέρεια Ἀργυ-
ροκάστρου στὰ σύνορα πού χωρίζουν τὴν Ἀλβανία ἀπὸ τὴν
Ἑλλάδα.

Κακοδίκι. — Χωρίον πάνω ἀπὸ τὸ Δελβινο.

Κακόσι. — Χωρίον τῆς περιφέρειας Ἀργυροκάστρου (Ρί-
ζης), γνωστὸ ἀπὸ τοὺς ἀγῶνες τοῦ Ἀλῆ.

Καλαράτι. — Μεγαλοχώρι τῆς ἐπαρχίας Κουρλεβεσίου.

Καλιάσα. — Χωρίον μεταξὺ Παλέρμου καὶ Ἀργυροκάστρου.

Καμενίτσα. — Χωρίον νοτιῶς τῆς Μοσχόπολεως.

Καραλήμπεη. — Χωρίον ἀνατολικὰ τῆς λίμνης τοῦ Βου-
θρωτοῦ.

Κάριμανη. — Χωρίον τῆς περιφέρειας Ἀργυροκάστρου (Ρί-
ζης) γνωστὸ ἀπὸ τὸν πόλεμο τῆς Χάμκως, κοντὰ στὸ Κακόσι.

Καρκουβίτσα. — Χωρίον δυτικὰ τοῦ Δρίνου καὶ νοτιῶς τοῦ
Βουθρωτοῦ.

Κάρσοβα. — Χωρίον ἀνατολικὰ τοῦ Ἀώου δίπλα στὸ Λε-
σκοβίκι.

Κεστοράτι. — Χωρίον τῆς Λυτζουριάς (Ἀργυροκάστρου) ὅπου
εὑρίσκοντο τὰ ξακουστὰ διδασκαλεῖα πού ἵδρυσεν ὁ Χ. Ζωγράφος.
Εἰς αὐτὰ ὑπηρετοῦσαν 7 καθηγηταὶ καὶ φοιτοῦσαν 132 μαθη-
ταί. Κάθε τριετία ἐγένετο ἐκλογή 30 νέων καὶ 30 κοριτσιῶν γιὰ
νὰ φοιτήσουν δωρεάν. Οἱ ἐτήσιες δαπάνες τοῦ διδασκαλείου
ἔφθαναν τὶς 1300 τουρκικὲς λίρες.

Κηπαρόν. — Χωρίον τῆς Χιμάρας μὲ 1200 κατοίκους χρι-
στιανοὺς ἀλβανοφώνους.

Κιοντέζα. — Χωρίον νοτιῶς τῆς Κορυτσᾶς.

Κλεισούρα. — Χωρίον στὴν περιφέρεια τῆς Πρεμετῆς, στὴν

1. Π. Ἀραβαντινοῦ ἔ. ἀ. Β. 60.

δεξιὰ ὄχθη τοῦ Ἄωου εἰς θέσιν στενήν καὶ στρατηγικωτάτην. Βρίσκεται ὅπου ἡ παλιὰ ὀχυρωμένη πόλις Πύρρου Στρατόπεδον. Τὸ ἴδιο τὸ ὄνομα τῆς Κλεισούρας δείχνει τὸν προορισμὸν καὶ τὴν ἀξία της.

Ἀνάμεσα στὰ ἀπόκρημνα βουνὰ τοῦ Ἀερόπου καὶ Ἀσνάου μέσα στὸ στενὸ κλειστὸ φαράγγι πὺν περνᾷ ὁ Ἄωος βρίσκεται ἡ Κλεισούρα. Ἡ φυσικὴ ὀχυρωμένη θέσις δίνει κολοσιαία ἀξία στὸ χωριό. Τὸ φρούριο τῆς Κλεισούρας διηγεῖται τὰ ἔνδοξα Βυζαντινὰ χρόνια, τὴν πανωλεθρία τοῦ Ἀλῆ πασᾶ, καὶ τὰ θύρια τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ στὰ 1913 καὶ 1940.

Κόντρα. — Χωριὸν τοῦ νομοῦ Ἀργυροκάστρου, στὴν περιοχὴ τῆς Ρίζης.

Κολώνια. — Ἐπαρχία καὶ πόλις τῆς Βορείου Ἡπείρου μεταξὺ Κορυτσᾶς καὶ Κονίτισης. Ὁ Ἀραβαντινὸς τονίζει ὅτι πρὶν ἡ περιοχὴ ἐλέγετο Καυλωνία, ἐνῶ ὁ Rouqueville ἀναφέρει καὶ ἀρχαῖα εὐρήματα ἀναγράφοντα τὴν ἐπιγραφὴ ΚΑΥΛΩΝΙΑΤΩΝ. Μέχρι τὸ 17ον αἰῶνα ἡ Κολώνια εἶχε ἴδιον ἐπίσκοπον μὲ τὸν τίτλον «Δεβόλεως καὶ Κολωνίας». Σήμερα ἡ περιοχὴ Κολωνίας περιλαμβάνει 20 χωριὰ κατοικούμενα κυρίως ἀπὸ Ἀλβανούς, ἐκτὸς ἀπὸ λίγους χριστιανούς ἄλβανοφώνους πὺν εἶναι σκορπισμένοι στὰ χωριὰ τῆς Κολωνίας Μ πο ρ τ ᾶ ρ ι, Μ πο ρ ὀ β α καὶ Ἐ ρ σ ἔ κ α.

Κοντεκούκι (Κουντεκάκι). — Χωριὸν στὴν περιοχὴ Ἀργυροκάστρου.

Κορυτσά. — Τὴν ἑλληνικότητα τῆς μεγάλης Βορειοηπειρωτικῆς πολιτείας τῆς Κορυτσᾶς ὅλοι παραδέχονται. Στὴ θέσιν τῆς σημερινῆς πολιτείας στὸν 15ον αἰῶνα ὑπῆρχε ἓνα μικρὸ χωριουδάκι, ἀλλὰ ἡ καταστροφὴ τῶν γύρω του μεγάλων κωμοπόλεων καὶ κυρίως τῆς Μοσχοπόλεως αὐξάνει τὸν πληθυσμὸ τοῦ χωριοῦ τούτου¹. Τὸ σβήσιμο τῆς Μοσχοπόλεως τῆς χάρισε καὶ τὸ μεγάλο σὰν πνευματικὸ κέντρο, πὺν τὸ λάμπουνεν ἡ μεγάλη προσωπικότης τοῦ Κοσμᾶ τοῦ Αἰτωλοῦ². Τὸ ἀρχαιότερον σχολεῖον τῆς πόλεως εἶναι τὸ περίφημο Ἑλληνικὸ Σχολεῖο ἢ Γυμνάσιο Κορυτσᾶς πὺν ἐμφανίζεται γύρω στὰ 1724. Ἀργότερα στὰ 1857 ἰδρύεται καὶ παρθεναγωγεῖο καὶ μετὰ τετρατάξιον ἀστικὸν σχολεῖον καὶ δυὸ νηπιαγωγεῖα³. Ὅλα αὐτὰ τὰ Σχολεῖα ἔπιαναν ὀλόκληρη συνοικία. Ἐκεῖ δίδαξαν ξακουστοὶ δάσκαλοι τοῦ Γένους.

1. Καρμίτση Γεωγραφία Κορυτσᾶς.

2. Ἀγγ. Παπακώστα Κοσμᾶς ὁ Αἰτωλὸς καὶ ἡ Βόρειος Ἡπειρος.

3. Χρ. Παπασταύρου Ἡ Βόρειος Ἡπειρος καὶ ἡ Ἑλλάς σ. 7 — Π. Ἀραβαντινοῦ Ἡπειρωτικά (Κορυτσά) — Ἡ Ἰταλ. Δασσαρήτου Περὶ τῆς Κορυτσᾶς.

Ἐναφέρεται πὼς τὴν ἐποχὴ τῆς ἀκμῆς τῆς δίδασκαν 50 καθηγηταὶ καὶ διδάσκαλοι καὶ φοιτοῦσαν 250 μαθηταί. Μὰ ἐκτὸς τῶν σχολείων λειτουργοῦσαν καὶ πολλὰ ἰδρύματα εὐποιίας, ὅπως ὄρφανοτροφεῖον γιὰ τὰ ὄρφανὰ τῆς περιοχῆς, φαρμακεῖον ποὺ παρεῖχε δωρεὰν φάρμακα στοὺς ἀπόρους καὶ νοσοκομεῖον στὸ ὁποῖον οἱ ἀσθενεῖς ἐθεραπεύοντο δωρεάν.

Ἡ Κορυτσᾶ ἦταν ἕδρα τῆς μητροπόλεως «Κορυτσᾶς καὶ

Ἡ Κορυτσᾶ

Σελασφόρου». Στὰ 1875 εἶχε 8.200 κατοίκους, στὰ 1888 ὅμως 10.000. Στὴν ἀπογραφὴ τοῦ 1913 ὁ πληθυσμὸς τῆς ἔφθασε τὰ 15.463 ἄτομα, ἀπὸ τὰ ὁποῖα 11.453 ἦσαν Ἕλληνες καὶ 4.000 μόνον Ἀλβανοί. Ἡ ἐπαρχία πάλιν ὀλόκληρη τῆς Κορυτσᾶς εἶχε 71.465 ἄτομα ἀπὸ τὰ ὁποῖα τὰ 37.286 ἦσαν Ἕλληνες.

Αὐτὰ βεβαίωσαν καὶ οἱ Ἴταλοί. Ὁ Luigini τόνιζε ὅτι στὸν Καζᾶ τῆς Κορυτσᾶς πρὸ τῶν Βαλκανικῶν πολέμων ὑπῆρχαν 72 ἑλληνικὰ σχολεῖα μὲ 224 δασκάλους καὶ 3452 μαθητὰς, σ' ὅλο δὲ τὸ σαντζάκιον Κορυτσᾶς 177 ἑλληνικὰ σχολεῖα μὲ 8345 μαθητὰς. Ἀλλὰ καὶ ἡ ἀνακριτικὴ ἐπιτροπὴ τῆς Κ.Τ.Ε. στὰ 1922 ἀνεγνώριζεν ὅτι στὴν Κορυτσᾶ ὅλα τὰ σχολεῖα πλὴν ἑνὸς ἦσαν ἑλληνικά, ἡ δὲ ἑλληνικὴ ἦταν ἡ γλῶσσα τοῦ ἐμπορίου καὶ τῶν γραμμάτων. Πολλοὶ Ἀλβανοί, ἀφοῦ ἐτελείωσαν τὶς γυμνασιακὰς σπουδὰς στὴν Κορυτσᾶ, συνέχιζαν τὴν μόρφωσιν στὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν.

Ἡ Γαλλικὴ διοίκησις στὰ 1920 ἀνέβαζε σὲ 4174 τοὺς μαθητὰς ποὺ φοιτοῦσαν στὰ ἑλληνικὰ σχολεῖα τῆς περιφερείας καὶ μόνον 442 στὰ ἄλβανικά. Τὴν ἑλληνικότητα τῶν κατοίκων δείχνουν καὶ οἱ πολυάριθμες βυζαντινὲς ἐκκλησίαι ποὺ βρίσκονται στὴν πόλιν τῶν ὁποίων τὸ ἐσωτερικὸν στολίζουσι ξυλογραφίαι ἐξαιρετικῆς τέχνης.

Κούδεσι.—Χωρίον τῆς Λιαπουριᾶς. Εὐρίσκεται στὰ Ἀκροκεραύνια καὶ πῆρε τ' ὄνομά του ἀπὸ τὸ ὄμώνυμο βουνό. Οἱ κάτοικοι τοῦ χωριοῦ κατάγονται ἀπὸ χριστιανοὺς ἐξισλαμισθέντες.

Κουμενίτσα.—Χωρίον στὴν περιφέρεια Ἀργυροκάστρου.

Κουρβελέσι.—Περιοχὴ μεταξὺ Χιμάρας καὶ Γεπελενίου ποὺ περιλαμβάνει 23 χωριά. Τὰ κύρια τῶν χωριῶν τοῦ Κουρβελεσίου εἶναι : Ζουλιᾶτι, Τσόραι, Φτέρα, Γκολέμι, Κολώνια, Γκουσμάρι, Λεγκντοῦσι, Σώσανη, Καλαραῖτι, Κοῦτσι, Νιβίτσα, Λιόπεσι, Ρεσίι, Προγονᾶτι καὶ Καρδίκι. Στὴν ἀρχαιότητα ἐκεῖ ἦταν ἡ Χαονία.¹ Σήμερα οἱ κάτοικοι εἶναι Λιάπηδες. Στὰ 1730 ἔπεσε μεγάλη πείνα καὶ οἱ Λιάπηδες γὰρ νὰ γλυτώσουν ἔγιναν Μωαμεθανοί. Ἀλλὰ οἱ ἐξισλαμισθέντες Λιάπηδες σέβονται τὸν Χριστιανισμὸν καὶ ζοῦν μὲ χριστιανικὸν τρόπον ζωῆς, ὅπως φανερώνουν οἱ παραδόσεις τους, οἱ μόνες τους καὶ ἐκκλησίαι τους. Κάνουν μεικτοὺς γάμους μὲ χριστιανὲς καὶ ἔχουν κοινὰ ἔθιμα. Ἀπὸ τοὺς γάμους αὐτοὺς τὰ μὲν ἀρσενικὰ νεογνὰ ἀνατρέφονται ὡς Τοῦρκοι, τὰ δὲ κορίτσια ὡς χριστιανές.²

Κουρτέσι.—Χωρίον δυτικὰ τῆς Ἐρσέκας.

Κουτσάκα.—Χωρίον δυτικὰ τῆς Μοσχοπόλεως.

Κοῦτσι.—Πρωτεύουσα τοῦ Κουρβελεσίου εὐρισκομένη ἀνατολικά τῆς Χιμάρας.

Λαζαράτι.—Ἀξιόλογη πολίχνη στὴν Τουρκοκρατία ποὺ ἐρήμωσε ἀπὸ τὶς πιέσεις καὶ τοὺς ἐξισλαμισμούς. Οἱ κάτοικοί της μετανάστευσαν στὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ τὴ Θράκη.

Λάμποβον.—Χωρίον ποὺ βρίσκεται στὸ βόρειο μέρος τοῦ Ἀργυροκάστρου. Χωρίζεται σὲ δύο συνοικίαι στὸ Ἄνω καὶ Κάτω Λάμποβον. Ἀπὸ τὸ Ἄνω Λάμποβον κατήγετο ὁ πρωτοσπαθάριος τοῦ Ἰουστινιανοῦ, Κωνσταντῖνος, ὁ ὁποῖος τὸν παρεκίνησε νὰ κτίσῃ τὸν ξακουστὸ ναὸ τῆς Θεοτόκου τοῦ Λαμπόβου ποὺ μέχρι σήμεραν σώζεται. Στὸ Λάμποβο ἦταν ἡ περίφημη σχολὴ ποὺ ἴδρυσεν ὁ Ζάππας ἡ ὁποία εἶχε πλουσία βιβλιοθήκη.

Λαιζᾶτες.—Χωρίον νοτίως τῆς Λίμνης τοῦ Βουθρωτοῦ.

Λεγκντοῦσι.—Χωρίον τῆς περιοχῆς Κουρβελεσίου.

1. Π. Ἀραβαντινοῦ ἔ. ἀ. Β 86. — Κ. Ἀμάντου. Οἱ βόρειοι γείτονες τῆς Ἑλλάδος σ. 160.

2. L e a k e Travels in Nothern Greece A 49.

Λέκλη.—Χωρίον βορείως τοῦ Ἀργυροκάστρου κοντὰ στοῦ Λάμποβον. Δίπλα στοῦ χωριὸ βρῖσκονται ἀρχαῖα τεῖχη ἰσοδομικοῦ ρυθμοῦ μὲ πύλη καὶ ὀγκῶδες ὑπέρθυρο. Κοντὰ εἶναι ἡ Βυζαντινὴ μονὴ τῆς Κόντρας. Κατὰ τὴν τουρκοκρατίαν ἡ Λέκλη διατηροῦσε Δημοτικὸν σχολεῖον, Παρθεναγωγεῖον καὶ Ἀστικὴ Σχολή. Εἶναι ἡ πατρίδα τοῦ περίφημου ἀγωνιστοῦ Κώστα Λαγουμιτζίου ποὺ ὑπονόμευε τὶς θέσεις τῶν Τούρκων στὴν ἐπανάστασιν.

Λεούσα.—Χωρίον μεταξὺ Πρεμετῆς καὶ Κορυτσᾶς.

Λέσνια.—Χωρίον νοτίως τῆς Μοσχοπόλεως.

Λεσκοβίκι.—Χωρίον τῆς ἐπαρχίας Κολωνίας. Στὸ μέρος ποὺ κτίσθηκε τὸ Λεσκοβίκι ἦταν σπουδαῖο μοναστήρι. Τὸ χωριὸ γίνεταί στον 14 αἰῶνα καὶ σὲ ὅλη τὴν Τουρκοκρατία εἶναι ἔδρα καϊμακάμη, ὑπήγετο δὲ στὴν μητρόπολιν Κονίτσης. Ἀπὸ τὸ Λεσκοβίκι κατήγετο καὶ ὁ φιλικὸς Κανούσης ποὺ ἔδρασε στὴν ἐπανάστασιν. Στὰ 1912 στὴν περιφέρειά του ὑπῆρχαν 22 ἑλληνικὰ σχολεῖα μὲ 1.000 μαθητάς.

Λιβίνα.—Χωριὸ δυτικὰ τῆς Δρόβιανης.

Λιμπόχοβον.—Μεγαλοχώρι ποὺ ἀπέχει 2 1/2 ὥρες ἀπὸ τὸ Ἀργυροκάστρο. Στὸ Λιμπόχοβο ἀνάμνησις τοῦ παλιοῦ μεγαλείου εἶναι τὸ σωζόμενον φρούριον ποὺ στὰ 1812 ἔπαιξε βασικὸ ρόλο στοὺς ἀγῶνες τοῦ Ἀλῆ-Πασᾶ μὲ τοὺς Γαρδικιώτες.

Λιόπεσι.—Χωρίον τῆς περιφέρειας Κουρβελεσίου ποὺ κατοικεῖται ἀπὸ ἐξισλαμισθέντας Ἀλβανούς.

Λιούκοβα.—Χωρίον τῆς Χιμάρας ποὺ βρῖσκεται στὰ Ἀκροκεραύνια. Στὴν περὶ τὴν τοῦ εἶναι τὰ ἔρεπια τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς πόλεως Δόκνης.

Λισίτσα.—Χωρίον μεταξὺ Πρεμετῆς καὶ Κορυτσᾶς.

Λισνίτσα.—Χωρίον μεταξὺ Δελβίνου καὶ Ἀργυροκάστρου ὅπου στὰ 1890 ἰδρύθηκε ἡ κεντρικὴ Ἀστικὴ Σχολὴ τοῦ Γερμανοῦ.

Λουζᾶτι.—Χωρίον νοτίως τοῦ Τεπελενίου.

Μασκουλόρα.—Χωρίον κάτω ἀπὸ τὸ Ἀργυροκάστρο.

Μαλίκι.—Χωρίον κάτω ἀπὸ τὴν λίμνη Μαλίκ.

Μαλεσόβα.—Χωρίον δυτικὰ τῆς Πρεμετῆς.

Μαριάν.—Χωρίον στὴν περιφέρειαν Ὀπάρι.

Μίγκουλη.—Χωρίον βορείως τοῦ Ἀργυροκάστρου καὶ ἀνατολικά τοῦ Δρίνου.

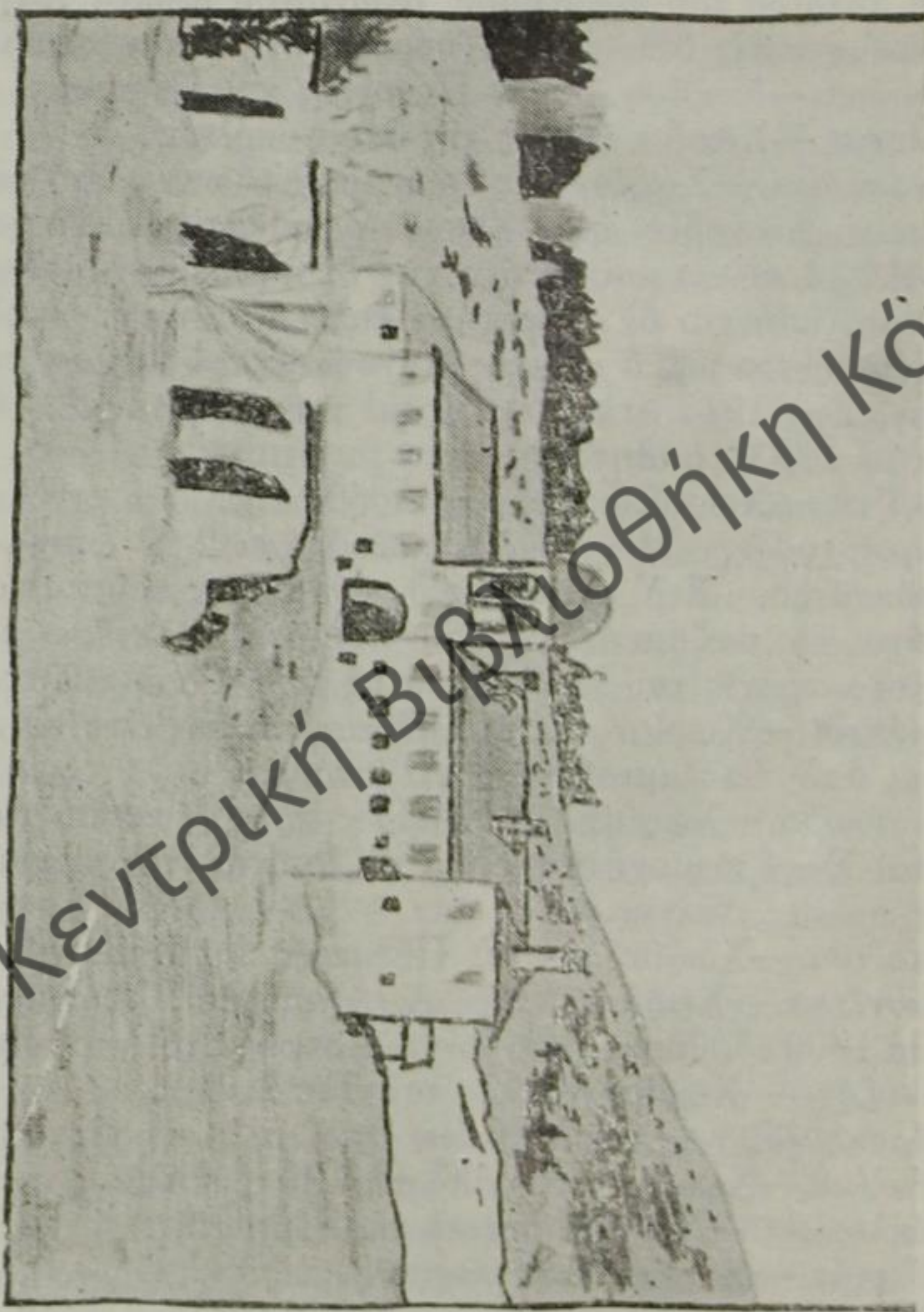
Μέμλου.—Χωρίον βορείως τῆς λίμνης Μαλίκ.

Μεσοποτάμι.—Χωρίον κοντὰ στοῦ Δέλβινο ὅπου ἔκειτο ἡ περίφημη βυζαντινὴ μονὴ τοῦ 15ου αἰῶνος κτισμένη σὲ θεμέλια ἀρχαίου ναοῦ τοῦ Ποσειδῶνος. Ἡ μονὴ ἦταν ἔδρα τῆς ἐπισκοπῆς Φοινίκης καὶ Δελβίνου. Ἀργότερα ἡ ἐπισκοπὴ μετεβλήθη σὲ ἐξαρχία ἐποπτεύουσα ὅλη τὴν ἐπαρχία Δελβίνου. Καὶ ὑπ' αὐτὴ τὴν ἔννοια διατηρήθηκε μέχρι τὸν 18ον αἰῶνα. Ἡ μονὴ εἶχε καὶ

σπουδαία βιβλιοθήκη πού κάηκε. Σήμερα μόνον τὰ εἱρεπιά της ὑπάρχουν καὶ τὸ Μεσοποτάμι εἶναι χωριουδάκι μὲ λίγες ἑλλη- νόφωνες οἰκογένειες.

Μοκρίτσα. — Χωρίον ἀνατολικά τοῦ Ἰώου.

Μοσχόπολις. — Δυτικά τῆς Κορυτσαῖς καὶ κοντὰ στὴ μαγευ-

Ἀπὸ τῆς ἐκκληροῖας τῆς Μοσχοπόλεως

τικὴ λίμνη τῆς Ἰαχρίδος εὐρίσκετο ἡ Μοσχόπολις, αἱ «Νεαὶ Ἰ- Ἰθῆναι» τῆς Τουρκοκρατίας¹. Ἦταν κτισμένη σὲ ὄροπέδιο μὲ γύρω βουνὰ καὶ εἶχε κλίμα δροσερώτατον. Κτίσθηκε περὶ τὸ

1. Φ. Μιχαλοπούλου Μοσχόπολις, αἱ νεαὶ Ἰθῆναι τῆς Τουρκοκρατίας (<Ν. Ἰστορία> 1940). — Κ. Σκενδέρη Ἰστορία τῆς ἀρχαίας καὶ συγχρόνου Μοσχοπόλεως. — Εὐλ. Κορυτσα Μοσχόπολις. — Rouqueville Voyage en Grèce B 392 - - Π. Ἰαβαντινοῦ ἔ. ἀ. Β 35.

1330 καὶ τὸ ὄνομα πῆρε γιὰ τὴν ἀρχὴν ἐκεῖ ὑπῆρχαν σκηνὲς βοσκῶν. (Βοσκόπολις = Μοσχόπολις). Στὸν ΙΗ' αἰῶνα ἡ πόλις ἐφθάσε στὴ μεγαλύτερή της ἀκμὴ. Στὰ 1750 ἀριθμοῦσε 60.000 κατοίκους περίπου καὶ εἶχε 20 μεγαλοπρεπεῖς ναοὺς. Κατὰ τὸν Κούμαν εἶχε 40.000 ἄτομα, κατ' ἄλλους 200.000. Ἦταν δὲ καὶ τὸ πρῶτον βιοτεχνικὸν καὶ ἐμπορικὸν κέντρον τῆς εὐρωπαϊκῆς Τουρκίας. Οἱ τσόχινες κάπες, οἱ κάλτσες, οἱ φανέλλες καὶ οἱ κουβέρτες ποὺ κατεσκευάζοντο στὰ ἐργαστήρια τῆς Μοσχοπόλεως ἦσαν περιζήτητες σὲ ὅλες τὶς ἀγορὰς γιὰ τὴν ποιότητα, στερεότητα, τοὺς χρωματισμοὺς καὶ τὴν κατεργασία τους. Οἱ σχέσεις τῆς πόλεως μὲ τὴν Εὐρώπην τῆς ἔδωσαν τὴν εὐκαιρίαν νὰ εὐημερήσῃ καὶ νὰ πλουτήσῃ. Ἡ χειροτεχνία ἢ ταπητουργία καὶ τὸ ἐμπόριον προσεῖλκυαν εἰς αὐτὴν μυριάδες ἀνθρώπων καὶ τὴν μετέβαλαν σὲ κέντρο πολυτελείας καὶ ἀνέσεως. Ὑστερὰ οἱ Μοσχοπολίτες ἀναδεικνύονται οἱ σπουδαιότεροι ὁργανωταὶ καραβανιῶν στὰ Βαλκάνια καὶ ἀναλαμβάνουν τὴν διεξαγωγὴν ὅλου τοῦ ἐμπορίου τῆς Ἀνατολῆς.

Οἱ κάτοικοί της εἶχαν ἐπιβληθῆ στὶς Τουρκικὰς ἀρχὰς καὶ εἶχαν τύχει ἰδιαιτέρας αὐτοδιοικήσεως. Τὴν πόλιν διεύθυναν τὰ ἰσνάφια, οἱ ἐπαγγελματικὲς συντεχνίαι, οἱ ὁποῖες εἶχαν ὑπὸ τὴν προστασίαν τους τὴν παιδείαν, τοὺς ναοὺς, τὰ ὄρφανὰ, τοὺς ἀσθενεῖς καὶ τοὺς ἀνικάνους. Ἀπὸ τοῦ 1750 λειτουργεῖ καὶ ἡ «κᾶσσα τοῦ φτωχοῦ», μέγα ὄρφανοτροφεῖο μὲ σκοπὸ τὴν ἐκπαίδευσιν ὄρφανῶν καὶ πτωχῶν παιδίων¹. Τὴν ὀνομάζουν «κοιτίδα πάσης προστασίας καὶ παντὸς κοινωφελοῦς ἔργου». Ὁ Κ. Κούμας στὴν «Ἱστορία» του γράφει χαρακτηριστικὰ «ἐνόσω ἤκμαζεν ἡ Μοσχόπολις ἠμιλλᾶτο νὰ γίνῃ ἕξαρχος τοῦ φωτισμοῦ τῶν Ἑλλήνων μὲ τὰ κοινωφελῆ ἔργα της»².

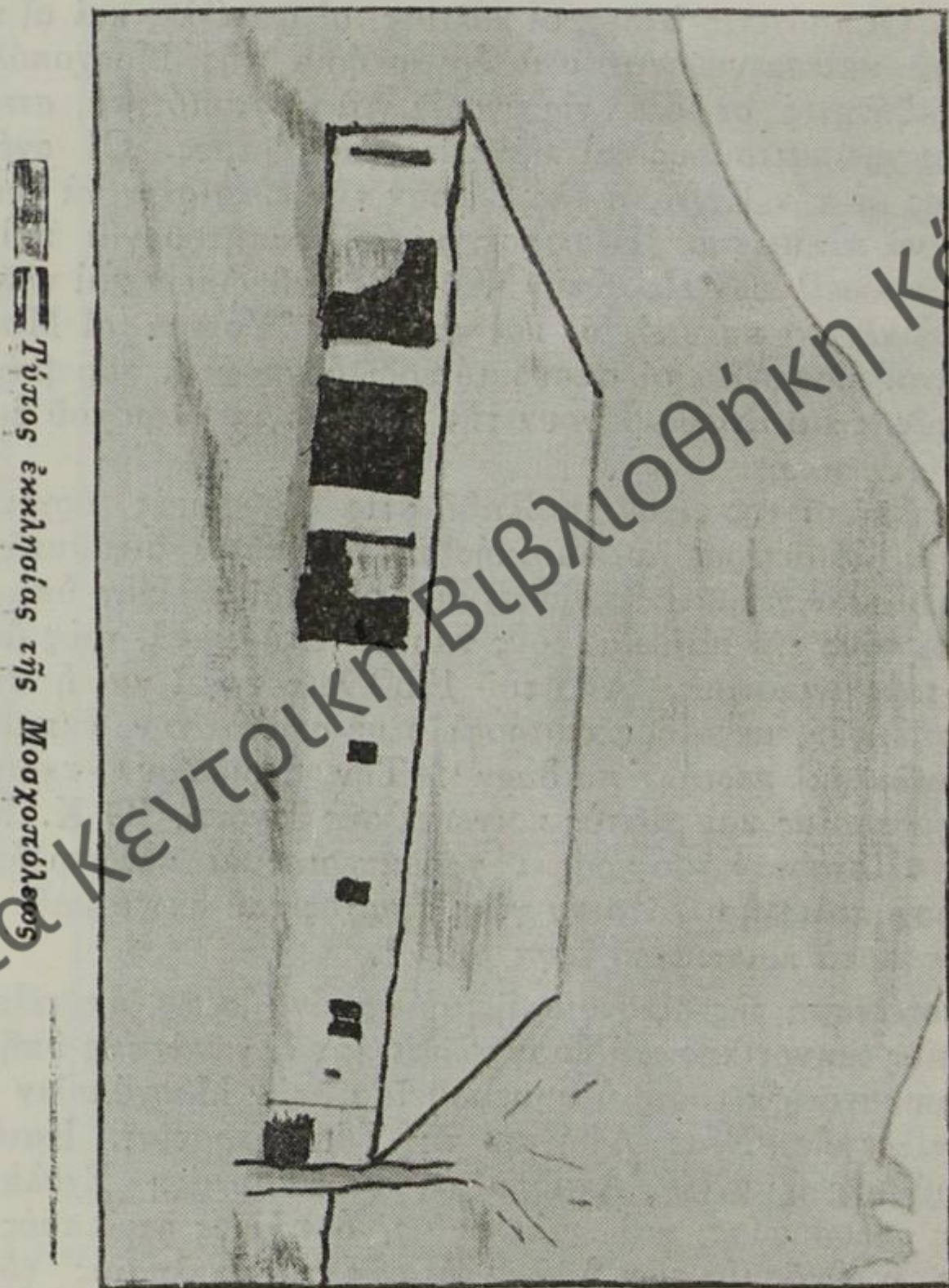
Ἀποτέλεσμα τῆς οἰκονομικῆς αὐτῆς ἀνθήσεως, ἀποτέλεσμα τῆς ἑξαισίας κοινοτικῆς καὶ ἐπαγγελματικῆς ὁργανώσεως ὑπῆρξεν καὶ ἡ πνευματικὴ κίνησις ἢ σημειωθεῖσα στὴν Μοσχόπολιν ποὺ τὴν ἀνέδειξεν εἰς «Νέας Ἀθήνας» τῆς Τουρκοκρατίας. Κατὰ τὸ 1774 ἰδρύθηκε ἡ «Νέα Ἀκαδημία», σπουδαιότατη Σχολὴ τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας καὶ φιλολογίας, ὁ «ἄκρος στολισμὸς τῆς πολιτείας, ἡ εὐκοσμία τῶν ἠθῶν, τὸ φῶς τῆς ἐκκλησίας τὸ ἐπὶ τὸ πρῶτον φῶς ἀνάγον». Δημιουργὸς τῆς περιφήμου αὐτῆς Σχολῆς ἦταν ὁ Πατριάρχης Ἰωάσαφ, ψυχὴ δὲ αὐτῆς καὶ διευθυντῆς της ὁ Θεόδωρος Καβαλλιώτης. Γιὰ τὸν τελειότερον προο-

1. «Ἡ κᾶσσα τῶν πτωχῶν, τὸ καταφύγιον τῶν κακῶς ἐχόντων, τὸ πλήρωμα πασῶν τῶν ἀρετῶν» γράφει παλαιὸς κῶδιξ τῆς Παναγίας. Ἰδὲ καὶ Κ. Σ κ ε ν δ έ ρ η Ἱστορία Μοσχοπόλεως σ. 20.

2. Κ. Κ ο ὄ μ α Ἱστορία τ. Β' σ. 531.

ρισμὸν τῆς Σχολῆς οἱ Μοσχοπολίτες ἐπροίκισαν τὴν πατρίδα
τους διὰ πλουσίας εἰς ἔντυπα καὶ χειρόγραφα Βιβλιοθήκης τῆς
ὁποίας κύριος δωρητὴς ὑπῆρξεν ὁ Γεώργιος Σίνας.

Ἀπὸ τῆ Νέαν Ἀκαδημίαν ἀπεφοίτησαν γεροὶ φιλόλογοι
καὶ μεγάλοι ἑλληνισταί. Ἀπὸ τοὺς πολλοὺς αὐτοὺς εἶναι καὶ ὁ

Νεκτάριος Τέρπος θεολόγος καὶ συγγραφεὺς θεολογικῶν μελετῶν,
ὁ Δημήτριος Πάμπερης σπουδαῖος γιατρός τοῦ ἡγεμόνος τῆς Δα-
κίας καὶ συγγραφεὺς τοῦ ἔργου «ἔπη εἰς τὴν ἀσπίδα τοῦ Ἡρα-
κλέους τοῦ Ἡσιόδου», ὁ Ἀμβρόσιος Πάμπερης πὺν ἔγραψε
«ποίημα καρκινικόν» καὶ ὁ ἱερεὺς Δανιὴλ ὁ ὁποῖος συνέγραψε
«Λεξικὸν τετράγλωσσον ἑλληνο - βουλγαρο - βλαχο - ἄλβανικόν».
Καὶ ὁ σκοπὸς τοῦ σοβαροῦ τούτου ἔργου εἶναι ὁ ἐκπολιτισμὸς

τῶν κατοίκων τῆς Βαλκανικῆς, δι' αὐτὸ καὶ στὸν πρόλογόν του τονίζει.

*Ἄλβανοί, Βλάχοι, Βούλγαροι, ἀλλόγλωσσοι χαρῆτε
κι ἐτοιμασθῆτε ὅλοι σας Ρωμαῖοι νὰ γενῆτε
Βαρβαρικὴν ἀφήνοντες γλῶσσαν, φωνὴν καὶ ἥθη...
Λαοὶ οἱ πρὶν ἀλλόγλωσσοι, ἀλλ' εὐσεβεῖς τὰ θεῖα
ξυπνήσατε ἀπὸ τὸν βαθὺν ὕπνον τῆς ἀμαθείας
ρωμαίικια γλῶσσα μάθετε, μητέρα τῆς σοφίας...*

Οἱ μαθηταὶ τῆς νέας Ἀκαδημίας ἐγένοντο ἰατροί, μητροπολιῆτες, λόγιοι, ποιηταί, καὶ πατριάρχες ἀκόμα. Μεγάλοι βαλκανιολόγοι ὅπως ὁ Μίκλοτις, ὁ Πικό, καὶ ὁ Τούμανν ἐγραψαν μὲ ἐνθουσιασμὸ γιὰ τὸ ἔργο τῶν καθηγητῶν τῆς Νέας Ἀκαδημίας καὶ τῶν λογίων τῆς Μοσχόπολεως.

Ἡ Μοσχόπολις ἦταν ἡ δευτέρα πόλις μετὰ τὴν Κωνσταντινούπολιν ποὺ εἶχε τυπογραφεῖον. Τὸ πρῶτον βιβλίον ἐτυπώθηκε στὰ 1731. Ἰδρυτὴς τοῦ τυπογραφείου ἦταν ὁ Γρηγόριος Κωνσταντινίδης, σοφὸς ἄνδρας καὶ σπουδαῖος λόγιος. Στὸ τυπογραφεῖο τῆς Μοσχόπολεως ἐξεδόθησαν γραμματικὲς, βίοι ἁγίων, καὶ θεολογικὰ συγγράμματα.

Τὸ Τυπογραφεῖον

Μεγαλοπρεπεῖς ναοὶ κοσμοῦσαν τὴν πόλιν οἱ ὁποῖοι διεκρίνοντο γιὰ τὸν πλοῦτο, τὸ μέγεθος καὶ τὴ μεγαλοπρέπεια. Σὲ μισὴν ὥρα ἀπόστασιν σὲ μαγευτικὴν τοποθεσίαν εὐρίσκετο ἡ μονὴ τοῦ Ἰωάννου Προδρόμου, τὸ θρησκευτικὸν κέντρον τῆς περιφερείας. Οἱ κάτοικοι τῆς Μοσχόπολεως ὅμως εἶχαν κακὴ τύχη. Πῆραν μέρος στὴν ἐπανάστασιν τοῦ Ὁρλώφ (1769) καὶ μετὰ τὴν ἀποτυχία τῆς «στίφη ἄγρια μὲ τὸν διακρίνοντα αὐτὰ φανατισμὸν καὶ μῖσος ἐπέπεσαν κατὰ τῆς πολυαρίθμου καὶ εὐδαίμονος πόλεως, τὴν ὁποίαν ἐντὸς τριῶν ἡμερῶν ἐλεηλάτησαν καὶ κατέστρεψαν». Κῶδιξ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης γράφει, «ἡ περιώνυμος Μοσχόπολις κατεχαλάσθη καὶ παντελῶς ἠφανίσθη. Τὸ μοναστήριον (τοῦ Ἰωάννου Προδρόμου) διεγούμισαν καὶ τὴν πολιτείαν καὶ πολλὰ σπίτια ἔκαυσαν».

Στὴ «Γεωγραφία Νεωτερικὴ» τοῦ Δανιὴλ Φιλιππίδη καὶ

Γρηγορίου Κωνσταντᾶ περιγράφεται ἑξαίρετα ἡ περιοχὴ τῆς Μοσχοπόλεως. Ἐπειδὴ ἡ πραγματεία αὐτὴ τῶν λαϊκῶν τούτων λογοτεχνῶν εἶναι καὶ ὑπέροχο πεζογράφημα χαρακτηρίζοντας καὶ τὴν αἰσθητικὴ ἑκλεκτικότητά τῶν κατοίκων τῆς Μοσχοπόλεως παραθέτομε τμῆμα της :

«Πρὸς αὐτὰ τὰ μέρη, εἰς τὸ δυτικὸ τῆς κυρίως Μακεδονίας, εἶναι ἡ Βοσκόπολη ἢ Μοσκόπολη. Πόλη μεγάλη, καὶ ὁμορφη ἀνάμεσα εἰς βουνὰ εἰς μιὰ πεδιάδα χαριεστάτη, κατάρουνη ἀπὸ νερὰ θανμάσια· τρέχουν ἀπὸ μέσα της τρεῖς ρύακες, οἱ ὁποῖοι χύνονται εἰς ἕναν ποταμό, ὅπου ἀπερνᾶ ἀπὸ κάτω της πρὸς Βορρᾶ. Ὁ ἀέρας της εἶναι καθαρώτατος καὶ ὑγιεινόςτατος, καὶ τεκμήριο εἶναι οἱ ἄνθρωποι, ὅπου εἶναι σχεδὸν ὅλοι ὁμορφοί, ἀσπροκόκκινοι καὶ εὐεκτικοί. Τὰ πέριξ βουνὰ εἶναι χαριέστατα, κατάρουνη ἀπὸ πεύκους καὶ ἐλάτια ὑψηλότατα. Αὐτὴ ἡ πόλη προτιήτερα δὲν ἦταν τίποτε· οἱ Βοσκοπολίτες ἔχουν ἕκ παραδόσεως πὼς ἦταν μόνο δεκάξη καλύβες βοσκῶν, ἀπὸ τὸ ὁποῖο καὶ ὀνομάσθηκε Βοσκόπολη μετὰ ταῦτα ὁμως σὺξησε καὶ ἔγινε αὐτὸ ὅπου ἀκούομεν μάλιστα εἰς τὸν τρέχοντα αἰῶνα εἰς τέτοιαν ἀκμὴ ἦταν, ὅπου εἶχε δώδεκα χιλιάδες σπίτια, δεκατέσσερα ρουσφέτια τεχνῶν, σχολεῖο καλό, ἀπὸ τὸ ὁποῖο ἐπρόκοψαν πολλοὶ καὶ ἐντόπιοι καὶ ξένοι, τυπογραφία, πλοῦτον πολύν, καὶ ἐνὶ λόγῳ, ἦταν εἰς τὴν Τουρκία μία πόλη στολισμένη μὲ ὅλα ἐκεῖνα ὅπου στολίζουν μιὰ πόλη Εὐρωπέϊκη. Μὰ ἡ ἀχρεία διοίκηση τοῦ βασιλείου, ἡ διχόνοια τῶν κατοίκων ἄρχισαν νὰ τὴν κλίνουν πρὸς τὸν ἀφανισμό της, καὶ ἀπὸ τὰ 1760 ἕως τὰ 1769 τὴν ἐσθῆσαν τόσο, ὅπου τώρα μόλις σώζονται πεντακόσιες φανίλλες, ἐκεῖνοι ὅπου δὲν εἶχαν τὸν τρόπο νὰ φύγουν· οἱ ἄλλοι ἐσκόρπισαν, οἱ πλούσιοι, ἢ νὰ εἰπῶ καλύτερα οἱ πραγματευταί, εἰς τὰς Φραγκές, οἱ κατώτεροι καὶ τεχνῖται εἰς διάφορα μέρη τῆς Τουρκίας.

Οἱ Βοσκοπολίτες εἶναι ἄνθρωποι φιλόξενοι, φιλότιμοι, φιλάλληλοι, φιλόπονοι, ὅλοι σχεδὸν τεχνῖται, εἰς τὴν πραγματεία πολλὰ ἐπιτήδειοι, οἰκονόμοι· διὰ τοῦτο καὶ ὅπου εἶναι καταστημένοι, εἶναι σχεδὸν ὅλοι κυβερνημένοι, καὶ πολλοὶ πλούσιοι... ὅπου καὶ ἂν εὐρίσκωνται ἔχουν ἕνα καλό, ὅπου δὲν τὸ ἔχουν οἱ ἄλλοι ἐδικοί μας, νὰ βοηθοῦν ἕνας τὸν ἄλλο, μάλιστα τοὺς ἀπόρους τόσο, πὸν Βοσκοπολίτης σπανίως προστρέχει εἰς ξένο νὰ βοηθηθῇ, τὸ ὁποῖο θὰ τὸ ἀπόχτησαν βέβαια μετὰ τὸν κοινὸ ἀφανισμό τους· διατὶ ἂν τὸ εἶχαν προτιήτερα, δὲν ἐπάθαιναν αὐτὸ τὸ ἔλεεινὸ νανάγιο. Εἰς τὴν Εὐρώπη, ἂν ἤθελε ἀκολουθήσει ἕνα τέτοιο τὴν σήμερον, οἱ βασιλεῖς ἤθελαν τὸ ἔχη διὰ μεγάλη τους καταισχύνῃ, διὰ μεγάλη τους ἀτιμία· τοὺς

εἶναι ἀνυπόφορος ὁ χαλασμός, ὄχι μόνο πόλεως, ἀμὴ καὶ χώρας καὶ χωριοῦ, μάλιστα πασχίζουσιν ν' αὐξήσουν τὸν ἀριθμὸν τους· εἰς τὴν Τουρκία χαλνοῦν καὶ πόλεις καὶ χῶρες, καὶ ὁ σουλτάνος ἴσως μήτε ἔχει εἶδηση, ἴσως δὲν ἠξεύρει ἂν ἦταν καμμιά φορὰ Βοσκόπολι κ' ἐχάλασε· τί δυστυχία εἰς ἕναν τόπον νὰ ᾔχη τέτοιους πρώτους!

Τριγύρω εἰς τὴ Βοσκόπολη εἶναι χῶρες πολλὰς καὶ χωριά.

Πρὸς ἀνατολὰς τῆς Βοσκοπόλεως, καμμιά ὥρα ξέμακρον, εἰς ἕνα βουνὸ εὐγαίνουσι μάρμαρα τριῶν λογιῶν, κόκκινα, ἄσπρα καὶ γαλάζια· τὰ ὑστερινά, καθὼς λέγουσι οἱ Βοσκοπολίτες, εἶναι ἀπὸ τὰ ἐξαίρετα· ἔχουσιν ὅλα λοῦσιτρο θαυμάσιο, μάλιστα τὰ κόκκινα· αὐτὸς ὁ τόπος ἂν ἦταν εἰς καμμιά καλὴ διοίκηση, βέβαια ἠθέλε εἶναι λατομία περίφημη, καὶ ἐπικερδεστάτη· μὰ τὸν ἀγῶμας πολὺ ὀλίγον τὸν κόφτει διὰ τέτοια!».

Ἀπὸ τότε ἀρχίζει ἡ παρακμὴ τῆς ἀξιολογῆς αὐτῆς πολιτείας καὶ ὁ ξενητεμὸς τῶν κατοίκων της. Σ' αὐτὸ συνετέλεσε καὶ ὁ ἐξισλαμισμὸς ποὺ ἀρχισε ἀπὸ τὴν ἐποχὴν αὐτὴν. Γι' αὐτὸ οἱ Μοσχοπολίτες φεύγουσιν ἀπὸ τὴν πόλιν τους καὶ ἐγκαθίστανται στὴν Κορυτσά, τὸ Μοναστήρι, τὴ Βουδαπέστη καὶ κυρίως στὴ Βιέννη. Καὶ ἡ Μοσχόπολις καταρρέει. Μὰ παρὰ ταῦτα ὡς τὰ 1906 τὰ σχολεῖα ἀνθοῦν. Ἡ Ἀστικὴ Σχολὴ Μοσχοπόλεως ἔχει 240 μαθητὰς. τὸ Παρθεναγωγεῖον 100 μαθήτριες καὶ τὸ Νηπιαγωγεῖον ἰσάριθμὰ νήπια.

Ἀλλὰ στὰ 1916 ἄτακτοι Τουρκαλβανοὶ ἐμπῆκαν στὴν πόλιν, τὴν ἐλεηλόπησαν καὶ τὴν ἐπυρπόλησαν. Τοὺς κατοίκους της ἄλλους τοὺς ἐσφαξάν καὶ ἄλλους τοὺς ἐδιώξαν. Τέτοια ἦταν ἡ τύχη τῆς πολιτείας ποὺ κράτησε τόσα χρόνια ψηλὰ τὴ δᾶδα τοῦ πνεύματος καὶ τῆς ἀληθείας μέσα στὰ σκοτάδια τῆς ἀμαθείας καὶ τῆς βαρβαρότητος.

Μουζακιὰ (Μιουζεκιέ).—Περιφέρεια μεταξὺ Γενούσου καὶ Ἄωου περικλείουσα εὐφορωτάτη πεδιάδα ποὺ διασχίζει ὁ Ἄψος. Τὸ ὄνομα πῆρε ἀπὸ τοὺς Μουζακαίους, Ἀλβανοὺς τοπάρχες τοῦ 14ου αἰῶνος, ποὺ εἶχαν κέντρο τῆς κυριαρχίας τους τὴν Βυζαντινὴν πόλιν Δέβολιν. Ἡ Μουζακιὰ περιλαμβάνει 250 εὐπορα ἄλβανικὰ χωριά. Θεωρεῖται δὲ σιτοβολῶν τῆς Ἀλβανίας.

Μουζίνα.—Χωρίον στὸ δρόμον Δελβίνου—Ἀργυροκάστρου.

Μοῦρτζι.—Χωρίον νοτίως τοῦ Βουθρωτοῦ.

Μπιθικοῦκι (Μπιθκοῦκι).—Μεγάλον χωριὸν τῆς περιφερείας Κορυτσᾶς, τὸ ὁποῖον παλαιότερον ἐλέγετο Ὑπισχία. Πάνω σὲ

λόφο είναι τὰ ἐρείπια τοῦ μοναστηριοῦ τῶν Ἀγίων Ἀποστόλων πού ἐκτίσθη στὰ θεμέλια εἰδωλολατρικοῦ ναοῦ. Στὴν Τουρκοκρατία τὸ Μπιθκοῦκι εἶχε 500 οἰκογένειες ἐμπόρων. Μετὰ τὴν ἐρήμωσιν τῆς Μοσχοπόλεως στὰ 1770 ἦλθε καὶ ἡ σειρά του. Διαλύεται καὶ αὐτὸ καὶ στὰ 1850 κατοικεῖται μόνον ἀπὸ 150 χριστιανικὲς οἰκογένειες¹. Τὸ Μπιθκοῦκι εἶχε σχολεῖο ξακουστὸ καθ' ὅλην τὴν περίοδον τῆς Τουρκοκρατίας.

Μπιθκοῦκι. — Χωρίον στὴν περιφέρεια Ζαγοράς.

Μποζιγκράτι. — Χωρίον νοτίως τῆς Κορυτσᾶς.

Μπολένα. — Χωρίον νοτίως τοῦ Τεπελενίου.

Μπολίστι. — Χωρίον βορείως τῆς Κορυτσᾶς.

Μπορόβα. — Χωρίον τῆς ἐπαρχίας Κορυτσᾶς.

Μποτάρι. — Χωρίον μεταξὺ Πρεμετῆς καὶ Κορυτσᾶς.

Μπουάλι. — Χωρίον μεταξὺ Πρεμετῆς καὶ Κορυτσᾶς.

Νίβιτσα - Χιμάρας (Νιβίτς - Μπούμπαρι). — Χωρίον τῆς Χιμάρας κατοικούμενον ἀπὸ χριστιανούς.

Νικολίτσα. — Χωρίον κοντὰ στὴν Μοσχόπολιν. Στὰ 1770 ἡ Νικολίτσα μαζὶ μὲ τὴν Ὑπισχία ἐσημάθησαν². Εἶχε πλιότερο ἀπὸ 6.000 κατοίκους. Ἦταν ἔδρα ἐπισκόπου ὑπαγομένη στὴ μητρόπολιν Καστοριάς. Στὰ ἐρείπια τῆς πόλεως διακρίνονται τὰ λείψανα τοῦ μητροπολιτικοῦ ναοῦ τοῦ Ἀγίου Νικολάου.

Νοβοσέλι. — Χωρίον δυτικὰ τῆς Ἐρσέκας στὴν Ἐπαρχίαν Κορυτσᾶς.

Ντάρδισι. — Χωρίον νοτίως τῆς Κορυτσᾶς.

Ντούσαρι. — Χωρίον δυτικὰ τῆς Μοσχοπόλεως.

Ντρενόβα. — Χωρίον νοτίως τῆς Κορυτσᾶς.

ἌΟπάσι. — Περιοχὴ νοτιοδυτικὰ τῆς Κορυτσᾶς πού τὴν ἀποτελοῦν περίπου 30 χωριά. Οἱ κάτοικοι αὐτῶν τῶν χωριῶν εἶναι Ἕλληνες πού ἐξισλαμίσθησαν ὅπως καὶ οἱ ἄλλοι Βορειοηπειρωτὲς βίαια τὸν 17ον αἰῶνα.

Τὰ χωριά τῆς ἌΟπάρεως βρίσκονται σὲ ἀπόκρημνα καὶ ἀπάτητα βουνὰ πού εἶναι ἄγονα. Μόνον ἡ κτηνοτροφία ἐκεῖ εὐδοκιμεῖ, ἀλλὰ κι αὐτὴ εἶναι ἀσήμαντη. Ἡ συγκοινωνία εἶναι πρωτόγονη, καὶ οἱ κάτοικοι πολὺ φιλόξενοι.

ἌΟσογια. — Χωρίον δυτικὰ τῆς Μοσχοπόλεως.

ἌΟστονίτσα. — Χωρίον μὲ περίφημη Ἑλληνικὴ Σχολὴ πού λειτουργοῦσε στὰ 1730.

Παλέρμο. — Λιμάνι στὴ θέσιν τοῦ Παλαιοῦ Πανόρμου.

1. Π. Ἀραβαντινοῦ ἔ. ἀ. Β 68 καὶ Β 113. — Κ. Σκενδέρη Ἱστορία Μοσχοπόλεως σ. 99.

2. Κ. Σκενδέρη Ἱστορία Μοσχοπόλεως σ. 91.

Παλιάσα.—Χωρίον τῆς Χιμάρας μὲ 800 κατοίκους πὺ εἶναι ὄλοι χριστιανοὶ καὶ ἑλληνόφωνοι.

Παλιαυλή.—Χωρίον βορείως τοῦ Δελβίνου.

Παντελεήμων.—Χωρίον ἀνατολικά τῆς λίμνης τοῦ Βουθρωτοῦ, στὴν περιφέρεια Δελβίνου. Περίφημο γιὰ τὶς ὑπέροχες ἑλιές πὺ παράγει,

Πέτρανι.—Χωρίον δυτικὰ τοῦ ᾽Αώου καὶ νοτίως τῆς Πρεμετῆς.

Πικέρονι. (Πικέρασι). — Χωρίον τῆς περιοχῆς τῆς Χιμάρας πὺ σήμερα ὑπάγεται στὴν ἐπαρχία Δελβίνου.

Πλιάσα.—Χωρίον βορείως τῆς Κορυτσαῖς. Εἶναι τὸ παλιὸ φρούριον Πήλιον πὺ ἔκτισεν ὁ Φίλιππος Β΄.

Πογδοριανή.—Χωρίον τῆς περιφέρειας Κουρσάντω ὅπου ὑπῆρχε πλούσιο μοναστήρι τοῦ Σωζίνου¹.

Πογραδέτς.—Χωρίον βορείως τῆς λίμνης Μαλίκ.

Πόδα.—Χωρίον δυτικὰ τῆς ᾽Ερσέκας.

Πολός.—Χωρίον ᾽Ανατολικά τῆς Κορυτσαῖς.

Πολύτσανη.—Χωρίον ὅπου ἀνθοῦσε ἡ περίφημη σχολὴ τῆς μονῆς τοῦ ᾽Αγ. ᾽Αθανασίου. Ἐκεῖ στὰ 1771 δίδαξε καὶ ὁ παραιτηθεὶς ἐπίσκοπος Δουίνουπόλεως Σοφιανός.

Ποτζάρα.—Χωρίον νοτίως τῆς Κορυτσαῖς.

Πρεμετῆ.—Πόλις πὺ βρίσκεται στὴν ἀριστερὰν ὄχθῃ τοῦ ᾽Αώου πὰντὸν ἄμαξιτὸ δρόμο πὺ ἐνώνει τὸ ᾽Αργυρόκαστρο μὲ τὴν Κορυτσά καὶ τὸ Τεπελένι. Στὴν Τουρκοκρατία ἡ Πρεμετῆ ἦταν ἔδρα καϊμακάμη, εἶχε ἑπτατάξιον ᾽Αστικὴ Σχολὴ καὶ ἦταν ἑακουστὴ γιὰ τὰ γράμματα καὶ τὸν πολιτισμὸ τῆς. Στὰ 1850 ἦταν ἔδρα ἐπαρχίας πὺ περιελάμβανε 130 χωριά. Ἐκεῖ γεννήθηκε ὁ φιλικὸς Δούκας καὶ ἀπὸ διπλὰν χωριά ὁ Γκίκας καὶ ὁ ᾽Αρσάκης². Σήμερα ἡ Πρεμετῆ ἔχει 6.000 κατοίκους ἀπὸ τοὺς ὁποίους 3.500 εἶναι Ἑλληνας. Ἀλλὰ καὶ οἱ μουσουλμᾶνοι τῆς Πρεμετῆς τυπικὰ εἶναι μωαμεθανοί, διότι μᾶλλον συμπαθοῦν τὸ χριστιανισμὸ. Κατὰ τὴν Τουρκοκρατία μάλιστα πλήρωναν καὶ χαράτσι. Τὴν ἑλληνικότητα τῆς περιοχῆς τῆς Πρεμετῆς δείχνουν καὶ τὰ ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα καὶ τὰ χριστιανικὰ μνημεῖα, γιὰτὶ πολλὰς βυζαντινὰς ἐκκλησίας στολίζουν τὴν περιφέρεια³. Οἱ γυ-

1. Π. ᾽Αραβαντινοῦ ἔ. ἀ. Β 132.

2. Ε. Κασομούλη Ἐνθυμήματα Β 47.

3. Pouqueville Voyage en Grèce.

ναϊκες τῆς Πρεμετῆς ὑποδέχονται τοὺς ξένους στολισμένες μὲ τὰ μάλλινα τσουράπια τους χωρὶς παπούτσια, δεῖγμα ἐκτιμῆσεως καὶ ἐγκαρδιότητος.

Ἄποψις Πρεμετῆς

Προγονᾶτι. — Χωρίον τῆς περιφερείας Κουρβελεσίου.

Πύλιουρι. — Μεγαλοχώρι τῆς περιοχῆς τῆς Χιμάρας μὲ 800 κατοίκους χριστιανοὺς ἀλλὰ ἀλβανοφώνους.

Πωγῶν. — Περιφέρεια ἀνήκουσα στὴν Ἑλλάδα καὶ στὴν Ἄλβανία. Ἀπὸ τὰ κύρια Ἄλβανικὰ χωριὰ τῆς περιφερείας εἶναι τὸ Σωπίκου, ἡ Σκορέα, τὸ Χλομὸ καὶ ἡ Τσάτιστα.

Ραδομίσι. — Χωρίον δυτικὰ τῆς Ἑρσέκας.

Ρεσίγι. — Χωρίον τῆς περιοχῆς Κουρβελεσίου.

Ρίζα. — Περιοχὴ τοῦ νομοῦ Ἀργυροκάστρου περιλαμβάνουσα τὰ χωριὰ Κόντρα, Λέκλη, Χορμόβα, Λάμποβο, Τερμποῦκι, Κουντεκοῦκι, Κάργιανη, Κακόσι, Ποντιγκᾶτι. Ὅλα αὐτὰ τὰ χωριὰ εἶχαν παλιότερα ἀκμάζοντα ἑλληνικὰ σχολεῖα. Ἐκεῖ δὲ ὑπῆρχαν καὶ οἱ περίφημες βυζαντινὲς μονὲς τῆς Κόδρας καὶ τῆς Χορμόβας. Στὰ 1876 μὲ δαπάνη τῶν ἀδελφῶν Λάππα ἰδρύθηκε ἡ «Εὐθύμιος Κεντρικὴ Σχολὴ Ρίζης».

Σάλεσι. — Χωρίον στὴν περιφέρεια Κορυτσᾶς.

Σαρακινίστα. — Χωρίον μεταξὺ τοῦ Δρίνου καὶ τοῦ Ἀώου κοντὰ στὴν Πολύτσανη.

Σάσαρι. — Χωρίον νοτίως τοῦ Παλέρμου.

Σβέρνα. — Χωρίον βορείως τῆς λίμνης Μαλίκ.

Σελασφόρος.—Πόλις πού εὑρίσκετο δυὸ ὥρες ἀνατολικά τῆς Κορυτσαῖς. ὅπου τὸ σημερινὸ χωριὸ Σβέντζα. Στὸ Μεσαίωνα ἦταν ἔδρα τῆς ὁμωνύμου ἐπισκοπῆς καὶ ὑπήγετο στὴν ἀρχιεπισκοπὴ Ἀχριδῶν¹. Τὸ ὄνομά της σημαίνει ἡλιοφώτιστη πόλιν, φωτοβόλο. Στὰ 1670 ἡ ἐπισκοπὴ Σελασφόρου ἐνωθεῖσα μὲ τὴν μητρόπολιν Κορυτσαῖς καὶ Μοσχοπόλεως ἀπετέλεσε ἰδιαίτερη ἀρχιεπισκοπὴ μὲ τὸν τίτλον «ἀρχιεπισκοπὴ Κορυτσαῖς, Σελασφόρου καὶ Μοσχοπόλεως». Ὁ Σελασφόρος στὶς ἀρχὲς τοῦ 19ου αἰῶνος παρήκμασε καὶ ὁ ἀρχιεπισκοπικὸς τίτλος κατηργήθη. Κατὰ τὸν Ἀραβαντινὸν τὰ εἰρεῖα τῆς πόλεως βρίσκονται στὸ χωριὸ Πλιάσα².

Σελένιστα.—Χωριὸν βορείως τῆς Ἐρσέκας.

Σελιό.—Χωριὸν στὴν περιφέρειαν Ἀργυροκάστρου. Ἦταν πατρίδα τοῦ καπετὰν Χαλάστρα πού ἔδρασε στὰ χρόνια τῆς Ἐπαναστάσεως στὴν Εὐβοία³.

Σινίτζα.—Χωριὸν τῆς Χιμάρας πού ὑπάγεται στὴ διοίκησιν Δελβίνου, μεταξὺ Παλέρμου καὶ Ἀργυροκάστρου.

Σίπσκα.—Χωριὸν δυτικὰ τῆς Μοσχοπόλεως.

Σκοριάδες (Σκορέα).—Χωριὸν στὴν Πολύτσανη μεταξὺ Δρίνου καὶ Ἀώου.

Σπαθία.—Περίφημη περιοχὴ κρυπτοχριστιανῶν. Ἀναφέρονται πολλὰ κατώτερα κοινοτικὰ σχολεῖα μὲ διδασκάλους ἱερεῖς⁴.

Σπηλιά.—Χωριὸ βορείως τῶν Ἀγίων Σαράντα.

Σωπίκου.—Χωριὸ εὑρισκόμενον κοντὰ στὰ Ἑλληνοαλβανικὰ σύνορα. Στὴν ἐποχὴ τοῦ Ἀλῆ πασᾶ εἶχε ἀνθοῦντα Ἑλληνικὰ σχολεῖα. Οἱ Σωπικιώτες εἶναι βαγενάδες καὶ μιλοῦν ἰδιαίτερη συνθηματικὴ γλῶσσα, τὰ σωπικιώτικα⁵. Σήμερα ἔχει πληθυσμὸ περίπου 5.000 ἄτομα.

Σώσανη.—Χωριὸν τῆς περιοχῆς Κουρβελεσίου.

Σωτῆρα.—Χωριὸν δυτικὰ τοῦ Δρίνου καὶ νοτίως τῆς Δρόβιανης κοντὰ στὴ Λιμπόχοβα.

Τεπελένι.—Κωμόπολις πού βρίσκεται στὴν ἀριστερὴν ὄχθη τοῦ Ἀώου. Ἐκτίσθη στὰ χρόνια τοῦ Δεσποτάτου καὶ στὰ 1401 κατελήφθη ἀπὸ τοὺς Τούρκους.

Κατὰ τὴν Τουρκοκρατία ἦταν ἔδρα καϊμακάμη καὶ ὑπήγετο στὴ μητρόπολιν Δρυϊνουπόλεως. Ἡ πόλις ἔγινε περίφημη ὡς

1. Κ. Σκενδέρη Ἱστορία τῆς ἀρχαίας καὶ συγχρόνου Μοσχοπόλεως σ. 57.

2. Π. Ἀραβαντινοῦ ἔ. ἀ. Β 148.

3. Ν. Πατσέλη ἔ. ἀ. σ. 96.

4. Κ. Σκενδέρη Ἱστορία Μοσχοπόλεως.

5. «Ἡπειρωτικὰ Χρονικά» τ. Ε' σ. 266.

γενέτειρα τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ. Ἐκεῖ ὁ τύραννος τῆς Ἡπείρου εἶχε κτίσει μεγαλοπρεπῆ ἀνάκτορα.

Τρεμπίτσκα.—Χωρίον μεταξὺ Ἐρσέκας καὶ Κορυτσᾶς.

Τρίν.—Χωριὸ ἀνατολικά τῆς Κορυτσᾶς.

Τρέποβα.—Χωρίον στὴν περιφέρεια τῆς Ἄνω Κλεισούρας.

Τριμποῦκι.—Χωρίον νοτίως τοῦ Τεπελενίου καὶ ἀνατολικά τοῦ Δρίνου, στὴν περιφέρεια Ρίζης.

Τσαγκόνι.—Χωρίον στὸν ἀμαξιτὸ δρόμο Ἄνω Δέβολη-Κορυτσᾶς.

Τσόραϊ.—Χωρίον στὴν περιφέρεια Κουρβελεσίου, ἀνατολικά τῆς Χιμάρας.

Τσούκα.—Χωρίον μεταξὺ Ἀγίων Σαράντα καὶ λίμνης Βουθρωτοῦ.

Φοινίκι.—Χωρίον μεταξὺ Χιμάρας καὶ Δελβίνου, ὅπου τὰ ἔρείπια τῆς ἀρχαίας Φοινίκης.

Φούρκα.—Χωρίον κοντὰ στὸ Δέσκοβίκι, ἀνατολικά τοῦ Ἄ-
ώου.

Φράσαρι.—Χωρίον στὸ βόρειο μέρος τῆς Πρεμετῆς κοντὰ
στὶς πηγές τοῦ Ἄψου.

Φτέρα.—Χωρίον τῆς ἐπαρχίας Κουρβελεσίου.

Χαλαροῦπ.—Χωρίον βορείως τῆς λίμνης Μαλίκ.

Χιμάρα.—Ἡ ξακουστὴ πόλις τῆς ἐλευθερίας καὶ τῶν θρυλι-
κῶν παλληκαριῶν ἦταν πάντα ἓνα ἀπὸ τὰ ἰσχυρότερα προπύργια
τοῦ βορείου ἑλληνισμοῦ. Βρίσκεται στὶς νότιες πλαγιές τῶν Ἀκρο-
κεραυνίων καὶ εἶναι διάδοχος τῆς παλιᾶς χαονικῆς Χιμαίρας πού
τόσο μεγάλο ρόλο ἔπαιξε στὴν ἀρχαιότητα. Στὴν περιοχὴ τῆς ὡς
λείψανο τοῦ παλιοῦ μεγαλείου διατηροῦνται ἔρείπια πολλῶν ἀρ-
χαίων κτιρίων. Στους πρώτους βυζαντινοὺς χρόνους μετὰ ἀπὸ
τὴν καταστροφὴ τοῦ Ἀγχιάσμου ἀπὸ τοὺς Γότθους στὸν Στ' αἰ-
ῶνα, ἐμφανίζεται ἡ Χιμάρα. Ἀπὸ τὸν 10ον δὲ αἰῶνα ἀπετέλεσε
ἰδιαίτερη ἐπισκοπὴ πού ὑπήγετο στὴν ἀρχιεπισκοπὴ Ἀχρίδος.
Σὲ ὅλη τὴ βυζαντινὴ περίοδο καὶ τὴν Τουρκοκρατία ἡ Χιμάρα
παραμένει ἡ ἀκρόπολις τοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ τῆς ὀρθοδοξίας.
Ἐκεῖ σπάζουν τὰ μοῦτρα τους οἱ διάφοροι ἐχθροὶ τῆς Ἑλλάδος
καὶ οἱ ὑπονομευταὶ τῆς Ἡπείρου. Καὶ μετὰ τὴν κατάληψιν τῆς

1. Δ. Γεωργίτση Ἡθῆ καὶ ἔθιμα τῆς Χιμάρας. — Μ.
Δένδια Ἀπουλία καὶ Χιμάρα (Ἀθηνᾶ) 1927. — Κ. Σάθθα
Τουρκοκρατουμένη Ἑλλάς σ. 119.

λοιπῆς Ἡπείρου ἀπὸ τοὺς Τούρκους, ἡ Χιμάρα παραμένει ἡ μόνη φωτεινὴ ἀκτῖνα λευτεριᾶς. Μέσα στὸ σκλαβωμένο περιβάλλ-

Ἀποψις τῆς περιοχῆς Χιμάρας

λον τὰ βουνὰ τῆς Χιμάρας παραμένουν ἀπάτητα καὶ ἀμόλυντα. Γι' αὐτὸ ὁ Σουλτᾶνος Σελὶμ Α' ἀναγκάσθηκε νὰ συνθηκολογήσῃ μαζί της παραχωρώντας εἰς αὐτὴν ἀμέτρητα τὰ προνόμια (1518). Καὶ σὲ κάθε κίνησιν ἀνορθωτικὴν τοῦ σκλαβωμένου ἑλληνισμοῦ πρώτη ἔδινε τὸ «παρὼν» ἡ Χιμάρα¹. Στὴν ἀρχὴ σύμμαχος τοῦ Σκεντέρμπεη, ὕστερα στὰ 1694 τῶν Ἑνετῶν, μετὰ τοῦ Μοροζίνι, στὰ 1770 τῶν Ρώσων καὶ γενικὰ κάθε ἐχθροῦ τοῦ Ὀθωμανοῦ τυράννου. Σὲ κάθε εὐκαιρία οἱ Χιμαριῶτες ἀναδει-

1. Κ. Ἀμάντου ἔ. ἀ. σ. 159. — S p o n n Voyage d' Italie A 120.

κνύονται ἀλύγιστοι ἀγωνισταὶ τῆς ἐλευθερίας. Ἀλλὰ καὶ στὰ 1821 δὲν μένουν ἀδρανεῖς. Κατόρθωσαν νὰ καταλάβουν τὰ κάστρα τοῦ Παλέρμου καὶ τοῦ Αὐλῶνος, καὶ ἐτοίμασαν στρατὸν ἀπὸ 2.000 μαχητὰς γιὰ νὰ βοηθήσουν τοὺς ἀγωνιζομένους ἀδελφούς τους. Ὅμαδες ἀπὸ ἀγωνιστὰς κατῆλθαν στὴν μαχομένην Ἑλλάδα μὲ ἀρχηγὸν τὸν Σπυρομήλιον καὶ ἔλαβαν μέρος στὶς μάχες τοῦ Βάλτου, τοῦ Μεσολογγιοῦ καὶ τοῦ Φαλήρου.

Σχολὴ στὴ Χιμάρα ἴδρυσαν οἱ Ἕλληνες στὰ τέλη τοῦ ΙΖ' αἰῶνος, μὲ τὴν ὑποστήριξιν συμπατριωτῶν τους ἐγκατεστημένων στὴν Ὀδησσό. Λέγεται ὅτι τόσος ἦταν ὁ ζῆλος τῶν Ἑλλήνων γιὰ τὴν ἀνέγερσιν σχολείων ὅταν πέρασε ἀπὸ τὴ Χιμάρα ὁ Κοσμάς ὁ Αἰτωλός, ὥστε οἱ γυναῖκες πωλοῦσαν τὰ χρυσαφικά τους καὶ τὰ μοναστήρια προσέφεραν ἐράνους γιὰ νὰ ἐνισχύσουν τὸ ἔργον.

Στὰ 1912 ἀπελευθερώνονται μόνοι τους οἱ Χιμαριῶτες (5-11-1912) καὶ παραδίδουν ἐλευθερωμένην τὴν πόλιν τους στὸν ἑλληνικὸ στρατό. Καὶ στὰ τελευταῖα χρόνια σὲ κάθε ἀπελευθερωτικὴν κίνησιν τῆς Β. Ἠπείρου πρωτοπόροι καὶ ἀδίστακτοι μαχηταὶ ἐμφανίζονται παντοῦ καὶ πάντα οἱ Χιμαριῶτες¹.

Παλιότερα ἢ περιοχὴ τῆς Χιμάρας περιελάμβανε 33 χωριά, σήμερα ὅμως μόνον 7 χωριά βρίσκονται στὴν περιοχὴ τῆς ἑλληνικῆς αὐτῆς ἀκροπόλεως: ἡ Χιμάρα, οἱ Δρυμᾶδες, ἡ Παλιάσα, τὸ Βουνόν, τὸ Πύλιον, τὸ Κούδεσι, καὶ τὸ Κηπαρόν. Καὶ τὰ ἑπτὰ αὐτὰ ἑλληνικὰ χωριά εἶναι χριστιανικά. Ἀλλὰ ἀπὸ αὐτὰ ἑλληνόφωνα εἶναι μόνον ἡ Χιμάρα, οἱ Δρυμᾶδες, καὶ τὸ Βουνὸ μὲ γλῶσσαι πού δὲ μοιάζει μὲ τὶς βόρειες διαλέκτους ἀλλὰ μὲ τὰ γλωσσικὰ ἰδιώματα τῆς νοτίου Ἑλλάδος καὶ μάλιστα τῶν Μαυριωτῶν. Οἱ κάτοικοι τῶν λοιπῶν χωριῶν τῆς περιοχῆς εἶναι ἀλβανόφωνοι, μὰ μὲ ἀκμαῖον ἑλληνικὸν φρόνημα. Προηγουμένως ὑπήγοντο στὴ Χιμάρα καὶ τὰ χωριά Ἅγιος Βασίλειος, Νιβίτσα, Διουκόβα, Πικέρασι, Λεκούρη, Οὐστειζόβα, Σαῖν Γιάννη, Σενίτσα, Φοινίκι, Τσόραϊ, Μπόρσι καὶ ὅλα τὰ χωριά τοῦ Κουρβελεσίου. Τώρα ὅμως ὅλα αὐτὰ τὰ χωριά ὑπάγονται στὴν διοίκησιν τοῦ Δελβίνου.

Στὴ Χιμάρα ὑπήγοντο ἀκόμη καὶ τὰ χωριά τῶν Ἀκροκεραυνίων Ραδίμα, Τραγιάσι, Γισμοτζάρι, Δουκάτι, Κισπάρδα, Τρασοβίτζα, Διαπαρδᾶ, Μυλωνᾶ, Μαζάρι, Γκιούμι, Μπατανός, Τερμπατζὶ καὶ Βρανίστι.. Ὑπῆρχαν καὶ ἄλλα ἀκόμη χωριά στὴν περιοχὴ τῆς Χιμάρας μεταξὺ Παλιάσας καὶ Δουκάτων πού μὲ τὸν καιρὸ ἐρημώθηκαν καὶ σήμερα εἶναι βοσκοτόπια.

1. Σ π. Σ π υ ρ ο μ ῆ λ ι ο υ Ἀλβανοὶ καὶ Ἀλβανισταί.

Χλομό. — Χωριό τῆς περιφερείας Πωγωνίου κοντά στήν Ἐπισκοπή καὶ δίπλα στὰ ἑλληνοαλβανικά σύνορα.

Χορμόβα. — Χωριό πού κτίσθηκε κοντά στήν ἑακουστή Βυζαντινὴ μονὴ τῆς Χορμόβας. Οἱ Χορμοβῖτες ἦταν χριστιανοὶ ἄλβανόφωνοι ἄνδρες γενναῖοι πού ἀγαποῦσαν τὸν πόλεμο, γι' αὐτὸ ἦρθαν σὲ ρῆξιν μὲ τὸν Ἀλῆ πασᾶ. Στὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1821 οἱ Χορμοβῖτες πῆραν ἐνεργὸν μέρος καὶ πολέμησαν γενναῖα σὲ πολλές μάχες καὶ ἰδίως στὸ Μεσολόγγι, ὅπου ἀνεδείχθη ὁ Κώστας Χορμοβῖτης ¹.

Χοστέβα. — Ἡ Χοστέβα εἶναι χριστιανικὸ χωριό τῆς περιφερείας Ζαγορίου.

Χόσχοβα. — Χωριὸν δυτικὰ τοῦ Ἀώου καὶ τῆς Πρεμετῆς.

Χοτόβα. — Χωριὸν κοντά στήν Πρεμετὴ, πατρίδα τοῦ Ἀρσάκη.

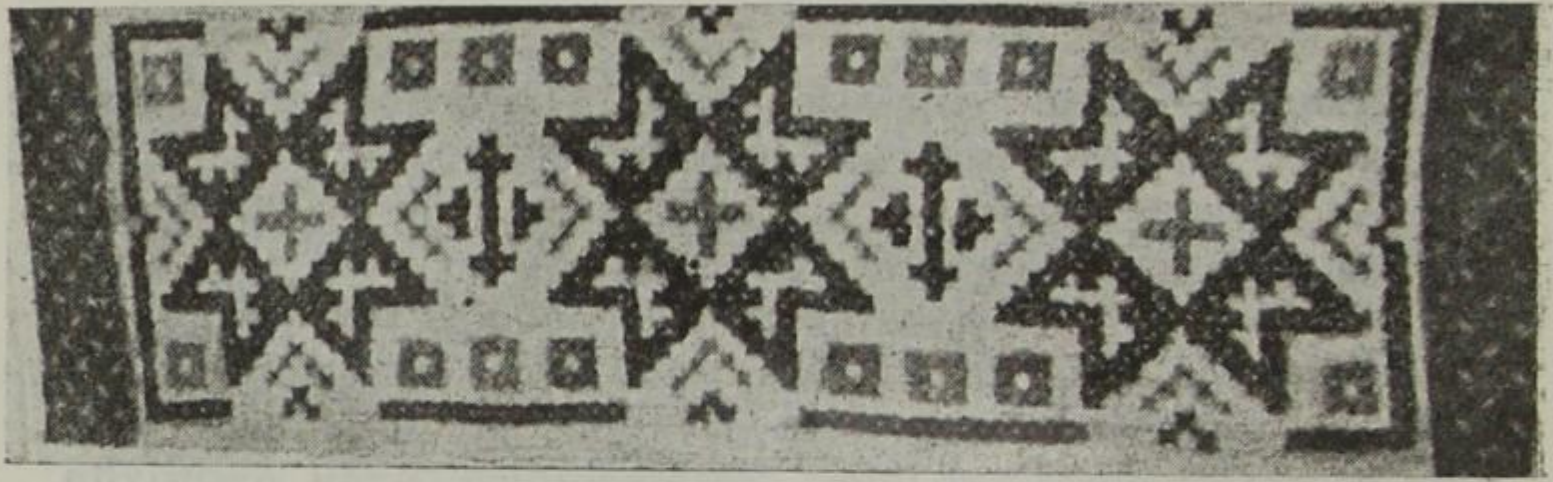
Χουμελίτζα. — Παλιὰ κωμόπολις τῆς ἐπαρχίας Ἀργυροκάστρου. Κατὰ τὸν Ἀραβαντινὸν εἶναι ὑποχριστικὸν τῆς παλαιᾶς πόλεως Χυμέλης ².

¹ Αποψις τοῦ Σωπίκου

1. Μέντελσον Ἱστορία τῆς Ἑλλάδος σ. 126.

2. Π. Ἀραβαντινοῦ ἔ. ἀ. Β 176.

ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΑ ΚΑΙ ΑΛΛΑ ΔΕΔΟΜΕΝΑ

Τὴν ἑλληνικότητα τῶν κατοίκων τῆς Β. Ἡπείρου τονίζουν καὶ ἐνισχύουν καὶ ἄλλα στοιχεῖα βασικά κι ἀπαραίτητα γιὰ τὴν ἐθνολογικὴ τοποθέτησιν ἑνὸς λαοῦ. Καὶ τέτοια στοιχεῖα εἶναι τὰ τοπωνύμια, ἡ γλῶσσα, ἡ θρησκεία, ἡ ἐθνικότητα, ἡ Λαϊκὴ τέχνη, οἱ κοινωνικὲς ἐκδηλώσεις, τὰ ἥθη καὶ τὰ ἔθιμα καὶ ὁ βίος.

Τὰ χωριά τῆς Β. Ἡπείρου ἔχουν ὅλα σχεδὸν ὀνόματα ποὺ μόνα τους φανερώνουν τὴν ἑλληνικὴ τους καταγωγὴ. Ἔχουν δημιουργηθῆ σύμφωνα μὲ τοὺς εἰδικoὺς νόμους ποὺ κατευθύνουν τὴν ἑλληνικὴ γλῶσσα καὶ δορίζουν ἔννοιες τοῦ ἑλληνικοῦ βίου καὶ πνευματικοῦ κόσμου. Ἀλλὰ καὶ οἱ ἀγροτικὲς τοποθεσίαι καὶ οἱ περιοχὲς κάθε χωριοῦ ἔχουν λάβει χαρακτηριστικὲς ἑλληνικὲς ὀνομασίαι πολλές φορές παρόμοιαι μὲ τὰ ὀνόματα τῶν τοποθεσιῶν τῆς λοιπῆς Ἑλλάδος¹.

Ἄλλο σοβαρὸ στοιχεῖο εἶναι ἡ ἐπικράτησις τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης εἰς ὅλες τὶς πνευματικὲς ἐκδηλώσεις τῶν κατοίκων τῆς Β. Ἡπείρου. Εἶναι βέβαια ἀληθὲς ὅτι οἱ πιέσεις καὶ οἱ ἐξισλαμισμοὶ ἐπέδρασαν στὸ γλωσσικὸν αἰσθημα τῶν Βορειοηπειρωτῶν. Ὑστερα ἡ μεγάλη συντηρητικότης τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης καὶ τὸ γλωσσικὸν ζήτημα ποὺ ἐβάρυνε ἐπὶ τῆς πνευματικῆς προόδου τοῦ λαοῦ δυσκόλευσαν πιὸ πολὺ τὴ γλωσσικὴν ὁμοιομορφία τῶν Βορειοηπειρωτῶν. Ἔτσι στὸν οἰκογενειακὸ βίον καὶ στὶς σχέσεις τῶν ἀπλῶν ἀνθρώπων καὶ στὸ βορεινὸ αὐτὸ τμήμα τῆς χώρας μας ἀλλὰ καὶ στὶς νότιαις ἐπαρχίαις βλέπομεν μιὰ ἰδιαίτερη προτίμησιν τοῦ λαοῦ στὰ «ἀρβανίτικα». Ἀλλὰ αὐτὸ εἶναι φαινόμενο τόσο φυσικὸ ὅσο καὶ ἐπιφανειακό. Στὴν οὐσία ὅμως δὲν συμβαίνει αὐτό. Στὸ βάθος ἔχομεν ἐπικράτησιν τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης. Σὲ κάθε πνευματικὴ ἐκδήλωσιν ὁ Βορειοηπειρώτης, ὅπως πολλές φορές καὶ ὁ Ἀλβανὸς ἐκφράζεται στὴ νεοελληνικὴ γλῶσσ-

1. B e l o c h Gniechische Geschichte σ. 23. — Κ. Ἀ μ ά ν τ ο υ Οἱ βόρειοι γείτονες τῆς Ἑλλάδος σ. 163.

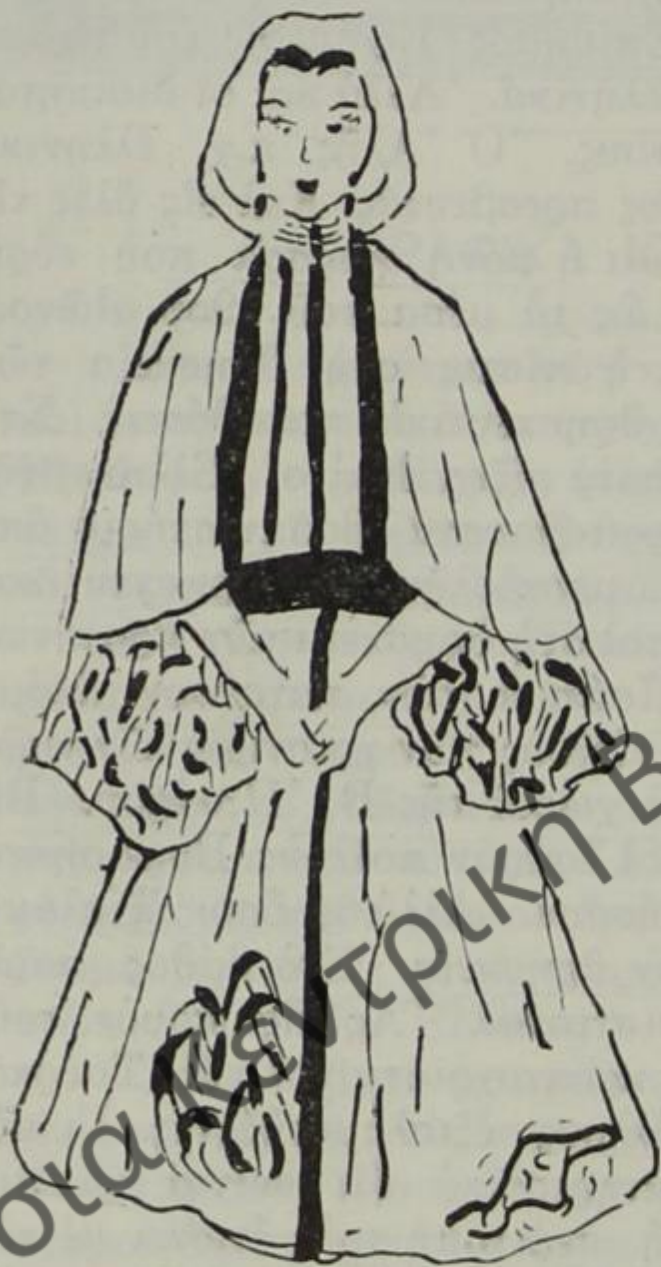
σα². Ἡ γλῶσσα τοῦ ἐμπορίου εἶναι ἡ ἑλληνική. Ἑλληνική καὶ ἡ γλῶσσα τῆς ἐπιστήμης. Ὁ κάτοικος τῆς Β. Ἡπείρου στὶς σχέσεις του μὲ τοὺς ξένους καταφεύγει στὴν ἑλληνική. Ἐπειτα αὐτὴ ἦταν καὶ στὴν Τουρκοκρατία ἡ ἐπίσημη γλῶσσα τῆς περιοχῆς. Στὴν ἑλληνική γλῶσσα λειτουργοῦσαν τὰ τουρκικὰ δικαστήρια, οἱ συνήγοροι ρητόρευαν στὴν ἑλληνική καὶ οἱ ἀποφάσεις ἐξεδίδοντο ἑλληνικά. Ἀκόμα καὶ ἡ «Ἐπίσημος Ἐφημερὶς τοῦ Βιλαετίου τῶν Ἰωαννίνων» ἐξεδίδετο ἑλληνικά. Ἀλλὰ καὶ οἱ διοικηταὶ ἑλληνικά συνεννοοῦντο μὲ τοὺς ξένους. Ὁ Ἀλῆς π.χ. ἑλληνικά ἔγραφε ἀπευθυνόμενος στοὺς ξένους πρεσβευτάς. Καὶ εἰς ὅλες τὶς ἰδιωτικὰς σχέσεις καὶ στὰ συμβόλαια ἡ μόνη γλῶσσα ποὺ ἐῤυόσκειτο σὲ χοῤισιν ἦταν ἡ ἑλληνική, ὡς τὰ μέσα τοῦ 19ου αἰῶνος.

Ἄλλο βασικὸν στοιχεῖο εἶναι ἡ πίστις στὴ θρησκεία τῶν προγόνων καὶ ἡ προσήλωσις στὶς θρησκευτικὰς παραδόσεις. Στὴ Β. Ἡπειρο ἡ ὀρθοδοξία εἶχε βαθειὰς ρίζες. Καὶ οἱ Ἕλληνες τῆς Β. Ἡπείρου ἂν καὶ ὑπέστησαν πρωτάκουστα βασανιστήρια ἀπὸ τοὺς Τούρκους κατακτητὰς πρὸς μεταβολὴν τοῦ θρησκευτικοῦ τους φρονήματος παραμένουν πιστοὶ στὴ θρησκεία τῶν προγόνων τους. Τὸ ἀκμαῖον θρησκευτικὸν αἰσθημα τῶν κατοίκων ἀκόμα καὶ στὶς μέρες μας φανερῶνται τὸ πλῆθος τῶν χριστιανικῶν ναῶν ποὺ μεγαλοπρεπεῖς ὑψώνονται στὰ χωριὰ τῆς Β. Ἡπείρου. Βέβαια οἱ διώξεις καὶ οἱ ἐξισλαμισμοὶ ἔφεραν πολλοὺς Βορειοηπειρωτὰς στὴν ἀνάγκη νὰ ἀλλαξοπιστήσουν. Ἀλλὰ καὶ ὅσοι ἐξισλαμίσθησαν, κατ' ὄνομα μόνον ἀλλάξαν θρησκεία. Στὸ βάθος παρέμειναν γνήσιοι, γνησιώτατοι χριστιανοί. Ἄς ἀφήσουμε τοὺς Σπαθιώτες ποὺ εἶναι οἱ νεώτεροι κρυπτοχριστιανοὶ τῆς Τουρκοκρατίας καὶ ἄς ἐξετάσουμε τοὺς ἄλλους ἐξισλαμισθέντες. Γι' αὐτοὺς ὁ Rouqueville ἔγραφε χαρακτηριστικὰ ὅτι «εἶναι χριστιανοὶ περιτμηθέντες», δηλ. μόνον ἡ περιτομὴ τοὺς ἐνώνει μὲ τὸν μουσουλμανισμό. Καὶ εἶχε δίκαιον διότι οἱ Μουσουλμᾶνοι τῆς Β. Ἡπείρου διαφέρουν τελείως ἀπὸ τοὺς ὁμοθρήσκους τους τῆς Ἀνατολῆς, καὶ δὲν ξεχνοῦν τὴν ἀρχικὴν τους πίστιν. Ὑστερα ἔχουν κοινὰ ἥθη καὶ ἔθιμα μὲ τοὺς Ἕλληνες. Ἀποφεύγουν τὴν πολυγαμία, σέβονται τὶς χριστιανικὰς ἐκκλησίας, ἐορτάζουν καὶ τιμοῦν τοὺς ἁγίους τῆς χριστιανωσύνης, παίρνουν ὀνόματα χριστιανικά καὶ ἑλληνικά καὶ παντρεῦνται χριστιανές. Ἐτσι ἡ θρησκεία τους εἶναι ἓνα κράμα ἀπὸ χριστιανικὰς καὶ μουσουλμανικὰς δοξασίας καὶ παραδόσεις.

Ἡ ἐνδυμασία τῶν Βορειοηπειρωτῶν συνδέεται μὲ τὴν ἰδιόζουσα ἐνδυμασία τῶν λοιπῶν κατοίκων τῆς Ἡπείρου. Οἱ τοπικὰς ἐνδυμασίες τῶν ἀνδρῶν τονίζουσι ὅλο τὸ λεβέντικο παρά-

1. Μέντελσον Ἱστορία τῆς Ἑλλάδος σ. 52.

στημα τῶν θρυλικῶν παλληκαριῶν τῆς ρωμέϊκης ράτσας. Οἱ ἐνδουμασίες τῶν γυναικῶν ἀποπνέουν ὅλη τὴ χάριν τῆς ἑλληνικῆς κορμοστασιᾶς καὶ τονίζουν τὴ γερὴ κατασκευὴ τοῦ μεστοῦ κορμιοῦ. Ἀπλές ἢ ποικιλόχρωμες μὲ μύρια ξόμπλια καὶ στολίδια καθημερινές ἢ ἐπίσημες οἱ ἐνδουμασίες τῶν Βορειοηπειρωτισσῶν

χαρίζουν ξεχωριστὴ ἐντύπωση καὶ ὁμορφιά. Ὅλη ἡ χαρωπὴ ἐλαφρότης τοῦ νεανικοῦ κορμιοῦ συντονίζονται καὶ ἐνισχύονται μὲ τὸ γραφικὸ ρυθμὸ τοῦ φορέματος.

Ὑστερα ἡ Λαϊκὴ Τέχνη στὴ Βόρειο Ἡπειρὸ διατηρεῖ τὴν παλιὰ της πρωτοποριακὴν ἐμφάνισιν. Μὲ θεμέλια τὴ θαυμασιὰ καλλιτεχνικὴ παραγωγή πού δώρισε στὴ χώρα τὸ Δεσποτᾶτο, ἐμφανίζεται ἡ νέα οἰκοδομικὴ ἀνθησις στὴν ἐποχὴ τῆς Τουρκοκρατίας καὶ ὕστερα. Δίπλα στὶς νέες ἐκκλησίες πού ὑψώνονται περήφανες γιὰ νὰ δείξουν τὸ ζωντανὸ χριστιανικὸ αἶσθημα τοῦ πληθυσμοῦ, τὰ ἀπλᾶ κι ἀπέριττα χωριατόσπιτα ἀμιλλῶνται μὲ προσόντα ἀξιοζήλευτα. Ὁ ἀπλὸς χτίστης ἐδῶ καὶ ὁ λαϊκὸς δημιουργὸς ἐκεῖ ἄφησε νὰ φανε-

ρωθῇ ὅλο τὸ λαμπρὸ καλλιτεχνικὸ τους ταλέντο. Παράλληλα μέσα στὶς ἐκκλησίες ἀνοίγεται τὸ νέο στάδιο τῆς τέχνης. Ἡ εἰκονογραφία πού ἀθέλγητα εἰσήγαγε ὁ Πουλάκης γίνεται τὸ νέο πεδίο τῆς καλλιτεχνικῆς προσφορᾶς τοῦ λαϊκοῦ βορειοηπειρωτικοῦ πνεύματος. Μὲ πρότυπο τὰ ἔργα τοῦ Πουλάκη ἡ βορειοηπειρωτικὴ εἰκονογραφία ἀρχίζει τὰ ἀξιά της βήματα. Στὴν ἐκπολιτικὴν ἀνάπτυξιν τοῦ νεωτέρου ἑλληνισμοῦ βασικὰ συνέβαλαν οἱ ἐξαίρετοι λαϊκοὶ ἀγιογράφοι τῆς Β. Ἡπείρου. Αὐτοὶ πλημμύρισαν τὶς ἐκκλησίες τῆς ὑποδούλου πατρίδος μας στὴν Τουρκοκρατία μὲ φορητὲς εἰκόνες ζωγραφισμένες μὲ ἀπαράμιλλο καὶ ἄγνὸ καλλιτεχνικὸ αἶσθημα. Αὐτοὶ οἱ ἀπλοῖκοι κι ἄγνωστοι λαϊκοὶ ἀγιογράφοι κράτησαν ζωντανὴν τὴν παράδοσιν τὴν προγονικὴν καὶ τὴ μετέδωσαν ἀθικτῆ στοὺς ζωγράφους τῶν νεωτέρων χρό-

νων. Καὶ περνώντας ἀπὸ πόλιν σὲ πόλιν κι ἀπὸ χωριὸ σὲ χωριὸ ὡς τὸ Ταίναρο καὶ τὴν Πόλιν σκόρπισαν παντοῦ τὰ μυστικά τῆς τέχνης σὲ κάθε γωνιὰ τοῦ ἑλληνισμοῦ. Παράλληλα οἱ λαϊκοὶ «ζωγράφοι» τῆς Β, Ἡπείρου ἔγιναν καὶ οἱ ἀφανεῖς σκαπανεῖς τοῦ ἔθνικοῦ Σηκωμοῦ. Γυρνώντας σὲ ὅλη τὴ χώρα γιὰ νὰ πωλήσουν τὶς φορητὲς τοὺς εἰκόνες ἐνεψύχωναν τοὺς σκλάβους ἀδελφοὺς στὸν ἀγῶνα γιὰ τὴ λευτεριά καὶ ξυπνοῦσαν τὴν κοιμισμένη ἰδέα τῆς πατρίδος. Γι' αὐτὸ καὶ πολλοὶ συγγραφεῖς ὑπογραμμίζουν πὼς οἱ ταπεινοὶ λαϊκοὶ τεχνῖτες ἔξω πού ἀποτύπωσαν ζωντανὰ τὴν καλλιτεχνικὴ ψυχὴ τοῦ Ἔθνους, στάθηκαν καὶ οἱ ἀγνωστοὶ δημιουργοὶ τῆς ἔθνικῆς μας Ἀναστάσεως.

Ἔστερα ὁ Ἡπειρώτης καλλιέργησε μὲ ἐπιτυχία καὶ τὶς ἄλλες μορφὲς τῆς τέχνης. Ἡ ξακουστὴ βορειοηπειρώτικη ξυλογλυπτικὴ μὲ τὴ μακροχρόνια ἀνθησίν, ἡ τέλεια ἀναπτυγμένη χαλκουργία, ἡ προνομιούχα ἀργυροχοϊκὴ δίνουν τὸ δικό τους λαμπρὸ τόνο στὸ νεοελληνικὸ πολιτισμὸ. Ἡ μεγάλη αὐτὴ ἀνθησις τῆς τέχνης καὶ ἡ προνομιακὴ ἀπασχόλησις τῶν κατοίκων δημιουργήσαν ἐκείνους τοὺς ξεχωριστοὺς εἰδικευμένους τεχνῖτες τῆς Βορείου Ἡπείρου πού καὶ μόνο τὸ ὄνομά τους ἔθεωρεῖτο ὡς διαφήμισις τῆς τέχνης τους.

Παράλληλα τὸ ἀνώτερο καλλιτεχνικὸ τους φρόνημα κατέστη κοινὸ σὰν εἰδικὸ κόσμημα τοῦ χωριοῦ τους καὶ χαρακτηριστικὸ γιὰ τὸ ἐπάγγελμα τῶν συγχωριανῶν τους. Ἔτσι ἡ Πυρσόγιαννη καὶ ἡ Βούρμπιανη ἔγιναν τὰ χωριὰ πού περικλείουν τοὺς ἀξιους ἀρχιτέκτονες, τὸ Τούρνοβο γιὰ τοὺς ξυλογλύπτες, κι οἱ Καλαρρύτες γιὰ τοὺς ἀργυροχοοὺς. Συγχρόνως σὲ ἄλλα χωριὰ οἱ κάτοικοι ἐπιδόθησαν μὲ μοναδικὸ ζῆλο στὴν καλλιέργεια τῆς οἰκιακῆς βιοτεχνίας μαλλίνων ἢ ἐριούχων ἐνδυμάτων. Ἔτσι ὅλη ἡ περιοχὴ τῆς Β. Ἡπείρου ἦταν ἓνα πολύπλοκο καλλιτεχνικὸ ἐργαστήρι, ἀντάξιο τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος καὶ τῆς παλιᾶς προγονικῆς προσφορᾶς, τρανὸ σημάδι τῆς γνήσιας ἑλληνικῆς καταγωγῆς τῶν κατοίκων.

Ἀλλὰ σπουδαία ἀπόδειξις τῆς ἑλληνικῆς συνειδήσεως τῶν κατοίκων εἶναι οἱ κοινωνικὲς ἐκδηλώσεις καὶ τὰ ἥθη καὶ ἔθιμα τῶν Βορειοηπειρωτῶν. Ἐξετάζοντες τὰ ἰδιάζοντα ἥθη καὶ ἔθιμα τοῦ ἰδιωτικοῦ βίου τῶν κατοίκων τῆς Β. Ἡπείρου συμπεραίνομεν ἀπὸ τὴν πρώτη ματιά, ὅτι εἶναι ἀντιγραφή καὶ συνέχεια τῶν ἀρχαίων ἑλληνικῶν καὶ βυζαντινῶν συνηθειῶν. Τὰ συνοικέσια εἶναι τὸ κύριον μέσον γιὰ τὴν ἔνωσιν τῶν μελλονύμφων καὶ τὴ δημιουργία συζυγικοῦ βίου. Οἱ τελετὲς τοῦ γάμου μὲ τὰ ἐπιθάλια ἀσματα τῶν ἀρχαίων μας προγόνων διατηροῦνται στοὺς γάμους τῶν Βορειοηπειρωτῶν. Οἱ κηδεῖες εἶναι οἱ ἴδιες. Τὰ μοιρολόγια πρὸς τὸν νεκρὸ στὴν Βόρειο Ἡπειρο συναγωνίζονται τὰ περίφημα μανιάτικα μοιρολόγια. Τὰ νεκρόδειπνα τὸ βράδυ τῆς ταφῆς θυμίζουν ἀρχαῖες ἐπιτύμβιες στῆλες. Τὸ νίψιμο τῶν χειρῶν μετὰ ἀπὸ τὴν κηδεία εἶναι τόσο καθαρὰ ἑλληνικὸ ἔθιμο. Οἱ ὄρκοι ἀκόμα στὰ χωριὰ τῆς Β. Ἡπείρου γίνονται στὸ ὄνομα τῶν παλιῶν ἀρχαιοελληνικῶν θεοτήτων. Τὰ ποδόμπτρα τῶν ξένων πού τόσο ὑμνήθησαν ἀπὸ τὸν Ὅμηρον εἶναι ὁ κύριος τρόπος ὑποδοχῆς τοῦ ξένου. Τὸ μέλλον τοῦ ἀνθρώπου στὴ Β. Ἡπειρο μαθαίνεται μὲ τους πανάρχαιους τρόπους τῆς οἰωνοσκοπίας. Τὰ παιγνίδια εἶναι ἀντίγραφα τῶν παιγνιδιῶν τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων καὶ τῶν Βυζαντινῶν. Τὰ τραγούδια πένθιμα ἢ χαρούμενα καὶ οἱ σκοποὶ τους μοιάζουν τόσο μὲ τὰ προγονικά, καὶ ἡ μουσικὴ τους πανομοιότυπη. Γιατὶ ἡ ἐνθουσιώδης Ἡπειρωτικὴ μουσικὴ καὶ οἱ λεβέντικοι Ἡπειρωτικοὶ χοροὶ ἐκφράζουν ὅλη τὴν περήφανη καὶ δυναμικὴ ἐκδήλωσιν τῆς ἑλληνικῆς ψυχῆς.

Ἔτσι ὅλα τὰ λαογραφικὰ δεδομένα ἀποδεικνύουν τὴν ἀμεση σχέσιν τοῦ βορειοηπειρωτικοῦ βίου μὲ τὸν ἑλληνισμό, καὶ κυρίως μὲ τὴν συνήθειες τοῦ βορείου ἑλληνισμοῦ. Συγχρόνως ἄλλο στοιχεῖο ἀξιοσημεῖωτο πού καὶ μόνο του μιλεῖ γιὰ τὴν ἐθνικὴ τοποθέτησιν τῶν κατοίκων τῆς Βορείου Ἡπείρου εἶναι ἡ ἐμφάνισις ἀπὸ τὰ ταπεινὰ χωριὰ τῆς περιοχῆς τῶν μεγάλων εὐεργετῶν τοῦ ἔθνους.

Ἡ Βόρειος Ἡπειρος γαλούχησε καὶ ἀνέθρεψε σὲ χαμηλὰ σπιτικά μέσα στὸν πόνο τὰ ἀξια παιδιὰ τῆς πατρίδος, τὰ ὅποια δουλεύοντας σὲ δύσκολες συνθῆκες στὴ μαύρη ξενητεία μὲ τὴν οἰκονομίας τους βοήθησαν τὴν πατρίδα μας νὰ ἀποκτήσῃ τὴν ἐθνικὴ καὶ πνευματικὴ της λευτεριά. Γιατὶ σὰν εἶδαν τὸ χοῆμα νὰ τρέχη στὸ πουγγί τους δὲν ἔκτιζαν πολυτελεῖ ἀνάκτορα καὶ καλλιμάρμαρα παλάτια γιὰ τὸν ἑαυτὸ τους, ἀλλὰ ναοὺς σοφίας γιὰ τὸ ἔθνος μας. Γι' αὐτὸ σήμερον ἡ πατρίδα μας στολίζεται μὲ ὠραῖα καὶ ἐπιβλητικὰ κτίρια, μὲ Ἀκαδημίας, Πανεπιστήμια, Μουσεῖα καὶ Σχολεῖα γιὰ νὰ διασαλπίζεται τὸ πέρασμα τῶν

φτωχῶν Βορειοηπειρωτῶν μέσα στους αἰῶνες ζωντανὸ καὶ δημιουργικό ¹. Γέτοιοι ἄνδρες ποὺ διαιώνισαν τὸ ὄνομά τους εἶναι πολλοί, μὰ ἐμεῖς ἐδῶ θὰ ἀναφέρωμε τοὺς κυριώτερους.

Ὁ Βαγγέλης καὶ Κώστας Ζάμπας ἀπὸ τὸ Λάμποβο ποὺ μὲ τὴν ἐνεργητικότητά τους ἐβοήθησαν καὶ τὴν Ἐπανάστασιν ὡς μαχηταί, ἀλλὰ καὶ τὸ Ἔθνος ὡς εὐεργέται. Κτίζουν τὸ Ζάμπειον στὴν Ἀθήνα, μέγαρο κατάλληλο γιὰ ἐκθέσεις, Παρθεναγωγεῖο στὴν Πόλιν καὶ σχολεῖα πολλὰ στὴ Βόρειο Ἡπειρο ².

Ὁ Ἀπόστολος Ἀρσάκης ἀπὸ τὴ Χατοσχόβα ποὺ σπούδασε γιὰ τὸν ἰατρικὸν ἔφθασε ὡς τὸ ἀξίωμα τοῦ Προέδρου τοῦ Ὑπουργικοῦ Συμβουλίου τῆς Ρουμανίας. Μὲ χρήματά του τελειώνει τὸ Ἀρσάκειον διδασκαλεῖον τοῦ ὁποίου προορισμὸς ἦταν νὰ παρασκευάσῃ χρηστὰς δασκάλους «αἵτινες ὡς χελιδόνες θὰ ἔφερον εἰς τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος τὸ ἔαρ τῆς πνευματικῆς ἐλευθερίας».

Ὁ Γεώργιος καὶ ὁ Σίμων Σίνας ἀπὸ τὴ Μοσχόπολιν ποὺ ἀναδείχθησαν σπουδαῖοι ἔμποροι καὶ ἰδρύσαν τὸ Ἀστεροσκοπεῖον Ἀθηνῶν, τὴ Μητρόπολιν καὶ τὴν Ἀκαδημία ³.

Ὁ Ἰωάννης Μπάγκας ἀπὸ τὴν Κορυτσά ποὺ πεθαίνοντας ἄφησε τὴν περιουσία του στὴν Ἑλληνικὴ κυβέρνησιν «τὸν θεματοφύλακα τῶν ἐθνικῶν παραδόσεων», ὅπως ἔγραφε στὴ διαθήκη του ⁴.

Ὁ Ἀλέξης καὶ Μιχάλης Βασιλείου ἀπὸ τὸ Ἀργυρόκαστρο ποὺ ἔγιναν ἔμποροι ξακουστοὶ ἀλλὰ καὶ λόγιοι καλοὶ. Μὲ δική τους δαπάνη ἐξεδόθη ἡ ἐπτάτομη «Ἐμπορικὴ Ἐγκυκλοπαιδεία», τὸ πρῶτο σοβαρὸ ἔμπορικὸ βιβλίον ποὺ βγήκε στὴν ἑλληνικὴ γλῶσσα.

Ὁ Χρησιτάκης Ζωγράφος ἀπὸ τὸ Κεστοράτι, ὁ πατέρας τοῦ Προέδρου τῆς Ἀὐτονόμου Ἡπείρου ποὺ ἐθέσπισε τὰ «Ζωγράφεια διαγωνίσματα» γιὰ τοὺς λογίους καὶ καλλιτέχνες καὶ τὸ

1. Κ. Φαλτάϊτς Ταξιδευμένοι Ἡπειρώτες. — Κ. Ζαβιτσάνου Ἐθνικοὶ εὐεργέται.

2. Θ. Παναγιωτίδης Τὸ κάτω Λάμποβον καὶ τὰ Ζάμπεια κληροδοτήματα.

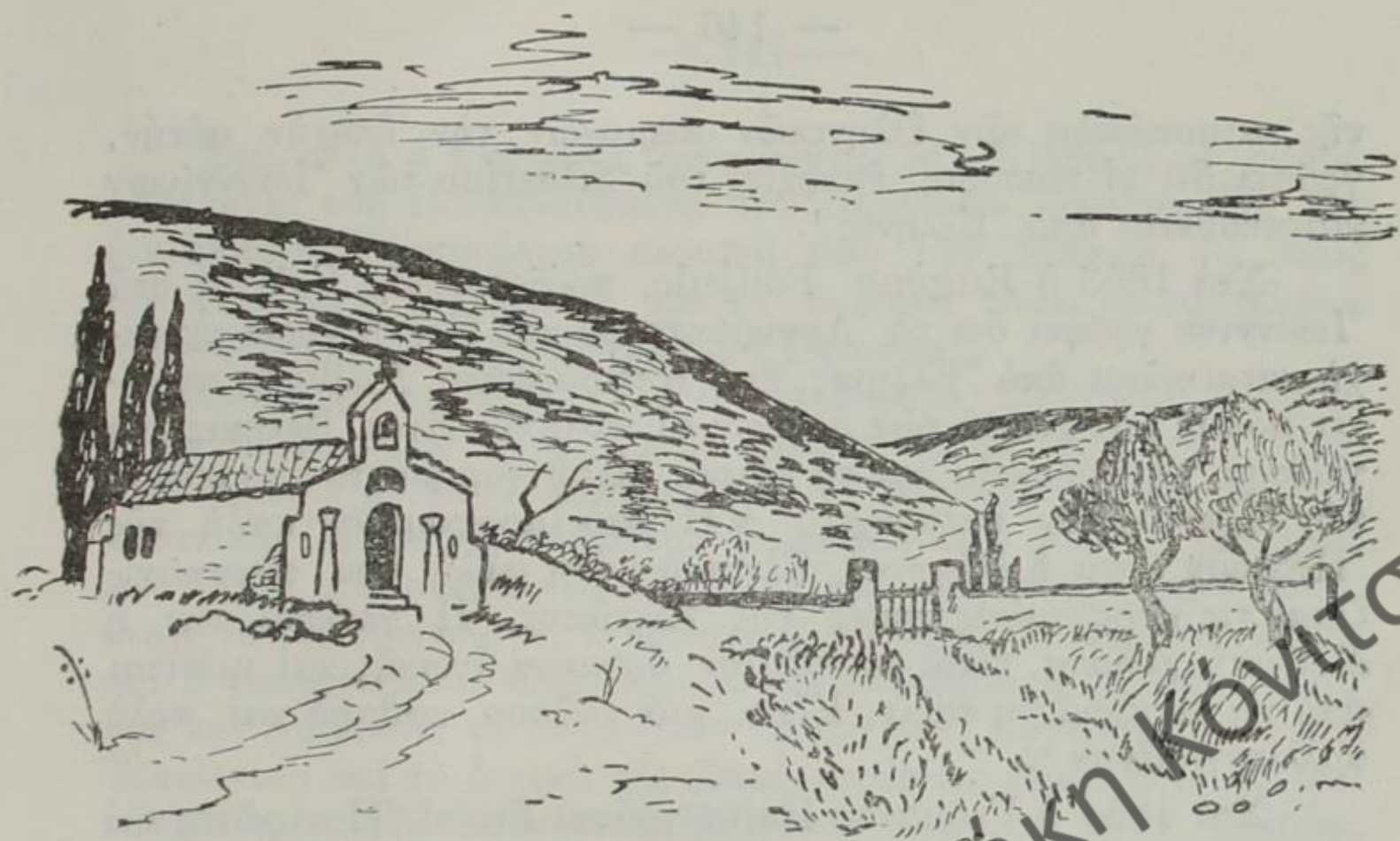
3. Γούδα Βίοι παράλληλοι τ. Δ'. — Σπ. Λάμπρου Ἡ Μοσχόπολις καὶ ἡ οἰκογένεια Σίνα.

4. Συλλογὴ τῶν περὶ τῆς Ἐθνικῆς Δωρεᾶς Ἰωάννου Μπάγκα ἐπισήμων κειμένων.

«Ζωγράφειο διδασκαλείο» στην πατρίδα του, πού μόρφωσε τόσους δασκάλους στην Τουρκοκρατία.

Ἄλλὰ ἐκτὸς ἀπ' αὐτοὺς χιλιάδες ἄλλοι μὲ μικρότερες εὐεργεσίες ἀνεδείχθησαν ἄξια τέκνα τοῦ Ἑθνους καὶ ἀπέδειξαν μὲ τὰ ἔργα τους ὅτι μιὰ εἶναι ἡ πατρίδα κι ἕνας ὁ σκοπός, ἡ Ἑλλάδα.

ΓΝΩΜΕΣ ΤΩΝ ΞΕΝΩΝ ΚΑΙ ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΕΣ

Τὴν ἑλληνικότητα τοῦ πληθυσμοῦ τῆς Β. Ἠπείρου φανερόνουν πληροφορίες σοβαρῶν καὶ ἀμερολήπτων περιηγητῶν οἱ ὁποῖοι ἔζησαν καὶ παρέμειναν στὴν Ἠπειρο πρὸ τῶν Βαλκανικῶν πολέμων. Ἐπιπυρικό ἀκόμα στοιχεῖο γιὰ αὐτὸ τὸ πρόβλημα εἶναι καὶ οἱ στατιστικὲς τοῦ πληθυσμοῦ ἀπὸ ἐθνικιστικὲς ἐπιδιώξεις.

Στὰ 1798 ὁ Willian Ἐτον, περιηγητὴς καὶ πρόξενος τῆς Ἀγγλίας στὰ Ἰωάννινα τονίζει ὅτι ἡ ἀναλογία τῶν χριστιανῶν ἐναντι τῶν μωαμεθανῶν στὴν Ἠπειρο εἶναι πέντε πρὸς ἓνα. Καὶ ἄς σημειωθῇ ὅτι στὸν ὄρο μωαμεθανοὶ περιλαμβάνονται ἀνάλογα καὶ οἱ Τοῦρκοι καὶ οἱ Ἀλβανοί ¹.

Τὴν ἴδια χρονιά ὁ De la Sola, πρόξενος τῆς Γαλλίας στὴν Ἠπειρο γράφει ὅτι ἓνας Τοῦρκος ἀναλογοῦσε σὲ δέκα Ἑλληνες ².

Στὰ 1826 ὁ ἱστορικός Rouqueville, πρόξενος τῆς Γαλλίας στὰ Ἰωάννινα, ὑποστηρίζει μὲ βᾶσιν τὴν ἱστορία, τὰ ἦθη καὶ τὸν χαρακτῆρα τοῦ πολιτισμοῦ, ὅτι ὅλη ἡ περιοχή τοῦ Δελβίνου, Βερατίου καὶ Μοσχοπόλεως κατοικεῖται ἀπὸ Ἑλληνες ³.

Στὰ 1835 ὁ Ἀγγλος Leake, ὁ σπουδαιότερος μελετητὴς

1. William Eton A survey of the Turkish Empire.

2. De la Sola Tableau historique de la Turquie.

3. Rouqueville Histoire de la régénération de la Grèce A 65.

τῆς καταστάσεως τῶν ἑλληνικῶν περιοχῶν τὴν ἐποχὴν αὐτήν, γράφει ὅτι οἱ τέσσαρες ἐπαρχίαι τοῦ βιλαετίου τῶν Ἰωαννίνων κατοικοῦνται ἀπὸ Ἑλληνας ¹.

Στὰ 1853 ὁ Eugène Roujade, πρόξενος τῆς Γαλλίας στὰ Ἰωάννινα γράφει ὅτι τὸ Ἀργυρόκαστρο καὶ ὅλη ἡ γύρω περιοχή κατοικεῖται ἀπὸ Ἑλληνας, ἐνῶ ἡ περιφέρεια Δελβίνου περιέχει πόλεις καὶ χωριὰ τῶν ὁποίων οἱ κάτοικοι εἶναι Ἑλληνας στὴ γλῶσσα, τὴ θρησκεία καὶ τὰ ἔθιμα. Μιλώντας γιὰ τὸ χαρακτῆρα τῶν Ἡπειρωτῶν καταλήγει : « Ἡ πιὸ μορφωμένη φυλὴ τῆς Ἡπέρου εἶναι ἡ ἑλληνική. Εἶναι ἡ μόνη φυλὴ ποὺ συναγωνίζεται τὶς μορφωμένες φυλές τῆς Εὐρώπης. Ἡ γλῶσσα της, ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα, εἶναι σπουδαῖον ὄργανον ἀγωγῆς καὶ μιλεῖται ἀπὸ τὴ μορφωμένη τάξιν. Εἶναι μιὰ γλῶσσα καθαρὴ καὶ πολὺ καλλιεργημένη » ².

Στὰ 1854 ὁ Γερμανὸς Hahn γράφει ὅτι οἱ Ἡπειρωτῆς καὶ οἱ Ἰλλυριοὶ εἶναι συγγενεῖς καὶ ὅτι οἱ σημερινοὶ Ἀλβανοὶ εἶναι ἀπόγονοι τῶν ἀρχαίων Ἰλλυριῶν ³. Οἱ γνώμες τοῦ αὐτῆς ἀνεστάτωσαν τοὺς διανοουμένους τῆς ἐποχῆς τοῦ καὶ γιὰ πολλὰ χρόνια ἐθεωροῦντο ὀρθῆς ἀπὸ τοὺς ἐπιστήμονες.

Στὰ 1871 ὁ Γερμανὸς M. Schmidt, ἐξέχων καθηγητῆς τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Freiburg, τόνιζει ὅτι οἱ πιὸ γνήσιοι Ἑλληνας εἶναι οἱ κάτοικοι τῆς Ἡπέρου ⁴.

Στὰ 1873 ὁ Γάλλος M. A. Dumont βεβαιώνει ὅτι ἡ Ἡπειρος εἶναι γνήσια ἑλληνικὴ περιοχή καὶ ἐκεῖ εἶναι τόσο σπάνιο ἑλληνικὸ χωριὸν χωρὶς δάσκαλον, ὅσο κοιλάδα χωρὶς ὀλόγυρα λοφίσκους ⁵.

Στὰ 1877 ὁ Ἀγγλος γεωγράφος Stanford θέτει ὡς ὁροθετικὴν γραμμὴν τῶν ἑλληνικῶν ἐδαφῶν τὴν εὐθεῖα ἡ ὁποία ἀρχίζει ἀπὸ τὸν κόλπο τοῦ Αὐλώνος καὶ καταλήγει βορείως τῆς Ἀχρίδος ⁶.

Ὁ ἄλλος Ἀγγλος γεωγράφος Biancopy ἀφήνει στὴν Ἑλλάδα ὀλόκληρη τὴν περιοχή τῆς Κορυτσᾶς ⁷.

1. L e a k e Travels in Nothern Greece.

2. E u g. P o u j a d e Chrétiens et Turcs σ. 104.

3. H a h n Albanische Studien σ. 211. — T o ὕ ἰ δ ῖ ο υ Reise des Drin und Wardar.

4. M. B. S h m i d t Das Volksleben der Neugriechen. — Ὁμοίως τοῦ ἰδίου Epeirotica.

5. M. D u m o n t Le Balcan et l' Adriatique.

6. S t a n f o r d An Ethnological map of European Turkey and Greece.

7. B i a n c o p y Ἐθνογραφικὸς καὶ ὀροῦδρογραφικὸς χάρτης τῆς Εὐρωπαϊκῆς Τουρκίας.

Στὰ 1878 ὁ Γερμανὸς γεωγράφος M. Kierpert, ὁ σοφὸς καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Βερολίνου, ὑποστηρίζει ὅτι δὲν ὑπάρχει ἑλληνικώτερη περιοχὴ ἀπὸ τὴν Ἡπειρο ὡς πρὸς τὸν πληθυσμό, τὴ γλῶσσα καὶ τὴ διάνοια. Θέτει δὲ τὰ βόρεια σύνορα τῆς Ἑλλάδος στὸν ποταμὸ Γενοῦσο ¹.

Στὰ 1902 ὁ μισέλλη γερμανὸς γεωγράφος Giovanni Virgily ἀναφέρει ὅτι στὴν ὑποδιοίκησιν Κορυτσᾶς ὑπάρχουν 41 ἑλληνικὰ σχολεῖα μὲ 3452 μαθητὰς καὶ 77 δασκάλους, οὔτε ἓνα δὲ ἄλβανικό. Ἡ ἰδία ἡ πόλις τῆς Κορυτσᾶς εἶχε 23.815 Ἑλληνας καὶ 6.050 μουσουλμάνους (Τούρκους καὶ Ἀλβανούς), ἓνα Γυμνάσιον, τὸ «Μπάγκειον», 2 ἑλληνικὰ σχολεῖα, 1 παρθεναγωγεῖο καὶ 3 νηπιαγωγεῖα. Ὁμολογεῖ δὲ ὅτι ὁλόκληρη ἡ περιοχὴ Χιμαῶρας καὶ Δελβίνου, τὸ ἀνατολικὸν τμῆμα τοῦ Ἀργυροκάστρου καὶ Τεπελενίου καὶ τὸ δυτικὸ τῆς ὑποδιοικήσεως Ποσαετῆς, ὡς καὶ τὰ δύο τρίτα τῆς διοικήσεως Κορυτσᾶς ἀνήκουν στὴν Ἑλλάδα, καὶ ὅτι στὸ τρίγωνο Αὐλῶνος—Βερατίου—Γενοῦσου ὑπάρχουν συμπαγεῖς ἑλληνικοὶ πληθυσμοί ².

Στὰ 1910 ὁ Ἰταλὸς Baldacci ἀνεβάζει τοὺς χριστιανοὺς σὲ 267.314 ἔναντι 228.346 μουσουλμάνων στὴν Ἡπειρο ³.

Τὴν ἴδια χρονιά ὁ Γερμανὸς Dürr τονίζει ὅτι δύσκολα μπορεῖς νὰ βρῆς ἀπὸ τὴν Προέβεζα ὡς τὸ Ἀργυροκάστρο χωρὶς σχολεῖο καὶ Ἑλληνα δάσκαλο ⁴.

Ὁ Οὐγγρὸς ιστορικός Sufflay ὁρίζει ὅτι ἡ μεσαιωνικὴ Ἀλβανία κατέλαβανε τὴν περιφέρειαν Αὐλῶνος—Ἀντιβάρεως—Πριζρένης καὶ Ἀχρίδος ⁵.

Στὰ 1913 ὁ Ἑλβετὸς δημοσιολόγος Arige ἀνεβάζει τοὺς Ἑλληνας τῆς Βορείου Ἡπείρου στὰ 60 0/0 τοῦ πληθυσμοῦ.

Τὴν ἴδια χρονιά ὁ Κλεμανσὼ δὴλωνε ὅτι τὸ διαμερίσμα τῆς Κορυτσᾶς πλέον τοῦ μισοῦ εἶναι ἑλληνικό, καὶ τὰ 80 0/0 τοῦ διαμερίσματος τοῦ Δελβίνου.

Ὁ Γάλλος γλωσσολόγος Vellay τονίζει ὅτι οἱ Ἡπειρῶτες διετήρησαν τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν μὲ μεγαλύτη ἀγνότητα ἀπὸ τὰς Ἀθήνας. Στὴν περιφέρειαν Ἀργυροκάστρου, Τεπελενίου καὶ Κορυτσᾶς βρίσκεις ἀρκετὰς ἐπιβιώσεις τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς καὶ ἰδίως ὁμηρικῆς ἐκφράσεις πού διατηροῦνται ἀκόμη καὶ στὴν

1. M. Kierpert Lehbruch der alten geographie. — Τοῦ ἰδίου Monatsberichte.—Atlas Antiquus.

2. G. Virgily La questione Roumeliota e la politica italiana σ. 278.

3. Baldacci Albania σ. 300.

4. Dürr Das griechische unterrichts wesen.

5. K. Ἀμάντου Οἱ βόρειοι γείτονες τῆς Ἑλλάδος σ. 176.

καθημερινή γλώσσα, ἐνῶ ἔχουν ἐξαφανισθῆ ἀπὸ καιρὸ στὴν κυρίως Ἑλλάδα.

Στὰ 1922 τέλος ὁ Φινλανδὸς Ι. Σέντερχολμ ἀντιπρόσωπος τῆς Κ. Τ. Ε. στὸν ὁποῖο ἀνετέθη ἐπιτόπια ἔρευνα γιὰ τὸν καθορισμὸ τῆς ἐθνικότητος τοῦ πληθυσμοῦ τῆς Β. Ἡπείρου ὡς ἀποτέλεσμα τῆς ἐρεύνης του γράφει ὅτι οἱ χριστιανοὶ κάτοικοι ὑπερτεροῦν καταφανῶς τῶν μουσουλμάνων.

Ἄλλὰ βαρύνουσα γνώμη στὴν πλάστιγγα καὶ τὸ σοβαρῶτερο στοιχεῖο γιὰ τὸν καθορισμὸ τῆς ἐθνολογικῆς συστάσεως τοῦ πληθυσμοῦ τῆς Β. Ἡπείρου ἀποτελεῖ ἡ ἐπίσημη ἀποφασὶς τῆς τότε Κυβερνήσεως τῆς Τουρκικῆς Αὐτοκρατορίας ἡ ὁποία θέτει τὴν σφραγίδα τῆς ἀληθείας στὸ φλέγον αὐτὸ ζήτημα. Καὶ ἡ Ὑψηλὴ Πύλη πάντοτε ὁσάκις ἐτίθετο ζήτημα ἐδήλωνε δι' ἐπισήμων αὐτοκρατορικῶν διακοινώσεων ὅτι στὴν Ἡπειρὸ οἱ «ἀπιστοι» ὑπερτεροῦν μὲ μεγάλη πλειοψηφία ἀπὸ τοὺς «πιστοὺς». Ἔτσι ὁρίζετο ὅτι οἱ Ἕλληνες ἦσαν πολὺ περισσότεροὶ ἀπὸ τοὺς Τούρκους καὶ Ἀλβανοὺς μαζί. Τὸ βλέπομεν αὐτὸ καθαρὰ σὲ αὐτόγραφο τοῦ Σουλτάνου Μαχμουτ τοῦ Β' ὅπου τονίζεται ἡ μεγάλη αὐτὴ πλειοψηφία. Κι ἀργότερα στὰ 1876 ὅταν οἱ Σλάβοι ἀπειλοῦσαν νὰ εἰσβάλουν στὴν Ἡπειρὸ ἡ «Ἐπίσημος Ἐφημερὶς τοῦ Βιλαετίου τῶν Ἰωαννίνων» στὸ φύλλο τῆς τῆς 2 Φεβρουαρίου 1876 γράφει τὶς χαρακτηριστικὲς καὶ σπουδαιότατες αὐτὲς λέξεις :

«Ἡ Ἡπειρὸς δὲν πρέπει ποτὲ νὰ λησμονῆται εἶναι ἡ ἀρχαία Ἑλλάς, ὁ πρῶτος σταθμὸς τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ὅπου ἐγεννήθησαν ἡ θρησκεία καὶ τὰ ἑλληνικὰ γράμματα, καὶ ὁπόθεν διεσπάρασαν εἰς ὅλην τὴν Ἑλλάδα. Εἰς τὴν Ἡπειρὸν ὅλοι οἱ κάτοικοι ἀνήκουν εἰς μίαν φυλὴν, εἰς μίαν ἐθνότητα, μίαν καὶ ἀδιαιρέτην».

1. ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΗ ΗΠΕΙΡΩΤΩΝ ΜΕ ΒΑΣΙΝ ΤΗ ΘΡΗΣΚΕΙΑ (1853)

(Κατὰ Ε. Pouzade ἔ.ἀ. σ. 104)

Οἰχογένειες .	64.032	χριστιανικὲς 41.632	μωαμεθανικὲς 22.400
Κάτοικοι . . .	331.150	χριστιανοὶ 221.150	μωαμεθανοὶ 110.000

2. ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΗ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΠΛΗΘΥΣΜΟΥ Β. ΗΠΕΙΡΟΥ (1874)

(Κατὰ Δ. Χασιώτη, «Κλειώ» 1874 ἀρ. 702 καὶ 1875 ἀρ. 709)

Τμήματα	Κωμο- πόλεις	πόλεις	οἰκογέ- νειαί	κάτοικοι	σχολεῖα	μαθηταὶ	δαπάναι διὰ σχο- λεῖα εἰς λίρ.τουρκ.
Α'. ΠΑΛΑΙΑ ΗΠΕΙΡΟΣ							
Ἐπαρχία Δρυϊνουπόλεως							
Δρυϊνουπόλεως	45	1	2.597	13.000	23	1.045	460
Ζαγοριάς	9		630	3.100	4	120	60
Λυντζουριάς	7		340	1.700	10	145	1.700
Π. Πωγωνιανῆς	28		1.550	7.600	19	995	405
Δελβίνου	45	1	756	3.800	11	336	150
Βρεγδετίου (Χι- μάρας)	14		1.190	6.000	7	455	150
Ρίζης	10		430	2.150	4	186	100
Σύνολον	158	2	7.493	37.350	78	3.282	3.025
Β'. ΝΕΑ ΗΠΕΙΡΟΣ							
1) Ἐπαρχία Κορυτσᾶς							
Κορυτσᾶς	16	1	5.000	15.776	14	1.138	695
Βιγλίστης	14		800	3.900	8	495	90
Ἐπάρεως	31		200	991	1	23	20
Πρεμετιῆς	80	1	3.500	34.800	47	344	400
2) Ἐπαρχία Βελεγράδων							
Βερατίου	47	1	1.345	6.200	12	792	620
Ρεθίου Μουζακιᾶς	106		1.234	6.100	50	242	265
Μεγάλης Μουζα- κιᾶς	129		1.938	9.500	17	249	540
Αὐλῶνος	32	1	547	2.700	5	237	153
Ἄνω καὶ Κάτω Σπαθίας	27		207	1.000	—	—	—
3) Περιοχὴ Τεπελενίου							
Τεπελενίου	30	—	650	6.300	—	—	—
Σύνολον Ν. Ἠπ.	512	4	15.421	87.267	151	1.520	2.783

Ὡστε ὅλη ἡ Β. Ἠπειρος τὸ 1874 εἶχε ἑλληνικὸν πληθυσμὸν 124.617, σχολεῖα ἑλληνικὰ 232, στὰ ὅποια φοιτοῦσαν 6.802 μαθηταὶ καὶ ἔδαπανῶντο διὰ τὴν συντήρησίν τους 5.808 λίρες τουρκικῆς ἀπὸ εἰσφορὰς τῶν κατοίκων.

3. ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΗ ΑΝΑΛΟΓ. ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΟΣ ΠΛΗΘΥΣΜΟΥ (1874)

(Κατὰ Δ. Χασιώτη ὑπόμνημα κλπ. σ. 59)

Βιλαέτιον Ἰωαννίνων

Ἑλληνες ὀρθόδοξοι	730.403
Μωαμεθανοὶ	142.200
Ἀλῆται	140.000
Ἰσραηλῖται	6.000
Σύνολον	1.018.603

(Οἱ Ἀλῆται ἢ Μπεχτασῆδες ἐθεωροῦντο γνήσιοι Ἡπειρώτες)

4. Ο ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ ΣΕ ΣΧΕΣΙΝ ΜΕ ΤΟΥΣ ΞΕΝΟΥΣ ΛΑΟΥΣ ΕΙΣ ΟΛΗ ΤΗΝ ΗΠΕΙΡΟΝ (1875)

Α'. Μὲ βάσιν τὴν ἐθνικότητα

Ἑλληνες	410.940
Τοῦρκοι καὶ Ἀλβανοὶ	207.700
Ἰσραηλῖται	4.500
Σύνολον	623.140

Β'. Μὲ βάσιν τὴν θρησκεία

Ἐκκλησιαστικοὶ ὀρθόδοξοι	410.940
Τοῦρκοι	30.000
Μπεχτασῆδες	107.700
Ἀλῆται	70.000
Ἰσραηλῖται	4.500
Σύνολον	623.140

Ἦτοι ὑπεροχὴ Ἑλληνικοῦ πληθυσμοῦ κατὰ 212.200 ἄτομα.

5. Ο ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ ΣΕ ΣΧΕΣΙΝ ΜΕ ΤΟΥΣ ΑΛΒΑΝΟΥΣ ΚΑΙ ΤΟΥΡΚΟΥΣ ΣΤΗ ΒΟΡΕΙΟΝ ΗΠΕΙΡΟΝ (1875)

(Κατὰ τοὺς γεωγράφους Kiepert, Synvet, Stanford καὶ Biancony)

Α'. Ἑλληνικὸς πληθυσμὸς

Ἐπαρχίαι	κωμο πόλεις	πόλεις	σχολεῖα	μαθηταὶ	δαπάναι	κάτοικοι
Γηρομερίου	12	—	12	555	280	4.500
Δρυϊνουπόλεως . . .	158	2	78	3.282	3.025	37.350
Κορυτσᾶς	141	2	70	2.000	1.250	55.467
Βελεγράδων	341	5	84	1.520	1.578	25.500
Παράλιοι Ἕλληνες	—	—	—	—	—	25.000
Βλαχοποιμένες ἑλλη- νίζοντες	—	—	—	—	—	30.000
Σύνολον	652	9	244	7.357	6.133	177.817

Β'. Ἀλβανικὸς καὶ τουρκικὸς πληθυσμὸς

Ἀργυροκάστρου	24.000
Πρεμετῆς	47.000
Τεπελενίου	11.500
Δελβίνου	14.000
Σύνολον	96.500

Ἦτοι ὑπεροχὴ τοῦ Ἑλληνικοῦ πληθυσμοῦ κατὰ 81.317.

6. ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΗ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΠΛΗΘΥΣΜΟΥ Β. ΗΠΕΙΡΟΥ (1877)

(Κατὰ Kiepert)

ΝΕΑ ΗΠΕΙΡΟΣ

Ἐπαρχίαι	κωμο- πόλεις	πόλεις	σχολεῖα	μαθηταὶ	διδά- σκαλοι	δαπάναι	οἰκογ.	κάτοικοι
Κορυτσᾶς-Βελεγρά- δων	482	7	166	4.050	200	3.328	26.117	136.060
περιοχὴ Δυρραχίου	—	1	—	—	—	—	1.100	6.500
Σύνολον	482	8	166	4.050	200	3.328	27.217	142.560

7. ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΗ ΗΠΕΙΡΩΤΩΝ ΜΕ ΒΑΣΙΝ ΤΗ ΓΛΩΣΣΑ (1883)

(Κατὰ τὸν μισέλληνα Ἴταλὸ Cubernatis)

Ἑλληνόφωνοι	145.000
Ἀλβανόφωνοι	165.000
Ἀλβανοελληνόφωνοι	100.000
Βλαχοελληνόφωνοι	45.000
Βλαχοαλβανόφωνοι	25.000
Σύνολον	<u>480.000</u>

8. ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΗ ΠΛΗΘΥΣΜΟΥ ΗΠΕΙΡΟΥ (1908)

(Κατὰ G. Virgily)

Α'. Μὲ βάσιν τὴν ἐθνικότητα

<i>Ἐπαρχίαι</i>	<i>Ἕλληνες</i>	<i>Ἀλβανοὶ καὶ Τοῦρκοι</i>
Ὅλη ἡ Ἡπειρος πλὴν Βερατίου	249.554	109.174
Ὑποδιοικήσεις Βερατίου	49.687	157.143
Σύνολον	<u>299.241</u>	<u>266.317</u>

Β'. Μὲ βάσιν τὴν θρησκεία

Ἕλληνες ὀρθόδοξοι	294.800
Βλάχοι	250
Μουσουλμᾶνοι καὶ Ἀλβανοὶ	211.000
Ἑβραῖοι	2.635
Σύνολον	<u>508.685</u>

9. ΤΟΥΡΚΙΚΗ ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΗ ΠΛΗΘΥΣΜΟΥ Β. ΗΠΕΙΡΟΥ (1908)

(Κατὰ Κ. Ἀμαντον «ἡ Ἑλλάς καὶ οἱ Βόρειοι γείτονες» σ. 162)

Ὀρθόδοξοι	120.000
Τουρκαλβανοὶ	100.000
Σύνολον	<u>220.000</u>

Ὀρθόδοξοι ἑλληνόγλωσσοι ἦσαν οἱ κάτοικοι Χιμάρας, Δελβίνου, Ἀργυροκάστρου, Πωγωνίου καὶ Κορυτσᾶς· ἀλβανόγλωσσοι ἦσαν οἱ κάτοικοι Τεπελενίου, Προμετῆς καὶ Κολωνίας.

10. ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΚΙΝΗΣΙΣ ΒΟΡΕΙΟΥ ΗΠΕΙΡΟΥ (1908)

(Κατὰ τὸν μισέλληνα Virgily)

Ὑποδιοικήσεις	Σχο- λαί	Μαθηταί	διδάσκα- λοι
Κολωνίας	23	2.050	33
Αὐλῶνος	10	435	66
Χιμάρας	13	923	21
Βερατίου	54	1.673	75
Τεπελενίου	26	1.210	33
Πρεμετῆς	37	1.200	41
Λεσκοβικίου	22	640	23
Ἄργυροκάστρου	87	2.020	101
Δελβίνου	70	3.020	82
Σύνολον	342	12.971	475

11. ΕΠΙΣΗΜΗ ΤΟΥΡΚΙΚΗ ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΗ ΕΚΛΟΓΩΝ (1909)

Κ α ξ ᾱ ς	Ἕλληνες	%	Μουσουλ- μᾶνοι	%	Σύνολον
Ἄργυροκάστρου	21.094	50	21.032	50	42.126
Δελβίνου	16.386	75	5.450	25	21.836
Χιμάρας	7.248	60,4	4.750	39,6	11.998
Πωγωνίου	20.996	96,3	810	3,7	21.806
Πρεμετῆς (τμήμα)	8.721	48,5	9.265	51,5	17.986
Κορυτσᾶς	35.438	50,9	34.171	49,1	69.609
Κολωνίας	5.057	35,1	9.644	64,9	14.701
Τεπελενίου (τμήμα)	2.386	42,8	5.855	57,2	10.241
Λεσκοβικίου	8.724	65,5	4.584	34,5	13.308
Σύνολον	128.050	57,7	95.561	42,3	223.611

Ἡ ἴδια στατιστικὴ δορίζει 360 τὰ σχολεῖα μὲ 22.100 μαθη-
τάς, ἥτοι τὸ $\frac{1}{10}$ τοῦ πληθυσμοῦ.

**12. ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΗ ΚΑΤΟΙΚΩΝ Β. ΗΠΕΙΡΟΥ ΜΕ ΒΑΣΙΝ
ΤΗ ΓΛΩΣΣΑ (1909) (Κατά Virgily)**

Κ α ζ ᾱ ς	Ἑλληνό- φωνοί	Ἀλβανό- φωνοί	Βλαχό- φωνοί	Σύνολον
Ἀργυροκάστρου	13.178	7.916	—	21.094
Δελβίνου	12.231	4.155	—	16.386
Χιμάρας	3.865	3.383	—	7.248
Πωγωνίου	18.615	—	2.381	20.996
Πεμετῆς	7.121	—	1.600	8.721
Κορυτσᾶς	—	33.894	1.554	35.438
Κολωνίας	—	5.057	—	5.057
Τεπελενίου	—	4.386	—	4.386
Λεσκοβικίου	6.100	2.624	—	8.724
Σύνολον	61.110	61.415	5.525	128.050

13. ΤΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΣΧΟΛΕΙΑ ΣΤΗ Β. ΗΠΕΙΡΟ (1912)
(Κατά Ἀμαντον ἐὰ. σ. 166)

Περιφέρεια Ἀργυροκάστρου μαθηταὶ	8.000
Περιφέρεια Κορυτσᾶς μαθηταὶ	3.000

14. ΕΠΙΣΗΜΗ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΑΠΟΓΡΑΦΗ ΠΛΗΘΥΣΜΟΥ (1913)

Ἕλληνες	112.385
Ἀλβανοὶ	8.236

15. Η ΠΑΙΔΕΙΑ ΣΤΗ ΒΟΡΕΙΟ ΗΠΕΙΡΟ
(Κατά Virgily)

Κ α ζ ᾱ δ ε ς	ΣΧΟΛΑΙ			ΔΙΔΑΣΚΑΛ.			ΜΑΘΗΤΑΙ		
	ἑλ- λην.	ρουμ.	ἑβε.	ἑλ- λην.	ρουμ.	ἑβε.	ἑλ- λην.	ρουμ.	ἑβε.
Ἀργυροκάστρου	50			59			1916		
Δελβίνου	24			33			1063		
Χιμάρας	3			14			507		
Πωγωνίου	42			57			2061		
Προμετῆς	35	1		39	1		1189	16	
Τεπελενίου	18			22			589		
Λεσκοβικίου	34			36			1189		
Σύνολον	211	1		260	1		8514	16	

16. Η ΠΑΙΔΕΙΑ ΕΙΣ ΟΛΟΝ ΤΟ ΒΙΛΑΕΤΙΟΝ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ (1913)

Σχολεία Ἑλληνικά	726	Ρουμανικά	3	Ἑβραϊκά	4
Διδάσκαλοι Ἑλληνες	900	Ρουμᾶνοι	8	Ἑβραῖοι	17
Μαθηταὶ Ἑλληνες	26.324	Ρουμᾶνοι	103	Ἑβραῖοι	510

17. ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ Β. ΗΠΕΙΡΟΥ ΚΑΤΑ ΒΕΝΙΖΕΛΟΝ (1918)

(Κατὰ Μ. Δένδια «Βόρειος Ἡπειρος» στὸ «Βῆμα» 26-7-46)

Ἑλληνες καὶ ὀρθόδοξοι	120.000
Ἄλβανοὶ καὶ Μουσουλμᾶνοι	80.000
Σύνολον	<u>200.000</u>

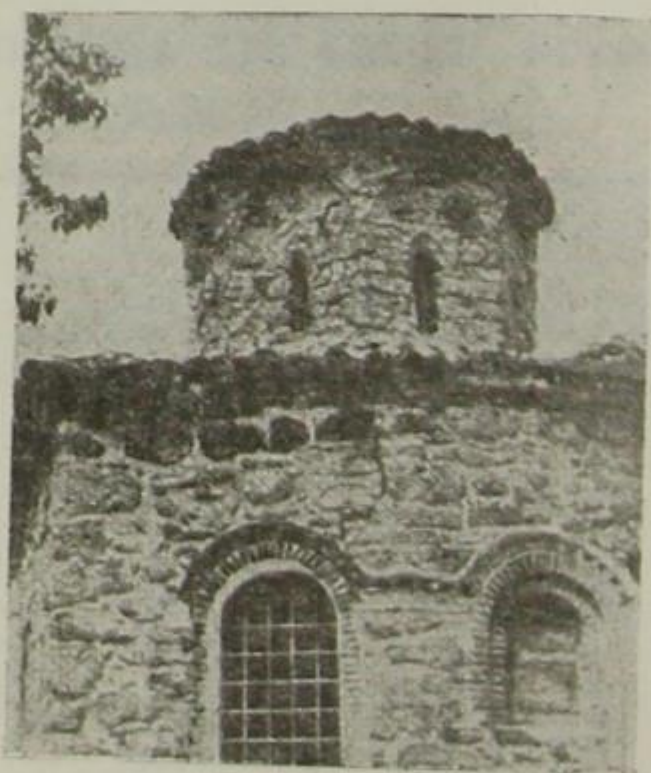
δημόσια Κεντρικὴ Βιβλιοθήκη Κονίτσα

ΓΕΝΙΚΟΝ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ

Ἀπὸ τῆ γενικῆν αὐτὴ ἐξέτασιν ἐξάγονται τὰ κάτωθι ἀσφαλῆ συμπεράσματα :

Ἡ Β. Ἡπειρος εἶναι μία ἀπὸ τὶς γνησιώτερες περιοχὰς τῆς ἑλληνικῆς γῆς. Στὴν ἀρχαιότητα στὰ ἐδάφη τῆς ἔσφυζεν ὁ ἑλληνισμὸς καὶ κάθε γωνιά τῆς μαρτυρεῖ τὴν ἐκπολιτιστικὴν δημιουργίαν τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος. Στὸ Μεσαίωνα ἦταν ὁ ἀκατάβλητος προμαχὼν τῶν Βυζαντινῶν, ὁ τόπος ὅπου τὸ Δεσποτάτο τῆς Ἡπείρου φανέρωσε τὴν καλλιτεχνικὴν τοῦ ψυχῆ. Στὰ νεώτερα χρόνια ἀνεδείχθη ἡ κοιτὶς τῆς παιδείας καὶ τῆς λαϊκῆς τέχνης. Στὰ χωριά τῆς ἀνετράφησαν τὰ γενναῖα παλληκάρια ποὺ ἔζησαν γιὰ νὰ κρατήσουν φωτεινὴ τὴ λαμπάδα τοῦ Ἔθνους. Ἐνας διθυραμβικὸς ὄργασμὸς καὶ μὴ ἀνευ προηγουμένου ἔθνικὴ καὶ ἀνθρώπινη ἔξαρσις δονοῦσε τὶς ψυχὰς τῶν ἀγνῶν αὐτῶν ἀνθρώπων. Ἐχοντας συνείδησιν τῶν παραδόσεων τῆς φυλῆς καὶ τῶν ὑποχρεώσεων ἀπέναντι στὴν κοινὴ πατρίδα ἀνεδείχθησαν ἄξιοι Ἕλληνες καὶ ἄξιοι ἄνθρωποι.

Καὶ ὁ Βορειοηπειρωτικὸς λαὸς ξεχασμένος καὶ περιφρονημένος, ἀπλὸς καὶ ταπεινός, συμβολίζει τὸ πνεῦμα ἐκεῖνο τὸ ἀκριβὸν καὶ τὸ ἀθάνατον ποὺ κάθε φορὰ ἡ ἑλληνικὴ ψυχὴ ὑφαίνει γιὰ νὰ διδάξῃ στοὺς αἰῶνες πὼς ἐδῶ στὸ ἱερὸ τοῦτο χῶμα τῆς περήφανης γῆς ὑπάρχει κρυμμένη ἡ σπίθα ποὺ τὴν κατάλληλη στιγμὴ ἀμπλώνει τὰ οὐράνια καὶ τοὺς ἀστερισμούς...

ΕΥΡΕΤΗΡΙΟΝ ΚΥΡΙΩΝ ΟΝΟΜΑΤΩΝ

Ἅγιοι Σαράντα 110
 Ἀγχίασμος 66, 74
 Ἄδμητος 43
 Ἀδριανούπολις 72
 Ἀέροπος 37
 Αἰγίνιον 41
 Αἰμίλιος Παῦλος 52
 Ἀκροκεραύνια 36
 Ἀκτιον 72
 Ἀλβανόπολις 68
 Ἀλέξανδρος Α΄ 44
 Ἀλκέτας 44
 Ἀμαντία 38, 78
 Ἀμβρακία 27
 Ἀμηρος 48
 Ἀντιγόμεια 33
 Ἀντίνοος 52
 Ἀντιπάτρεια 62
 Ἀορνος 19, 20
 Ἀπολλωνία 61, 78
 Ἀππων 72
 Ἀραχίος 48
 Ἀργιθέα 42
 Ἀργυριον 38
 Ἀργυρόκαστρον 80, 110
 Ἀρκτᾶνες 17
 Ἀρσάκης 143
 Ἄρτα 85
 Ἀρύββας 44
 Αὐλών 31, 79, 115
 Αὐταριᾶται 59
 Ἀχερουσία 19
 Ἀχέρων 19
 Ἄψος 48
 Ἀῶος 36

Βαιάκη 33
 Βαλαγρέτα 79
 Βασιλείου 143
 Βεράτι 115
 Βερενίκη 27
 Βιτία 29

Βουθρωτοῦ 34, 66, 72
 Βουλλίς 78
 Βουχέντιον 29
 Βυλλίς 40

Γερτοῦς 62
 Γίτανα 32
 Γκίνης Μπούας Σπά-
 τας 88
 Γλυκὺς λιμὴν 26
 Γραικοὶ 22

Δασσαρῆται 59
 Δέλβινον 81, 117
 Δεξάριοι 17
 Διονύσιος Σκυλόσοφος 96
 Δόκνα 34
 Δρίλων 48
 Δρόβιανη 118
 Δυρράχιον 74, 77
 Δωδώνη 20, 72

Ειρήνη 79
 Ἐκατόμπεδον 35
 Ἐλαία 26
 Ἐλάτρεια 29
 Ἐλίκρανον 32
 Ἐλλοὶ 22
 Ἐλλοπία 20
 Ἐορδαῖοι 59
 Ἐπίδαμνος 61
 Ἐρίβοια 40
 Ἐρσέκα 118
 Εὔροια 27, 72
 Εὔρουμένοι 29
 Εὐρώπη 82
 Ἐφύρα 26
 Ἐχίων 4

Ζαγόρι 119
 Ζάππαι 143
 Ζηνοβία 79

Ζωγράφος Χρ. 107, 143

Ἡπειρος 4

Θαρύπας 43
 Θεοδοῦσα 42
 Θεόδωρος Κομνηνός 85
 Θρόνιον 39
 Θύαμις ἄκρα 36

Ἰλλυριὸς 58
 Ἰναχος 48
 Ἰσσα 62

Κάδμος 4, 37
 Κάννινα 81
 Κασσωπᾶς 81
 Κασσώπη 29
 Κέλυδνος 36
 Κεραύνια 37
 Κεστρίνη 34
 Κέφαλος 52
 Κίχυρος 26
 Κορυτσαῖ 120
 Κοσμάς Αἰτωλὸς 99
 Κροκόνδιλος Κλαδάς 94
 Κωκυτὸς 19

Λάκμων 48
 Λιόσα 88
 Λίσσος 62
 Λυχνιδὸς 78

Μαιανδρία 34
 Μέροπος 37
 Μεσοποτάμι 123
 Μιχαὴλ Α΄ Κομνηνός 84
 Μολοσσὸς 43
 Μοσχόπολις 124
 Μπάγκας 143

Νικόπολις 65, 70

Ξάνθος 37

•Ογγησμος 36

•Οϊνιον 31

•Ομφάλιον 33

•Ορεον 47

•Οροιδος 40

•Παλαίστη 32

•Παμβῶτις 48

•Πανδοσία 29

•Πάνορμος 35

•Παρθηνοί 59

•Πασσαρών 46

•Περάνθης 48

•Πηλώδης λιμὴν 36

•Πολύαινος 48

•Πολύανθος 37

•Ποσειδιον ἄκρον 36

•Πρελιούλοβιτς 88

•Πρεμετή 131

•Πρέσπα 78

•Πτελεὸν 48

•Πύρρος 44

•Πύρρος Νεοπτόλε-
μος 43

•Σαγιάδα 81

•Σελασφόρος 133

•Σελλήεις 20

•Σιμόεις 37

•Σίναϊ 143

•Σκάμπα 78

•Σκεντέρμπεης 89

•Σοποτόν 80

•Σπυρομήλιος 104

•Στεφανιακόν 79

•Ταυλάντιοι 60

•Τέκμων 47

•Τμῶρος 48

•Τόπιας 88

•Τορύνη 27

•Τροία-Ἴλιον 34

•Φανότη 39

•Φάρος 62

•Φοινίκη 32, 51, 74

•Φοῖνιξ 36

•Φυλάκη 47

•Φωτική 27, 71

•Χαλκίς 47

•Χειμέριον 27

•Χίμαιρα 32

•Χιμάρα 80, 134

•Χρυσόνδιοι 62

•Ωροπός 31, 78

•Ωρωπός 29, 48

Π Ε Ρ Ι Ε Χ Ο Μ Ε Ν Α

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Τὸ ὄνομα — τὰ ὅρια — ἡ χώρα σελ. 3 — 14

Η ΗΠΕΙΡΟΣ ΣΤΟΥΣ ΑΡΧΑΙΟΥΣ ΧΡΟΝΟΥΣ

Αἱ Ἑπειρωτικαὶ φυλαὶ	»	16 — 49
Οἱ Θεσπρωτοὶ	»	18 — 28
Οἱ Κασσωπαῖοι	»	28 — 30
Οἱ Χάονες	»	30 — 38
Οἱ Ἀργυρίνοι — Οἱ Ἀβάντες — Οἱ Ἀτιντᾶνες — Οἱ Ὑλλεῖς — Οἱ Παρωραῖοι — Οἱ Παραναῖοι — Οἱ Τυμφαῖοι — Οἱ Αἰθίκες — Οἱ Τάλαρες — Οἱ Ἀθαμᾶνες	»	38 — 42
Οἱ Μολοσσοὶ	»	42 — 49
Κοινὸν τῶν Ἀπειρωτᾶν	»	50 — 53
Ἀρχαιολογικὰ καὶ ἄλλα δεδομένα	»	53 — 58
Οἱ Ἰλλυριοὶ καὶ οἱ Ἕλληνες	»	58 — 63
Συμπέρασμα	»	63

Η ΗΠΕΙΡΟΣ ΣΤΟΥΣ ΜΕΣΟΥΣ ΧΡΟΝΟΥΣ

Α'. Ρωμαϊκὴ περίοδος (167 π. Χ. — 330 μ. Χ.)	»	64 — 68
Ἡ Ἰλλυρία τὴν ρωμαϊκὴν ἐποχὴν	»	67 — 68
Β'. Βυζαντινὴ περίοδος (330 — 1453)	»	68 — 90
Ἐπαρχία Παλαιᾶς Ἑπείρου	»	70 — 74
Ἐπαρχία Νέας Ἑπείρου	»	74 — 75
Τὰ φρούρια	»	75 — 76
Θέμα Δυρραχίου	»	76 — 80
Θέμα Νικοπόλεως	»	80 — 83

Ἐπισκοπαὶ	σελ.	83 — 84
Δεσποτᾶτον τῆς Ἠπείρου	>	84 — 85
Ἰλλυριοὶ — Ἀλβανοὶ — Ἕλληνες	>	85 — 90
Συμπέρασμα	>	90 — 91

Η ΗΠΕΙΡΟΥΣ ΣΤΟΥΣ ΝΕΟΥΣ ΧΡΟΝΟΥΣ

Περίοδος Τουρκοκρατίας	>	92 — 109
Ἡ Β. Ἠπειρος μετὰ τὸ 1821	>	101 — 109

Η ΗΠΕΙΡΟΣ ΣΤΑ ΤΕΛΕΥΤΑΙΑ ΧΡΟΝΙΑ

Πόλεις καὶ χωριά τῆς Β. Ἠπείρου (ἀλφαβητικῶς)	>	110 — 137
Λαογραφικὰ καὶ ἄλλα δεδομένα	>	138 — 144
Γνώμες τῶν ξένων καὶ στατιστικὲς	>	145 — 155
Γενικὸν συμπέρασμα	>	156

[Τὴν διόρθωσιν καὶ τὴν ἐπιμέλεια τῆς ἐκδόσεως εἶχεν ἀναλάβει ὁ Φίλ. Σταθουλόπουλος, χωρὶς τὴ συμβολὴ τοῦ ὁποίου θὰ ἦταν δύσκολο νὰ ἔλθῃ στὸ φῶς αὐτὴ ἐργασία.]

Επιμέλεια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσα

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κονίτσας

93

SB